

PARLAMENTARNI IZBORI 2023. GODINE

Podgorica, 2024.

Izborni programi

PARLAMENTARNI IZBORI 2023. GODINE – IZBORNI PROGRAMI

Izdavač:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Biblioteka:

Politička memorija

Urednica:

Daliborka Uljarević

Saradnik:

Nikola Obradović

Dizajn i produkcija:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

ISBN 978-9940-44-066-4

COBISS.CG-ID 29391620

Publikacija "PARLAMENTARNI IZBORI 2023.GODINE – IZBORNI PROGRAMI", izrađena je uz podršku Core grant regionalnog projekta SMART Balkan – Civilno društvo za povezan Zapadni Balkan, koji sprovodi Centar za promociju civilnog društva (CPCD), Centar za istraživanja i javne politike (CRPM) i Institut za demokratiju i medijaciju (IDM) a finansijski podržava Ministarstvo vanjskih poslova Kraljevine Norveške.

Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost Centra za građansko obrazovanje (CGO) i ne odražava nužno stavove CPCD, CRPM, IDM i Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Norveške.

PARLAMENTARNI IZBORI 2023. GODINE

Izborni programi

Sadržaj

Uvod	5
Izborni programi	6
1. Jasno je! – Bošnjačka stranka – mr Ervin Ibrahimović	6
2. HGI – Na pravoj strani svijeta	22
3. PRAVDA ZA SVE! – dr Vladimir Leposavić	25
4. SNP – DEMOS – ZA TEBE	31
5. NARODNA KOALICIJA – SLOŽNO I TAČKA (Dejan Vukšić – Demohrišćanski pokret; Marko Milačić – Prava Crna Gora; Vladislav Dajković – Slobodna Crna Gora; Dragica Perović – Demokratska srpske stranka; dr Novica Stanić – Pokret za Pljevlja)	33
6. ALBANSKA ALIJANSA – ALEANCA SHQIPTARE	36
7. Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić	50
8. Pokret za promjene – PRVO CRNA GORA – Nebojša Medojević – Reforme za spas zemlje	64
9. DA. MI MOŽEMO ZA GRAĐANSKU CRNU GORU!	88
10. ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada – Danijel Živković (DPS, SD, DUA, LP)	98
11. EVROPA SAD - MILOJKO SPAJIC	103
12. SDP – ZA NAŠU KUĆU	113
13. ALEKSA I DRITAN – HRABRO se broji!	118
14. ZA BUDUĆNOST CRNE GORE (Nova srpska demokratija, Demokratska narodna partija Crne Gore, Radnička partija)	120
15. Albanski foun – Nik Gjeloghaj „BESA za Evropski Razvoj” – Forumi shqiptar – Nik Gjeloghaj – „BESA për Zhvillim Evropian	121
Zbirna izborna lista za izbor poslanika/ca za Skupštinu Crne Gore	128
Rezultati izbora	139

U cilju stvaranja osnove za praćenje ispunjenja obećanja datih građanima i građankama od strane političkih aktera na izborima, Centar za građansko obrazovanje (CGO) objavljuje pregled dostupnih izbornih programa i lista političkih partija i koalicija koje su uzele učešće na parlamentarnim izborima u Crnoj Gori, koji su održani 11. juna 2023. godine.

Ova publikacija je dio potprograma CGO-a dio *Politička memorija*, pokrenutog 2009. godine objavljivanjem publikacije *Prilog razvoju političkog pamćenja u Crnoj Gori – parlamentarni izbori 2009.*, koja je predstavljala prvi i najobimniji dokument ovakve vrste u Crnoj Gori. U godinama nakon toga, na sličan način, CGO je pratio sve parlamentarne izbore, ali i druge aspekte koji su vezani za taj važan dio političkog života svakog društva. U ovoj ediciji je objavljena publikacija *Izbori i izborni programi 2012: suština i forma*, koja pored integralnih programa pruža analizu sadržaja, kvaliteta, dosljednosti i provjerljivosti izborne političke ponude, zatim *Izborni rebus parlamentarnih izbora 2016. godine*, pa *Evropezaicija izbornih programa u Crnoj Gori – koliko političke partije prihvataju evropske politike?*, sa fokusom na integrisanje tema i obaveza Crne Gore na putu ka EU u izborne programe, kao i publikacija *Parlamentarni izbori u Crnoj Gori – izborni programi partija i koalicija 2020. godine*, koja daje pregled izbornih programa političkih subjekata koji su učestvovali na parlamentarnim izborima 2020. godine.

Posljedni izbori, 2023. godine, bili su šesti po redu od obnove nezavisnosti Crne Gore 2006. godine, ali i treći vanredni u istom periodu (2009, 2012. i 2023. godine). Pored toga, ovo je prvi izborni proces organizovan od strane onih političkih subjekata koji su do 2020. godine činili političku opoziciju. Konačno, karakteristika ovih izbora je i istorijski najniža izlaznost (56,4%) od uvođenja višestranačja u Crnoj Gori.

Na parlamentarnim izborima u junu 2023. godine učestvovalo je 15 izbornih lista, od čega četiri manjinske, dok je na kraju devet listi obezbijedilo parlamentarni status. Zanimljiv je podatak da je na ovim izborima učestvovala i jedna lista na kojoj su žene činile većinu kandidata za poslanike/ce (58%).

Publikacija *Parlamentarni izbori 2023. – izborni programi* nastavlja liniju ranijih iz edicije *Politička memorija*, sa ciljem objektivnog sagledavanja političke scene Crne Gore i uvođenjem argumenata u javni diskurs, kroz pružanje osnove za praćenje izbornih obećanja. Vjerujemo da na taj način možemo doprinijeti odgovornijem političkom djelovanju, kao i da će ovaj materijal biti od koristi, akademskoj zajednici, medijima, obrazovnim ustanovama, NVO sektoru i pojedincima koji se bave analizom političkog života u Crnoj Gori.

Izborni programi

1. Jasno je! – Bošnjačka stranka – mr Ervin Ibrahimović

Nastup

Bošnjačka stranka će nastupiti samostalno na parlamentarnim izborima 11. juna 2023. godine.

Jasno je! Bošnjačka stranka se pokazala kao autentični i jedini legitimni predstavnik bošnjačkog naroda u Crnoj Gori.

Jasno smo zastupali i branili interese svog Naroda, ali i interese države Crne Gore.

Jasno smo podvlačili crvene linije kompromisa, a takođe bili spremni na dogovore za boljitak svih.

Jasno smo birali opozicioni status kad je to bilo u interesu našeg naroda, i participirali u vlasti kada je to interes naroda zahtijevao.

Jasno smo saopštavali svoje stavove u Parlamentu, medijima i građanima.

Jasno je svima da je Bošnjačka stranka jedna od

najstabilnijih političkih partija u Crnoj Gori, pa je jasno i zašto bilježimo konstantan rast podrške.

Jasno je da će Bošnjačka stranka i u buduće biti važan faktor koji će značajno uticati na kreiranje političkih procesa u Crnoj Gori.

Jasno je i čisto sve što smo radili i što planiramo da radimo, zato izbor na predstojećim parlamentarnim izborima je apsolutno jasan: BOŠNJAČKA STRANKA, mr Ervin Ibrahimović – JASNO JE!

Od birača tražimo povjerenje i podršku. Povjerenje koje je utemeljeno na svim dosadašnjim rezultatima i podršku za period koji je ispred nas.

POLITIČKI PROGRAM

Bošnjačka stranka zalagaće se, kao i do sada, za dobrobit naših sunarodnika i svih građana države Crne Gore. Sigurni smo da ćemo dobrim izbornim

rezultatom, osigurati našu zastupljenost u Parlamentu i, kao dio vlasti, osnažiti naše prisustvo i uticaj u institucijama izvršne vlasti. Zato se, kao i do sada, vrlo ozbiljno pripremamo za vršenje vlasti i realizaciju našeg izbornog programa.

Smatramo da smo u prošlom periodu, politički veoma dinamičnom i izazovnom, vodili odgovornu i dosljednu politiku, te donosili teške ali ispravne odluke, i ostvarili veliki broj zacrtanih ciljeva. Tražimo podršku za vrijeme ispred nas, u kome želimo da unaprijedimo ostvarene rezultate, ojačamo svoje učešće u institucijama sistema i realizujemo projekte koji su od suštinskog interesa za državu Crnu Goru, sve građane i pripadnike bošnjačkog naroda.

Tražimo Vašu podršku za naš Izborni program koji obuhvata niz mjera i aktivnosti u političkom, društvenom i ekonomskom segmentu.

Planirane društvene mjere i aktivnosti

Jačanje institucija demokratije, slobode i bezbjednosti za sve građane

Duh demokratije ne može biti nametnut spolja, on mora izrasti iz unutrašnjosti naroda. Bošnjačka stranka se zalaže za institucionalni, demokratski i nenasilni princip političke borbe, za afirmaciju Parlamenta kao centralne institucije u kojoj se, u interesu građana, ostvaruje politički pluralizam, ali i vrši demokratska kontrola ostalih grana vlasti. Parlament, kroz odgovoran odnos političkih partija i poslanika, veću odgovornost prema biračima i unaprijeđenu kulturu dijaloga treba da predstavlja epicentar demokratije i izvorišta svih grana vlasti. Parlament treba da bude institucija koja je kadra da pokrene politički dijalog o važnim a otvorenim pitanjima našeg društva i pronađe neophodni nivo konsenzusa na pitanjima razvoja društva i evroatlanskih integracija.

U skladu sa svojim Stranačkim programom, Bošnjačka stranka će biti otvorena za saradnju i udruživanje sa onim političkim subjektima sa kojima dijeli iste ili slične političke ciljeve i vizije. Sa onima koji uvažavaju utemeljenost i potrebe manje brojnih naroda i koji streme naprednom evropskom

i demokratskom sistemu vrijednosti, NATO i EU integracijama, vladavini prava i zaštiti i unapređenju prava i položaja manje brojnih naroda u Crnoj Gori. Sa onima koje uvažavaju ustavni karakter Crne Gore i imaju konkretne ideje za ekonomski razvoj i unapređenje životnog standard građana.

Bošnjačka stranka se zalaže za nepristrasno, nezavisno, efikasno i transparentno pravosuđe. Sudska vlast, treba da bude jedan od najvažnijih stubova svake države i krajnja instanca u zaštiti prava građana. Pravosuđe treba osloboditi svih potencijalnih političkih uticaja kako bi dosljedno, objektivno i nepristrasno sudilo po zakonima ali i evropskoj sudskoj praksi, posebno u oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda.

Dostignuta funkcionalna i finansijska nezavisnost u odnosu na ostale grane vlasti je važna i treba je unaprijediti kroz jasne kriterijume za izbor, napredovanje i ocjenu rada sudija, kao i transparentnu i ujednačenu sudsku praksu.

Zabrinjava nerijetka praksa da za isto pravno pitanje sudstvo donosi dijametralno različite odluke, slučajevi neprincipijelnog uticaja na sudije, netransparentni rad sudstva i trend pretvaranja u "esnafsko udruženje", koje nedovoljno saraduje s ostalim granama vlasti. Mora se više raditi na uspostavljanju kvalitetnijeg načina izbora sudija.

Slučajevi deportacije izbjeglica iz Herceg Novog, dešavanja iz Bukovice kod Pljevalja, otmica u Štrpcima, Kaluđerski laz, kao i drugi zločini, koji su učinjeni u vremenu kada Crna Gora zvanično nije bila u ratu, a kada su stradali njeni građani samo zato jer su pripadnici druge vjere, odnosno nacije, opominju i upozoravaju, ozbiljna su hipoteka sudske grane vlasti i poseban izazov za naredni sastav parlamenta.

Bošnjačka stranka se zalaže za jasnije definisanje pozicije tužilaštva u sistemu vlasti. Kao važan i specifičan segment izvršne vlasti treba da bude podložan kontroli i Vlade i Parlamenta i javnosti, treba da se obezbijedi bolji način izbora i transparentniji rad tužilaštva. Bošnjačka stranka u Parlamentu nije podržala izvještaj o radu tužilaštva

za nekoliko posljednjih godina, nezadovoljna pored ostaloga rezultatima rada tužilaštva.

Ne pristajemo na odugovlačenja, obmane i beskrajne i vrlo čudne propuste u postupanju policije, tužilaštva i sudova kada su u pitanju postupanja u procesima pokrenutim za najteža krivična djela, posebno ratne zločine, što je dovelo do oslobađajućih presuda. U Evropskom parlamentu je, kroz zajedničku rezoluciju Parlamentarnog odbora za stabilizaciju i pridruživanje, Bošnjačka stranka ugradila amandman kojim se i sa ove instance, traži obnavljanje ovih sudskih procesa.

Bošnjačka stranka će i dalje insistirati na ponovnoj istrazi, rasvetljavanju događaja iz bliže i dalje prošlosti, te sudski epilog kroz krivičnu odgovornost počinitelja i nalogodavaca.

Tražićemo da se podignu-postave spomen obilježja u sredinama gdje su zločini počinjeni.

Relativizacija zločina je opasna praksa koja se neprekidno ponavlja. Sa druge strane pokušavaju se rehabilitovati zločinci i ideologije u čije ime su činjeni zločini. I dalje vidno izostaje odgovarajuća reakcija našeg društva, od obrazovnog procesa, javnog informisanja i dr. koja bi dovela do jasnog otklona i osude svih a posebno najtežih krivičnih djela i ratnih zločina. Zabrinjava nas što nije bilo snažne reakcije državnih organa u suzbijanju javnog govora mržnje, negiranje izvršenih zločina, i genocida u Srebrenici.

Pravosuđe treba da pokaže da može da se nosi i sa izazovima u oblastima organizovanog kriminala i korupcije, posebno onih vezanih za trgovinu drogom, duvanskim proizvodima, ljudima, oružjem, kao i zaštitom od nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom.

Podržavamo jačanje kapaciteta MUP-a, specijalnog tužilaštva i Agencije za sprečavanje korupcije, kako bi kao uvezan sistem imali što bolje rezultate u otkrivanju i optuživanju počinioca krivičnih djela.

EU integracije, snaženje partnerstva u NATO alijansi

Ne možemo da kontrolišemo događaje, ali možemo da utičemo na njih.

Bošnjačka stranka smatra da su evropske integracije Crne Gore i čitavog regiona najbolji izbor i najkraći put do stabilnog, ekonomski naprednijeg i demokratskog društva, zasnovanog na vladavini prava. Podržavaćemo snažno jačanje kapaciteta institucija i integracione procese u Evropsku uniju. Evropeizacija našeg društva je prioritetni zadatak svih državnih institucija, civilnog sektora i cijelog društva. Zalažemo se za tješnjiju saradnju Parlamenta i Vlade u ovom procesu. Snažićemo svako povezivanje u cilju afirmacije evropskih politika i realizaciji zajedničkih projekata iz fondova Evropske unije.

Članstvo Crne Gore u NATO alijansi smatramo veoma važnim za naše društvo, ne samo iz bezbjednosnih razloga nego i za naš ukupni razvoj. Zalažemo se za jačanje partnerstva zemalja članica NATO-a i definisanje zajedničkih politika u bezbjednosti i zaštiti od prirodnih katastrofa, kao i stvaranje preduslova za ekonomsku integraciju država Zapadnog Balkana u Evropsku uniju.

Djelovanje Bošnjačke stranke u Evropskoj narodnoj partiji

Zajedno smo jači. Bošnjačka stranka će kroz članstvo i rad u Evropskoj narodnoj partiji, najačoj političkoj grupaciji u EU, nastaviti sa afirmacijom podrške našoj državi i snaženju njenih demokratskih institucija. Lobiraćemo i tražiti podršku od naših političkih partnera za pospješivanje demokratskog razvoja i investiciona ulaganja u Crnoj Gori.

Unapređenje svih prava manje brojnih naroda

Želimo moć pravde, a ne pravo moći. Bošnjačka stranka je uvijek bila i ostaće snažni zagovornik poštovanja svih ustavnih kategorija i instituta sadržanih u najvećem pravnom aktu pravnog poretka Crne Gore. Posebnu pažnju ćemo posvetiti implementaciji svih onih prava i sloboda koje su zajamčene Ustavom Crne Gore kako bi se ista mogla primjenjivati i praktikovati slobodno, kako pojedinačno tako i u zajednici sa drugima.

Posebna prava i slobode koje će predstavljati fokus u daljem djelovanju BS, a koje će za rezultat imati povećan stepen spoznaje identiteta bošnjačkog Naroda, tradicije i kulture jesu:

- slobodno i nesmetano izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti;
- slobodnu upotrebu i javno isticanje nacionalnih simbola i obilježavanje nacionalnih praznika;
- tražićemo da najmanje jedan od sudija Ustavnog suda Crne Gore bude iz reda manjinskog Naroda;
- zalagaćemo se da se osnivaju prosvjetna, kulturna i vjerska udruženja uz materijalnu pomoć države;
- insistiraćemo da u sredinama sa značajnim učešćem u stanovništvu tradicionalni lokalni nazivi, imena ulica i naselja, kao i topografske oznake budu ispisani i na jeziku manjinskih Naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica;
- zalagaćemo se za autentičnu zastupljenost u Skupštini Crne Gore i skupštinama jedinica lokalne samouprave u kojima čine značajan dio stanovništva;
- tražićemo srazmjernu zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave;
- zalagaćemo se za uspostavljanje i održavnje kontakata sa građanima i udruženjima van Crne Gore sa kojima imamo zajedničko nacionalno i etničko porijeklo, kulturno-istorijsko nasljeđe, kao i vjersku pripadnost;
- insistiraćemo na osnivanju organizacija i tijela za zaštitu i unapređenje posebnih prava bošnjačkog naroda.

Srazmjerna zastupljenost u institucijama

U neprestanoj smjeni stvari i najjači bi mogli zatrebati pomoć slabijih.

Angažovanjem Bošnjačke stranke ostvaren je

zapažen napredak u ostvarenju izuzetno važnog ustavnog načela, srazmjerne zastupljenosti pripadnika manjinskih naroda i drugih nacionalnih zajednica u organima državne vlasti i lokalne samouprave. Tako je dijelom obezbijedena elementarna pravda i omogućilo im se da doprinose razvoju društva i da se u njega integrišu bez asimilacije. Međutim, sa smjenom vlasti 2020. godine svjedočili smo gotovo bezočnom čišćenju institucija od kadrova manje brojnih naroda. Borili smo se da to zaustavimo u čemu smo i uspjeli kada smo značajno doprinijeli padu te i takve Vlade, koja je bila neinkluzivna, odnosno krajnje diskriminirajuća prema manje brojnim narodima. Zalagaćemo se da se greške Vlade iz 2020. godine (koje su je i koštale pada) više ne ponavljaju.

Smatramo da se ni nakon dvije decenije ustavne garancije ovog prava, nije dostigao ni polovičan procenat zastupljenosti kadrova iz reda manje brojnih naroda u institucijama. Naprotiv, sa smjenom vlasti došlo je do regresa u ostvarivanju ovog prava.

Bošnjačka stranka će nastaviti sa afirmacijom politike srazmjerne zastupljenosti pripadnika bošnjačkog naroda u institucijama. U ovoj sferi posebno je važno obezbijediti srazmjerno učešće u lokalnim institucijama, u kojim se ostvaruje najveći dio potreba građana.

Zalagaćemo se za veće učešće kompetentnih kadrova iz redova manjinskih naroda, u svim javnim službama, a posebno u onima gdje je vidljivo njihovo odsustvo – državni javni radio-televizijski servis, odbrana, vojska, policija, bezbjednosni sektor. Naše učešće u tim službama osnažiće povjerenje manjina u funkcionisanje tih institucija i službi.

Socijalna politika

Bez socijalne pravde, poštovanja, jednakosti i primjene ljudskih prava nema zdravog i dugoročnog razvoja jednog društva. Bošnjačka stranka smatra da je sistem socijalne zaštite jedan od stubova države.

Briga o najranjivim kategorijama stanovništva je obaveza svih nas. Bošnjačka stranka, kao i do sada, prepoznaje povezanost socijalnih politika i politika tržišta rada sa ekonomijom naše države. Povećani rizik od siromaštva usled inflacije koja je zadesila našu državu dodatno nas obavezuje da se aktivno uključimo i zagovaramo politike koje će dovesti do poboljšanja životnog položaja stanovništva koje se nalazi u stanju potrebe za pomoći.

Poseban fokus stavićemo na penzionere kao jednu od najranjivijih kategorija stanovništva. Pored toga što će se Bošnjačka stranka zalagati za uvećanje minimalne penzije predložićemo i uvećanje srazmjerne penzije za penzionere koji su to pravo stekli na osnovu rada u zemljama regiona. Takođe, Bošnjačka stranka će se zalagati za izmjene Zakona o boračko-invalidskoj zaštiti kako bi njima bile obuhvaćene i porodice žrtava iz Štrbaca, Bukovice i Kaluđerskog laza.

Bošnjačka stranka će se zalagati za razvoj usluga podrške životu u zajednici u svakoj opštini. Posebno je važno istaći značaj ovih usluga kako bi naši građani što duže boravili u svom kućnom okruženju, a najznačajnije su razvoj stanovanja uz podršku, presonalni asistenti i dnevni boravci.

Bošnjačka stranka podržava reforme sistema invaliditeta, zalagaćemo se za uvođenje inkluzivnog dodatka za lica sa invaliditetom. Takođe ćemo zagovarati potrebu za boljom pristupačnosta za lica sa invaliditetom na svim nivoima.

Bošnjačka stranka će insistirati na jačanju kapaciteta Centara za socijalni rad kako bi naši građani na lakši i kvalitetniji način dobili potrebnu podršku i pomoć.

Bošnjačka stranka će predlagati zakonska rješenja u cilju ravnopravnije raspodjele materijalnih davanja kako bi pomoć došla do svih kojima je potrebna i zagovarati radnu aktivaciju korisnika socijalnih davanja.

Bošnjačka stranka će se zalagati i za bolji položaj

žena i djece koji su žrtve nasilja. Insistiraćemo na izgradnji regionalnih skloništa kao i obezbjeđivanju novčanih naknada kako bi se ojačale osobe koje su pretrpljele nasilje. Takođe, Bošnjačka stranka će davati i predloge politika koji vode ka ujednačavanju zarada između muškaraca i žena.

Bošnjačka stranka će nastaviti zalaganje za završetak radova i otvaranje Domu starih u Plavu.

Briga o porodici

Svima je potrebna kuća za život, ali porodica koja pruža podršku je ono što gradi dom. Bošnjačka stranka smatra da je zdrava porodica osnov za zdravo društvo. Porodica ima značajnu ulogu u razvoju čovjeka pa tako i razvoju samog društva. U današnje vrijeme porodica je suočena sa brojnim teškoćama i problemima kako bi se održala i ispunila svoju funkciju i očekivanu ulogu. Bošnjačka stranka će se zalagati za jačanje podrške porodici. Insistiraćemo na smanjenju troškova za odgoj djeteta, smanjenju cijena koštanja dječjih proizvoda kao i usklađivanje roditeljstva sa radom.

Bošnjačka stranka će se zalagati da se na lokalnom i državnom nivou obezbjeđe sredstva za podršku rješavanju problema neplodnosti.

Bošnjačka stranka će dati predloge da se kroz subvencije na lokalnim nivoima obezbjeđi podrška za rješavanje stambenih pitanja mladih bračnih parova.

Bošnjačka stranka će predložiti razvoj usluga koje će biti podrška jačanju porodice.

Rodna ravnopravnost

Prava ne smiju poznavati rod. Kada govorimo o učešću žena manje brojnih naroda u društvenom životu Crne Gore, svjedočimo da njihov položaj nije na zavidnom nivou. U prilog tome služe dosadašnja iskustva koja kazuju da ni jedna žena, koja je ujedno i pripadnica manje brojnih naroda u Crnoj Gori, nije bila ministarka niti jednog Vladinog resora u dosadašnje 43. Vlade Crne Gore. Nije

bila predsjednica ili potpredsjednica Skupštine Crne Gore, a o više pozicioniranim mjestima i da ne govorimo. Žene pripadnice manje brojnih naroda su dodatno marginalizovane od ostalih žena u Crnoj Gori.

Bošnjačka stranka će se zalagati da se takvo stanje promjeni. Da i žene iz reda bošnjačkog naroda budu vidljivije na društvenoj i političkoj sceni Crne Gore, jer među nama itekako ima žena koje mogu da odgovore svim potrebnim izazovima. Bošnjačka stranka će se zalagati da na rukovodećim mjestima žene budu više zastupljene. U prilog tome da smo ozbiljno krenuli u rješavanje ove problematike govori da se na našoj poslaničkoj listi našle 33 žene, što čini 40% od ukupnog broja kandidata.

Bošnjačka stranka će u svom budućem radu kroz organizaciju Foruma žena aktivno raditi na edukaciji žena kroz razne seminare, okrugle stolove, organizovanje debata i afirmaciju obuka za samostalno pokretanje biznisa u cilju njihove pripreme da se što bolje i lakše snađu u političkom, društvenom i poslovnom životu.

Bošnjačka stranka će se zalagati za ohrabrivanje žena da budu aktivni činioci društvenog i političkog života u Crnoj Gori, kao i na otklanjanju stereotipa koji vrlo često prate žene pripadnice Bošnjačkog naroda, da je njihovo mjesto samo u kući, što nikako nije tačno. Zalagaćemo se za što veću promociju obrazovanja i edukacije žena, kroz kako formalno tako i kroz neformalno obrazovanje i na taj način će se stvarati mogućnost osposobljavanja svih zainteresovanih žena za određene poslove. Zalagaćemo se za povećanje naknada porodiljama, kako bi na taj način olakšali troškove svim ženama i porodicama koje su se odlučile na taj korak. Bošnjačka stranka će se snažno zalagati za borbu protiv svakog vida diskriminacije žena, kojem svjedočimo svakodnevno.

Razvoj kulture, obrazovanja i školstva

Znanje je preduslov svakog napretka. Bošnjačka stranka će se zalagati da obrazovanje bude jednako

dostupno svim mladim ljudima u našem društvu. Zalagaćemo se da država obezbijedi besplatne (subvencionirane) udžbenike za učenike osnovnih škola. Smatramo da treba ulagati značajno veća sredstva u održavanje postojećih predškolskih i školskih objekata, posebno u ruralnom području, izgradnju novih objekata u urbanim područjima i opremanje novim učilima i nastavnim sredstvima. Moramo težiti punoj digitalizaciji ukupnog sistema obrazovanja, kako bi se, i u narednom periodu uspješno suočavali sa vanrednim okolnostima, kakav je bio covid 19, gdje su učenici pohađali nastavu iz svojih domova.

Smatramo da postojeće nastavne planove i programe (književnost, umjetnost, muzika, historija i geografija) treba unaprijediti u cilju veće zastupljenosti sadržaja koji pripadaju nasljeđu bošnjačkog naroda, kao i islamskoj tradiciji.

Bošnjačka stranka će se zalagati za podizanje kvaliteta obrazovanja, u svim segmentima, kao i za kontinuirano poboljšanje životnog standarda prosvjetnih radnika i njihovo nagrađivanje prema rezultatima rada, a ne prema podobnosti bilo koje vrste.

Zalagaćemo se za osnivanje novih javnih ustanova za promociju i očuvanje kulture bošnjačkog naroda. Insistiraćemo na aktivnijoj promociji sadržaja iz oblasti kulture školstvu, u Centrima kulture, javnom servisu itd. Podržaćemo sve aktivnosti i manifestacije koje za cilj imaju unapređenje kulturne baštine i stvaralaštva pripadnika bošnjačkog naroda.

Razvoj sporta

U zdravom tijelu zdrav duh. U Bošnjačkoj stranci smatramo da sportsko rekreativni sadržaji predstavljaju veoma značajan segment naše društvene stvarnosti. Potrebna su veća ulaganja u sportske sadržaje, opremanje postojećih i izgradnja novih objekata, posebno u nerazvijenim sredinama. To je preduslov jačanja svijesti o zdravim stilovima života i savladanju izazova društvenih devijacija sa kojim se srijeću mladi ljudi.

Bošnjačka stranka će se zalagati za nagrađivanje sportskih talenata, kao i osnaživanje i materijalna podršku klubovima i kolektivima koji se bave nekomercijalnim sportovima.

Podrška nevladinom sektoru i civilnim inicijativama

Većinu važnih stvari u svijetu postigli su ljudi koji nijesu odustajali kada se činilo da uopšte nema nade. Bošnjačka stranka smatra da su civilni sektor i nevladine organizacije pokretači mnogih akcija i pitanja, ali isto tako i korektiv i partner u demokratskom razvoju društva i da njihovi predstavnici treba da budu dio svih procesa.

Bošnjačka stranka će se zalagati za jačanje civilnog sektora i davaće podršku projektima nevladinih organizacija u svim sferama društva. Smatramo da je potrebno osnaživanje civilnog sektora, posebno u sredinama koje zaostaju u razvoju i na sjeveru države.

Snaženje saradnje sa dijasporom i iseljenicima

Sve dok postojimo, ne postoji udaljenost. Bošnjačka stranka podržava politiku jačeg povezivanja državnih institucija i dijaspore. Smatramo da država mora učiniti mnogo više na jačanju veza sa iseljenicima, dijasporom i njihovim udruženjima. Potencijal naše dijaspore je veliki i ta briga države mora biti kontinuirana i voditi računa o očuvanju kulturnog, nacionalnog i vjerskog identiteta naših iseljenika. Smatramo da treba stvarati pretpostavke za realizaciju krupnih investicionih projekata u Crnoj Gori, u kojima bi svoj ekonomski interes našli preduzetnici iz naše dijaspore. Stoga, smatramo da treba raditi na jačanju institucionalne saradnje i predvidjeti osnivanje posebnog resora – Ministarstva za dijasporu.

Veliki broj, gotovo polovina bošnjačke populacije živi i radi u inostranstvu i čine najbrojniji segment dijaspore i iseljenika koji je stalno vezan za Crnu Goru i svoj zavičaj. Sa brojem naše dijaspore se puno licitira, pa se u javnosti često čuje da

van granica ima još jedna Crna Gora, ali još nije napravljena ozbiljna procjena broja dijaspore. Dijaspore pokazuje izuzetnu privrženost, posvećenost i ljubav prema svojoj domovini Crnoj Gori. Dijaspore je u značajnoj mjeri zaslužna za sve što je dobro u Crnoj Gori – kao što je doprinos ostvarivanju nezavisnosti Crne Gore, ekonomska aktivnost i investicije u Crnoj Gori. Dijaspore je u kontinuitetu zainteresovana za sudbinu Crne Gore i za njenu izvjesnu evropsku budućnost.

Bošnjačka stranka je jedina politička partija koja se iskreno zalagala za prava dijaspore, koja je prva u parlamentu Crne Gore pokrenula pitanja koja brinu našu dijasporu koja je na privremenom radu van granica Crne Gore. Bošnjačka stranka je inicijator osnivanja Uprave za dijasporu. Predstavnici Bošnjačke stranke su u prethodnom periodu baštinili odnose sa dijasporom i uzeli učešće na brojnim skupovima dijaspore u Evropi, Turskoj i Americi. Između ostalog možemo se pohvaliti odnosom i komunikacijom sa brojnim udruženjima dijaspore širom svijeta koje gaje kulturu i tradiciju Bošnjaka i Crne Gore.

Smatramo da država mora učiniti mnogo više na jačanju veza sa iseljenicima, dijasporom i njihovim udruženjima. Potencijal naše dijaspore je veliki i briga države mora biti kontinuirana. Smatramo da treba stvarati pretpostavke za realizaciju krupnih investicionih projekata u Crnoj Gori, u kojima bi svoj ekonomski interes našli preduzetnici iz naše dijaspore a istovremeno doprinijeli poboljšanju privrede i kvaliteta života u Crnoj Gori.

Bošnjačka stranka će insistirati da se ubrza proces priznavanja naših vozačkih dozvola u Evropi / SR Njemačkoj, što bi u mnogome olakšalo boravak našoj dijaspori.

Zalagaćemo se da se što prije pokrene da naša dijaspora može da ostvari svoje zakonom zagarantovano pravo glasa u diplomatsko konzularnim predstavništvima.

Smatramo da treba raditi na jačanju

institucionalne saradnje i predvidjeti osnivanje posebnog resora koji bi se bavio svim gore navedenim pitanjima – Ministarstva za dijasporu. Bošnjačka stranka će se u Skupštini Crne Gore i drugim institucijama zalagati za unapređenje odnosa Crne Gore sa svojom dijasporom u svim oblastima i segmentima

Snaženje nacionalnih i vjerskih institucija

Mi smo ono što vjerujemo da smo. Bošnjačka stranka podržava punu afirmaciju nacionalnog, vjerskog i kulturnog identiteta manjinskih naroda. Smatramo da društvo mora raditi na polju pune integracije manjinskih naroda u institucije, na zaštiti njihovog identiteta, kao i promociji multikulture kao istinske vrijednosti Crne Gore. Za Bošnjačku stranku neprihvatljiva je institucionalna asimilacija bilo koje manjinske zajednice.

Bošnjačka stranka će se zalagati za snaženje kapaciteta nacionalnih vijeća, kako u kadrovskom, tako i u materijalnom pogledu. Potrebno je, mnogo više nego do sada, uraditi na istraživanju, zaštiti i prezentaciji kulturnog i historijskog nasljeđa bošnjačko-muslimanskog naroda. Pokrenućemo, na svim nivoima, inicijative kojima ćemo podsticati državne institucije da se ozbiljnije posvete našoj tradiciji, običajima, kulturi i ukupnom identitetu. Tražićemo više prostora u obrazovnom sistemu, javnim glasilima, državnoj radio-televiziji, kao i turističkim prezentacijama brojnih naše države i pojedinih lokalnih sredina.

Zalagaćemo se za jačanje kapaciteta institucije manjinskih nacionalnih savjeta i povećanje budžetskih izdvajanja za njihove programe zaštite nacionalnog, jezičkog i vjerskog identiteta, kao i proširivanje administrativnih kapaciteta. Bošnjačka stranka će podržavati jačanje ostvarivanja prava svih vjerskih zajednica.

Smatramo da treba unaprijediti zakonodavstvo kojim se reguliše ova oblast. Podržavaćemo i ostvarivanje povraćaja imovinskih prava na uzurpiranim vakufima ili pravičnu restituciju, kojoma bi se ispravila višedeceinijska nepravda

prema imovini islamske zajednice.

Oснаživanje medijskog pluralizma i inkluzivniji javni servis

Svaka sloboda počinje sa slobodom misli, slobodom riječi i slobodom da se ta riječ čuje. Bošnjačka stranka će se snažno zalagati za jačanje medijskog pluralizma, medijskih sloboda i samoregulaciju u medijima.

Zalažemo se za zakonsko procesuiranje i kažnjivost svih oblika širenja netrpeljivosti, vrijeđanja ili mržnje, prema bilo kome, putem medija – elektronskih, pisanih, štampanih, portala ili društvenih mreža.

Tražićemo veće učešće programa za manjinske nacionalne zajednice u javnom servisu. Tražićemo formiranje posebnih redakcija i ekipiranje timova koji kreiraju i izrađuju te programe. Tražićemo i sistemsko pozicioniranje kompetentnih kadrova iz redova manjinskih naroda u upravljačkim strukturama, uređivačkim timovima, novinarskom kadru i tehničkom osoblju u Javnom servisu RTCG. Tražićemo da se u Javnom servisu RTCG i lokalnim opštinskim javnim servisima formiraju redakcije za program na bosanskom jeziku i izučavanje kulture i tradicije Bošnjaka i drugih manje brojnih naroda

EKONOMSKI PROGRAM

Mjere i aktivnosti

Ekonomske teme moraju postati prioritetne u odnosu na druge. Bolji životni standard svih građana biće naš imperativ s akcentom na smanjenje ekonomskih i socijalnih razlika između onih koji žive na sjeveru i jugu zemlje. Bošnjačka stranka će se zalagati da država, a ne tržište, mora da bude odgovorna za standard i dobrobit svih građana. Ponuda u ekonomskom dijelu mora biti okrenuta revitalizaciji srednjeg sloja stanovništva koji je najugroženiji u procesu tranzicije. Mi ćemo, u svom programskom i pragmatičnom djelovanju, nastojati da srednji sloj postupno vraćamo

sa odgovarajućim polugama, mehanizmima, instrumentima rada i djelima. Poznato je da bez stabilnog i širokog srednjeg sloja nijedna zemlja-država ne može biti ni stabilna, ni srećna, ni uspješna niti može imati obilježja socijalne pravde.

Privredni rast s akcentom na nove proizvodne kapacitete i usluge

Smatramo da se pored turizma moraju razvijati i druge privredne grane. Nije dobro oslanjati se na jednu ili dvije grane razvoja. Bošnjačka stranka će se zalagati da izvori finansiranja razvoja ne budu potrošački, kao do sada. Nastojaćemo da se uvođenjem kredibilnih investitora, domaćom akumulacijom, valorizacijom domaće radne snage i domaćih kadrova, kontrolisanim tržištem kapitala, bankarski izdržljivim kapitalom sa kamatama koje privreda može da trpi stvara novi proizvod.

Bošnjačka stranka će podržavati ravnomjerniji razvoj ključnih sektora i njihovu uvezanost u cilju sinergije i multiplikovanih efekata. Dakle, ne samo turizam, ne samo energetika, ne samo poljoprivreda već sva tri sektora integralno i dopunjeni sa drugim sektorima u dijelu resursa i valorizovanja voda, šuma, potencijala pomorske privrede, saobraćaja, trgovine, tržišta kapitala i finansijskog tržišta, IT tehnologija i sl.

Radićemo na revalorizaciji napuštenih sela. Uslijed gašenja radnih mjesta tokom devedesetih godina na Sjeveru države došlo se do ekonomske migracije, koja mora biti zaustavljena i vraćena demografska kretanja stanovništva uz odvijanje privredne aktivnosti na čitavoj teritoriji sa konkretnim projektima, prerađivačkim kapacitetima i radnim mjestima. Zato sektor koji će se baviti u buduće Regionalnim razvojem mora dobiti konkretna i jasna reserna i ovlašćenja, naravno finasijska sredstva ali i konkretne ciljeve, a to je prije svega uravnotežen privredni razvoj na čitavoj teritoriji Crne Gore.

Podržavaćemo otvaranje novih i na duži rok održivih radnih mjesta. To će biti naš prioritet da bi se stanovništvo dodatno motivisalo da

ostaje i stvara svoju egzistenciju u Crnoj Gori, čime bi građane uveli u zonu blagodeti rada i života od rada i stvaranja nove vrijednosti. Nova radna mjesta moraju biti u sektorima: novih prerađivačkih kapaciteta, u poljoprivredi, turizmu, drvoprerađi, pomorskoj privredi, trgovini, sektoru usluga, tržišta kapitala i IT tehnologije.

Potrebno je insistirati na većem stepenu finalizacije i stvaranje novih vrijednosti u plasmanu proizvoda i usluga. U nekim sektorima kao što su drvoprerađi, šumarstvo, poljoprivreda, metalna industrija nosi karakteristiku sirivinsko izvozne zemlje odnosno tipične niskorazvijene zemlje. Što se mora hitno i beskompromisno mijenjati u korist finalizacije proizvoda unutar Crne Gore, čime bi se došlo do većeg GDP-a, ali i uštede sirovinske baze u navedenim sektorima.

Planiramo da čitavim setom mjera i politika založiti da se na sjeveru i srednjoj regiji razviju konkurentni prerađivačke kapacitete za:

- Prerađu poljoprivrednih proizvoda;
- Drvoprerađu;
- Proizvodnji šireg asortimana za potrebe turističke privrede;
- Cementnoj industriji;
- Asortimenti u domenu metalske industrije.

Smatramo da se u ovim oblastima mogu revitalizovati više hiljada radnih mjesta. Dakle, nužno je da što prije dođe do valorizacija resursa (mineralnog porijekla, rude, drvo, vodni resursi) moraju biti na održivoj osnovi i strogo kontrolisani, redovni monitoring.

Energetski sektor, hidroelektrane i termoelektrane, koji su uspostavljeni još prije nekoliko decenija i dalje su glavni nosioci proizvodnje električne energije. Smatramo da su oni do sada ekstremno raubovani i neophodno je u narednom periodu pristupiti izgradnji novih kapaciteta. Podržaćemo gradnju novih energetskih objekata koja je prijeko potrebna ali na održivim osnovama i strogim ekološkim i civilizacijskim standardima. Ti objekti donijeće brzo i kontinuirano novu vrijednost, novi

dohodak i novaradna mjesta. Energetika kao kičma ekonomije kada su u pitanju velike hidroelektrane i termoelektrane kao najveći proizvođači električne energije u vlasničkom smislu moraju biti isključivo pod kontrolom države. Svi energetske objekti koji gravitiraju nekoj lokalnoj zajednici (opštini) potrebno je institucionalno regulisati ekološku rentu/taksu koja se može isključivo upotrijebiti namjenski za razvojne ekološke projekte, lokalnu infrastrukturu i sanaciju devastiranog prostora kao kompezaciono-razvojna mjera i poluga razvoja.

Bošnjačka stranka će podržati integrisani i strateški pristup u turizmu. Integracija je neophodna tako da turizam mora biti, uklopljen sa zaleđem u smislu apsorpcije svih proizvoda i usluga, i kao takvi biti dio konačnog izvoznog proizvoda. Strateški pristup mora učiniti turističku privredu konkurentnom kako bi pratila u korak druge destinacije u okruženju.

Bošnjačka stranka će inicirati ubrzanje izrade planske dokumentacije koja je do sada prepoznata kao velika biznis barijera a ona mora biti naslonjena na planove sa novim elitnim kapacitetima, mora izaći sa novom ponudom i novom strategijom.

Bošnjačka stranka će se zalagati za valorizaciju znanja, inovativnosti visokoškolskog, naučnog i akademskog kadra sa posebnim senzibilitetom. Borićemo se da se zaustave negativne pojave kao što su emigracija visokog kadra u razvijene zemlje, i želimo motivisati one koji ostaju, da mogu doći do radnog mjesta. Obrazovani kadar za nas je dragocjeni razvojni resurs može biti kapital koji bi trebao i mogao biti višestruko koristan za dalji ekonomsko-privredni razvoj, ali i kulturološki i razvoj društva kao visoko moralnog i visoko obrazovanog društva.

Bošnjačka stranka smatra da promet roba i trgovinsku politiku uz preuzete evropske konvencije, standarde i sporazume kreirati i implementirati u korist sopstvenih grana i sopstvene privrede. Bošnjačka stranka će bankarski sektor, tržište kapitala, saniranje javnog

duga, vođenje javnih finansija, makroekonomske, fiskalne i poreske politike staviti u epicentar pažnje i unaprijediti ih u kontinuitetu.

Smanjenje nezaposlenosti i otvaranje novih radnih mjesta

Kroz različite programe koje su kreirali ministarstva i Zavod za zapošljavanje, u kojima su važnu ulogu imali predstavnici Bošnjačke stranke, ojačana je preduzetnička inicijativa i pokrenuti manji biznisi. Takođe, veći dio sredstava je usmjeren u sjeverni region i nerazvijena područja. Iako je situacija bolja nego prije, primjetno je da se ne iskorišćavaju sva sredstva jer ljudi nijesu dovoljno spremni da apliciraju za sredstva, pripreme projekte i dovedu ih do finalne faze.

Bošnjačka stranka će se, u državnim institucijama, zalagati u kreiranju novih i održivih rješenja u programima aktivnih mjera za nezaposlena lica, i njihovom približavanju i konkurentnosti na tržištu rada. Isto tako, i na nivou lokalnih samouprava zalagaćemo se da se osmisle odjeljenja za pomoć privrednicima, kvalitetni " biznis inkubatori" i „start up“ centri , čija će uloga biti u izradi aplikacija i savjetovanju preduzetnika za privlačenje sredstava čime će se vremenom količina privučenih sredstava povećavati. Smatramo da treba pokazati veću apsorpcionu moć i sposobnost privlačenja sredstava, pogotovo iz fondova EU.

Podrška preduzetničkoj inicijativi i jačanje malih i srednjih biznisa

Bošnjačka stranka će se zalagati i konstantno unaprijediti snagu preduzetničke inicijative i pomagati preduzetnicima i poslodavcima da pokrenu i održe svoja preduzeća. Naši predstavnici će , na bazi dosadašnjih iskustava, osmisliti i nove programe za podsticaj preduzetništva - malog i srednjeg bitznisa. Veliku šansu vidimo u preduzećima koja se bave turističkim uslugama, preradivačkom industrijom, organskom proizvodnjom hrane, zanatskim uslugama, ženskim preduzetništvom, rukovotvorinama, sakupljanjem i pakovanjem ljekobilja.

Briga o osobama sa invaliditetom

Bošnjačka stranka će nastaviti sa radom na unaprijeđenju položaja osoba sa invaliditetom. Naši predstavnici će se zalagati za punu implementaciju i unaprijeđivanjem zakonskih rješenja u ovoj oblasti.

Bošnjačka stranka će se zalagati za veća budžetska izdvajanja u obrazovanje i edukaciju i punu društvenu integraciju OSI. Smatramo da treba izdvajati veća sredstva kojima se pomaže radna aktivacija ovih osoba i razvoj preduzetničke inicijative u privatnom sektoru koji ima za cilj rehabilitaciju i zapošljavanje OSI - njihovu osposobljenost i puno uključivanje u tržište rada. Zalagaćemo se i da se preko Fonda za profesionalnu rehabilitaciju osmišljavaju i finansiraju brojni novi programi u oblasti radne integracije OSI i subvencioniranja poslodavaca za zapošljavanje ovih osoba.

Pomoć socijalno ugroženim kategorijama stanovništva

Bošnjačka stranka će nastaviti sa zalaganjima za stalnu, osmišljenu i kontinuiranu brigu o osobama u stanju socijalne potrebe. Briga o socijalno ugroženim kategorijama stanovništva mora biti veća nego do sada.

Bošnjačka stranka će se založiti za uvećanje budžetskih izdvajanja u ovoj oblasti, finansiranje socijalnih programa i osnaživanje centara za socijalni rad i drugih institucija za efikasno djelovanje i pomoć ovim licima. U saradnji sa lokalnim upravama snažićemo značaj socijalnog preduzetništva i pomoć u radnoj aktivaciji određenog broja ovih lica.

Ravnomjerni regionalni razvoj

Bošnjačka stranka smatra da je ravnomjerni regionalni razvoj uslov održivog razvoja države. Sjeverni region Crne Gore zaostaje za centralnim i južnim regionom u pogledu razvoja. Takvo stanje posebno je neprihvatljivo kada se ima u vidu činjenica da su skoro sva prirodna i druga bogatsva na sjeveru zemlje. Nedovoljno

iskorišćeni i nevalorizovani turistički i poljoprivredni potencijali sjevera, te neravnomjerno ulaganje u centralni i južni region predstavlja negativni trend koji je potrebno zaustaviti i planirati na principima solidarnosti, kao temeljnog načela vođenja kvalitetne regionalne politike i pravednije preraspodjele državnih fondova u cilju unapređenja javne infrastrukture i sektora usluga u nerazvijenim područjima.

Bošnjačka stranka će se zalagati za:

- Jačanje Egalizacionog fonda za opštine sjevernog regiona zemlje koje zaostaju u razvoju za ostala dva regiona. Dalje izmjene u poreskoj politici kojima se omogućuje opštinama na sjeveru da još više povećavaju svoje ustupljene prihode.
- Decentralizaciju suštinskom smislu značila bi diverzifikaciju izvora finansiranja. Novi izvori finansiranja značili bi decentralizaciju, odnosno nezavisnost u finansijskom smislu, od trenutnog centra. To znači da se lokalne samouprave moraju organizovati ili udružiti, praviti regionalne projekte, te aplicirati za sredstva, za koja do sada nijesu aplicirali. Mogući izvori sredstava mogu biti međunarodni fondovi, sredstva EU koja su nam na raspolaganju, a za koja trebaju kvalitetni projekti i još dosta privatnog kapitala u svijetu koji traži dobre ideje.
- Dodatnu pomoć države koja bi oformila kvalitetne ekspertske timove koji bi obilazili lokalne uprave, sagledavali njihove kapacitete i usmjeravali ih one projekte koji su realni i dugoročno održivi.
- Kreiranje posebnih aktivnih mjera, preko Zavoda za zapošljavanje, kojima bi nezaposlena lica i osobe sa invaliditetom, pripremale za uključivanje u tržište rada, subvencioniranje novih radnih mjesta i razvoj preduzetničke inicijative.
- Nastavak radova na ostalim dionicama započetog auto puta Bar – Boljari. Izgradnju ovog auto puta vidimo kao preduslov kvalitetnog regionalnog razvoja i kvalitetne saobraćajne umreženosti sjevera sa centralnim i južnim

dijelom Crne Gore, i sa Srbijom i regionom.

- Izdvajanje većih sredstava iz državnih i lokalnih fondova za infrastrukturne projekte u sjeverni region: lokalne i regionalne puteve, vodovode, zdravstvene i socijalne ustanove, škole i vrtiće itd.
- Uvođenje dodatnih olakšica za domaće i strane investitore koji su spremni da svoj kapital, znanje i sredstva ulože u opštine sjevernog regiona.
- Valorizaciju turističkih potencijala na sjeveru zemlje. Prirodne ljepote sjevera, njegove planine, jezera, neistražene pećine, kulturna i nematerijalna dobra, tradicija itd. predstavljaju šansu razvoja ovog regiona koja može donijeti niz direktnih i indirektnih efekata po razvoj ekonomije ne samo sjevera već cijele države, očuvanje i unapređenje demografske slike itd. a u krajnjem rasteretiti pritisak nerazvijenosti ovog regiona na državni budžet i stabilnost finansija.
- Unapređenje sistema koordinacije u realizaciji politike regionalnog razvoja i jačanje međuopštinske saradnje.
- Izradu i usvajanje jasnih normi monitoringa realizacije planova i investicija u sjeverni region.

Ulaganja u putnu infrastrukturu – regionalni putevi

Putna infrastruktura spada u vrhu prioriteta kada su infrastrukturni projekti u pitanju. Bošnjačka stranka će u narednom periodu insistirati na ulaganju u putnu infrastrukturu, na način da se sredstva obezbijede iz različitih izvora, preko kapitalnog budžeta do raznih domaćih i međunarodnih fondova.

Mnoga mjesta, posebno na sjeveru države vaze za rekonstrukcijom ili izgradnjom novih lokalnih ali i regionalnih putnih pravaca. Uslov svakog razvitka jeste razvijena i kvalitetna putna mreža. Zalagaćemo se za završetak započetih i rekonstrukciju i izgradnju novih i planiranih putnih pravaca.

Razvoj ruralnih područja i podrška poljoprivrednoj proizvodnji

Poljoprivreda kao strateška grana razvoja Crne Gore u narednom periodu treba bude u vrhu razvojnih prioriteta nove Vlade.

Šansu za razvoj nerazvijenog sjevernog regiona države, kao i ostalih regiona, vidimo upravo kroz jači i dinamičniji razvoj poljoprivrede, veća ulaganja u seosku infrastrukturu, veća izdvajanja za Programe podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju i kvalitetan normativni okvir.

Imajući u vidu ipak ograničene kapacitete i resurse za razvoj poljoprivrede u pogledu kvantiteta poljoprivrednih proizvoda, šansu vidimo u razvoju proizvodnje zdrave i organske hrane. Posebnu šansu vidimo u stočarstvu i voćarstvu na sjeveru, proizvodnji povrća i voća u centralnom regionu, maslinarstvu i vinogradarstvu u južnom regionu. Razvoj pčelarstva u svim dijelovima Crne Gore, vidimo, takođe, kao važnu poljoprivrednu granu.

U cilju jačanja konkurentnosti domaćih poljoprivrednih proizvoda potrebno je iznaći kvalitetne i realne modele plasmana proizvoda. Jedna od najznačajnijih šansi za razvoj poljoprivrede pa i generalno ruralnih područja države nalazi se u uvezivanju poljoprivrede i turizma, kroz afirmaciju domaće hrane, prirodnih, ambijentalnih i turističkih potencijala koje ruralno područje nesumnjivo posjeduje. Afirmacijom ovih kapaciteta na ruralnom području, domaćim poljoprivrednim proizvođačima bi se omogućio plasman proizvoda na vlastitim porodičnim gazdinstvima kao dio turističke ponude, po modelu „od svoje njive do svoje trpeze na svom porodičnom gazdinstvu“, čime bi se uvećao izvoz domaćih proizvoda i to na vlastitim imanjima.

Poseban segment u razvoju proizvodnje hrane vidimo u udruživanju. Usitnjena imanja i male količine proizvoda često predstavljaju barijeru u plasmanu proizvoda. Zalagaćemo se da se poljoprivredni proizvođači, ali i ostale subjekte udruživati u kooperative, klastere, LAG-ove

itd. čime bi se odgovorilo potražnji za većim količinama hrane, umrežili svi akteri iz ovih oblasti i ojačala konkurentnost domaćih poljoprivrednih proizvoda.

Radi kvalitetnog praćenja stanja u oblasti razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Bošnjačka stranka će se zalagati za izradu i unapređenje registara poljoprivrednih proizvođača, poljoprivrednih dobara, obradivih površina, stočnog fonda i drugih poljoprivrednih dobara. Svi programi podrške sa državnog i lokalnih nivoa moraju sadržati precizne indikatore u cilju monitoringa odnosno praćenja stanja i efektivnosti donijetih mjera.

Obzirom da razvoj ruralnih područja podrazumijeva sveukupni razvoj sela, pored ulaganja u poljoprivredu, neophodno je izdvajati i iznalaziti značajnija sredstva za ulaganja i u ostale segmente ruralnog razvoja: ekonomski, infrastrukturni, društveni, zdravstveni itd.

U institucionalnom pogledu, Bošnjačka stranka će se zalagati za formiranje ruralnih parlamenata, kao organizacija civilnog društva u kome će se čuti glas poljoprivrednika ali i drugih subjekata uključenih u razvoj ruralnih područja. Odluke donesene na sjednicama ovih parlamenata mogu značajno uticati na unpređenje stanja u ovim oblastima kao i dati smjernice Lokalnim samoupravama u dijelu ruralnog razvoja te značajno unaprijediti umreženost aktera ruralnog razvoja.

Bošnjačka stranka će se zalagati za vraćanje dostojanstva poljoprivrednim proizvođačima i daljoj popularizaciji poljoprivrede kao strateške razvojne grane.

Zaštita životne sredine i održivi razvoj

Podržavamo koncept održivog razvoja i radićemo na afirmaciji i primjeni principa održivog razvoja u svim sferama djelovanja. Da bi se to postiglo Bošnjačka stranka će se zalagati za:

- Intenzivnije sprovođenje reforme institucionalne organizacije sistema i organa uprave sa ciljem primjene principa održivog razvoja.

- Razvoj „zelene ekonomije“ i „zelenih poslova“. Zelena ekonomija kao rezultat nastojanja da ekonomija postane ekološki odgovornija i pri tom naprednija, stvarajući ravnomjeran i održiv uticaj na društvo i životnu sredinu je koncept koji se nameće kao neminovan kako na globalnom tako i na lokalnom nivou. Ovaj model ekonomije se apsolutno uklapa u kontekst razvoja Crne Gore kao ekološke i turističke države. Zeleni poslovi su šansa za nova upošljenja.
- Izdvajanje većih budžetskih sredstava za Programe i projekte energetske efikasnosti. Time motivisati individualna domaćinstva da pređu na prihvatljive načine grijanja i promjenu nefunkcionalne stolarije kao i ugradnju termoizolacionih fasada itd.
- Zaustavljanje degradacije vrijednosti obnovljivih prirodnih resursa je preduslov održivog razvoja.
- Izmjene i dopune obrazovnih programa gdje je potrebno uvrstiti teme i lekcije iz oblasti ekologije, odgovornog odnosa prema prirodi.
- Zaštitu postojećih i proglašavanjem novih prirodnih dobara. Zaštitu, afirmaciju i valorizaciju plavskog jezera kao turističkog bisera ne samo Plava i sjevera već i cijele države.
- Valorizaciju i veća budžetska ulaganja u turističke bisere poput Hajle, Štedima, Bjelasice, Đalovića pećine, Ali-pašinih izvora, Bogićevice, Hridskog i Visitorskog jezera i drugih nedovoljno iskorišćenih turističkih potencijala sjevernog regiona Crne Gore.
- Ubrzano rješavanje pitanja izgradnje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda u opštinama u kojima protiču rijeke Ibar i Lim.
- Rješavanje izgradnje nove komunalne infrastrukture u skladu sa Državnim planom upravljanja otpadom, i to: U Bijelom Polju zgradnja nove regionalne sanitarne deponije i regionalnog reciklažnog centra; U Rožajama, Plavu, Gusinju, Petnjici i Pljevljima zgradnja reciklažnih dvorišta i transfer stanica. Izgradnjom ovih neophodnih infrastrukturnih pretpostavki stanje u oblasti komunalnog reda

i upravljanja otpadom u pomenutim opštinama će se značajno poboljšati.

Projekti

Bošnjačka stranka će insistirati na dovršavanju započetih i izgradnju novih infrastrukturnih i drugih projekata, posebno u manje razvijenoj sjeveru države i opštinama i sredinama gdje žive pripadnici bošnjačkog naroda.

Ključni projekti u infrastrukturi na kojima će Bošnjačka stranka raditi:

Rožaje:

- Završetak radova (druga faza) Ski centara „Štedim“;
- Stvaranja svih pretpostavki na povezivanje Rožaja i Peći savremenim tunelom;
- Izgradnja sportskih školskih sala u većim seoskim centrima, Biševu, Balotiću i Bašči i sanacija postojećih fiskulturnih sala u okviru osnovnih škola;
- Izgradnja još jednog objekta vrtića u Rožajama u okviru DUP-a industrijske zone centar;
- Izgradnja gradskog kolektora za prečišćenje otpadnih voda;
- Završetak radova na vodovodu Ćosovsko vrelo i puštanje u rad istog;
- Rekonstrukcija i modernizacija regionalnog puta Rožaje-Vučica, preko Biševa i Bijeke Crkve, i njegovo povezivanje sa opštinom Tutin;
- Završetak radova na rekonstrukciji magistralnog puta M-2, Rožaje-Špiljani;
- Rekonstrukcija regionalnog puta, Berane-Trpezi-Kalače i dionice od Trpezi do Kalača;
- Izgradnja Doma za boravak starih osoba;
- Izgradnja Reciklažnog centara i rješavanja trajnog problema deponovanja čvrstog otpada na teritoriji cijele, i sanacija divljih deponija.

Bijelo Polje:

- Završetak kapitalnih projekata u Bijelom Polju,

Đalovića klisure i ski centra Cmiljača na Bjelasici;

- Rekonstrukcija lokalnih puteva u Bijelom Polju: Srđevac – Sušica, Stjepanica – Godijevo i Gubavač – Bistrica;
- Izgradnja otkupnog centra za voće i povrće;
- Izgradnja regionalne sanitarne deponije i regionalnog reciklažnog centra;
- Izgradnja Bošnjačke kuće u Bijelom Polju;
- Osnivanje javne ustanove kulture “Avdo Međedović”.

Plav:

- Izgradnja puta Plav – Bogićevica, kao dionice puta Plav – Dečani;
- Modernizacija postojećeg puta Andrijevića – Plav – Gusinje;
- Rekonstrukcija puta Plav-Jasenica-prevoj Vranica;
- Obezbeđenje dodatnih količina vode za Plav, Prnjavor, Bogaiće, Malo Selo, Vojno Selo, Brezojevice i Murino;
- Nastavak projekta odvođenja otpadnih voda i odnošenja otpada, na području opštine;
- Izgradnja Doma starih u Plavu;
- Uređenje prostora na prilazu Plavskom, Hridskom i Visitorskom jezeru i izgradnja pješačke staze uz obalu Plavskog, Hridskog i Visitorskog jezera;
- Rekonstrukcija puta Plav-Bogaiće-Paljevi;
- Stvaranje uslova za formiranje lokalne medijske kuće.

Gusinje:

- Podržaćemo valorizaciju prirodnih i turističkih potencijala Gusinja. Turističke vrijednosti prirodnih resursa gusinjskih Prokletija potenciraju razvoj aktivnog i rekreativnog turizma, kao glavnog oblika, čije su osnovne osobine duži boravci i sezonska i prostorna

koncentracija turista;

- Valorizacija Ali-pašinih izvora, najvećeg vrela u Crnoj Gori;
- Izgradnja putne infrastrukture u prema granici sa Albanijom;
- Unaprjeđenju sportske infrastrukture u Gusinju i stvaranje uslova za održavanje kolektivnih sportskih takmičenja;
- Iniciraćemo izgradnju Doma zdravlja u Gusinju.

Petnjica:

- Izgradnja magistralnog puta Gusare – Lješnica – Bioči;
- Rekonstrukcija putnog pravca Bioča – Petnjica;
- Izgradnja magistralnog puta Podvade – Trpezi – Kalače;
- Otvaranje samostalen predškolske ustanove u Petnjici sa više područnih odjeljenja;
- Otvaranje Doma zdravlja u Petnjici;
- Iskorištavanje ukupnih turističkih i poljoprivrednih kapaciteta Petnjice;
- Podrška izgradnji preradivačkih kapaciteta.

Berane:

- Osposobljavanje i stavljanje u funkciju aerodrome;
- Izrada Programa subvencioniranja i otvaranja novih radnih mjesta.

Pljevlja:

- Podržaćemo projekat neophodnih arheoloških istraživanja i konzeriviranja lokaliteta Musluk;
- Insistiraćemo da se uradi glavni projekat rekonstrukcije ulica Boljaničke i Užičke sa raskrslanicom, kako bi se riješilo odvođenje otpadnih voda koje ugrožavaju ovaj lokalitet, i uredio dio oko samog lokaliteta;
- Izgradnja infrastrukture za obavljanje vjerskih obreda, jer sadašnji prostorni kapaciteti su

veoma skućeni za ove namjene;

- Postavljanje spomen obilježja – memorijalnog centra u Bukovici stradalim civilnim žrtvama sa ovog prostora.

Podgorica:

- Unaprijeđenje prostornog planiranja u cilju obezbjedjenja kvalitetnije stambene izgradnje sa više zelenih površina i parking prostora;
- Izgradnju komunalne infrastrukture i rješavanje problema zagađenja odlaganjem guma i divljih deponija u naseljima Konik, Vrela ribnička, Stari Aerodrom;
- Izgradnja saobraćajnica - bulevara Save Kovaćevića, od Željezničke tanice ka Starom aerodromu i Koniku i nastavak bulevara Pera Ćetkovića;
- Izgradnju objekta srednje škole za naselja Stari aerodrom, Konika, Vrela ribnička, Zaticu i Kakarićku goru, zbog povećanja broja ućenika u ovim naseljima;
- Izgradnju većeg parka za odmor i rekreaciju na Starom aerodromu;
- Izgradnje centralne džamije sa pratećim sadržajima za područja Stari aerodrom, Konik, Vrela ribnička.

Tuzi:

- Završetak svih radova na bulevaru Tuzi-Podgorica;
- Izgradnje sportske dvorana u Tuzima, koja će omogućiti održavanje sportskih turnira uz prisustvo većeg broja gledaoca;
- Izgradnja osnovne škole u Karabuškom Polju;
- Sanacije i rekonstrukcija putne infrastrukture od Kuće Rakića do Starog Aerodroma;
- Izgradnja novih, opremanje i povećanje kapaciteta postojećih trafostanica u Karabuškom Polju i naselju Kuće Rakića.

Bar:

- Potpuna rekonstrukcija regionalnog puta Bar-Kamenički most – Krute preko Mrkojevića prema Skadru;
- Potpuna rekonstrukcija regionalnog puta Bar-Sutorman-Virpazar, preko Tuđemila;
- Izgradnja islamskog vjerskog objekta u Novom Baru;
- Valorizacija Starog grada Bara i njrgove kontakt zone ključni za razvoj turizma;

Ulcinj:

- Izgradnja otkupnog centra i pogona za otkup i preradu voća i povrća;
- Iniciraćemo da se u akvatorijumu Solane izgradi

veliki ribnjak i mrestilište za više ribljih vrsta;

- Iniciraćemo projekat produbljivanja korita prirodnog zaliva Port Milena. Time bi se smanjila zagađenost ovog kanala i ujedno bi se dobila prirodna marina za jahte i manja plovila. Stvorili bi se uslovi i za povratak brojnih ribljih vrsta i stvaranje prirodnih mrestilišta;
- Podržaćemo i ponovno otvaranje solanskog kanala sa rijekom Bojanom koji bi bio plovni za manje brodice i jahte. Ulaz u Port Milenu kroz solanski akvatorij bio bi svojevrsna turistička atrakcija;
- Podržaćemo projekat izgradnje aerodroma na području Velje Gorane;
- Izgradnju objekta džamije u naselju Štoj, kome gravitira nekoliko hiljada građana islamske vjere.

2. HGI – Na pravoj strani svijeta

• Članstvo u EU

Jedan od glavnih ciljeva Hrvatske građanske inicijative je ulazak Crne Gore kao punopravne članice u Europsku uniju, jer mi budućnost Crne Gore vidimo upravo u EU.

Članstvo u zajednici Europske unije doprinosi miru i stabilnosti u cijeloj regiji, a Crnoj Gori se punopravnim članstvom otvaraju nove perspektive. Europska unija je prostor velikih razvojnih mogućnosti te je ujedno i jamac političkog, ekonomskog i društvenog napretka Crne Gore.

Zajedno sa članstvom, simpatizerima i prijateljima Hrvatske građanske inicijative budimo nositelji odgovornosti za budućnost Crne Gore te se što prije pripremimo za punopravno članstvo u EU kroz demokratske i ekonomske reforme.

Potrebne su nam stabilne institucije koje garantuju demokraciju, vladavinu prava, te poštovanje i zaštitu manjina.

Vjerujemo u društvenu solidarnost, slobodu poduzetništva, toleranciju, poštovanje kulturne raznolikosti.

Imamo pravo na zaštićeni okoliš te kreiranje zdravog životnog i radnog okruženja.

Ogromna materijalna i nematerijalna kulturna baština koju su stvarali naši prađedovi, a mi je danas čuvamo i njegujemo u Crnoj Gori daje nam za pravo da se svrstamo tamo gdje smo nekad i pripadali.

Naš politički pravac je okrenut Zapadu: **HGI- Na pravoj strani svijeta!**

• Obrazovanje

Rast i razvoj Crne Gore ovisi o kvaliteti ljudskih resursa. Suvremene potrebe za zaposlenicima

nameću nove trendove u obrazovanju. Mladi osim sticanja znanja trebaju razvijati sposobnost da budu poduzetni, samostalni, da razmišljaju kreativno te kvalitetno komuniciraju. Suvremeno tržište rada zahtjeva orijentaciju na potrebna zanimanja te je obrazovni sustav potrebno prilagoditi potražnji.

Stalne tehnološke inovacije čine da formalno obrazovanje vrlo brzo zastarjeva te ga je potrebno nadograđivati. Pravo na cjeloživotno obrazovanje je temeljno ljudsko pravo te je glavno načelo europske obrazovne politike. Zato se zalažemo za snažnije poticaje cjeloživotnom obrazovanju.

Hrvatska građanska inicijativa zalaže za veća ulaganja u obrazovni sustav: rekonstruiranje i dogradnju škola, nabavu najmodernije opreme i inovativne tehnologije, ulaganje u obrazovni kadar, razvijanje novih i unaprijeđenje postojećih programa obrazovanja.

Stvarajmo kadrove koji će završetkom školovanja biti osposobljeni za tržište rada te svoj radni i životni vijek ostvariti u Crnoj Gori.

• Zelena ekonomija

Hrvatska građanska inicijativa se zalaže za poticanje razvoja zelene ekonomije. Svjesni klimatskih promjena i globalnog zatopljenja koji će imati sve veće negativne učinke na društvo i gospodarstvo moramo biti odgovorni i usvajati dugoročne strategije ka održivom razvoju kako bi garantirali društvenu i ekološku dobrobit.

Zelena ekonomija smanjuje rizik za okoliš. Potrebno nam je donošenje dugoročne strategije za korištenje obnovljivih izvora energije te donošenje zakonske regulative za povećanje javnih ulaganja i ulaganja privatnog sektora u smjeru poticanja zelene ekonomije.

Hrvatska građanska inicijativa zalaže se za:

- ekološku poljoprivredu,
- recikliranje,
- upravljanje otpadom,
- odgovorno upravljanje vodnim resursima,
- pošumljavanje
- veću energetska učinkovitost
- što veću uporabu solarne energije
- odgovorno upravljanje nacionalnim parkovima,
- zaštitu bioraznolikosti
- održivi promet.

Zelena ekonomija donosi društveno odgovorno poslovanje koje će smanjiti rizike za okoliš. Posvetimo se održivom razvoju da bi postigli ekonomski rast uz poboljšanje kvaliteta života i nenarušavanje okoliša.

• Zdravstvo

Zdravlje naših građana je ključno za povećanje kvaliteta života.

Hrvatska građanska inicijativa zalaže se za donošenje dugoročne strategije u oblasti zdravstvenog sustava Crne Gore. Naš zdravstveni sustav treba biti bolji, kvalitetniji, učinkovitiji i održiv te imati za cilj unaprjeđenje zdravlja, rano otkrivanje bolesti, pružanje kvalitetne zdravstvene njege, rehabilitaciju i palijativnu skrb. Svim građankama i građanima Crne Gore zdravstvena zaštita treba biti podjednako dostupna.

• Kultura i tradicija

Činjenica da Hrvati Crne Gore baštine samo u gradu Kotoru više od 60% kulturnog i umjetničkog naslijeđa naše države snažno svjedoči o našem postojanju i trajanju kroz stoljeća, no ne samo na prostoru Boke Kotorske nego i Budve, Bara i okolice. Ponosni smo na naše korijene, na našu književnost, umjetnost, arhitekturu, Bokeljsku mornaricu, tradicijske običaje ...

Naša je obveza jačati hrvatski identitet kod mladih

te beskompromisno čuvati i promovirati našu kulturu i tradiciju. Naš vlastiti identitet neodvojivi je dio hrvatskog i katoličkog identiteta.

• Restitucija

Hrvatska građanska inicijativa smatra da imovina ne može biti oduzeta silom. U ranijem društveno-političkom sistemu pravnim nasiljem je oduzeta imovina brojnim građanima i vjerskim zajednicama. Pitanje restitucije je od posebnog značaja za Hrvate u Crnoj Gori. Otimačina imovine i zemljišta s kojeg su naši praedodovi hranili svoje obitelji posebno je bolna za Hrvate Boke kotorske. Usvojenim Zakonom iz 2004. i dopunama istog u 2007, te stvaranjem Regionalnih komisija 2008, dat je pravni okvir za pravičnu nadoknadu oduzetog bilo naturalnom restitucijom, adekvatnom naturalnom kompenzacijom ili pravičnom novčanom nadoknadom. No, kako vrijeme prolazi opravdano se kod Hrvata Boke Kotorske stječe dojam da se Crna Gora deklarativno obvezala da će se oduzeta imovina vratiti.

Hrvatska građanska inicijativa će se zalagati za restituciju ili pravičnu nadoknadu jer smatamo da je rješavanje pitanja oduzete imovine dokaz poštivanja elementarnih ljudskih prava.

• Sport

Hrvatska građanska inicijativa smatra da je sport od izuzetne važnosti za cijelo društvo jer okuplja brojne zaljubljenike za sve vrste sportova te služi i kao snažno sredstvo nacionalne identifikacije u Crnoj Gori.

Zalažemo se da se sport financijski osnaži jer se sport djece, mladih, osoba s invaliditetom i sportska rekreacija građana mogu razvijati samo uz snažnu potporu države. Smatramo da sportska rekreacija koja se temelji na brizi o općem zdravlju stanovništva može pozitivno da utječe na društvo u cjelini.

Crna Gora je mala i raznolika te treba podržati lokalne zajednice u razvoju specifičnih sportova. Sport može služiti kao sredstvo za lokalni razvoj

i promociju lokalnih zajednica. Zalažemo se da se sportske aktivnosti odvijaju u duhu zaštite i poštivanja prirodnog okoliša.

- **Zaustavimo nasilje!**

Hrvatska građanska inicijativa svjesna je da se nasilje uvuklo u sve pore suvremenog društva. Odgovornost političkih stranaka i lidera je velika jer svojim vlastitim ponašanjem direktno utiču na prenošenje vrijednosti i ponašanje u društvu. Danas u Crnoj Gori ljudi su podijeljeni oko svjetonazora, političke pripadnosti, raznih uvjerenja. No ako se zbog različitosti članovi društva tretiraju kao manje vrijedni stvara se

pogodno tlo za nasilje.

Danas, društvo je izloženo medijskom senzacionalizmu zarad podizanja gledanosti ili čitanosti. Hrvatska građanska inicijativa podržava objektivno informiranje no ima jasno opredjeljenje o tome što je društveno prihvatljivo a što nije. Imamo izričit stav da je nasilje nedopustivo i štetno. Zato se zalažemo da se mladi uče toleranciji, razumijevanju, empatiji i moralu.

Da bi naš život bio kvalitetniji budimo tolerantni i njegujmo zdrave odnose s drugima. Svojim primjerom učimo mlade kako se postaje odgovoran član društva!

3. PRAVDA ZA SVE! – dr Vladimir Leposavić

НАША МИСИЈА

Два најважнија резултата која, су након демократских промјена 2020. године, остварена у интересу грађана, директна су заслуга првих представника Народног покрета ПРАВДА ЗА СВЕ! То су заштита сакралне имовине и регулисање положаја вјерских заједница и успјешна реформа тужилаштва која је омогућила избор новог Специјалног државног тужиоца. Правовремене и исправне измјене Закона о слободи вјероисповијести и Закона о државном тужилаштву дале су одмах резултат и осигурале мир и толеранцију у земљи, а затим довеле до тога да по први пут високи функционери буду позвани на одговорност за недјела корупције и криминала.

Народни покрет ПРАВДА ЗА СВЕ! формиран је из најшире потребе и жеље великог броја грађана да се ријеше горући друштвени проблеми (блокада институција, лоше функционисање правног система, несигурност, неизвјесност, споре реформе, одржавање неправедних закона и лоших пракси...) које ДПС-ов режим није желио, а нова политичка већина није умјела да ријеша.

Наша политичка мисија јесте успостављање система владавине права и изградња истинске правне државе. Након прве демократске смјене власти, која се догодила 2020. године, Црна Гора има прилику да по први пут у својој историји добије владавину закона, а не појединаца. Вриједности владавине права до сада су брањене само декларативно због чега се цјелокупно друштво налази у сталним политичким, економским и социјалним кризама што има крајње негативне последице по стање сваког појединца, а самим тим и друштва и државе у цјелини. Успостављање правне државе и једнакости свих грађана

пред законом главни је предуслов за успјешно остваривање сваке друге политике и свих појединачних и колективних интереса грађана. У свакој држави мора постојати и функционисати правда, како она не би постала разбојничка банда од које људи бјеже. Због тога су наши главни циљеви:

- **НАРОД НА ПРВОМ МЈЕСТУ**, осигурањем једнакости свих грађана пред законом и увођењем позитивне селекције;
- **ОСЛОБАЂАЊЕ ИНСТИТУЦИЈА**, процесирањем сваког политичара и моћника који прекрши закон и искоријењивањем криминала;
- **СИГУРНОСТ И СКЛАДНИ НАЦИОНАЛНИ И ВЈЕРСКИ ОДНОСИ**, досљедном применом Закона о слободи вероисповести и забраном сваке дискриминације

I ВЛАДАВИНА ПРАВА – ПРЕДУСЛОВ ЗА СИГУРНОСТ И НАПРЕДАК СВИХ

Потпуна владавина права обезбједиће сигурност и стабилност цијелог друштва. Досљедна заштита људских права омогућиће сваком грађанину да сам или у сарадњи са осталима на најбољи начин артикулише и оствари све своје личне потенцијале, животне планове и политичка и друга стремљења. Црна Гора је земља изражене етничке, националне и вјерске разноликости што су поражене политичке елите злоупотребљавале изазивајући националне и друге тензије и непријатељства. Сва отворена национална питања, као и она која би то постала, могу и треба да буду рјешавана принципом једнаке примјене Устава, закона и универзално признатих људских права и стандарда. Програм ПРАВДА ЗА СВЕ! уједно представља и најбољу националну политику државе, гдје би принцип

равноправности и поштовања једнаких слобода омогућио елиминисање вјештачких и рјешавање легитимних националних, вјерских и других отворених питања.

Директно и без одлагања ћемо приступити искорјењивању подмићивања, трговине утацијем, али и свих облика преваре и злоупотребе службеног положаја.

Треба спровести потпуну демонтажу аутократског политичког система и утврдити законску одговорност сваког појединца за кривична дјела и друге злоупотребе учињене у прошлости, без разлике.

Инсистираћемо на законитом утврђивању одговорности и кажњавању због учињеног недјела и нанијете штете, а не због личног статуса или припадности. Грађани који су оснивачи, пријатељи и подржаваоци Народног покрета ПРАВДА ЗА СВЕ! полазе од најбољих моралних вриједности наших најбољих предака и желе да изграде друштво у којем владају ред, правна сигурност и међусобно уважавање.

Предузећемо све неопходне активности како би се окончала институционална криза која је, превасходно у судству, достигла врхунац. Суштинско унапрјеђење рада судства биће засновано на двије главне политике: увођење потпуне одговорности за вршење судијске функције уз нулту толеранцију злоупотреба службеног положаја у овој грани државне власти уз истовремено обезбјеђивање највећег степена заштите судија, тужилаца и државних службеника ове гране власти. Зато ћемо insistирати на јачању надлежности и капацитета правосудне инспекције, али и на увођењу посебног одјељења судске полиције. Неопходно је створити нормативне и друге услове за брже напредовање и већу одговорност носилаца судијске функције. Трговина пресудама мора бити најстроже кажњавана.

Једна од нужних мјера јесте реформа

унутрашње контроле у полицији, како би се зауставиле бројне злоупотребе укључујући поступање службеника полиције приликом извиђаја у фази прикупљања података и откривања кривичног дјела и учиниоца. Пракса је показала да криминалне структуре унутар полиције утичу на селективно достављање прикупљених податка тужилаштву и на тај начин онемогућавају тужилаштво да поступа и врши кривично гоњење.

Поред осталих, предложићемо конкретне и хитне законске реформе у циљу значајног скраћења трајања судских поступака, што ће омогућити да грађани брже стижу до задовољења правде. Другостепени суд у кривичном, парничном и управном поступку мора бити обавезан да донесе правноснажну одлуку без права на укидање одлуке првостепене инстанце. Ова мјера, уз законске измјене по питању достављања писмена, заказивања рочишта и увођења обавезујућих рокова за одлучивање по жалбама, може скратити трајање судских поступака и чекање правде за 300 одсто.

Владавина права подразумијева владавину доброг права, због чега је важно да се приступи усвајању нових или измјенама постојећих системских закона и прописа који су у друштву препознати као неправедни или неспроводиви. Истовремено, захтијеваћемо и контролисати рад свих државних органа и јавних служби како би се обезбиједила непристрасна и досљедна примјена закона и свих важећих прописа.

Једно од основних људских права је и право на демократију. Народни покрет ПРАВДА ЗА СВЕ! неће дозволити да доношење државних и јавних одлука буде под незаконитим утицајем олигарха, тајкуна, неовлашћених појединаца и група из земље и иностранства, већ искључиво на основу слободно изражене воље грађана и већинском одлуком њихових представника. Такође, залагаћемо се за то да се сва важна и политички осјетљива питања рјешавају широким консензусом и уз посебно поштовање гарантованих права и легитимних интереса

свих мањинских заједница и других угрожених група, како би владавина већине била по мјери цјелине друштва. Сматрамо да је потребно да се грађани непосредно изјашњавају о свим важним питањима, због чега ћемо се залагати за већу примјену директне демократије као што је одлучивање путем референдума.

Ово посебно важи за локалне заједнице и јачање њихове самоуправе, гдје право на локални референдум треба законски дефинисати као обавезу у свим оним питањима која су од непосредног значаја за локалну заједницу, као што су она која се тичу заштите животне средине, здравља људи и трајне употребе природних ресурса.

Један од наших циљева јесте и елиминисање вишедеценијске системске дискриминације грађана који говоре српским језиком. Борићемо се против било којег облика дискриминације припадника националних и вјерских мањина са намјером да институционално и на сваки други начин афирмишемо став по ком националне и вјерске мањине представљају аутохтоне и аутентичне заједнице које су тиме, не само пуноправни чланови друштва, већ и конститутивне културе Црне Горе.

Желимо да елиминисамо вршњачко, породично и друго насиље из Црне Горе. Овај циљ је директно повезан са сузбијањем наркоманије, строгом контролом држања и употребе ватреног оружја и заштитом породице и односа родитеља и дјеце. Такође, неопходно је личним примјером и системским државним програмима афирмисати систем вриједности који се темељи на толеранцији, грађанској солидарности, народној саборности, заједништву и пуној заштити права на избор и права на различитост.

Радићемо на поштравању казнене политике и увођењу посебних мјера заштите од насиља, којем су највише изложене мањинске заједнице попут припадника сексуалних мањина, али и остале социјалне групе као што су жене, просвјетни радници, странци и туристи.

Неопходно је да без одлагања буде регулисан статус грађана који су деценијама лица без домаћег држљавнства или су на други начин статусно дискриминисани у односу на већину становништва са којим једнако учествују у економском и сваком другом очувању и изградњи заједнице.

Уложићемо своја знања и напоре да се на одговоран начин афирмише основно грађанско и политичко право слободе говора и изржавања свим средствима – укључујући коришћење интернета и права свих на једнак приступ интернету. Даћемо сваки потребан допринос заштити и афирмацији улоге слободних медија у свим аспектима њиховог јавног рада и дјеловања.

Посебно смо посвећени заштити аутономије личности и слободне воље сваког појединца како би смо живјели у друштву поштовања природних људских права и слобода којима држава неће унапријед задавати оквир и сврху, већ ће државни органи и јавне установе бити у обавези да осигурају да једина граница људских права и слобода сваког појединца и групе буду једнака права и слободе осталих грађана и елементарни општи интерес.

Главни циљ Народног покрета ПРАВДА ЗА СВЕ! јесте успостављање владавине права и изградња правне државе. Сходно томе, залагаћемо се да се спољна политика Црне Горе темељи на три основна принципа:

- поштовање међународно-правних обавеза на које се држава Црна Гора обавезала
- убрзање европских интеграција и примјена најбољих европских стандарда у интересу грађана;
- вођење достојанствене и самосталне спољне политике

II ДОМАЋИНСКА ЕКОНОМИЈА: ГАРАНТ СТАБИЛНОСТИ И НЕЗАВИСНОСТИ

Наш циљ је да се успостави домаћинско

управљање јавним финансијама и уведе максимална пажња и одговорност у коришћењу и располагању јавним средствима и имовином свих грађана. Залагаћемо се да се активности и мјере економско-финансијског опоравка дефинишу стратешки и то кроз најмање петогодишње планове развоја на нивоу Владе Црне Горе. Умјесто економске политике која се креће од буџета до буџета, неопходно је усвојити јасну стратегију развоја са приоритетним привредним гранама, гдје су нарочито важна питања: инвестиције у енергију, заштита мјере за повећање производње хране и капитални пројекти.

Приоритетни капитални пројекти и инвестиције у енергију су, прије свега: завршетак дионице аутопута Матешево – Андријевица – Бољари, са свим својим позитивним економским ефектима, као и изградња веће хидроцентрале или каскадних ХЕ на Морачи, чиме се обезбјеђује јефтина и обновљива енергија, посебно имајући у виду велико интересовање за капиталне пројекте у области енергетике. Тако ће, поред осталог, дугорочно бити постигнута енергетска стабилност и смањен дефицит платног биланса. Из истих разлога су значајне и инвестиције у соларну енергију и то изградњом соларних електрана на туристички, пољопривредно и индустријски мање атрактивним локацијама.

Неопходна је припрема капиталних пројеката за финансирање путем јефтиних зајмова и грантова међународних финансијских институција, чиме ће се смањити потреба за задуживањем за оперативне трошкове. Остале кључне капиталне инвестиције су: завршетак реконструкције жељезнице Бијело Поље – Бар уз коришћење кредита и грантова међународних финансијских институција, концесија и развој Луке Бар, унапрјеђење и проширење аеродрома Црне Горе, даљи развој путне инфраструктуре и рјешавање питања одлагања чврстог отпада.

Једно од модерних људских права, које гарантује и Устав Црне Горе, јесте право на

здраву животну средину. Један од наших приоритетних циљева јесте заштита и валоризација извора пијаће воде, заједничким улагањем државног и приватног капитала.

Такође, нарочито је важно повећање улагања у пољопривредну производњу, како би се образовао систем који обезбјеђује већу сопствену производњу хране односно мањи степен зависности од страног фактора (образовање сточарских оаза на подручјима Сињајевине, Комова и Бјеласице уз пратеће улагање у бунарске ископе и путну инфраструктуру, као и уз мјеру субвенционираних откупа меса и мљечних производа, значајано повећање пластеничке производње и улагање и субвенционисање пољопривредне производње, као што је узгој рибе, прерада љековитог биља и др).

Народни покрет ПРАВДА ЗА СВЕ! се залаже за доношење одлуке о оснивању државне банке за развој – уз могућност спајања ИРФ-а и одговарајућих организационих цјелина у саставу Поште ЦГ као и враћања Прве банке у државно власништво.

Сматрамо да постоји неспорна економска потреба и друштвена оправданост снажнијег регионалног повезивања чиме се конкретно спроводе најважније вриједности европских интеграција, а то су убрзање и појефтинјење кретања промета роба, новца и радне снаге у региону.

Потреба цијелог друштва и један од наших циљева јесте и рационализација свих видова јавне потрошње – са посебним освртом на прекомјерна запошљавања, незаконито коришћење боловања и службених возила те других непримјерених бенефиција што је била дугогодишња штетна пракса владавине ДПС режима, али и политичких странака на власти након демократских промјена. Наши експерти спремни су да предложе и конкретне програме и начине реформе РФ ПИО, реформе пореске управе али и система финансирања здравства у циљу унапрјеђења услуга грађанима и

смањења трошкова, што подразумијева и законитост и транспарентност функционисања система набавке љекова.

III У СЛУЖБИ ГРАЂАНА: ДЕПОЛИТИЗОВАНА И ЕФИКАСНА ДРЖАВНА УПРАВА

Професионализација и деполитизација државне управе су циљеви који се у јавном говору користе као фразе без конкретног плана за њихово спровођење и узимања у обзир важности очувања конкурентности политичких странака као носилаца друштвених програма за одрбану и побољшање услова живота и рада цјелокупне заједнице. Због тога ћемо настојати да се, приликом усвајања Закона о Влади, пропише немогућност да лица која руководе ресорима управе за просвјету, здравство и правосуђе буду истовремено високи страначки руководиоци. Политички субјекти и парламентарна већина, свакако, треба да задрже своје право да бирају лица која ће руководити овим ресорима.

Међутим, због огромне важности школства, здравства и судства и њихове нарочите обавезе непристрасности и објективности у свом раду, грађани имају легитимни интерес да овим ресорима не руководе страначки функционери који су, по правилу, више вођени партикуларним него општим интересима. С друге стране, настојаћемо да се усвоје рјешења по којима ће руководни кадар у осталим органима државне управе и њима припадајућим јавним службама и установама бити несумњиво политичког карактера (у погледу начина избора и трајања мандата), како би остатак службеничког апарата могао да се образује, ради развоја професионалне и ефикасне државне управе. На тај начин ће се осигурати слобода и конкурентност политичких субјеката уз истовремену заштиту професионалности и интегритета државне управе, јер је то, коначно, у најбољем интересу грађана.

Крајње је вријеме да се одлучно раскине са свим праксама непотизма у јавној управи, као и да се нормативно, технички и кадровски уведе систем позитивне селекције. Ово је нарочито

важно у случају организовања рада школа и других образовних установа, будући да праксе непотизма, корупције и негативне селекције имају најдалекосежније последице када су присутне у просвјетном систему. Због тога ћемо, поред осталих мјера, најприје предложити усвајање посебних правних прописа који ће омогућити тзв. провјеру диплома односно испитивање вјеродостојности стечених научних и стручних звања. Тиме ће застрашујуће опасан процес изгубљеног повјерења младих људи у рад и образовање бити моментално заустављен и окренут и супротном смјеру, ка изградњи правне сигурности и најширег личног и колективног повјерења у заједницу и државу.

Културна и просвјетна политика не смију више да служе нити да се устројавају и нормирају сходно пролазним и неријетко погубним глобалистичким или националистичким идеологијама, политичким програмима и партијским агендама. Културна и просвјетна политика треба да промовишу и спајају најбоље традиционалне вриједности нашег друштва са провјерено успјешним модерним праксама и достигнућима.

Културна и просвјетна политика морају развити способност друштва у цјелини да у себе интегрише културе и знања различитих заједница и друштвених група – са посебном пажњом према култури заједница мање бројних народа и програма приступачности особама са инвалидитетом.

Потребно је спровести потпуну деполитизацију школских програма и укинути партијске монополе у области формирања жирија, комисија, додјела награда, признања и статуса истакнутих стваралаца у култури, те у области расподеле средстава и финансирања организација и установа које се баве културом. Такође, неопходно је да припремити наставне планове и програме који ће омогућити образовање и стручно оспособљавање за будуће тржиште рада, а ускладу са технолошким промјенама које узрокују потребу за новим занимањима.

Један од наших циљева је и јачање промоције културног наслеђа и развој туризма заснованог на културним вриједностима од којих је једна и вриједност јединства различитости. Црна Гора има богату материјалну и нематеријалну културну баштину, која укључује традиционалну усмену и писану књижевност, музику, фолклор (игре и пјесме), архитектуру, обичаје, кулинарство и друге културне изразе. Потребно је улагати у промоцију овог наслеђа, како би се сачувало и пренијело на будуће генерације, а уједно омогућило боље представљање наше државе у региону и свијету.

Народни покрет ПРАВДА ЗА СВЕ! посебно ће инсистирати на очувању и промовисању културног и духовног наслеђа Црне Горе

са посебним акцентом на утемељење и развој културе памћења, што подразумијева очување и заштиту свих споменика културе из претходних историјских епоха културног развоја као и обнављање, реконструкцију или репарацију оштећених или порушених културних споменика на читавој територији Црне Горе. У остваривање овог циља кренућемо активностима за обнову порушеног споменика културе – Његошеве завјетене капеле на Ловћену. Ово је од посебне симболичке али и суштински културолошке важности, узимајући у обзир историјски значај Петра II Петровића Његоша за културу Црне Горе, као и чињеницу да је Његошев дан законски проглашен за црногорски празник културе.

4. SNP – DEMOS – ZA TEBE

УРАДИЛИ СМО

- Потписан Темелни уговор са Српском православном црквом
- Повећане просјечне нето зараде на нивоу државе за 10,9 %.
- Повећане минималне и просјечне пензије, исплаћене једнократне помоћи пензионерима
- Усвојен Закон о попису становништва
- Усвојен предлог СНП-а да послодавац не може дати отказ женама на трудничком и породилском боловању
- Спреман „антимафија закон“
- Усвојен највећи буџет за здравство у историји Црне Горе од 386 милиона еура.
- Покренути пројекти у здравству вриједни 50 милиона еура
- Усвојен највећи Агробуџет у историји Црне Горе од 66 милиона еура
- Обезбијеђено уредно снабдијевање љековима
- Издвојено 4 милиона еура за обнову и развој села и изградњу сеоске инфраструктуре
- Кроз ИПАРД III програм обезбијеђено 63 милиона еура бесповратних средстава
- Зауостављена незаконита експлоатација шљунка
- Увећан државни капитал у Луци Бар
- У државно власништво враћени: болница Мељине, Жељезара Никшић, трајектна линија Каменари - Лепетане
- Реализоване стипендије за 150 младих спортиста

УРАДИЋЕМО

- Улазак Црне Горе у „Отворени Балкан“
- Даље повећање пензија и једнократне

помоћи

- Повећање дјечијег додатка – за прво дијете 50 еура, а за свако следеће 100 еура
- Субвенција камата на кредите за младе брачне парове
- Породилско одсуство - 18 мјесеци за прво дијете, 24 мјесеца свако наредно
- Продужени боравак у школама за дјецу до четвртог разреда основне школе
- 100 % плаћено боловање због болести дјетета до 14 година
- Градња нових студентских домова, вртића и школа
- Изградња нових и реконструкција постојећих болница, ургентних блокова и домова здравља
- Додатно повећање зарада медицинском и немедицинском кадру
- Регионалне канцеларије за помоћ у изради пројеката за средства Европске уније малим пољопривредницима
- Повећање износа старачких накнада за пољопривреднике
- Бесплатан градски превоз за пензионере у свим општинама
- Школски превоз за свако дијете са села
- Наставак борбе против организованог криминала и корупције

ЗА ДЈЕЦУ, ЗА ЕВРОПСКУ БУДУЋНОСТ, ЗА ТРАДИЦИЈУ,

ЗА БОЉИ КВАЛИТЕТ ЖИВОТА – ЗА ТЕБЕ – ЗА ЦРНУ ГОРУ!

ЗА СИГУРАН ПОСАО И ЕВРОПСКУ ПЛАТУ ЗА ТЕБЕ

ЗА СИГУРНУ БУДУЋНОСТ ТВОЈЕ ДЈЕЦЕ

ЗА НАЈБОЉЕ ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ТВОЈУ ДЈЕЦУ

ЗА ДОСТОЈАНСТВЕНУ СТАРОСТ ТВОЈИХ

РОДИТЕЉА

ЗА БЕСПЛАТНО И КВАЛИТЕТНО ЗДРАВСТВО
ЗА ТВОЈУ ПОРОДИЦУ

ЗА ПОДРШКУ НАШИМ РАТАРИМА И
СТОЧАРИМА

ЗА ЕКОЛОШКУ И ЧИСТУ ЦРНУ ГОРУ

ЗА БЕЗБЈЕДНЕ УЛИЦЕ И ПАРКОВЕ

ЗА СИГУРНЕ ШКОЛЕ И ДОСТОЈАНСТВЕНЕ
ПРОФЕСОРЕ И НАСТАВНИКЕ

ЗА ПОРОДИЦУ - ЈЕР ПОРОДИЦА ЈЕ СТУБ
ДРУШТВА

ЗА ТЕБЕ – ЗА СВЕ НАС - ЗА ЦРНУ ГОРУ!

5. NARODNA KOALICIJA – SLOŽNO I TAČKA

(Dejan Vukšić – Demohrišćanski pokret; Marko Milačić – Prava Crna Gora; Vladislav Dajković – Slobodna Crna Gora; Dragica Perović – Demokratska srpske stranka; dr Novica Stanić – Pokret za Pljevlja)

СЛОЖНО ЗА СРЕЋНУ ПОРОДИЦУ

Народна коалиција ће се залагати за формирање Министарства за бригу о породици.

Народна коалиција ће предати у процедуру предлог измена и допуна Закона о социјалној и дјечијој заштити који се односи на подстицање рађања како би се смањио пад природног прираштаја.

Суштина ове измене је увођење накнаде за другорођено, трећерођено, четврторођено и свако следеће дијете:

- За другорођено дијете издваја се накнада у висини од 2.400 еура која ће се исплаћивати у 24 једнаке мјесечне рате у износу од по 100 еура.
- За трећерођено дијете издваја се накнада у висини од 9.000 еура која ће се исплаћивати у 60 једнаких мјесечних рата (5 година) у износу од по 150 еура.
- За четврторођено и свако следеће дијете издваја се накнада у висини од 12.000 еура која ће се исплаћивати у 60 једнаких мјесечних рата (5 година) у износу од по 200 еура.

Народна коалиција ће захтијевати ограничавање радног времена суботом (до 14:00 часова) како би родитељи више времена посветили дјечији и породици, уз тренутну нерадну недјељу.

Народна коалиција ће укинути ПДВ на сву храну за одојчад кроз предлог измена Закона о ПДВ-у.

Народна коалиција ће омогућити финансирање цјелокупног процеса вантјелесне оплодње.

Народна коалиција ће увести мјесечне накнаде за самохране родитеље: Самохрани родитељ са једним дјететом - 100 еура, двоје дјеце - 130 еура, троје и више дјеце - 150 еура.

Поштравање казнене политике за повратнике у вршењу насиља у породици.

Народна коалиција предаће у процедуру закон о ограничавању цијене станарине.

СЛОЖНО ЗА КВАЛИТЕТНИЈЕ ОБРАЗОВАЊЕ

Народна коалиција ће се снажно заложити за реформу образовног система.

Школе без вршњачког насиља.

Школе без телефона.

Увођење школских униформи.

Увешћемо новчане награде за студенте свршених мастер студија у року, што ће бити мјера подстицаја за покретање малих бизниса и додатно усавршавање.

СЛОЖНО ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Народна коалиција залаже се да српски језик којим у Црној Гори говори највећи број људи добије статус службеног језика.

Заложимо се за наша права, сложено и демократски, да српски језик буде службени језик.

Ако чувамо своје и други ће нас поштовати. У језику је слога!

СЛОЖНО ЗА ВРАЋАЊЕ КАПЕЛЕ НА ЛОВЋЕН

Народна коалиција снажно ће се залагати за враћање Његошеве капеле на Ловћен. Када се врати Његошева капела, вратиће се и Црна Гора себи. Враћање капеле на Ловћен је враћање дуга народу Црне Горе и Црној Гори.

У заштиту Његошеве капеле стали су интелектуалци и велики умови Петар Лубарда, Меша Селимовић, Стеван Раичковић, Васко Попа... Они су тада дигли глас, а ми данас поштујемо вољу народа.

Вријеме је да ствари поставимо на своје мјесто. Има мјеста за све, а права Црна Гора није могућа без старе капеле. Његош је стуб Црне Горе, а Његошева кућа је капела.

СЛОЖНО ДО ИСТИНЕ И ЗА РЕСЕТ ПРАВОСУЂА

Народна коалиција као један од својих приоритета има расвјетљавање неријешених убистава! Спречавање поновног заробљавања институција система, прије свега безбједносног сектора од стране криминалних структура.

Формирање посебне комисије за провјеру рада судија и тужилаца, прије свега виших инстанци, реизбор судија и тужилаца, као и паралелно стварање савремених услова за рад судова и тужилаштва.

Доношење и реализација закона о поријеклу имовине спроводљивог и примјењивог према италијанском моделу.

СЛОЖНО ДО ПРОФЕСИОНАЛНЕ АНБ

Народна коалиција предложиће измјене Закона о тајности података и Закона о АНБ-у у циљу спречавања криминалаца да кроз политику перу прљаве послове и биографије.

Политика не смије бити покриће за бављење криминалним активностима. Безбједоносно интересантна лица држати подаље од

институција система. Инсистираћемо на стручном, професионалном и сложном дјеловању АНБ-а са Министарством унутрашњих послова, Управом полиције, тужилашвом и судством.

СЛОЖНО ДА СЕ НАРОД ПИТА

Народна коалиција ће инсистирати на непосредној демократији. Вријеме је да се народ пита и да народ одлучује.

Залажемо се за промјену Устава у члану 93, смањивањем ригорозних критеријума за расписивање референдума од стране грађана.

Досадашњи услови за иницирање референдума су блокирали грађане.

Предложићемо измјене и допуне Закона о референдуму.

СЛОЖНО ЗА ПУНУ РАВНОПРАВНОСТ ОСОБА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

Народна коалиција ће се борити да особе са инвалидитетом постану равноправни чланови друштва.

Формираћемо секретеријат за питања ОСИ при ресорном Министарству.

Народна коалиција ће инсистирати да особе са инвалидитетом буду заступљене на изборним листама.

Народна коалиција ће у процедуру предати предлог измјена Закона о социјалној и дјечијој заштити и повећати туђу његу на 180 еура као и личну инвалиднину на 450 еура.

СЛОЖНО ЗА НАЦИОНАЛНУ БАНКУ - ПОШТАНСКУ ШТЕДИОНИЦУ ЦРНЕ ГОРЕ

Народна коалиција ће предложити формирање Поштанске штедионице Црне Горе.

Основа националне банке - поштанске

штедионице је подршка реалној економији: пољопривреди, произвођачима, као и малим и средњим предузећима.

Банка - штедионица ће директно повезивати ИРФ и европске фондове са грађанима и привредом.

У основи државна банка ће бринути о грађанима, штитити их од додатних трошкова, исплаћивати социјална давања и осигурати да се новац не одлива из државе.

Банка – штедионица ће представљати механизам за праћење и контролу коришћења субвенција, државне помоћи и ЕУ фондова.

СЛОЖНО ЗА ДОСТОЈАНСТВЕНУ СТАРОСТ

Народна коалиција ће се борити за повећање пензија, као и њихово усаглашавање са платама.

Пензионери су заслужили да поштујемо њихов рад, да покажемо међугенерациску солидарност.

Без обзира на врсту пензије, борићемо се за равноправан третман пензионера.

Народна коалиција ће формирати Фонд за социјалну бригу и социјалну солидарност старијих, из којег ће се по јасно дефинисаним критеријумима исплаћивати додатак за све грађане Црне Горе старије од 67 година живота који немају примања.

СЛОЖНО ЗА ОДРЖАВАЊЕ ПОПИСА СТАНОВНИШТВА У 2023. ГОДИНИ

Народна коалиција: Попис се мора одржати 2023. године!

Подизање животног стандарда, демографска политика, равномјерни регионални развој кроз економске мјере и социјалне активности и цјелокупно базирање развоја друштва у наредних десет година може се остварити само уколико се изврши попис по јасно дефинисаним критеријумима и уколико се испоштује право на слободно изјашњавање свих грађана Црне Горе о свим важним темама укључујући и питања о националности, језику, вјероисповијести и осталом.

СЛОЖНО ЗА ОЧУВАЊЕ ПРИРОДЕ И ШУМА

Народна коалиција ће инсистирати на преиспитивању свих концесионих уговора за експлоатацију шума у претходним годинама.

Народна коалиција залаже се за потпуно укидање концесионог модела газдовања шумама.

Народна коалиција ће се борити за јавне позиве за додјелу шума на којима ће основни критеријум бити 100% цијена, како би шуме биле доступне свима, а не само привилегованима.

Народна коалиција инсистираће на субвенционисању дрвопрерађивача који имају финални производ.

6. ALBANSKA ALIJANSA – ALEANCA SHQIPTARE

NACIONALNA PRAVA

Zaštita, konsolidacija i unaprjeđenje prava albanskog naroda u Crnoj Gori ostaje prioritetni cilj Koalicije „Albanska alijansa“ ,

Za zaštitu prava albanskog naroda u Crnoj Gori, Koalicija „Albanska alijansa“ će koristiti državno zakonodavstvo, kao i međunarodno zakonodavstvo koje je Crna Gora ratifikovala, a vršiće i pritisak na nivou centralne i lokalne vlasti. Takođe, kako bi popravljala položaj Albanaca u Crnoj Gori, Koalicija „Albanska alijansa“ će lobirati i van državnih granica, na nivou raznih međunarodnih organizacija, kao što su Evropska Unija ili Savjet Evrope.

Albanci kao posebna nacionalna manjina u Crnoj Gori, kao autohton narod, sa izraženim etničkim, jezičkim, kulturnim i geografskim svojstvima u poređenju sa ostalim manjinama, koja su pretežno slovensko govoreća, moraju da uživaju prava autentičnog predstavljanja preko nacionalnih subjekata, kako bi zaštitili, promovisali i dalje unaprijedili prava Albanaca u Crnoj gori. Zato, jedan od strateških ciljeva mora da bude vraćanje garantovanih mjesta (mandata) za predstavnike Albanaca u Skupštini Crne Gore.

Osim mehanizama omogućenih međunarodnim pravom i raznim institucijama, „Albanska alijansa“ će se zalagati da omogući bilateralne sporazume između Crne Gore i Albanije, te Crne Gore i Kosova, koji bi imali za cilj poboljšanje položaja albanske manjine U Crnoj Gori.

U svom programu, Koalicija „Albanska alijansa“ je, takođe, predvidjela da će, u cilju poboljšanja položaja albanske manjine, saradivati sa ostalim etničkim manjinama koje žive u Crnoj Gori, sa nevladinim organizacijama koje djeluju u Crnoj Gori, kao i sa raznim značajnim međunarodnim

organizacijama koje se posebno bave pravima manjina.

DECENTRALIZACIJA VLASTI

Koalicija „Albanska alijansa“ smatra decentralizaciju vlasti jednim od glavnih instrumenata zaštite nacionalnih prava i poboljšanja kvaliteta života albanskog naroda u Crnoj Gori. Zbog toga, jedan od njenih glavnih programskih ciljeva je jačanje nivoa decentralizacije, po širini i dubini, i povećanje nivoa lokalnog samo - upravljanja u opštinama sa većinskim albanskim stanovništvom, kao što su Ulcinj i Tuzi. Ovaj cilj je u saglasnosti sa težnjama Crne Gore da postane dio EU, pošto je lokalna autonomija jedan od kriterijuma za uclanjenje.

Zbog toga, težiće se korišćenju institucionalnih sredstava, kako bi se osiguralo preuzimanje potpunih ingerencija za opštine Ulcinj i Tuzi. Takođe će se angažovati za eliminisanje diskriminacije koja se vrši nad ove dvije opštine, a vezano za nadležnosti, njihov autoritet i investicije. Dio ovog angažovanja je i potreba da se prošire administrativne i fiskalne nadležnosti ove dvije opštine.

PRIRODNI RESURSI U SLUŽBI GRAĐANA

Jedan od glavnih motiva koji je vodio stvaranju koalicije Koalicije „Albanska alijansa“ bila je i nepravda načinjena preko Morskog dobra na uštrb albanskih građana koji žive u opštini Ulcinj. Iako je, zahvaljujući djelovanju albanskih partija, došlo je do nekih promjena u načinu rada Morskog dobra, čeka nas mnogo posla kako bi eliminisali nepravdu i diskriminaciju. Albanci se još uvijek suočavaju sa dvostrukim standardima, jer se njihova obala upravlja na sasvim drugačiji način u odnosu na druge opštine. Koalicija „Albanska alijansa“ će nastaviti da koristi sva legitimna sredstva kako bi

koristila prirodne resurse u službi građana.

Isto se odnosi i na Nacionalni park Prokletije, koji onemogućava Albancima iz Plava i Gusinja da normalno koriste svoja privatna vlasništva, šume i pašnjake. Zbog toga će se Koalicija „Albanska alijansa“ angažovati na promjeni mape ovog parka, kako bi omogućili Albancima iz ovih krajeva da koriste te resurse. Kad istekne rok Prostornog plana Crne Gore, predložićemo i transformisanje mape Plana Mira Prokletija, kako bi omogućili održivo korišćenje ovih prirodnih bogatstava, uz brigu o prirodi.

POVRAĆAJ IMOVINE

Jedan od razloga siromaštva, nezapošljenosti, a posljedično i emigriranja Albanaca iz Crne Gore sa svojih ognjišta, jeste i nemogućnost korišćenja legitimnog vlasništva. Od svog osnivanja Koalicija „Albanska alijansa“ smatra povraćaj imovine jednim od najvažnijih pitanja svoga djelovanja. Štaviše, tokom dosadašnjeg procesa povraćaja imovine, u Crnoj Gori su, nakon pada komunizma, donijete političke odluke na štetu Albanaca. Korišteni su dupli standardi, diskriminirajući albansku manjinu u Crnoj Gori, dok su druge manjine privilegovane. Stoga će povraćaj imovine legitimnim vlasnicima i ubuduće biti prioritet Koalicije „Albanska alijansa“.

Dodatno, Koalicija „Albanska alijansa“ će se boriti, zakonskim sredstvima, bilo na državnom ili na međunarodnom nivou, da eliminiše diskriminaciju, koja se čini Albancima vezano za vlasništva te da omogući uživanje prava Albanaca u Crnoj Gori do povraćaja imovine, kao što smo se do kraja borili za povraćaj maslinade u uvali Valdanos i zakonskim djelovanjem je vratio prvobitnim vlasnicima. Na žalost, problema sa privatnim svojinom Albanaca imamo i sa legitimnim vlasnicima u drugim djelovima Crne Gore, kao na primjer u Štoju, Ana Malit, te u Šipčaniku u Tuzima. Takođe, postalo je nemoguće korišćenje imanja Albanaca u Nacionalnom parku Prokletije, kao i u pojasu Morskog dobra.

Povraćaj imovine vlasnicima otvorio bi mnoge

razvojne resurse i energiju, kao i mogućnosti za preduzetništvo i otvaranje novih radnih mjesta. Zato će Koalicija „Albanska alijansa“ vršiti pritisak, na lokalnom i centralnom nivou, kako bi se vratila imovina bivšim vlasnicima, bez obzira na pripadnost. U vezi s ovim pitanjem Koalicija „Albanska alijansa“ će podići svoj glas do najviših međunarodnih instanci i tražiće podršku kako susjednih zemalja, tako i drugih zapadnih partnera, u lobiranju.

JAČANJE SVEALBANSKE INTEGRACIJE

Koalicija „Albanska alijansa“ ima za prioritetni cilj jačanje jedinstva među Albancima koji žive u Crnoj Gori, kao i jačanje razmjene i veza sa Albancima koji žive u Albaniji, na Kosovu, Sjevernoj Makedoniji i Južnoj Srbiji. Stoga će se stimulirati međugradski saobraćaj između različitih albanskih centara unutar Crne Gore. Takođe, podstićaće se kulturne, obrazovne, sportske, umjetničke, folklorne ili privredne aktivnosti između tih oblasti, kako bi se što više integrisali, zaštitili i jačali nacionalni identitet.

Koalicija „Albanska alijansa“ će, takođe, nastaviti da radi u izgradnji jačih međugraničnih veza sa Albanijom i Kosovom. U tu svrhu će i dalje lobirati za što brže otvaranje graničnog prelaza Ckla – Zogaj (Skje-Zogaj), kako bi se vezala oblast Krajine sa Skadrom.

Zahtijevaće i proširenje postojećeg prelaza Sukobin, kako bi omogućio veći protok putnika i roba.

Radiće, takođe, na povezivanju obale Štoja sa Velipojom, preko jednog mosta na Bojani, kako bi obogatili morskou turističku ponudu. U tom cilju, lobiraće za otvaranje novog graničnog prelaza Shënkoll – Pulaj (Sv. Nikola – Pulaj).

Od velike je važnosti i nastavak lobiranja za otvaranje tradicionalnog puta ovih oblasti sa Kosovom. Veći prioritet će imati otvaranje graničnog prelaza Qafa e Vranices, koja je odobrena već od 2011, kako bi vezala Plav i Tropoju u Albaniji, podstičajući tako razvoj planinskog

turizma u cijeloj regiji.

U ovom pogledu, veoma će biti značajna izrada studije izvodljivosti za otvaranje plovnog puta Ulcinj – Velipoja – Šeđin (Medova) – Drač (Ulqin-Velipojë- Shëngjin – Durrës), Ulcinj – Skadar (Ulqin – Shkodër), preko Bojane, Ckla – Skadar (Skje- Shkodër).

ANTIKORUPCIJA

Korupcija je jedan od najštetnijih fenomena sa kojim se suočava naše društvo i jedna od glavnih prepreka za razvoj demokratije i privrede.

Koalicija „Albanska alijansa“ je svjesna da korupcija direktno zadire u život svakog građanina, povećavajući životne troškove, urušavajući kvalitet javnih usluga, smanjujući mogućnosti preduzećima i obeshrabrujući privatne investitore. Zato će Koalicija „Albanska alijansa“ posvetiti maksimalnu pažnju, energiju i sredstva u borbu protiv ovog društvenog fenomena.

Garantovanje vladavine prava jedan je od Kopenhaških kriterija za evropske integracije, a to je preduslov ekonomskog razvoja i najefikasnije sredstvo u borbi protiv korupcije. Zato će se Koalicija „Albanska alijansa“ zalagati da ojača podršku i kapacitete institucija prava, kako bi se preduzele zakonske inicijative koje će „zatvarati rupe“, odnosno prevazići zakonska preklapanja i nedoumice i tako poboljšati zakonsku i institucionalnu osnovu i ustrožiti kaznene za kršioce zakona.

Koalicija „Albanska alijansa“ će podržati one zakonske inicijative na državnoj ravni koje će konsolidovati pravni sistem u Crnoj Gori, podižući na najviši nivo budnost, efikasnost i integritet u kažnjavanju korumpiranih i drugih kršilaca zakona. U saradnji sa ostalim partijama u zemlji, kao i sa ostalim društvenim akterima i stranim partnerima, Koalicija „Albanska alijansa“ će se angažovati u pravcu depolitizacije sudstva, kao i jačanja nivoa profesionalizacije i integriteta. Paralelno sa inicijativama za jačanje represivnih mjera prinude protiv korupcije, Koalicija „Albanska

alijansa“ će se angažovati i u svojoj strategiji deregulacije gdje god postoji uticaj na lokalno ili centralno upravljanje. Deregulacija će doći do izražaja u građenju institucionalnih struktura koje će vrijednovati pošten i transparentan odnos, minimizirati mogućnosti za vršenje korupcije i kažnjavati zloupotrebu službenog položaja. Deregulacija će imati za cilj da ostavi što je moguće manje moću u rukama, volji ili odlukama vlastodržaca ili birokrata, kako ne bi mogli zloupotrijebiti autoritet za vršenje pritisaka i omogućavanje mita. Deregulacijom će doći do uprošćavanja procedura, minimiziranja birokratskih karika, brisanja nepotrebnih zakonskih prepreka itd., znači zatvaranja puteva za vršenje korupcije.

Veliki značaj biće posvećen jačanju elektronske uprave (e-Government) koja teži automatizaciji postupaka i jačanju transparentnosti i odgovornosti.

Koalicija „Albanska alijansa“ će se posebno boriti protiv političke korupcije, koja je umnogome štetila izbornom procesu. U prvom redu, to su privremena predizborna zapošljavanja, koja vidno štete budžet na svim nivoima.

Koalicija „Albanska alijansa“, takođe, smatra da je u efikasnoj borbi protiv korupcije neophodno raditi na popravljanju i unaprijeđenju pravne kulture našeg naroda. Protiv korupcije treba se boriti ne samo na strani ponude, dakle službenika i nosioca vlasti, koji koriste vlast za materijalne dobitke, već i na strani potražnje, dakle građana koji nude mito kako bi osigurali privilegije i prednosti. Zato će se Koalicija „Albanska alijansa“ zalagati za promjenu pravne kulture u zemlji, kako građani ne bi pristali na davanje, odnosno primanje mita. Nama je potrebna takva pravna kultura u kojoj bi svaki građanin ne samo odbio da živi sa kulturom mita i privilegija, već bi njome bio revoltiran, zatim oprezan i prijavio bi kad god se suočava sa primanjem mita. Zbog toga moramo raditi na institucijama obrazovanja, nastavnim programima, našoj javnoj debati, podstičući vaspitanje građana da poštuju zakon i institucije i da promovišu transparentnost i integritet.

PRIVREDA

Jačanje sektora proizvodnje - Da bi se privreda razvijala na brz i održiv način, potreban je konsolidovan proizvodni sektor. Zbog toga će nam prioritet biti one politike koje imaju za cilj jačanje proizvodnog biznisa i podsticanje izvoza proizvoda Albanaca iz Crne Gore. Zato će Koalicija „Albanska alijansa“ težiti da podrži otvaranje fabrika po svim teritorijama gdje žive Albanci, kako bi se ojačao sektor proizvodnje i otvarala nova radna mjesta. Iz tog razloga, podstićemo i industrijalizaciju albanskih naselja, posebno dajući prednost prehrambenoj industriji, te industriji prerade drveta.

U deregulaciji i eliminisanju birokratije u oblasti uticaja na državni i opštinski nivo, Koalicija „Albanska alijansa“ će se voditi principom eliminisanja birokratije i deregulacijom. Strategija deregulacije koja teži olakšavanju preduzetničke klime ogleda se u: pojednostavljivanju procedura, minimiziranju birokratskih karika, eliminisanju nepotrebnih zakonskih barijera, automatizaciji administrativnih postupaka korišćenjem napredne tehnologije (e-egovernment), eliminisanju pravila koji se međusobno dupliraju, kao i uklanjanju superpozicija, odnosno rupa u zakonu i u postupcima.

Ohrabrenje i olakšice za preduzeća - na polju poreske politike, Koalicija „Albanska alijansa“ će lobirati kod centralne vlasti da se sprovede poreska oslobađanja za biznise koje investiraju značajne sume i generišu nova radna mjesta. Ova će politika uticati na dalji razvoj novih preduzeća i stimulaciju novih investicija u zemlji, kao i na otvaranje novih radnih mjesta. Isto će se sprovesti i na opštinskom nivou, da bi se što više smanjila cijena transakcije i administrativni postupci.

Stručno obrazovanje - Koalicija „Albanska alijansa“ će se zalagati za jačanje veze između tržišta rada i ljudskih resursa, kao i postojećih centara stručnog obrazovanja, te će identifikovati profesije potrebne za podršku privrede i nuditi i organizovati posebne obuke. Koalicija „Albanska alijansa“ će podržati i cijeloživotno učenje za

odrasle, kako bi naša radna snaga ostala u korak s vremenom što se tiče stručnosti i kompetencija.

Sektor informacione tehnologije i komunikacija - Uzimajući u obzir veliku rasprostranjenost interneta u našoj zajednici, nisku starosnu dob naše populacije i veliku sklonost mladih za korišćenje ove tehnologije, može se reći, da ovaj sektor ima značajan razvojni potencijal. Zato će se Koalicija „Albanska alijansa“ zalagati za oslobađanje tog privrednog potencijala, dajući prednost osobito sektoru informacijske tehnologije i komunikacijama.

Infrastrukturne investicije - Albanska naselja u Crnoj Gori su se često zapostavljala kao posljedica diskriminatorskih politika. Posljedično, ostajala su u nepovoljnom položaju što se tiče infrastrukturnih investicija koje su su ključne za podsticanje investicija i razvoj preduzetništva. Zato će prioritet Koalicije „Albanska alijansa“ i dalje biti privlačenje što većeg broja državnih, kao i ostalih izvora sredstava, kako bi modernizovali infrastrukturu na teritorijama nastanjenim Albancima.

Stvaranje pogodnog ambijenta za podsticanje investicija - Među Albancima je veliki broj uspješnih preduzetnika, što svjedoči o razvijenim upravljačkim sposobnostima u našem narodu. Koalicija „Albanska alijansa“ će preduzeti korjenite reforme koje će promijeniti preduzetnički ambijent, podstičajući nove privatne unutrašnje i strane investicije. Takođe, pokrenuće inicijativu za otvaranje posebnih ureda za preduzetništvo u opštinama naseljenim Albancima, pokušavajući da pronađe tržište za albanske proizvođače u drugim opštinama, u zemlji, i inostranstvu. Ovi će uredi biti partneri sa preduzetnicima u kreiranju raznih projekata, u analizama i pripremama PJP (privatno-javnog partnerstva), kao i u prikupljanju sredstava od raznih donatora. Glavni cilj ovakvih ureda biće podsticanje razvoja privatnog preduzetništva sa ciljem smanjenja nezaposlenosti.

Izgradnja industrijskih zona - Koalicija „Albanska alijansa“ će podržati izgradnju industrijskih zona, pogodnih za podsticanje investicija i za otvaranje novih radnih mjesta u opštinama nastanjenim

Albancima u Crnoj Gori. Koalicija „Albanska alijansa“ će se zauzeti da pronađe odgovarajuće prostore, te da planifikuje način organizovanja, mogućnosti finansiranja, korake izgradnje i pristup upravljanja ovim zonama. Koalicija „Albanska alijansa“ će lobirati na svim nivoima kako bi se izgradila potrebna infrastruktura za ove zone, poput obezbjeđivanja priključka za električnu mrežu, za industrijsku vodu, kanalizaciju ili veza sa saobraćajnicama. Cilj ovih zona je privlačenje investitora, uz stvaranje povoljne klimu za njih, infrastrukturnih i proceduralnih olakšica. Posebnu važnost će imati promocija sektora proizvodnje, koji će i osigurati održiv ekonomski razvoj i zapošljavanje.

Biznis inkubatori - Da bi podsticali nova preduzeća, Koalicija „Albanska alijansa“ će raditi u stvaranju Biznis inkubatora u Ulcinju i Tuzima, u skladu sa najboljima međunarodnim praksama u ovoj oblasti. Ti inkubatori će nuditi subvencionirane lokale, prateću infrastrukturu i mogućnosti za jačanje kapaciteta ljudskih resursa za sve preduzetnike koji teže da otvaraju nova preduzeća. Od inkubatora će imati koristi mala preduzeća, koja će dobiti trogodišnju podršku, dok se ne budu konsolidovala da prežive na tržištu. Posebnu podršku će dobiti preduzeća čiji su vlasnici mladi i žene, kao i oni iz sektora inovacija i tehnologije. Osim pokrivanja troškova unajmljivanja prostora, inkubator će imati i mnoge druge olakšice, kao što je lakši pristup finansiranju, pisanje projekata za donatore, itd.

One Stop Shop za biznise - Koalicija „Albanska alijansa“ će se angažovati u eliminisanju birokratije i minimiziranju gubljenja vremena i novca od strane preduzeća, stvarajući sistem ponude usluga za preduzeća u stilu – ideji one-stop shop /"sve pod jednim krovom". Podrža stvaranje posebnih ureda koji će nuditi sve usluge za preduzeća integrisane na jednom šalteru, bez obzira što su te funkcije vezane za različite institucije ili oblasti.

ZAPOŠLJAVANJE

Borba protiv nezaposlenosti - Koalicija „Albanska alijansa“ prioritizirati preduzimanje brojnih konkretnih inicijativa radi borbe protiv

nezapošljenosti i stvaranja što većih mogućnosti za mlade Albance u Crnoj Gori. Strategija Koalicije „Albanska alijansa“ će se orijentisati više na strani ponude, uz reforme koje umanjuju fiskalni teret i tržišne prepreke, podstičući preduzetnike da otvaraju više novih radnih mjesta.

Veoma će biti značajna politika podrške malim i srednjim preduzećima, koja igraju izuzetno važnu ulogu, ne samo u razvoju naše privrede nego i u borbi protiv nezapošljenosti. Istom logikom, veliku prednost imaće oni sektori u privredi koji osiguravaju viši stepen zapošljenosti, poput industrije, poljoprivrede ili turizma, kao i privatne investicije u zonama naseljenim Albancima, koje su najpogođenije nezaposlenošću.

Koalicija „Albanska alijansa“ će se, takođe, angažovati za stvaranje pogodnih uslova koji podstiču start-up preduzeća i preduzeća sa inovativnim pristupom, kao stimulans za stvaranje novih radnih mjesta.

U podršku rasta zapošljenosti nastaviće se sa daljim reformisanjem i modernizacijom javnih usluga zapošljavanja, uz fokus na jačanje kapaciteta i efikasnosti nadležnih institucija, kao i na bolju informisanost o novim radnim mjestima. Posebna pažnja biće na brizi o nezapošljenim građanima, nudeći im što više programa za dodatne kvalifikacije i obuku, kako bi postali konkurentniji na tržištu rada.

Kako bi olakšali položaj nezapošljenih, Koalicija „Albanska alijansa“ će se potruditi i da pronađe fondova za masovne inicijative, poput pošumljavanja ili čišćenja teritorije, da bi i tu kategoriju privremeno angažovala.

Proporcionalno zapošljavanje po zaslugi u državnoj upravi - Mnogo je visokokvalifikovanih albanskih kadrova koji bi bili sjajni na službenim položajima kada bi imali mogućnost da se dokažu. Na žalost, ekonomska diskriminacija Albanaca ostaje izražena u politikama zapošljavanja, pa Albanci nisu proporcionalno zastupljeni u državnim institucijama. Koalicija „Albanska alijansa“ će težiti da se što više

Albanaca sa crnogorskim državljanstvom, koji imaju odgovarajuću kvalifikaciju, zaposli na višim rukovodnim nivoima u državnoj upravi, težeći ka pravednijoj zastupljenosti, proporcionalno i u skladu sa postotkom manjine.

Rast konkurentnosti ljudskih resursa - Albanci u Crnoj Gori su manjina i najbolji način da manjina kompenzuje količinski manjak je da se investira u kvalitet. Dakle, albanska zajednica može se ojačati kroz kvalitetno obrazovanje, ali i pripremu kadrova koji su konkurentni na tržištu rada. Takođe, posebna pažnja biće na poboljšanju upravljačkih sposobnosti, preduzetničkom duhu, transferu tehnologije, podršci start-up-ova itd. da bi se povećao broj uspješnih preduzeća Albanaca iz Crne Gore. Kako bi se povećala stopa zapošljenosti Albanaca, fokus će biti i na sektoru turizma, koji ostaje glavni poslodavac u našoj zajednici. Isto tako, mora se podsticati poljoprivreda i stočarstvo, kao drugi privredni stub Albanaca u Crnoj Gori, kroz zapošljavanje u ruralnim sredinama.

INFRASTRUKTURA

Modernizacija urbane infrastrukture u albanskim naseljima - Infrastruktura gradova i sela naseljenih Albancima u Crnoj Gori još uvijek nije odgovarajuća. Većina postojećih infrastrukturnih investicija je zastarjela i mora se modernizovati i proširiti. Zbog toga će Koalicija „Albanska alijansa“ pokušati da nađe dugoročna i stručna rješenja, kako bi poboljšali urbanu infrastrukturu centara gdje žive Albanci - Ulcinj, Tuzi, Gusinje i Plav. Takođe, veoma su važne investicije na trgovima i bulevarima, radi urbanizacije i promjene u naseljima Vladimir, Štoj i Ostros. Zato će Koalicija „Albanska alijansa“ vršiti pritisak na centralnu vlast da se više sredstava usmjeri ka izgradnji i modernizaciji infrastrukture u albanskim naseljima. Pokušaće, takođe, da osigura fondove od raznih donatora ili da ulazi u privatno-javno partnerstvo, kako bi Albancima koji žive u Crnoj Gori obezbijedili urbanu infrastrukturu koju zaslužuju. Težiće da te infrastrukturne investicije koriste i privredi zemlje. Neke od glavnih ciljanih intervencija u

ovoj oblasti za albanska naselja su:

- sistematizacija gradskog i međugradskog prevoza, posebno onog koji bi povezao albanska naselja, kao i albanske centre sa Kosovom i Albanijom;
- signalizacija puteva, postavljanje semafora na glavnim raskrsnicama i stvaranje uslova za sigurno kretanje, posebno za pješake;
- otvaranje novih parkirališta, kako bi se olakšao saobraćaj u naseljima;
- izgradnja tri centralna trga u Vladimiru, Štoju i Ostrosu, kao i puteva i pripadajućih trotoara;
- Ugradnja odgovarajuće rasvjete po glavnim gradskim i seoskim putevima, koja su napuštena i ostavljena u mraku;
- održavanje starih zgrada u gradovima naseljenim Albancima, popravka fasada i izgradnja pomoćnih stepenica;
- izgradnja javnih česmi i toaleta u gradovima i gradićima nastanjenim Albancima;
- izgradnja parkova i širenje postojećih zelenih površina, igraonica za djecu i sportskih terena za sve uzraste. Park u Zelenaju, izgrađen od porodice Hajdari, za šta je inicijativu dala Forca (Forca e Re Demokratike);

Modernizacija puteva putnog prevoza u albanskim naseljima - u saradnji sa centralnom vlašću, opštinskom vlašću i stranim donatorima, ... Koalicija „Albanska alijansa“ će se zauzeti da modernizuje i infrastrukturu putnog prevoza u albanskim naseljima, popravljanjem postojeće i dodavanjem novih veza sa susjednim državama. U sklopu ovog cilja, projekti koji će biti od posebne važnosti su:

- završetak Bulevara „Teuta“ u Ulcinju i rekonstrukcija oštećenih djelova;
- izgradnja puta u Štoju po Prostornom planu sa četiri trake, uključujući i izgradnju mosta na Bojani;
- izgradnja puta Plav-Bogićevo, koji bi bio

preteča puta Dečani – Plav, koji se veže sa Kosovom;

- izgradnja puta Plav-Hoti kao preteča projekta veze sa Bajram Currijem, prekograničnog prelaza Qafa e Vranices;
- izgradnja puta Skje – Zogaj (Ckla – Zogaj) kao preteča izgradnje novog graničnog prelaza sa Albanijom u Zogajima;
- rekonstrukcija i širenje puta Ostros – Virpazar, koji omogućava vezu Kraje (Krajine) sa ostalim regijama u Crnoj Gori;
- izgradnja puteva i prateće infrastrukture ka turističkim atrakcijama na albanskim teritorijama, kako bi se podsticao razvoj ovog sektora;
- reaktivizacija i funkcionalizacija željeznice, koja se veže sa Tuzima, i njeno postavljanje u funkciju ekonomskog razvoja Opštine Tuzi;
- kompletiranje izgradnje asfaltiranih puteva u svim selima nastanjenim Albancima, kako bi poljoprivrednici imali veći pristup tržištu i javnim uslugama.

TURIZAM

Maksimalno korišćenje morskog turističkog potencijala - Jadranska obala predstavlja izvanredan turistički potencijal, koji još nije iskorišćen kako treba, pa će se Koalicija „Albanska alijansa“ potruditi da podstiče razvoj primorskog ljetnjeg turizma, ciljajući ne samo masovni, nego i elitistni turizam. Posebna pažnja se mora pokloniti privlačenju ozbiljnih investicija, posebno u hotelijerstvu luksuzne kategorije.

Posebna pažnja će se poklanjati i transformaciji i modernizaciji privatnog smještaja, od sadašnjeg stanja u luksuzne apartmane, čime će se povećati kvalitet ponude i cijena u kućama i vilama. Za ovu transformaciju će se osigurati finansijska sredstva iz međunarodnih fondova i kredita po povoljnim uslovima.

Porodični turizam – Fokus će biti i na porodičnom turizmu od kojeg danas živi dobar dio stanovništva,

koji će dobiti pomoć u obukama, kako bi nudili kvalitetnije usluge porodičnog turizma, a sprovede se i promotivne kampanje.

Seoski turizam - Seoski ili agroturizam predstavlja drugi sektor sa velikim razvojnim potencijalom u zonama nastanjenim Albancima u Crnoj Gori. Albanski gradovi i sela imaju prelijepu prirodu, bogatu šumama i zelenim površinama, kao i impresivnim vodama i planinama. Broj turista koji vole ovu vrstu turizma na međunarodnom, ali i lokalnom nivou, svakim danom raste, a time i ovaj potencijal. Zato će se Koalicija „Albanska alijansa“ angažovati da iskoristi što bolje tendenciju građana da istražuju mogućnosti seoskog turizma. Podržaće se i subvencionirati oni seoski biznisi koji privlače različite građane, da provode vrijeme u ruralnim područjima, pružajući im priliku da uživaju u neposrednom kontaktu sa prirodom i tradicionalnim djelatnostima u poljoprivredi i stočarstvu raznih područja. Da bi podsticali seoski turizam, Koalicija „Albanska alijansa“ će se potruditi da poveća privatne investicije u turističke sredine pored Skadarskog, Šaskog i Plavskog jezera, izgradnju planinskih staza, biciklističkih staza, zatim da promoviše sportove u vodi, čišćenje jezera i rijeka, uređivanje obala, itd. Sve će to doprinijeti povećanju broja posjetilaca u agroturizmu i otvaranju novih radnih mjesta.

Zimski turizam - Osim podsticanja morskog turizma u Ulcinju i agroturizma u pitoresknim albanskim selima, Koalicija „Albanska alijansa“ će se potruditi da istražuje i prostore planinskog turizma. Poseban potencijal imaju područja Plava, Gusinja i Rožaja. Zato će se fokus biti na otvaranju planinskih staza, organizovanju planinskih sportova, infrastrukturi i prvoj pomoći (službi spašavanja), kako bi se privukli investitori koji bi koristili potencijal lijepih planina gdje žive Albanci.

Tranzitni turizam - Naselja Albanaca u Crnoj Gori imaju potencijal i za tranzitni turizam, odnosno nuđenje turističkih usluga posjetiocima prolaznicima, ili onima koji se kratko zadržavaju. Budući da žive pored granice sa Kosovom i Albanijom, opštine naseljene Albancima su se pretvorile u glavne luke za kretanje roba i

ljudi. Povećanje broja ljudi, koji prolaze kroz ove prigranične zone, promijenice se u rast potrošača turističkih uslugazahotele,restorane,snadbijevanje gorivom, hrane i ostalim sekundarnim uslugama. Zato će se Koalicija „Albanska alijansa“ još više angažovati da se što bolje iskoristi ovaj razvojni potencijal tranzitnog turizma.

Podsticanje alternativnih oblika turizma - Jedan od sektora sa velikim razvojnim potencijalom u Crnoj Gori je i *zdravstveni turizam*, bilo na ulcinjskom primorju ili na Prokletijama. Koalicija „Albanska alijansa“ će se angažovati u promovisanju zdravstvenog turizma na područjima u Crnoj Gori nastanjenim Albancima, podstičući izgradnju kurativnih centara, koji će nuditi terapijske ili rehabilitacijske usluge za ostarjele, bolesne i sportiste. Takođe, velik potencijal je i *sportski turizam*, bilo da se radi o sportovima u vodi u opštinama Ulcinj i Bar, ili o planinskim sportovima u Plavu, Gusinju i Rožajama. S druge strane, i podsticanje sportova u prirodi, koji privlače mlade turiste – entuziaste i van ljetnje sezone. Treba se podsticati i lov, što može osigurati turiste i van ljetnje sezone. Promovisanje *kulturnog turizma* na područjima nastanjenim Albancima je velik potencijal za razvoj ekonomije i otvaranje novih radnih mjesta. U ovom aspektu, značajan je *patriotski turizam*, posebno van sezone, podstičući posjete naše dijaspore i Albanaca iz drugih država, da vide i istražuju monumentalnu baštinu albanskih područja unutar Crne Gore.

POLJOPRIVREDA

Za budućnost albanskog naroda u Crnoj Gori Koalicija „Albanska alijansa“ smatra veoma važnim razvoj poljoprivrede, pošto je u velikoj većini to bio glavni sektor izvora prihoda. Takođe, jačanje poljoprivrede stvorice nova radna mjesta za Albance koji žive u ruralnim područjima i poboljšati njihovu dobrobit i spriječiti emigriranje. Razvoj poljoprivrede je usko vezan za jačanje primorskog turizma Ulcinja, riječnog i seoskog turizma u Tuzima, ali i planinskog turizma Plava i Gusinja, odnosno seoskog turizma u području Krajine, jer osigurava kvalitetnu i svježnu hranu za ispunjenje potreba turista.

Podsticanje poljoprivrede bi istovremeno služilo kao preduslov za započinjanje i konsolidaciju prehrambene industrije, koja bi ispunjavala potrebe domaćih potrošača, a i potrebe izvoza. Kako bi oživila i konsolidovala poljoprivredu, Koalicija „Albanska alijansa“ će se zalagati da omogući infrastrukturne investicije, koje imaju za cilj poboljšanje sistema navodnjavanja i odvoda, kao i sistema prevoza u ruralnim zonama nastanjenim Albancima.

Koalicija „Albanska alijansa“ će podsticati izgradnju sabirnih i distributivnih centara poljoprivrednih proizvoda; specijaliziranih hladnjača za održavanja, kao i izgradnju moderne infrastrukture, koja se bavi otkupom, konzerviranjem i paketiranjem poljoprivrednih proizvoda.

Istovremeno će podsticati i korišćenje plastenika, novih poljoprivrednih tehnika i tehnologija, a podržaće i promovisaće i tradicionalne djelatnosti, poput maslinarstva i vinogradarstva.

Oformice će se i savjetodavna služba, na opštinskom nivou, za poljoprivrednike kako bi farmerima nudila više znanja i naučnih analiza, a što bi im pomoglo u donošenju što boljih odluka i sprovođenju naučnih metoda u proizvodnji.

Stočarstvo će, takođe, imati široku podršku, kako bi naši stočarski proizvodi uspješno konkurisali na tržištu. Zato je Koalicija „Albanska alijansa“ odlučila da orijentiše značajna sredstva u razvoj stočarstva, kako bi se povećala proizvodnja mesa, mlijeka, vune, kože, te podstakla industrija vezana za ove proizvode.

Takođe, podržaće jačanje veterinarskih usluga za pomoć albanskim stočarima koji žive u Crnoj Gori. Kako bi omogućio razvoj stočarstva, Koalicija „Albanska alijansa“ će podsticati i obradu zemljišta i uzgoj biljaka koja služe stočarstvu, kao što je djetelina i ostale biljke za stočnu hranu, a podstićaće i održavanje pašnjaka.

Prioritetno će se razmatrati i podsticanje i uzgoj poljoprivrednih kultura, koja imaju visok razvojni

potencijal, poput voćarstva i hortikulture. Podržaćemo, takođe i nove kulture, koje nisu tradicionalne, ali koje imaju veliku potražnju na međunarodnom tržištu, npr. suncokret ili ostale industrijske biljke koje se upotrebljavaju u farmaceutici i kozmetici.

Seoski turizam, odnosno agroturizam čini sektor visokog razvojnog potencijala u albanskim područjima unutar Crne Gore, uzimajući u obzir da broj turista stalno raste. Zato će Koalicija „Albanska alijansa“ podsticati preduzeća u agroturizmu u pitoresknim zonama, nastanjenim Albancima u Crnoj Gori, iskoristivši najbolja međunarodna iskustva. U planinskim seoskim regijama će se promovisati održivo korišćenje šuma i industrija za preradu drveta. Takođe, uz korišćenje šuma, preduzeće se i akcije stalnog pošumljavanja planinskih područja.

Posebna pažnja će se posvetiti i pčelarstvu, kao vjekovnoj tradiciji Albanaca.

Na međunarodnom tržištu primijećen je rast potražnje organskih poljoprivrednih proizvoda, pa će se Koalicija „Albanska alijansa“ angažovati u podsticanju bio-poljoprivrede kod albanskih farmara koji žive u Crnoj Gori.

Koalicija „Albanska alijansa“ će podsticati korišćenje velikog vodnog bogatstva područja gdje žive Albanci u Crnoj Gori, kako bi podsticala akvakulturu. Angažovaće se eksperti da razviju mogućnost vještačkog uzgoja riba, školjki, ili drugih proizvoda na Jadranskom primorju, kao i u slatkim vodama Skadarskog, Šaskog i Plavskog jezera, odnosno raznih rijeka.

Šumarstvo i industrija za preradu drveta - Opštine Plav, Gusinje i Rožaje, sa velikim albanskim dijelom stanovništva, izuzetno su bogate šumama koje zahtijevaju ne samo zaštitu, već nude i razvojne mogućnosti za dobrobit građana. Zbog toga će Koalicija „Albanska alijansa“ kao prioritet imati održivo upravljanje šumama, u cilju širenja šumskih površina, zaštite postojećih šuma, zaštitu i promovisanje spomenika prirode, koje se smatraju posebnom važnošću, pošumljavanja

golih površina kojima prijete erozija. Osim toga, od velike važnosti biće i tretiranje šuma čišćenjem i proređivanjem.

Paralelno sa zaštitom i povećanjem šuma, Koalicija „Albanska alijansa“ će se angažovati i u pronalaženju najefikasnijih i najodrživijih oblika korišćenja šuma za dobrobit naših sunarodnika koji žive u tim oblastima. Dobrim planiranjem i prostudiranim upravljanjem, veliki šumski fond kojeg posjeduju Plav, Gusinje i Rožaje može se koristiti i za podsticanje sektora prerade drveta i namještaja, što će osigurati razvoj i nova radna mjesta za Albance iz ovih područja.

OBRAZOVANJE

Koalicija „Albanska alijansa“ će djelovati proaktivno u podsticanju poboljšanja školske infrastrukture za mlade Albance u Crnoj Gori. Naš cilj će biti smanjenje broja učenika po razredima, potpuno opremanje i korišćenje kabineta biologije, hemije, fizike i tehničkog obrazovanja; opremanje sportskih sala u školama i vrtićima, kao i opremanje učenika odgovarajućim školskim knjigama.

U opštinama u kojima Albanci čine većinu stanovništva (Ulcinj i Tuzi), kao i onim u kojima Albanci čine značajan broj stanovnika (Plav, Gusinje, Bar i Rožaje), nastojaćemo da albanski jezik bude obavezan predmet u školama za pripadnike drugih zajednica koje žive u ovim opštinama, kako bi stekli elementarne vještine komunikacije na albanskom jeziku sa njihovim sugrađanima Albancima.

Koalicija „Albanska alijansa“ će stimulisati vanškolske aktivnosti u albanskim školama u Crnoj Gori: klubovi i sportske aktivnosti, umjetničke sekcije, kulturne aktivnosti, konkursi, ekskurzije i posjete, kao i razmjena kadrova i učenika sa školama u zemlji i inostranstvu.

U partnerstvu sa interesnim grupama, identifikovaće se deficitarne oblasti kadrova unutar albanske zajednice, koje će se podržati stipendijama.

Osim toga, Koalicija „Albanska alijansa“ je svjesna značaja izuzetnosti, pa će najboljim učenicima i studentima, kao i onima koji su bili uspješni u naučnim takmičenjima i olimpijadama ponuditi stipendije, nagrade i druge olakšice.

Koalicija „Albanska alijansa“ će, takođe, investirati u izgradnju centara, gdje će albanska mladež unaprijediti svoje kompetencije u učenju računarskih programa ili studiranju elektronike, robotike, obradi drveta, umjetnosti, šiviljstvu, laserskom rezanju, kodiranju, programiranju za Android i iOS.

ZDRAVSTVO

Prioritet Koalicije „Albanska alijansa“ je i poboljšanje kvaliteta zdravstvenih usluga, pa će se angažovati u podizanju standarda ovih usluga u albanskim naseljima u Crnoj Gori. Nastaviće sa zalaganjem za rast kvaliteta medicinskih usluga koje se nude u primarnom zdravstvu i uslugama urgentne pomoći.

Investiraće se u izgradnju i opremanje aparaturom i osobljem urgentnih objekata po opštinama sa većinskim albanskim stanovništvom, kao i izgradnjom bolnice u Ulcinju, koja bi pružila kvalitetne usluge. Koalicija „Albanska alijansa“ će težiti razvoju ove bolnice kroz kompletiranje odjeljenja, potrebnog medicinskog osoblja i sredstvima, a kako bi bolnica bila u potpunosti funkcionalna za albansko stanovništvo u Crnoj Gori.

U opštinama Ulcinj, Tuzi i Gusinje, posvetićemo se izgradnji centara za liječenje osoba i djece sa posebnim potrebama, zbog h jezičkih specifičnosti koje Albanci imaju i posla koji moraju da obavljaju specijalisti koji znaju albanski jezik, kao sto su: logopedi, defektolozi, psiholozi, itd. Ovo bi značajno pomoglo i olakšalo zdravstvene usluge, kako za osobe i djecu sa posebnim potrebama, tako i za roditelje ili staratelje.

Da bi se povećao kvalitet, investiraće se u obuku ljudskih resursa, stimulaciju medicinskog

osoblja boljim materijalnim i radnim uslovima i infrastrukturnim investicijama, kojima će se težiti širenju zdravstvenih usluga ili renoviranju i modernizaciji postojeće zdravstvene infrastrukture gdje god žive Albanci.

Osim poboljšanja uslova rada za zdravstvene radnike, povećanja njihovih kapaciteta, posebno će važno biti opremanje svih zdravstvenih centara, koji nude usluge za albansku manjinu, sa modernim instrumentima, kako bi građani dobili što kvalitetnije i efikasnije zdravstvene usluge.

KULTURA

Koalicija „Albanska alijansa“ će igrati proaktivnu ulogu u očuvanju albanskog kulturnog nasljeđa, kao i u revitalizaciji kulturnog života albanske zajednice unutar Crne Gore.

Od važnosti će biti restauracija postojećih spomenika i podsticanje arheoloških istraživanja, koja iznose na vidjelo naše bogato historijsko nasljeđe.

Koalicija „Albanska alijansa“ predlaže otvaranje etnografsko-istorijskog muzeja u Ulcinju, gdje bi bilo moguće da se, s jedne strane, predstavi tradicionalni život albanskog naroda u Crnoj Gori kroz istoriju, a s druge strane, najvažniji historijski artefakti različitih historijskih faza. Takođe, tražiće se sredstva za izgradnju jednog etnološkog muzeja u Gusinju kako bi se predstavila albanska prošlost ove regije.

Koalicija „Albanska alijansa“ će stimulisati i kulturni život Albanaca u Crnoj Gori na održiv način, uključujući stvaraoce na neprekidno stvaralaštvo, bilo u infrastrukturi materijalnim sredstvima ili kontaktima. Pažnja će biti posvećena revitalizaciji i intenziviranju kulturnih razmjena sa ostalim oblastima nastanjenim Albancima.

Posebno će se težiti pronalaženju fondova za izgradnju albanskih multifunkcionalnih umjetničkih centara u Ulcinju i Tuzima, koja će služiti kao pozorište, ali i kao galerija za izložbe i druge kulturne predstave. Takođe, biće podržane

razne umjetničke grupe Albanaca, organizacija raznih kulturnih manifestacija, takmičenja, konkursa, itd.

Jedan drugi važni cilj biće i izgradnja novih albanskih biblioteka u Tuzima, Plavu i Gusinju, kao što je jedna otvorena u Ulcinju. Ovi važni objekti ponudiće albanskom stanovništvu ne samo bogatu multimedijalnu biblioteku, već i prostorije gdje će se organizovati kulturne i naučne aktivnosti, po modelu u Opštini Ulcinj.

ŽIVOTNA SREDINA

Koalicija „Albanska alijansa“ će se angažovati da se javni parkovi u Ulcinju i Tuzima očiste, prošire, modernizuju, obogate drugim dekorativnim biljkama, ali i opreme prostorima za dječja igrališta i sportskim rekvizitima za vježbanje u prirodi. Težiće se, takođe, da se posade dekorativne biljke na svim trotoarima glavnih albanskih naselja gdje su nedostajali, kao i da se izgrade mali javni parkovi u Gusinju, Štoju, Vladimiru i Ostrosu. Dekorativne biljke će se, takođe, posaditi i uz glavne saobraćajnice pored albanskih naselja.

Da bi glavna naselja činili sigurnijim, Koalicija „Albanska alijansa“ će se angažovati da se instaliraju nadzorne kamere u centralnim zonama, i da se u potpunosti osvijetljavaju ulice i ostale javne površine. Uz najprometnije ulice ovih urbanih centara postaviće se ograde, kako bi čuvali trotoare od automobila.

Koalicija „Albanska alijansa“ će preduzeti radnje za projektovanje i osiguravanje investicija za kolektore za tretiranje otpadnih voda po glavnim urbanim centrima nastanjenim Albancima. Takođe, u saradnji sa Vladom i ostalim donatorima, preduzeće se veliki projekat čišćenja i regulisanja korita Porta Milene i ostalih rijeka, odnosno obala jezera, koja mogu biti zagađena.

Koalicija „Albanska alijansa“ će, takođe, težiti da se izgrade moderni sistemi za upravljanje otpadaka gdje god žive Albanci. Istovremeno, težiće se da se konačno oslobodimo ilegalnih deponija, sanirajući postojeće strogom kontrolom

i kažnjavanjem kako bi spriječili nastanak novih ilegalnih deponija.

DIJASPORA

Dijaspora je igrala ključnu ulogu u razvoju standarda Albanaca u Crnoj Gori. Zato će se Koalicija „Albanska alijansa“ fokusirati na snaženje veze sa ovim dijelom populacije, nudeći joj više ciljanih usluga.

Težnja ove liste je digitalizacija i profesionalizacija opštinskih usluga, i gdje god bude imala vlast u opštinama omogućiće da iseljenici dobiju usluge lokalne administracije iako ne budu rezidenti. Koalicija „Albanska alijansa“ će oformiti tim za održavanje veza sa iseljenicima, nuđenje posebnih usluga na daljinu, kao i podsticanje investicija iz dijaspore prema albanskim sredinama u Crnoj Gori. Organizovaće i opštinske aktivnosti dobrodošlice, kako bi se uljepšao boravak dijaspore u domovini tokom ljetnje sezone.

ŽENE

Prioritet Koalicija „Albanska alijansa“ biće i ekonomsko osnaživanje albanskih žena u Crnoj Gori. Iz tog razloga, kreiraće se posebne politike za obezbijedenje poreskih olakšica za privatna preduzeća koja zapošljavaju žene, kao i za preduzeća koja osnuju i vode žene. Da bi poboljšali ekonomski položaj žena, u raspodjeli fondova ili subvencija, veliku prednost imaće podnosioci zahtjeva ženskog pola.

Koalicija „Albanska alijansa“ će voditi kampanju za eliminaciju diskriminacije žena u podjeli porodične imovine. Takođe, preduzeće se zakonske inicijative i konkretne institucionalne radnje, kako bi se ženama garantovalo jednako pravo pred zakonom po pitanju nasljeđa imovine. Obrazovanje je jedno od ključnih sredstava za poboljšanje socijalnog statusa žena u albanskom društvu u Crnoj Gori. Zato će se Koalicija „Albanska alijansa“ angažovati, da im se, koliko god bude moguće, pomogne u troškovima školovanja. Takođe, kreiraće se posebni programi

stipendiranja, kako bi se pomogle porodice da šalju svoje kćerke na univerzitet u zemlji i inostranstvu.

Najvećom strogošću će se adresirati prava djevojaka na školovanje, angažovanjem prosvjetnih inspektora koji bi sa posvećeno kontrolisali da li roditelji negiraju pravo školovanja svojim kćerkama.

Koalicija „Albanska alijansa“ će preduzeti program masovne izgradnje dječjih vrtića gdje god žive Albanci. Investiranje u predškolsko obrazovanje omogućiće mnogim mladim majkama da šalju svoju djecu u vrtiće, kako bi živjele aktivniji život u privredi i društvu.

Fokus će biti i na poboljšanju zdravstvenih usluga za specifične potrebe žena, imajući u vidu povećanje brige o reprodukcijom zdravlju, kao i o brige prije, tokom i nakon porođaja.

Dostizanje visokih standarda socijalne zaštite za žene biće, takođe, jedan od prioriteta. Koalicija „Albanska alijansa“ preduzeće potrebne korake kako bi žene imale prednost u socijalnoj pomoći, dostupnosti javnih usluga, brizi za invalide, odnosno lica sa ograničenim sposobnostima, kao i poboljšanju socijalnih usluga za žene i mlade djevojke u opasnosti.

Nasilje nad ženama je veoma često gaženje prava i sloboda žena i predstavlja ozbiljnu prepreku u dostizanju rodne ravnopravnosti. Koalicija „Albanska alijansa“ će se na državnom nivou angažovati za poboljšanje zakonskih rješenja sa rodnog aspekta, kao i za preduzimanje oštrih zakonskih mjera za razne oblike nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Na opštinskom nivou, Koalicija „Albanska alijansa“ će se angažovati za stvaranje efikasne državne infrastrukture koja pruža opšte i specijalizirane usluge za tretiranje primjera nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Da bi se promijenio status žena u društvu, neophodna je promjena i mentaliteta, a što uključuje prestanak stereotipnog ponašanja i

predrasuda, kao i modela koji podstiču nasilne i diskriminatorne radnje.

U cilju gore navedenog, Koalicija „Albanska alijansa“ će ovo pitanje uključiti u nastavni program obaveznog školovanja na albanskom jeziku svugdje gdje se nalaze škole na albanskom jeziku u Crnoj Gori.

Važno će za Koaliciju „Albanska alijansa“ biti i jačanje društvene uloge žena i djevojaka preko njihovog većeg učešća u odlučivanju, povećanja njihove prisutnosti na listama i različitim državnim imenovanjima.

MLADI

Jedan od najvažnijih izazova albanske zajednice u Crnoj Gori je iseljavanje mladih Albanaca iz Crne Gore zbog nedostatka perspektive. Kako bi se to zaustavilo i kako bi mogli stvoriti kvalitetan život u rodnom kraju, potrebno je unaprijediti kvalitet ljudskih resursa, čime bi postali konkurentniji u zemlji i inostranstvu.

U svijetu je potvrđeno da je najuspješniji ekonomski model onaj model koji je zasnovan na znanju, a to znači da je zahtjev vremena da mora obrazovanje na albanskom jeziku u Crnoj Gori da bude što tjesnije vezano za potrebe privrede.

Jedan od vodećih stubova programa Koalicije „Albanska alijansa“ u oblasti mladih je rast kvaliteta obrazovanja, podsticanje nauke i transfera tehnologije, jačanje stručnog obrazovanja i prenosivih vještina. Teži se rastu nivoa kvalifikacije radne snage, koja će kao rezultat imati osjetan pad nezapošljenosti.

Da bi se smanjila nezapošljenost kod mladih, moraju se obezbijediti fiskalne olakšice i ponuditi stimulirajući paketi za kompanije koje zapošljavaju mlade, ali i obezbijediti programi kako bi mladi dobili radno iskustvo, uključujući i radnu praksu kao dio obrazovnog programa. Na ovaj način će se osigurati ranija i bolja veza mladih veza i tržišta rada, olakšavajući im nalaženje posla nakon školovanja.

Prioritet će biti razvoj preduzetničkih vještina mladih, pripremajući i podržavajući ih u ekonomskim aktivnostima, a gdje će fokus biti na programima obuke o menadžerskim i administrativnim vještinama mladih. Investiraće se i u specijalizovane strat-up inkubatore, koji će olakšati otvaranje i funkcionisanje novih preduzeća mladih. Podrška kompanijama mladih biće jedan od načina za poboljšanje položaja mladih Albanaca u Crnoj Gori.

Konkretno, Koalicija „Albanska alijansa“ će se zalagati za finansijske programe sa niskim privlačnim kamatnim stopama, da bi se finansirali mladi preduzetnici. Paralelno s ovim, organizovaće se programi konsultacija za pomoć mladim preduzetnicima u konsolidaciji njihovih novih preduzeća.

Promovisanje i masivizacija sporta, biće jedan od prioriteta Koalicije „Albanska alijansa“ za mlade. To će uključiti velike investicije u izgradnju moderne infrastrukture u zemlji, a modernizovaće se i sportski tereni i rekviziti u državnim školama. Paralelno će se pružati fiskalne olakšice za preduzetnike koji budu investirali u ove aktivnosti, klubove ili sportske ambijente.

Koalicija „Albanska alijansa“ će sprovesti politiku bezrezervne podrške za mlade talente, nagrađivanjem dostignuća mladih u sportu, umjetnosti i nauci, te osiguranjem stipendija za nastavak studiranja na najprestižnijim svjetskih univerzitetima za mlade Albance koju dokažu da imaju talent u raznim oblastima.

Jačanje glasa mladih i uključivanje mladih u politici biće i dalje prioritet Koalicije „Albanska alijansa“. Zato će naša lista nastaviti da vodi politiku otvorenih vrata u strukturama partije za mlade kadrove, te im omogućiti konkurentnost i meritokratsku karijeru unutar nje.

Takođe, pažnja će biti posvećena predstavljanju mladih na listama kandidata za skupštine opštine, određivanjem kvote za njih i rangiranjem na vrh liste kandidate koji dolaze iz Koalicije „Albanska alijansa“ mladih.

Koalicija „Albanska alijansa“ će se angažovati intenzivno da mladi budu što prisutniji u odlučivanju, omogućavanjem što većeg stepena predstavljanja mladih na svim političkim nivoima, i prepustivši mladim barem ¼ imenovanja na političkim funkcijama.

Imajući u vidu važnost čitanja za kvalitet ljudskih resursa za razvoj društva, Koalicija „Albanska alijansa“ će voditi i intenzivnu kampanju s ciljem popularizacije čitanja kod mladih Albanaca u Crnoj Gori i kreiranja boljih navika čitanja i rasprostranjenog korišćenja knjige kod mladih, a pratiće je akcioni plan koji će uvezati sve institucije. Osim toga, ova kampanja će težiti da utiče na javno mnijenje u korist čitanja, popularizacije i raspodjele korišćenja knjige.

Zaštita naše budućnosti podrazumijeva garantovanje više mogućnosti za naše mlade, kao i zaštitu mladih od opasnih poroka, poput droge, alkoholizma ili kocke. Ovaj cilj će se dostići uspostavljanjem infrastrukture za rekreaciju i sport, podsticanjem otvaranja centara za mlade i podrškom inicijativama mladih.

Omladinske organizacije u opštinama nastanjenim Albancima, imaće posebnu podršku kroz izgradnju opštinskih objekata i davanjem prednosti u subvencijama, kreditima ili bespovratnim sredstvima.

Kroz izgradnju biznis inkubatora i drugih alternativnih inicijativa, mladi će se informisati o taksama i zakonodavstvu u vezi preduzetništva i o mogućnostima investiranja u privredi; upoznavajući ih sa grantovima i kreditima.

Podsicaće se i izgradnja omladinskih klubova u glavnim albanskim centrima, koji će služiti kao multifunkcionalni centri u kojim će mladi moći da provedu vrijeme na kulturni način i da steknu nove kompetencije, vještine i znanja.

STARIJE OSOBE

Starije osobe su socijalna kategorija koja će imati posebnu pažnju od Koalicije „Albanska alijansa“,

koristeći moto „Starost bez samoće“. Starije su osobe često marginalizovane zbog ekonomskih uslova, djece u iseljeništvu i drugih socijalnih problema, pa će Koalicija „Albanska alijansa“ imati za cilj da se na poseban način brine o njima. U sklopu investicija, težiće se izgradnji zelenih površina koja će služiti kao sredine za odmor za starije osobe. Pratićemo diferencirane fiskalne politike za ona preduzeća koja nude posebne usluge za ostarjela lica, kao npr. ona koja nude besplatne kafe za njih. Veliku pažnju ćemo posvetiti i zdravstvenoj brizi građana trećeg doba. Koalicija „Albanska alijansa“ će podstaknuti izgradnju dnevnih centara za starije osobe u gradovima nastanjenim Albancima. U ovim dnevnim centrima stariji će naći miran i zabavan prostor, gdje će moći da dobiju zdravstvene i socijalne usluge. U saradnji sa zdravstvenim sistemom, direktorima škola, nevladinim organizacijama i grupama mladih, Koalicija „Albanska alijansa“ će organizovati grupe dobrovoljaca, koje će nuditi korisne usluge za bolesne ili napuštene starije osobe.

DRUGE SOCIJALNE KATEGORIJE

Koalicija „Albanska alijansa“ će podržati solidarnost i brigu o ranjivim kategorijama u društvu i potruditi se da pojača efikasnost u upravljanju programima socijalne podrške i borbu protiv zloupotreba, kako bi socijalna pomoć otišla baš kod onih kojima je potrebna, bez obzira na političku pripadnost, kako se do sada dešavalo. Takođe, povećaće se centralni opštinski budžet za podršku marginalizovanim grupama, koje pripadaju albanskoj populaciji, kao što su siromašni, lica sa invaliditetom, usamljene stare osobe, penzioneri i nezaposleni. Ovim dijelovima društva potrebna je posebna pažnja u zapošljavanju, zdravstvenoj brizi, subvencijama, studentskim stipendijama ili drugim oblicima podrške.

SPORT I REKREACIJA

Tokom sljedećih godina sport će biti jedan od prioriteta Koalicije „Albanska alijansa“. Nastavićemo sa stimulacijom sportskih aktivnosti mladih Albanaca u Crnoj Gori, neposrednom i transparentnom podrškom sportskim klubovima i talentovanim sportistima. Takođe, analiziraće se mogućnost podrške nekim sportskim disciplinama, za koje imaju naši građani fizičke predispozicije, ili imamo veoma povoljne uslove, kao što je jedrenje na morskoj obali ili na jezerima, ili skijanju u Plavu i Gusinju.

Koalicija „Albanska alijansa“ će se zalagati za povećanje investicija u proširenju i poboljšanju sportske infrastrukture, uz pažnju izgradnji novih fudbalskih terena i novih modernih multidisciplinskih sportskih centara u Ulcinju i u Tuzima, koje će moći da se upotrijebe i za mnoge druge sportove. Takođe, proširiće se i infrastruktura za rekreaciju u glavnim albanskim naseljima u Crnoj Gori, a adresiraće se i mogućnosti otvaranja drugih rekreativnih sportskih terena u gradu i igraonica za djecu.

Podržaće se privatni sportski klubovi i podsticati otvaranje novih sportskih klubova u albanskim naseljima. U saradnji sa sportskim klubovima i školama, napraviće se dogovor o korišćenju školskih sala tokom vremena kada se ne izvodi nastava. Takođe, investiraće se i u poboljšanju ambijenata i sportskih rekvizita u školama, kako bi koristile albanskoj zajednici u Crnoj Gori.

Organizovaće se i takmičenja i šampionati za albansku zajednicu u Crnoj Gori, te će se osigurati stipendije i prava studiranja za mlade talente. Takođe, posebna pažnja biće posvećena popularizaciji sporta u našoj zajednici, investiranjem u više sportskih sredina i sportskih aktivnosti.

7. Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić

PREOKRET

Polazeći od pretpostavke da je svaki čovjek rođen slobodan i da ima podjednako pravo u potrazi za srećom i ličnim ostvarenjem; suočeni sa činjenicom da politička klasa – jednako stara i nova – nedvosmisleno stoji na tom putu kao prepreka a ne sredstvo, svjesni ogromne propuštene šanse za uspostavljanje pravedne i efikasne zajednice koja nije iskorišćena prilikom promjene vlasti.

KONSTATUJEMO da nam je nakratko osvojeni suverenitet građana otet od sada već proširene političke klase. Svjesni činjenice da se za pravdu i efikasnost možemo izboriti samo ako konstatujemo gotovo istovjetnu suštinsku praksu ranijih i sadašnjih političkih elita kojima žele da obezbijede nove decenije u politici – kako bi tako polagali parvo da raspolažu našim resursima – od zapošljavanja pa sve do prirodnih dobara.

MI, SLOBODNI GRAĐANI kako bismo oslobadili zajednicu od stega partija, okupljamo se oko vrijedosti koje moramo odbraniti da bismo bili i postali slobodni ljudi: (i) pravo na slobodu i jednakost, (ii) pravo nabesplatno obrazovanje, (iii) pravo na jednaku dostupnost zdravstvenom sistemu, (iv) pravo na jednaku dostupnost pravde i (v) pravo na slobodno privređivanja.

Uvod

Politika je sredstvo, skup aktivnosti, smjernica i principa uz pomoć kojih se ostvaruje socijalna kohezija i ukupan društveni prosperitet. Politika je mehanizam u rukama pojedinca, alat svakog člana zajednice kojim se oblikuje svaka lokalna i državna uprava i postiže zajednički interes. Politika je misao o sebi i drugome u zajednici. Kada politika postane samoj sebi cilj, tada prestaje biti ideja o zajednici.

Politika u Crnoj Gori je žrtva i talac političkog establišmenta koji pod maskom brige o društvu stiče i održava isključivo pojedinačne – lične i stranačke – koristi. Politika u Crnoj Gori uništava ideju o integraciji i zajednici. Politika u Crnoj Gori uništala je bit politike. Kriza intelekta – kako na globalnom, tako i na lokalnom nivou – koja se reflektuje i na crnogorskom političkom spektru, kao i kriza tolerancije i empatije – takođe ugrađena u politički portret Crne Gore – probudili su apatiju kod građana i ugrozili njihovu vjeru da politika pripada plemenitim i uzvišenim djelatnostima čovjeka. Politika u Crnoj Gori shvaćena je kao grabež za moć.

Da bi se ova praksa preokrenula nužno je vratiti politici njeno stvarno obličje i uz pomoć nje prigrliti sve demokratske instrumente u cilju stvaranja zajednice visokog stepena kohezije i opšteg društvenog zadovoljstva. Decentralizacija upravljanja društvenim interesima, odnosno povratak političke snage građana, kao jedan od najvažnijih elemenata i alata demokratije, trebalo bi da bude najsnažnija poluga tog procesa u Crnoj Gori, kako na državnom, tako i na, još i više, lokalnom nivou.

U skladu s tim govorimo o jačanju koncepta direktne demokratije, ostvarenju njenih praktičnih modela. Iako su crnogorski građani u različitim formama odavno već tražili sprovođenje metoda neposredne demokratije, kao što je uvođenje takozvanih otvorenih lista, i time iskazali svoju nedvosmislenu namjeru da budu uključeni u proces donošenja odluka od opšteg interesa, političke klase u Crnoj Gori i dalje čini sve da građane odmah nakon izbornog dana onemogućiti da imaju bilo suštinski uticaj na političke procese i da obavljaju bilo kakvu vrstu kontrolne i korektivne uloge, čak ni putem konsultativnih referenduma. Predizborna obećanja političara nisu ništa više od ispraznih, opštih mjesta ekonomskih i pravnih

kategorija, programi čiju je realizaciju nemoguće mjeriti ni prostornim ni vremenskim okvirima. Posljedično, građanin je prestaje da bude aktivan nosilac političkih procesa.

Ovakav odnos političara prema zajednici iz koje su izašli zahtijeva korjeniti preokret modela političkog ponašanja, vokabulara, izbora i preuzimanja odgovornosti. Osnovni mehanizmi tog preokrata temelji se na realnim i lako sprovodivim principima decentralizacije, autonomije i neposredne demokratije.

EKONOMIJA I PRIVREDA

Ekonomija predstavlja materijalizaciju svih kreativnih potencijala jedne zajednice. Naše društvo je opterećeno problemima značajnog javnog duga, rastućim spoljnotrgovinskim deficitom i nekonkurentnom privredom koja se nije adaptirala na savremene trendove, kako one globalne, tako ni one regionalne. Ipak, ono što najviše opterećuje crnogorsku ekonomiju je odsustvo ikakve realne vizije razvoja i promovisanje koncepta sebičnosti kao ultimativne ekonomske vrline. Crna Gora gotovo da nema značajna preduzeća koja bi bila pokretači društvenog razvoja već, uz rijetke izuzetke, ima srednje ili veće privredne subjekte koji crpe ekonomski potencijal zemlje temeljno ugrožavajući njenu ekonomsku održivost.

Crnogorsko društvo mora da razumije da može da potroši onoliko koliko stvori, a da bi trošilo više ono mora da stvara dodatnu vrijednost. U tom pravcu država mora da preuzme aktivnu ulogu u oživljavanju domaće ekonomije. Prioriteti koje treba ostvariti su:

- država mora da preuzme aktivnu ulogu u oživljavanju domaće ekonomije,
- osnivanje gradskih štedionica (po regionalnom principu) uz pokretanje programa koji sadrže mentorsku podršku za početnike u poslu, kako bi se u procesu proizvodnje ili usluga nadograđivala što je više moguće komponenta dodate vrijednosti,

- umanjenje troškova "komunalija" svih firmi koje svojim zaposlenima finansiraju kamatu za stanove,
- država treba da stane iza osnivanja nekoliko državnih preduzeća čiji bi korisnici bili državni organi (od državne telekomunikacione kompanije, državnog preduzeće za javni prevoz do poljoprivrednih kombinata), ali i da koristi gdje god može sistem robnih rezervi koje bi mogle biti kreirane po sistemu javno-privatnog partnerstva,
- zdraviji ambijent za privredu koji uključuje i izmjenu Zakona o privrednim društvima kako bi se procedure i zakonski uslovi osavremenili i prilagodili, sa jedne strane globalnim poslovnim trendovima, a sa druge olakšao rad domaćim kompanijama na tržištu,
- podsticanje kompanijske odgovornosti i kreiranje veće sigurnosti za preduzetničke inicijative (od administrativnih do finansijskih linija podrške), što uključuje i preventivne aktivnosti u cilju sprječavanja štetnih posljedica po zaposlene i privredu u procesu ciljano kreiranih stečajnih postupaka.

NAUKA

Nauka je danas jedan od temeljnih stubova svakog razvijenog društva, a njenu vrijednost i potencijal razumiju kako velike tako i male države. Zato se naučna istraživanja, otkrića i naučnici (pronalazači, istraživači, oni koji registruju svoje patente) tretiraju kao element društva koji treba njegovati. Zahvaljujući ekspertima i naučnicima država može unaprijediti istraživanja, time ukupnu privredu, a istovremeno i standard i kvalitet života građana. Prioriteti koje treba ostvariti:

- osnivanje fonda za nauku i tehnološki razvoj (kao institucionalno rješenje) za finansiranje baznih i primijenjenih istraživanja,
- uspostaviti projektno finansiranje kao princip konkurentnosti za finansiranje u nauci, tehnološkom razvoju i inovacijama, uz eliminaciju svih oblika sinekurističkog finansiranja naučnih ustanova,

- Ministarstvo za nauku, visoko obrazovanje i tehnološki razvoj, kao novo
- institucionalno rješenje,
- unaprijediti međuinstitucionalnu saradnju na implementaciji IR (istraživanje i razvoj)
- politike koja treba da služi kao glavni pokretač ekonomskog razvoja,
- uspostavljanje saradnje između naučnih institucija i privatnog sektora,
- softverski povezati Univerzitet, ministarstva, fond sa nauku i tehnološki razvoj,
- uključivanje naučnika u kreiranje javnih politika,
- stipendiranje studenata kroz razmjenu, uz određenu ugovorno definisanu obavezu da se vrate u Crnu Goru,
- uvođenje naučnih sadržaja u nastavu u školama,
- uspostaviti program kontinuiranog finansiranja doktoranada i program zapošljavanja doktora nauka, kao i programe za razvoj ljudskih resursa,
- unaprijediti međuinstitucionalnu saradnju na implementaciji IR politike koja treba da služi kao glavni pokretač ekonomskog razvoja,
- unaprijediti kanale informisanja o projektnom finansiranju.

SAOBRAĆAJ

Transportna infrastruktura je preduslov ukupnom razvoju. Bez kvalitetno riješene i povezane saobraćajne mreže, privreda ne može ostvariti svoj puni potencijal. Nažalost, ukupno uzevši, saobraćajni sistem u Crnoj Gori je potrebno unaprijediti u značajnoj mjeri, kako u opštem tako i u strukturnom smislu. Prioriteti koje treba ostvariti:

- hitno poboljšanje bezbjednosti na putevima,
- izgradnja trećih traka,
- modernizacija i unapređenje javnog prevoza – osnovati državno preduzeće za javni prevoz,

- povećati učestalost autobusa, organizovati posebne trake za autobuse, taksi vozila i vozila hitne službe,
- povećati mrežu linija gradskog prevoza kako bi putnici što kraće putovali,
- ista mjesečna elektronska karta važi kod različitih prevoznika,
- hitna modernizacija željezničkog prevoza,
- rekonstrukcija pruge Vrbnica - Bar, kupovina novih vozova, povećanje frekvencije vozova, obnove pruge do Albanije i jačanje ekoloških vidova transporta.

MLADI

Politika mladih treba da bude prilagođena krovnom cilju integraciji mladih u zajednicu i njihovog snaženja kao autonomnih ličnosti. Nažalost, mladi su u koninuitetu obeshrabrivani da na osnovu svojih vrijednosti mogu napredovati u društvu. Rezultat toga je da je u četvrt vijeka Crnu Goru napustilo 140.000 ljudi, dominatno mladih. Da bi se taj trend preokrenuo nužan je set mjera i redefinisane povezanih sektorskih politika. Mjere koje treba da vode u tom pravcu su:

- mentorska podrška (kad je tražena) u svim preduzetničkim inicijativama,
- meritokratski principi u procesu zapošljavanja mladih kako bi se suzbio opravdan osjećaj nepravde u tom procesu,
- depolitizaciju i sprječavanje partijskih uticaja u institucijama i aktivnostima koje država preduzima na ovom polju,
- kroz stambenu politiku, otvoriti komponentu koj bi bila usmjerena na podršku mladima da riješe ovo životno važno pitanje - što bi bio snažan podsticaj u sprečavanju dalje masovne migracije mladih u inostranstvo,
- prilikom otvaranja sopstvenog preduzeća od strane osoba koje pripadaju kategoriji mladih država će subvencionisati poreze i doprinose u prve tri godine poslovanja (poreske olakšice

odnose se na mladog čovjeka koji otvara ali i radi u sopstvenoj kompaniji).

- kreiranje omladinskog razvojnog fonda/haba koji za cilj ima pružanje pomoći u kreiranja biznisa – pruža početni kapital i mentorstvo tokom prve dvije godine poslovanja (pored mentorstva dobija se početni kapital ili usluga u maksimalnom iznosu od 20.000 eura - za ovaj projekat je u početnoj fazi potrebno izdvojiti makar 1.000.000 eura kako bi Hub mogao da pomogne makar 50 preduzeća).

SPORT

Sportska politika Crne Gore, a samim tim i izdvajanje iz budžeta, moraju biti bazirani na potrebama razvoja sportista i na kvalitetnom radu sa njima, počev od školskih selekcija pa sve do reprezentacije. Fokus mora biti na kvalitetu obrazovanja i treninga, na kvalitetu i dostupnosti infrastrukture, kao i na kvalitetu sportista, jer su medalje i uspjesi su nagrada i motivacija, nikako cilj sam po sebi. Ovdje je posebna odgovornost na opštinama i regijama, kako u profesionalnom tako i u amaterskom sportu, da prepoznaju kvalitete sportista kao i afinitete i sportsku tradiciju građana, te da po tim parametrima ulazu u infrastrukturu (staze za trčanje, biciklističke staze, dvorane, bazeni, streljane itd.). Posebno je važno naglasiti povezanost rekreativnog sporta sa zdravim stilovima života, te njegov značaj na polju preventivne medicine. Sport je bitan faktor u kvalitetu života uopšte. Dugoročno gledano nužno je stimulisati manje razvijene sportove, te amaterski i rekreativni sport koji ukupno poboljšava i zdravlje nacije i od velikog je značaja i za prevenciju velikog broja bolesti. Prioriteti koje treba ostvariti:

- rasteretiti sport od nepotizma i klijentelizma,
- obezbijediti pomoć prepoznatim talentima u sportu od početnih faza njihovog razvoja,
- sportska politika treba biti bazirana na potrebama razvoja sporta i postizanju kvaliteta,
- razvoj ženskog rekreativnog sporta i edukacija žena o preventivnim (zdravstvenim) svojstvima

sporta,

- obezbijediti da djeca u školama treniraju sport po izboru bez plaćanja članarine,
- stimulisati privredu da ulaže u sport kroz određene mjere olakšica u poslovanju,
- iskoristiti geografski položaj i klimatske karakteristike za razvoj sporta.

PROSTORNO PLANIRANJE I UREĐENJE PROSTORA

Prostor je uz vrijeme jedini nenadoknadiivi resurs. Crna Gora je opterećena višedecenijskom praksom devastacije i prekomjernom potrošnjom prostora. Ovo je praćeno visokim stepenom korupcije u oblasti katastra i dobijanja odgovorajućih dozvola za građenje. Ova vrsta systemske neefikasnosti ili korupcije prisutna je kako na državnom tako i na lokalnom nivou. Upotreba prostora je prilagođena investitorima, a na štetu građanima. Da bi se lakše privukle investicije prostorni planovi su prilagođavani interesima investitora. Iz ovih razloga danas su na snazi prostorni planovi koji nijesu usklađeni sa konceptom održivog razvoja već potrebama investitora. Prioriteti koje treba ostvariti:

- donijeti prostorni plan Crne Gore po hitnom postupku,
- osnovati Institut za urbanizam koji će uspostaviti institucionalnu saradnju sa univerzitetom, ministarstvima i opštinama,
- uvesti moratorijum na gradnju na dvije godine za područja koja su kritično ugoržena u tom periodu izvršiti analizu prostora i donijeti prostorno plansku dokumentaciju,
- izraditi i usvojiti novi zakon o prostornom planiranju, novi zakon o izgradnji, novi zakon o legalizaciji objekata,
- izvršiti legalizaciju objekata uz dvostruke tarife: stambeni poslovni, sa i bez građevinske dozvole, rezidenti – nerezidenti,
- smanjiti građevinske zone,
- isključiti ranjive površine i vrijedne ekosisteme

iz građevinskih zona,

- donijeti Program razvoja zelene infrastrukture u urbanism područjima,
- - definisati seoska područja gdje će se staviti akcenat na predione, kulturološke i ekološke vrijednosti kroz stimulisanje postojećih gazdinstava i tradicionalnog načina života,
- obezbijediti javni interes u korišćenju prostora (nesmetan pristup obali).

JAVNA UPRAVA I UNUTRAŠNJI POSLOVI

Javna uprava, uključujući u nju i organe unutrašnjih poslova, predstavlja temelj efikasnosti i funkcionalnosti društva, pod uslovom da svoj posao obavljaju na adekvatna način. Naša javna uprava je glomazna, skupa i neefikasna što generiše novi problem koji se naziva korupcija. Na sve to se naslanja i inteziviran proces partijskog zapošljavanja. Digitalizacijom se uprava može učiniti efikasnija i prlilčno smanjiti korupcija. Naša ekonomija je usporena velikim brojem bespotrebnih propisa, složenih prcedura i skupih administrativnih mjera koje moraju da ispune privrednici, uz to se najčešće suočavajući i sa prekomjernim čekanjem u realizaciji osnovnih administrativnih prava. Isto tako, građanin će često plaćati bespotrebno velike takse i globe u ostavri vanju svojih elementarnih građanskih prava, počev od izdavanja ličnih dokumenta, preko uvjerenja i dozvola, pa sve do imovinskih listova. U najkraćem, naša javna uprava pored toga što mnogo košta, usporava i onaj dio društva koji stvara novu ekonomsku vrijednost. Prioriteti koje treba ostvariti:

- učiniti javnu upravu ekonomičnom i efikasnom,
- isključiti iz upotrebe sve nepotrebne i ekonomski neprimjenjive zakone,
- zaposliti 10 % kadrova biranih isključivo po modelu kompetentnosti i profesionalnog integriteta,
- sa postojećim zaposlenima oformiti organe/sluzbe u cilju promocije državnih ekonomskih interesa

i zaštitom prava potrošača,

- policija mora biti depolitizovana; parlamentarnim nadzorom smanjiti stopu kriminaliteta,
- uraditi jedinstveno, umreženo softversko rješenje čime će se smanjiti moguće devijacije,
- međusektorska saradnja na svim nivoima,
- digitalna transformacija – uprava bez šaltera,
- uvesti sistem body kamera koje će nosisti inspektori i policajci, kako zbog njihove bezbjednosti tako izbog kontrole rada ovih službenika,
- osnažiti saradnju sa NVO sektorom, uraditi sve na njihovom osamostaljivanju i olakšati administrativne zahtjeve ka nadležnim institucijama.

TURIZAM

Turizam je jedna od dvije noseće privredne grane u Crnoj Gori. On je dodatno značajan jer generiše realne pozitivne efekte po privredu, počev od upošljavanja domaće radne snage, pa do plasmana svih domaćih proizvoda. Ipak, ovi potencijali ni izbliza nisu iskorišćeni, a dodatno opterećenje predstavlja i haotično stanje u oblasti uređenja prostora i urbanizma koji su doveli do toga da značajan dio prostornih resursa koji mogu biti stavljeni službu strateškog razvoja turizma, na kraju bude zarobljen u stambeni prostor koji se koristi u svrhu vikend turizma koji uz to što ima veoma limitirane ekonomske efekte, suštinski umrtvljuje ekonomski potencijal crnogorskog primorja. Prioriteti koje treba ostvariti:

- omogućiti opštinama da ustupanjem parcela i otpisom komunalija putem javno privatnog partnerstva postanu suvlasnici hotelskih kapaciteta,
- vrijedne, autohtone neizgrađene površine (Velika plaža, Valdanos, Buljarica, Luštica, Mrčevo polje) u dogovoru sa vlasnicima učiniti elitnim ekoturističkim destinacijama,
- Skadarsko jezero mora postati dio redovne

- turističke ponude uz poštovanje svih ekosistemskih, kulturnih i predionih vrijednosti,
- podstaći rad malih i srednjih hotela na sjeveru države kroz razvoj kongrsnog turizma,
  - u cilju upotpunjavanja turističke ponude država treba izgraditi veliki zabavni park,
  - sastavnio dio redovne turističke ponude su ekološke rute koje uključuju nacionalne parkove i ostale zaštićena prirodna dobra,
  - proglasiti moratorijum na izgradnju stanova na primorju osim za rješavanje stambenog pitanja domicilnog stanovništva,
  - razvijati zdravstveni i sportski turizam, seoski i katunski turizam,
  - katunski turizam potrebno je povezati s proizvodnjom mesnih i mliječnih proizvoda u planini,
  - ribarska sela treba obnoviti da budu što više autentična (to se može učiniti na Skadarskom jezeru i u nekim dijelovima morske obale,
  - Crna Gora jedinstvena turistička ponuda Balkana i Evrope (ribolovna destinacija, katunski turizam, ribarska sela, biciklističke ture, tura 5 nacionalnih parkova...), npr: biciklistička staza duž čitave obale bila bi jedinstvena prodajna tačka čitave regije, Balkana,
  - Crna Gora treba da postane evropska destinacija sportskog ribolova.

POLJOPRIVREDA

Poljoprivreda predstavlja granu sa potencijalom za veliki rast. Crna Gora kao druga zemlja u Evropi po obradivoj površini po glavi stanovnika ni izbliza nije iskoristila taj potencijal. Dugoročna zapuštenost naše poljoprivrede se dominantno ogleda u pasivnom i prevaziđenom pristupu ovoj privrednoj grani: počev od zastarelog pristupa, preko nedovoljne opremljenost našeg seljaka, rasparčanosti obradivih parcela, pa sve do divlje gradnje koja narušava ovaj izuzetno vrijedan resurs. Za veliki broj poljoprivrednih gazdinstava poljoprivreda je dopunska ili povremena djelatnost. Prioriteti koje treba ostvariti:

- poljoprivredna zemljišta se mogu koristiti isključivo u poljoprivredne svrhe,
- uvećati agrobudžet uz obavezu otkupa tržišnih viškova (agrobudžet mora da čini najmanje 5% ukupnog budžeta Crne Gore),
- osnovanti poljoprivredni kombinat u državnom vlasništvu,
- država preko kombinata treba gazdovati i isplaćivati rentu za zasade,
- subvencionirati poljoprivrednicima (koji žive od poljoprivrede) rekonstrukciju i izgradnju stambenih objekata – subvencija da seljak učini svoj dom energetski efikasnim,
- kreirati sistem mjera podrške ostanka ljudi na selu, odnosno stvaranje povoljnijeg ekonomskog ambijenta za život i rad na selu,
- stvoriti mogućnost da vlasnik zemljišta radi u kooperativi sa kombinatom ili obrađuje zasade koje državni organ odredi za konkretnu površinu,
- stvoriti uslove za dobijanje gotovih proizvoda od ljekovitog bilja,
- podstaći plasman domaće flaširane vode,
- uvesti zakonsku obavezu da svaki market mora imati crnogorsku vitrinu (sa domaćim proizvodima),
- povećati stepen zaštite poljoprivrednika i država treba obezbijediti neophodnu podršku,
- približiti poljoprivrednicima procedure sertifikovanja uz obezbjeđivanje obuke,
- osnovati poljoprivrednu banku – dio državne banke tj nacionalne štedionice,
- napraviti robne rezerve u cijem sistemu ce biti otpkupni centi koji ce moći preuzeti sve tržišne viškove (moguć i sistem javno-privatnog partnerstva),
- ukinuti koncesioni sistem gazdovanja šumama. Upravljanje usmjeriti da lokalne zajednice i udruženja imaju najveću korist od korišćenja šuma.

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

Imperativ svake uređene i bogate države je zaštita životne sredine. Crna Gora još uvijek nema evidenciju koja bogastva ima, a pri tome u sve većoj mjeri sprovodi "razvojne" projekte i time opravdava smanjenje ekosistema i pad kvaliteta životne sredine. Prioriteti koje treba ostvariti:

- uspostaviti Emerald ekološku mrežu čime će Crna Gora dobiti novu vrijednost i povećati svoju prepoznatljivost,
- obustaviti jednom za sva vremena projekte koji donose kratkoročnu dobit a dugoročne gubitke poput Porto Skadar i White Village, hidroelektrane Komarnica i megalomanske luke u Virpazaru,
- zaštita životne sredine treba da bude pod zasebnim ministarstvom (u slučaju spajanja može ići zajedno sa energetikom i/ili turizmom),
- Agencija za životnu sredinu treba biti nezavisna od Ministarstva,
- pitanje mora, obale i kopna mora biti pri jednom direktoratu,
- zakon o nacionalnim parkovima spojiti sa zakonom o zaštiti prirode,
- reformisati stratešku i projektnu procjenu uticaja – firme koje rade dokumentaciju moraju da polože ispite koji sadrže i teoriju i praksu,
- optimizacija korišćenja resursa,
- ekonomiju jednog područja prilagoditi njegovoj osjetljivosti/ranjivosti/vrijednosti,
- oformiti i staviti u funkciju informacioni sistem životne sredine,
- nova građevinska područja locirati u zonama najniže ekološke ranjivosti,
- plan isušivanja jezera crvenog mulja i rekultivacije sadnicama uz nadoknadu troškova mještanima zbog nemogućnosti korišćenja zemljišta,
- uvesti permakulturu kao novi stil života,
- očuvati i valorizovati autohtonost prostora,
- formirati jedinicu za ekološki kriminal pri Ministarstvu unutrašnjih poslova u sklopu koje će biti posebna jedinica za krivolov,
- bilo koja inspekcija ima parvo na licu mjesta da izriče kaznu po pitanju nepravilnog odlaganja otpada,
- povrat novca za plastične flaše i limenke (za svaku ubačenu limenku ili plastičnu flašu korisnik dobija 5 centi od pres aparata koji se napaja strujom sa solarnog panela koji je njegov sastavni dio),
- isključiti plastične kese iz upotrebe i povesti javnu kampanju za čistu Crnu Goru,
- riješiti problem zagađenosti vazduha prije svega u Pljevljima, Podgorici, Nikšiću i Bijelom Polju,
- ugraditi sisteme za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda,
- čista Crna Gora – nula otpada – sav otpad se sakuplja i odlaže bezvbjedno po građane i prirodu,
- zeleni talas koji će nositi mobe za pošumljavanje – 3 miliona sadnica godišnje (ovo neće iziskivati dodatne troškove već će biti sproveden u okviru redovnog rada javne uprave),
- upravljanje otpadom spovoditi kroz uspostavljanje reciklaže, a prije svega kroz umreženi rad i saradnju više komunalnih preduzeća,
- izvršiti ekologizaciju tržišta rada; privreda treba prepoznati vezu između ekonomije i ekologije,
- primjena principa zagađivač plaća
- proglasiti međunarodna zaštićena dobra:
  - Skadarsko jezero - Svjetska baština UNESCO-a i rezervat biosphere,
  - Bojana, Šasko jezero, Ada Bojana, Velika Plaža, Ulcinjska solana - rezervat biosphere UNESCOa, a Ada Bojana – Šasko jezero – prekogranično Ramsar područje,
  - Buljarica prvi marinski nacionalni park – povezanost sa Katičem plus Ramsar područje,
  - sačuvani, autohtoni katuni treba da dobiju status UNESCO baštine.

KULTURA

Kultura je neraskidivo povezana sa prostorom javnog djelovanja i, ukonačnom, sa unapređivanjem kvaliteta i stepena života. Ona nužno mora da stvara novo, ali ne na način da razori sve prethodno, već da na solidnim temeljima - bez obzira od koga oni bili uspostavljeni - sagradi nove vrijednosti. Kultura može imati ulogu i naše emancipacije, ukazivanja na različite strane društva, preispitivanja i kritike starog i da otvara put za nove ideje i koncepte. Prioriteti koje treba realizovati:

- izrada dugoročne strategije razvoja u oblasti kulture koja treba da sadrži presjek trenutnog stanja, lociranje neuralgičnih tačaka i akcioni plan njihovog rješavanja (strategija mora da bude plod polugodišnje javne debate u koju bi bili uključeni sve zainteresovani strane u zajednici, sa posebnim akcentom na kulturne stvaroce i ljude koji rade u institucijama kulture),
- demonopolizovati kulturnu scenu,
- depolitizovati institucije i festivale,
- raditi na očuvanju kulturne baštine koja propada / poseban akcenat na aktivnosti na konzervaciji,
- valorizovati kulturnu baštinu kroz različite programe,
- osnovati fond za istraživanje, promociju i zaštitu kulturne baštine,
- organizovati međuinstitucionani rad da bi se spriječilo otuđivanje kulturnih dobara i da bi nadležni organi znali ko, kada, šta i gdje radi na teritoriji Crne Gore po pitanju istraživanja kulturne baštine.

SOCIJALNA POLITIKA I PRAVA ZAPOSLENIH

Crna Gora ima prevaziđen i suštinski koruptivan sistem socijalnih davanja.

Osobe sa invaliditetom su gotovo društveno isključene, a sredstva iz fonda za rehabilitaciju se troše nenamjenski. Mala i srednja preduzeća oporezovana tako da se teško mogu razvijati.

Nema inovativnih pilot programa zapošljavanja, planiranja razvoja tržišta rada, zelena ekonomija nije razvijena. Ne postoji adekvatna socijalna zaštita za djecu razvedenih roditelja i djecu bez roditeljskog staranja, a posebno za djecu u riziku. Socijalni servisi su nedovoljno razvijeni. Koronizam i nepotizam dio su sistema zapošljavanja posebno u državnoj upravi i lokalnim samoupravama. Poslodavci ne poštuju prava iz radnog odnosa.

Crna Gora ne smije sebi dozvoliti da bude siromašno društvo i sljedstveno tome država u kojoj ogroman broj ljudi ima socijalna davanja. Naše društvo treba da bude prosperitetno, a ne siromašno, a do toga se može doći sledećim aktivnim mjerama kako u pogledu ekonomske tako i socijalne politike:

- osigurati pravo na rad; osnažiti politiku informisanja i zaštite prava radnika
- programi za djecu u riziku,
- staviti u punu funkciju alimentacioni fond,
- reforma zakona o dječijem i socijalnom staranju,
- fond za stipendiranje djece bez roditeljskog staranja i slabije materijalne mogućnosti,
- utilizacija svih resursa fonda za profesionalnu rehabilitaciju osoba sa invaliditetom,
- dječji dodatak, svako sledeće rođeno dijete ima 10 % veći dodatak od predhodnog djeteta - sistem je povezan sa socijalnim kartonom kako bi se smanjila socijalna razlika.
- smanjenje poreza za one koje zarađuju malo, a povećanje za one koji zarađuju više,
- manji porez na zaradu za mlade ljude (kako bi se poslodavce stimulisali da upošljavaju mlade),
- investiranje u dodatno obrazovanje i stručno osposobljavanje za starije od 50 godina,
- izmjena propisa o zapošljavanju na svim nivoima; zapošljavanje zasnovano na kvalifikacijama i godinama iskustva,
- donošenje podzakonskog akta za regulisanje rada na ekstremnim temperaturama na otvorenom,

- smanjiti broj korisnika socijalnih davanja i broj nezaposlenih,
- socijalno preduzetništvo; država treba osnovati takvo preduzeće
- veća zastupljenost žena na javnim funkcijama.

LJUDSKA PRAVA

Neophodno je efektivno korišćenje svakog ustavom garantovanog prava svim zajednicima i pojedincima bez obzira na političku, vjersku, nacionalnu, seksualnu ili drugu orijentaciju ili pripadnost. Prioriteti koje treba ostvariti:

- sprječavanje bilo koje vrste diskriminacije,
- osigurati pravo na sreću i zdrav život,
- promovisanje rodne ravnopravnosti na svim nivoima sa posebnim akcentom na ista prava u privatnoj sferi, ali i u radu,
- depolitizacija indetiteta,
- poziciju obdusmana pripremiti za proaktivnije djelovanje.

Nužno je boriti se protiv veoma zanačajnog problema ostvarivanja ljudskih prava koji predstavlja opšteprisutna partitokratija koja potpomaže jedan od najvećih problema sa kojima se kao društvo suočavamo – dramatičnu podijeljenost.

ODBRANA I BEZBJEDNOST

Stabilnost i mir garantuju kompletni funkcionalna administrativni aparat, kao i integralnu bezbjednost građana. Ključnu ulogu u ovom smislu obavljaju oružane snage. Prioriteti koje treba ostvariti:

- veće angažovanje vojske u elementarnim nepogodama,
- jačanje odgovornosti i transparentnosti u relaciji Ministarstvo Odbrane, Agencija za nacionalnu bezbjednost i skupštinski Odbor za odbranu i bezbjednost,

- depolitizacija i profesionalizacija Agencije za nacionalnu bezbjednost.

VANJSKA POLITIKA

Spoljna politika malih i velikih država zahtijeva dugoročnu analizu, sagledavanje međunarodnih odnosa i strateško promišljanje u periodu od pet, deset, pa čak i do dvadeset godina. Samim tim i sprovođenje spoljne politike iziskuje uspostavljanje i rad na konstantnom unapređivanju odnosa sa svim mogućim međunarodnim akterima – na regionalnom ili globalnom nivou. Prioriteti koje treba ostvariti:

- unapređenje dobrosusjedskih odnosa i saradnje, kroz bilateralne sporazume, ali i Berlinski proces,
- približavanje evropskih integracija građanima,
- iskorjenjavanje partitokratije pri imenovanju ambasadora,
- bolja promocija Crne Gore kao turističke i investicione destinacije od strane ambasadora.

FINANSIJE

Finansijski sistem Crne Gore je snažno opterećen nivoom duga, kako spoljašnjeg tako i unutrašnjeg. Ukupno uzev, on prijeti i da onemogući obnavljanja srednje klase koja bi bila osnov ekonomske potencije, jer samo ona ekonomija koja posluje u okruženju velikog broja platežno sposobnih građana može u kontinuitetu proizvoditi nove ekonomske vrijednosti i razvijati svoj kreativni, a time i puni ekonomski potencijal. Poseban izazov predstavljaju fiskalno neodržive mjere, koje ne prati adekvatan realan privredni rast. Prioriteti koje treba ostvariti:

- Sistemom progresivnog oporezivanja (veći porez na veći prihod) i oporezivanjem ekstraprofitu bi bila stvorena osnova ne samo da se redistribuiraju bogatstvo već i pokrene umrtvljeni kapital koji bi bio ulagan u direktne investicije i nove tehnologije. Tako Crna Gora postaje destinacija čistih, sigurnih tehnologija.

- Oporezovati vlasnike druge, treće i svake naredne nekretnine po progresivnoj stopi i uvesti dodatno višestruke stope oporezivanja nekretnina 2 km od morske obale, sa izuzetkom domicilnog stanovništva.
- Porodična, mikro i mala preduzeća do pet zaposlenih bi u prve tri godina poslovanja bila oslobođena plaćanja svih poreza i doprinosa
- Usvajanje propisa po kojem najviše svaki petnaesti punoljetni građanin može biti zaposlen u javnoj upravi.
- utvrditi referentnu tačku pravosuđa u odnosu na koju će biti vršena njegova temeljna reforma,
- redefinsati procedure izbora i opoziva nosilaca funkcija u pravosuđu u širem značenju riječi,
- iskorijenjivanje partitokratije i korupcije,
- iskorijenjavanje nepotizma i klijentelizam u pravosuđu,
- donijeti i sprovesti akcioni plan za borbu protiv kronizma,
- kroz obrazovni sistem upoznati građane sa njihovim pravima i instrumentima zaštite.

PRAVOSUĐE

Samo država zasnovana na pravdi može biti pravedna, efikasna i dugoročno održiva. Još značajnije, samo ona može biti doživljavana od građana kao svoja. Pravda predstavlja moguće najjači integrativni faktor svake zajednice. Ako je zakon svima jednako dostupan i ako su sudovi pravični i efikasni, građani će se prema njima odnositi sa najvećim stepenom uvažavanja, a na tom ugledu pravosudni sistem će značajno lakše temeljiti svoju nezavisnost i kvalitet u radu. Naš sistem karakteriše višedecenijska partitokratija i netransparentnost u sudskoj vlasti. Pridoda li se tome i hronična nestručnost značajnog broja nosioca značajnijih pravosudnih funkcija, dolazi se do stanja koje u konačnom rezultira visokim stepenom nepovjerenja građana u sudsku granu vlasti. Naši sudovi, bez obzira na friziranu statističku efikasnost, nisu učinkoviti ni u približno zadovoljavajućoj mjeri, a građanima nije omogućena puna pravna sigurnost i jednitvo pravnog poretka. Prioriteti koje treba ostvariti:

- obezbijedjivanje pravne sigurnosti građanima,
- zaštita građana od odugovlačenja predmeta,
- besplatna pravna pomoć za sve građane – osnovno, bazično pravno savjetovanje,
- transparentnost pravosuđa; Sudski i Tužilački savjet je nužno otvoriti za javnost i njihove odluke moraju biti predmet javne rasprave,
- dodatno precizirati saradnju tužilaštva i organa unutrašnjih poslova,

OBRAZOVANJE

Temeljni zadatak obrazovnog sistema jeste široka edukacija i emancipacija društva. Time zajednica dugoročno stvara bolji ambijent za formiranje slobodnih građana sposobnih da autentično i kritički sagledavaju svijet i da stiču vještine koje će im biti od koristi tokom života. Puko sholastičko obrazovanje je odavno prevaziđeno i taj koncept jeste odbačen, ali jednako nije dosljedno primjenjivan niti jedan ni drugi.

Ujedno, obrazovanje treba pomoći u osposobljavanju kadra za tržište rada. Prioriteti koje treba ostvariti:

- obrazovanje treba biti programski utemeljeno na znanjima i vještinama koje odgovaraju vremenu u kojem živimo, usklađeno sa potrebama tržišta,
- decentralizacija i koordinacija svih nivoa obrazovanja, kao i mreže obrazovnih institucija,
- osnaživanje upravljačkog kadra,
- praćenje i mjerljivost rezultata na osnovu jasnih kriterijuma,
- da obrazovanje bude zasnovano na stručnosti kadra i odgovornosti na svim nivoima,
- rasterećenje programa od suvišnih sadržaja i akcenat staviti na primijenjenom znanju i praktičnim vještinama,
- princip da kompletno obrazovanje bude

- besplatno,
- slanje najboljih studenata u prestižne naučne ustanove u inostanstvu – posebno za deficitarne oblasti,
  - konstatno sprovoditi aktivnosti koje će povećati digitalizaciju obrazovne administracije, kao i snaženje znanja na polju informatike i programiranja.

ZDRAVSTVO

Da bi jedno društvo moglo u potpunosti ostvariti svoj potencijal nužno je da bude u najvećoj mogućoj mjeri zdravo. Oslonac za ostvarenje ovog cilja čini zdravstveni sistem. Naš zdravstveni sistem je opterećen prije svega visokim troškovima održavanja, dotrajalošću i oskudnošću opreme i objekata, nemotivisanošću i nedovoljnošću kadra, uz visok stepen obolijevanja od bolesti koje su preventabilne. Zdravstvo u Crnoj Gori vodi dnevna politika, a ne politika zasnovana na razvoju. Bolnice u Crnoj Gori su neadekvatno i nedovoljno opremljene, nedostaje kvalitetnog kadra. Profesionalnost, znanje i kvalitet se ne cijene koliko politički angažman. Preventivna medicina nerazvijena, a saradnja državnog i privatnog sektora na niskom nivou. Da bi se ovi ključni problemi rješavali nužno je imati temeljno drugačiji pristup od postojećeg partitokratskog i uopšte uzev, nesistematskog pristupa. Drugim riječima, potrebno nam je suočavanje sa ozbiljnim problemima i njihovo temeljno rješavanje, a ne nastavak tzv. politike linije manjeg otpora. Prioriteti koje treba ostvariti:

- iskorjenjivati i sankcionisati korupcija i kronizam
- osavremenjivanje opreme i objekata i razvoj kadrova
- zdravstvo se mora temeljiti na razvoju preventivne medicine - uredni sistematski pregledi uz urednu primjenu zdravstvenih preporuka
- neophodno je razviti sistem integrisanog javnog zdravstva

- izgraditi opštu/gradski bolnicu u Podgorici u cilju rasterećivanja Kliničkog Centra Crne Gore
- kroz obrazovni sistem uspostaviti punu svijest o zdravstvenoj kulturi.

PRINCIPI DJELOVANJA

ODGOVORNOST

Političari moraju nuditi jasno i precizno mjerljiva rješenja, kvantitativno i temporalno definisane programe i projekte, na osnovu kojih bi građani formirali stav prije izbora i u odnosu na njih tretirali rezultate političara na kraju svakog mandata.

AUTONOMIJA

Neupitna je logičnost da je nemoguće tražiti punu odgovornost ni od jednog političkog subjekta ukoliko ne postoji njegova autonomija u radu. Otuda je u interesu zajednice i svakog političkog i društvenog procesa da se svakom izvršiocu poslova, na svakom nivou, garantuje maksimalan mogući stepen autonomije. Na taj način snaži se kako svijest o značaju lične i profesionalne odgovornosti za preuzeti mandat, tako i jača kompetitivnost među izvršiocima poslova od javnog interesa, od rukovodilaca do službenika u javnoj i lokalnoj administraciji.

DECENTRALIZACIJA

Decentralizacija je metod ispoljavanja suštinske autonomnosti subjekata u poslovima od javnog interesa. Davanjem institucionalnih ovlašćenja koja se mogu obavljati samostalno, a za koja se po zadatim procedurama i rokovima vrednuje uspješnost rada, osnov su učinkovite javne uprave.

EFIKASNOST I FUNKCIONALNOST

Pravovremeno i adekvatno rješavanje problema u zajednici, od komunalnih do državnih, isključivo u interesu građana, mora biti presudan signal građanima da lokalna samouprava ili državna vlast rješava svoje zadatke i obaveze i ujedno proaktivno

djeluje u promovisanju socioekonomskih održivih rješenja.

TRANSPARENTNOST

Načelo transparentnosti na korektivnoj ravni omogućava direktnu vezu između javnosti i javne uprave. Transparentnost u radu, prikupljanju i trošenju budžetskih sredstava na lokalnom i državnom nivou omogućava da se lakše uoče, a potom i otklone svi oblici devijacija, bilo putem mehanizama javnog i medijskog problematizovanja problema, bilo putem otvaranja procesa ustanovljavanja prekršajnih ili krivičnih odgovornosti pojedinaca i grupa.

MJERLJIVOST

Ustanovljavanje načela mjerljivosti u radu zaokružuje sve navedene principe s jasnom namjerom i idejom: funkcioneri, kao i službenici i radnici u javnoj i lokalnoj samoupravi podnose odgovornost u skladu sa svojim nadležnostima, ali i stiču mogućnost profesionalnog napredovanja na osnovu postignutih rezultata.

SIGURAN POSAO

Program SIGURAN POSAO podrazumijeva pokretanje 10.000 novih radnih mjesta. Program podrazumijeva oslobađanje svih poreza za prve tri godine, do limitiranog godišnjeg obrta, kao i finansijsku i stručnu podršku za mali porodični biznis koji tako može postati stabilan i vitalan značajan dio crnogorske ekonomije. Ovaj program prati Master plan naše ekonomije koji sadrži listu premium brend proizvoda koje ćemo stvarati u Crnoj Gori. To podrazumijeva svu proizvodnju po formuli kvaliteta – tako dobijamo crnogorski premium brend proizvod – jedinstven, prepoznatljiv i sa visokom cijenom na međunarodnom tržištu. Složenost ovakvog zahvata zahtijeva uključivanje državnih institucija, ali i lokalnih samouprava, koje suštinski postaju servis koji pomaže ovaj program koji dugoročno, pored novih radnih mjesta, treba da donese više prihoda kako na državnom, tako i na lokalnom nivou. Jedna od ključnih stavki ove podrške jeste

pokretanje finansijske i stručna podrška za porodični biznis. Među najvažnijim instrumentima se podrazumijevaju sistem gradskih štedionica. Osnivanje gradskih štedionica, po jedne za svaku regiju, kao bankarske institucije u većinskom vlasništvu lokalnih samouprava, sa vizijom tradicionalne, ali savremene, fleksibilno organizovane, profitabilne i dugoročno uspješne banke, treba da bude polazni razvojni prioritet. Ciljna grupa su mali i srednji preduzetnici, te mala porodična preduzeća sa izraženom perspektivom razvoja, i sa naglaskom na poljoprivredu, zanatstvo i turizam. Zbog komparativnih prednosti, boljeg poznavanja lokalnog tržišta, odnosno manje asimetrije informacija od strane menadžmenta i fleksibilnije unutrašnje organizacije, ovakva banka može napraviti kvalitetniju i jeftiniju procjenu rizičnosti klijenata i ulaganja, te bolje sagledati perspektivu razvoja određenog projekta. Sa druge strane, stanovništvu bi se ponudili novi kreditni proizvodi za ulaganja u porodična preduzeća, uz uslov stvaranja mogućnosti razvijanja inetezivnih međusobnih odnosa. U kontekstu iniciranja privrednih kretanja po regionima, banka će razvijati svoju depozitnu funkciju. U tu svrhu bi se razvili modeli prikupljanja i korišćenja namjenske štednje privrede, grupacije ili lokaliteta, te bi se uz sufinansiranje banke, ta štednja usmjeravala prema investicijama sa visokim multiplikativnim učinkom. Cijena ove vrste proizvoda bi prema klijentima biti stimularajuća, dok bi s druge strane banka svoj interes našla u plasiranju novih bankarskih proizvoda, te stvaranju jednog dugoročnog i profitabilnog odnosa.

Značaj ovakve banke je posebno važan zbog činjenice da Crna Gora spada u tranzicione države u kojoj su strane banke ostvarile najviši tržišni udio u domaćem bankarstvu, te će osnivanje ovakve banke u većinskom javnom vlasništvu voditi smanjivanju postojećeg oligopola na bankarskom tržištu i biti podsticaj za povratak javnog bankarstva u cijeloj Crnoj Gori.

PRAVO NA VODU

“Voda za piće je osnovno ljudsko pravo. Voda je javno dobro, a ne roba” (Rezolucija Generalne

skupštine OUN od 28.07.2010.). "Voda za piće mora biti svima dostupna. Usluge snabdijevanja vodom za piće moraju da budu priuštive." (Povelja Evropske Unije o osnovnim pravima)

Pravo na vodu je esencijalno za potpuno ostvarenje prava na život i za ostvarenje svih ljudskih prava, pa je nadređeno drugim građanskim i političkim, te ekonomskim, socijalnim i kulturnim ljudskim pravima. U tom smislu, njega je neophodno garantovati i Ustavom. Dosadašnje lokalne uprave su, zbog svoje nesposobnosti da prepoznaju i aktiviraju privredne potencijale Glavnog grada, lokalni budžet u značajnom obimu punile prodajom imovine koja im je povjerena na upravljanje i zaduživanjem građana. Postoji realna opasnost da neodgovorna lokalna uprava u nedostatku novca ili koruptivne prilike, u bližoj ili daljoj budućnosti posegne za privatizacijom javnog preduzeća za vodosnabdjevanje grada. Ukoliko se snabdjevanje stanovništva vodom privatizuje, to znači da glavni izvor života kontroliše privatna korporacija čiji je jedini cilj maksimalizacija profita. Privatizacija vode znači da je ona dostupna samo onima koji imaju sposobnost da je plate. Siromašni i marginalizovani ostaju bez pristupa vodi, a privatni vlasnici tako stiču moć nad biološkim opstankom velikog broja ljudi. Privatizacija vodovoda u Sofiji i Budimpešti, pokazala se potpuno promašenom, dovodeći do višestrukog i konstantnog rasta cijena vodosnabdijevanja koje nije bilo praćeno nikakvim ulaganjima ili podizanjem kvaliteta usluga, uz netransparentno upravljanje i znatne ekološke hazarde. Iskustvom anjinske privatizacije vodovoda u Parizu i Berlinu, kao i većinske u Budimpešti, dovelo je do rekommunalizacije ovih preduzeća, odnosno njihovog vraćanja u vlasništvo lokalnih samouprava. Kako naše lokalne samouprave ne bi došle u situaciju ponavljanja tuđih loših iskustava, neophodno je donijeti Rezoluciju o zaštiti prava na vodu, kojom će se u prvom redu ukinuti mogućnost da se nad vodnim dobrima ili infrastrukturom putem koje se vrši distribucija vode ostvari mogućnost koncesioniranja, sklapaju javno-privatna partnerstva ili vrši proces privatizacije, potpune

ili parcijalne. Skupština lokalnih samouprava bi se se obavezala da ovaj, temeljni princip Rezolucije, kroz dopunu unese u statute opština. Takođe, građanima se mora garantovati količina vode za piće, pripremu hrane, higijenu i druge osnovne funkcije, u obimu koji je neophodan za reprodukciju svakodnevnog života, bez obzira da li imaju sredstava da je plate. Sa druge strane, potrošnja koja prevazilazi neophodnu reprodukciju svakodnevnog života, mora se naplaćivati prinudno ali i oslobađati PDV, dok naplata pijaće vode koja se koristi kao tehnička mora postati progresivna. Krađa vode sa javne mreže se bez izuzetka mora krivično goniti kao krađa javnog dobra. Novac za nesmetano funkcionisanje vodovoda, u značajnoj mjeri treba obezbjediti iz javnog budžeta kroz politike progresivnog oporezivanja. principijelniju naplatu ekoloških taksi, te povećanje poreza na korporativnu dobit.

VRAĆANJE SVOJINE BIVŠIM VLASNICIMA

Nakon Drugog svjetskog rata, oduzeto je od privatnih vlasnika i prešlo u državnu svojinu cjelokupno građevinsko i najveći dio poljoprivrednog zemljišta. Masovno oduzimanje vlasništva je bilo kamuflirano parolom navodnog javnog interesa, a suštinski je bilo motivisano ideologijom koja je insistirala na likvidaciji privatnog vlasništva. Oduzeta imovina se do 1992 nalazila u tzv. društvenoj svojini, bez jasno određenog titulara, a od 1992 je u državnoj svojini, sa jasno određenim titularom: državom Crnom Gorom i lokalnom samoupravom kao imaocima svojinskih ovlašćenja na značajnom dijelu oduzete imovine. Procesu tranzicije i privatizacije podrazumjevali su i restituciju odnosno vraćanje oduzete imovine ranijim vlasnicima ili njihovim zakonitim nasljednicima. Zakon o pravедnoj restituciji, usvojen 2002. kao predlog građana, Vlada je odbila da primjenjuje. Novi, Zakon o povraćaju i obeštećenju, donesen 2004 na predlog Vlade, takođe je sporo primjenjivan, sa vrlo malo okončanih postupaka. Tri i po godine nakon početka njegove primjena, Vlada je predložila, a Skupština usvojila izmjene ovoga Zakona, i na osnovu njih više od pola aplikanata,

onih kojima je imovina oduzeta nakon 1968., izbačeno iz postupka i ukinuto im pravo na restituciju oduzetog. Ova izmjena zakona je bila motivisana isključivo ciljem, sada bivše državne vlasti, da se neizgrađeno zemljište zadrži u vlasništvu države i kroz koruptivne poslove daje investitorima radi izgradnje tokom eksplozije cijena nekretnina.

Nova državna vlast u protekle gotovo tri godine nije uradila ništa da se nepravda prema bivšim vlasnicima ispravi i oduzeta imovina napokon vrati. Štaviše, ova vlast je donijela poseban zakon kojim se imovina vraća samo određenim vlasnicima i to samo na jednoj lokaciji, u uvali Valdanos. Imovina nekoliko desetina vlasnika na navedenoj lokaciji je oduzimana primjenom istih zakona kojima oduzimana imovina svim drugim, hiljadama bivših vlasnika u Crnoj Gori. Osim što ne postoji nijedan legitiman, razuman i na pravu zasnovan razlog za ovakav diskriminatorni zakon, njegovim usvajanjem se nanosi dodatna nepravda vlasnicima oduzete imovine i produžava njihova patnja.

Neophodno je da lokalne samouprave, na onoj državnoj imovini kojom raspolaže, donese odluku o vraćanju imovine bivšim vlasnicima i njihovim zakonskim nasljednicima. Razlozi za ispravljanje ove istorijske nepravde nijesu samo pravni i moralni, nego i ekonomski. Vraćanjem zemljišta, bivši vlasnici će vratiti revalorizovani iznos naknade, upisom privatnog vlasništva na ovu imovinu će početi da se uplaćuje porez na svojinu i porez na njeno prometovanje koje država kao vlasnik nije plaćala, takođe će doći do ubrzanog privođenja namjeni toga zemljišta čime će se sticati prihodi od komunalnih naknada i poreza na nekretnine izgrađene na vraćenom zemljištu. Korake u ovom pravcu treba da preduzme i država u vezi sa šumskim i poljoprivrednim zemljištem.

SIGURAN STAN

Prepuštanje stambene politike tržištu, dovelo je do drastično otežanog pristupa stanovanju, posebno za socijalno najranjivije. Skupština

Crne Gore je krajem jula 2013 usvojila Zakon o socijalnom stanovanju, koji se pokazao kao neprimjenjiva i neupotrebljiva normativna fasada tadašnje vlasti. Dok su javna sredstva istovremeno trošena na luksuzno, često i višestruko stambeno zbrinjavanje državnih funkcionera, uistovrijemestambenonajugroženiji djelovi društva nijesu dobijali nikakvu podršku iz budžetskih sredstava. Neprihvatljivo je da se posebnim podzakonskim aktima ustanovljavaju posebne povlastice u stambenom zbrinjavanju za državne funkcionere, jer je to suprotno ustavnom načelu jednakosti i predstavlja diskriminaciju ostatka društva. Takođe je neprihvatljivo da prioritet povremeno stižu i oni koji svoja primanja dobijaju iz javnih sredstava, pri čemu su ona često veća od primanja onih koji pune budžet iz kojeg se isplaćuju zaposleni u javnim službama ili djelatnostima od javnog interesa. Prioriteti u stambenom zbrinjavanju na teret budžeta, mogu se uspostavljati isključivo prema obimu ograničenja domaćinstva da na tržištu zadovolji svoju stambenu potrebu. Podrška stambenom zbrinjavanju na teret društva, mora ići isključivo od stambeno najugroženijih ka manje ugroženima, a nikako obratno. To znači da se prioriteti moraju formirati prema broju članova domaćinstva, visini primanja i posebnim potrebama kakve su invalidnost ili bolest.

Nažalost, nekadašnji fond društvenih stanova je rasprodat, ali je rasprodat i značajan dio ostale državne imovine - a da nije stvoren fond za budući ciklus javne stanogradnje. Uz ustupanje državnog zemljišta za stanogradnju u javnom interesu, savremenim materijalima i načinima gradnje, danas je moguće postići cijena od oko 600 eura po kvadratnom metru. Ključni prioritet jeste osmišljen i održiv način finansiranja javne stanogradnje. Zbog toga se konstituisanje i regulisanje namjenskog fonda, čiji će osnivač biti lokalne samouprave i/ili država, nameće kao prioritet. Fond bi potrebna sredstva dobijao iz dijela budžeta koji bi se punio od progresivnog oporezivanja viška stanova u privatnoj svojini, progresivnog oporezivanja neprodatih stanova, dodatnim oporezivanjem neizgrađenog građevinskog zemljišta, i iz dijela sredstava od prodaje državne imovine.

8. Pokret za promjene – PRVO CRNA GORA – Nebojša Medojević – Reforme za spas zemlje

PROGRAMSKE OSNOVE

Crna Gora se nalazi u veoma složenom političkom, bezbjedonosnom, ekonomskom, socijalnom, vrednosnom i inetgracionom stanju i pred velikim i nepredvidivim izazovima. Uzrok tome su bremenito nasljeđe autokratskog, kriminogenog i retrogradnog režima, koji je Crnom Gorom vladao trideset godina i degradirao, ili trajno devastirao, mnoge etičke i materijalne vrijednosti i potencijale. Konfuzna, atipična, nekonsolidovana, nefunkcionalna, nejaka i nedovoljno reformska većina, nastala na izborima 30. avgusta 2022. godine, se sa svojim nečinjenjem ili pogrešnim činjenjem pokazala kao nedostojna istorijskom zadatku. Pojedinačni pozitivni rezultati i reformski pomaci bili su minorni u odnosu na potrebni obim, optimalne opcije i dinamiku procesa.

Demontaža mafiokratskog sistema i uspostavljanje nezavisnih i profesionalnih institucija, ostala je u naznakama i deklarativno. Populizam je često bio u premoći u odnosu na istinu i reforme, što je proizvelo dodatnu konfuziju, nerijetko i kaos, čak i apatiju kod građana. Degradacija znanja i znanja postala je praksa, a ne izuzetak. Čak se u prethodnom periodu dolazilo i u stanje apsurdna da se nije znalo ko je parlamentarna većina i da se nijesu poštovali ni osnovni postulati demokratske prakse. Poraženi režim je, produbljivanjem podjela, manipulacijama i propagandom o njihovom navodnom evropejstvu i odbrani državnih interesa, koristeći ukupno stanje, u najvećoj mjeri sačuvao svoje protivzakonite privilegije i odsustvo pravne i krivične odgovornosti.

Globalna, veoma dinamična i nepredvidljiva dešavanja, bilo da su u pitanju ratni sukobi, moguća eskalacija novih, prijetnja nuklearnim napadom, epidemiološka situacija i usložnjeno ukupno zdrastveno stanje populacije, ili nedostatak hrane, vode i energenata, nepredvidivost na tržištima,

inflacija, klimatske promjene, odsustvo empatije, posebno u kriznim periodima, kreiranje novog globalnog poretka, dodatno usložnjavaju ukupno stanje u Crnoj Gori.

Crna Gora nema više vremena da čeka. Njoj je potrebno suočavanje sa istinom, otrežnjenje, optimalna i sveobuhvatna rješenja zasnovana na evropskoj praksi i novoj agendi, izgradnja profesionalnih institucija, revizija prošlosti, odgovornost, demokratska praksa, prave vrijednosti, pune i sveobuhvatne reforme, jasan i dinamičan evropski put, dobri i principijelni susjedski odnosi. Crnoj Gori je potreban unutrašnji mir i sklad. Potrebna nam je, uistinu, antimafijaška, znavena i reformska, evropska vlast i funkcionalna parlamentarna većina.

Pokret za promjene je partija koja se od svog osnivanja zalagala za istinske vrijednosti nudeći optimalna rješenja. Za sve smo bili u pravu. Crna Gora to često nije prihvatila zbog partikularnih interesa. Optimalna rješenja ponovo nudimo ovim programom. Spremni smo da učestvujemo u njegovom sprovođenju. Spremni smo da izgradimo prosperitetnu zajednicu sa sveobuhvatnim, optimalnim i punim reformama. Garantujemo da ćemo realizacijom ovog programa, energičnom borbom protiv organizovanog kriminala i korupcije, novom ekonomskom politikom, velikim i održivim investicionim ciklusom, punim sektorskim reformama, učiniti da Crna Gora bude uspješna zemlja Evropske unije, sa prosječnom platom iznad 1.000 €, prosječnim penzijama iznad 700 €, punim angažovanjem radno sposobnih građana i iskorijenjenim siromaštvom.

VLADAVINA PRAVA

Demontaža mafiokratskog režima, izgradnja profesionalnih institucija, revizija kriminogene prošlosti, krivična odgovornost za protivzakonito

djelovanje, konfiskacija nelegalno stečene imovinske koristi, raskid protivzakonitih i antidržavnih ugovora o privatizacijama i koncesijama, beskompromisna borba protiv organizovanog kriminala, nulta tolerancija i iskorjenjivanje endemske korupcije, tranziciona pravda za žrtve, uslov su svih uslova izgradnje etičke, demokratske, prosperitetne i evropske Crne Gore. MJERE:

- Reformisati službe bezbjednosti - razotkriti mrežu kompromitovanih pojedinaca i struktura, procesuirati ih i objelodaniti tajne dosijee;
- Temeljno reformisati policiju - rasformirati Protivterorističku jedinicu, Posebnu jedinicu policije, Specijalno policijsko odjeljenje, suspendovati i procesuirati korumpirane starješine i policajce, počiniocce koji su kršili ljudska prava, preispitati porijeklo imovine, reorganizovati službu i formirati Biro za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije;
- Formiranje Specijalne Agencije za istrage po ugledu na SIP u BiH i uz pomoć naših međunarodnih partnera;
- Formirati Institut veting procesa u policiji i pravosudnim organima i procesuirati i odstraniti sve neprofesionalce;
- Preispitati, oduzeti ili oporezovati nelegalno stečenu imovinu svih javnih funkcionera i sa njima povezanih lica od 90-tih do danas;
- Opšti reizbor sudija i tužilaca;
- Profesionalizovati tužilaštvo, preispitati rad i imovinu tužioca, pokrenuti postupak izmjena i dopuna ustavnog i zakonskog okvira, izabrati profesionalan tužilački savjet, rukovodioce, članove komisija, povećati broj tužilaca, pružiti im punu podršku i zaštitu, kao i permanentnu obuku, unaprijediti efikasnost, kontrolisati njihov rad, unaprijediti informaciono- komunikacionu tehnologiju, umrežiti bazu podataka sa nadležnim institucijama, uspostaviti efikasnu međunarodnu saradnju;
- Interventnim mjerama pružiti punu podršku Specijalnom državnom tužilaštvu;
- Sačiniti i realizovati Akcioni plan temeljnih reformi sudske vlasti, bilo da je u pitanju uvođenje novih instituta, izbor organa, preispitivanje rada, reorganizacija, efikasnost sudskog postupka, unaprijeđenje zakonske regulative i puna logistička podrška;
- Formiranje Specijalnog suda za organizovani kriminal;
- Preispitivanje efekata instituta Sporazumnog priznanja krivice;
- Kriminalizovati pojedina djela, propisati veće kazne za pojedina krivična djela, onemogućiti umanjene kazne za krivična djela organizovanog kriminala, korupcije i nasilja;
- Osnivanje posebnog Ministarstva za borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala, koje bi koordiniralo reforme i aktivnosti različitih državnih organa zaduženih za efikasnu preventivu; otkrivanje i gonjenje ovih teških krivičnih djela;
- Obezbijediti efikasnu tranzicionu pravdu usmjerenu ka počiniocima krivičnih djela - ratni zločini, deportacije, ubistva i kršenje ljudskih prava;
- Sprovesti efikasnu političku pravdu, kroz institut lustracije, usmjeren prema državnim zvaničnicima, novinarima i aktivistima koji su širili mržnju i neistine, onima koji su trebali da donose obavezujuće odluke a nijesu, na način da budu isključeni iz učešća u javnom životu novouspostavljene vlasti;
- Sprovesti efikasnu kompezacionu pravdu u cilju prevazilaženja počinjene nepravde kroz materijalnu kompenzaciju, restituciju, rehabilitaciju i drugu satisfakciju prema žrtvama i njihovim porodicama;
- Sprovesti restorativnu pravdu, kojom bi se žrtvama totalitarizma ispravila istorijska nepravda, izgradnjom spomenika i memorijalnih centara, priznavanjem, izvinjenjem, odavanjem počte;
- Formirati Komisiju za istinu, kao privremeno istražno tijelo, koje će istraživati i izvještavati o kršenju ljudskih prava i žrtvama totalitarizma;

- Sprovesti mehanizme amnestije i oprosta za protivzakonito i nepravedno osuđene;
- Preispitati indicije i osnovanost sumnji, te pokrenuti krivične postupke i dati prioritet djelima koja su učinjena i koja se čine protiv imovine, privrednog poslovanja, platnog prometa, životne sredine i prostora od 1990. godine do danas;
- Učiniti da ne zastarijevaju krivična djela koja su učinjena protiv imovine, privrednog poslovanja, platnog prometa, životne sredine i prostora na štetu države;
- Raskinuti ugovore i zakupe koji su sačinjeni na štetu države;
- Izgraditi Palatu pravde;
- Usvojiti posebne zakone za efikasnu borbu protiv organizovanog kriminala, kao što su RICO i Patriotic Act u SAD-u;
- Organizovanom kriminalu sa političkim uticajem dati status terorizma;
- Trenutno obustaviti šverc cigareta i slobodno djelovanje narko- kartela i ove organizacije proglasiti terorističkim, sa najvećim stepenom opasnosti po nacionalne interese države Crne Gore;
- Svu imovinu preduzeća, za koje postoji osnovana sumnja da su nastala prljavog novca od šverca cigareta i droge ili višedecenijskom eksploatacijom monopolskih pozicija i veza sa bivšim režimom, odmah NACIONALIZOVATI.
- Pokrenuti izmjene Ustava kojima bi se uveo mehanizam direktne demokratije da građani, u skladu sa propisanim procedurama, na referendumu, donose odluke o važnim pitanjima;
- Unaprijediti izbornu zakonodavstvo i reformisati ga uvođenjem mehanizma „otvorena lista“;
- Unaprijediti zakon o slobodnom pristupu informacijama, kako bi se obezbijedila puna transparentnost organa vlasti i ostvario javni interes;
- Usvojiti Zakon o Skupštini Crne Gore i Zakon o Vladi Crne Gore u cilju postizanja funkcionalne demokratije i transparentnosti rada;
- Civilni sektor učiniti partnerom na svim nivoima odlučivanja;
- Unaprijediti ukupni medijski ambijent u cilju profesionalizacije i pune zaštite novinara;
- Izvršiti funkcionalnu i fiskalnu decentralizaciju sistema uprave u Crnoj Gori u skladu sa EU tendencijama i standardima.

NOVA EKONOMSKA POLITIKA

Crna Gora je pred velikim ekonomskim i socijalnim izazovima. Nivo i struktura društvenog proizvoda, stepen zaposlenosti, makroekonomski indikatori, spoljno-trgovinski deficit, nivo inflacije, stanje u javnim finansijama, ekspanzivna fiskalna politika, obim javne potrošnje, visina javnog duga i buduće obaveze, budžetski deficit i fondovske dubioze, likvidnost privrede, kreditni rejting, obim investicija, su neki od indikatora koji ukazuju na veoma alarmantno stanje i moguće pogubne epilogе. Socijalna struktura stanovništva, posebno pojedinih socijalnih grupa, je zabrinjavajuća. Nedizifikovana ekonomija, zatočeni i limitirani brojni resursi, pogrešan način njihove valorizacije i eksploatacije, nedostatak infrastrukture, struktura i kvalitet tržišta rada, dodatno usložnjavaju ukupno stanje. Nepredvidiva i intezivna globalna dešavanja dovode ekonomsko i ukupno stanje do visokog rizika i čak - apsurdа. Krajnje je vrijeme da se prestane sa populizmom, da se građanima saopšti puna istina, da se u potpunosti napusti

DIREKтна DEMOKRATIJA

Crnoj Gori je potreban novi suverenitet, a to je SLOBODAN GRAĐANIN koji neposredno učestvuje u donošenju odluka koje određuju sadržaj njegovog života, bilo na državnom ili lokalnom nivou. Crna Gora u svojoj istoriji nikada nije bila demokratska država. Vlast je uvijek bila uzurpirana od pojedinaca i interesnih grupa, koje su je koristile protiv interesa naroda i države. Danas živimo nasljeđe autokratskog, mafiokratskog i partitokratskog sistema. MJERE:

retrogradni neoliberalizam, da se usvoji nova ekonomska politika, kako bi uz puni stručni i socijalni konsenzus i dogovor, uz podršku međunarodne zajednice, zaustavili negativne trendove, realizovali novu agendu i učinili ekonomiju dugoročno održivom i konkurentnom, a socijalno stanje sve bolje. MJERE:

- Izvršiti analizu stanja u javnim finansijama, državnim i lokalnim budžetima, državnim fondovima, akcionarskim društvima u većinskom i dominantnom vlasništvu države i lokalnih samouprava, agencijama i institucijama;
- Izvršiti analizu državnog duga, unutrašnjeg i spoljašnjeg, i njegovu ročnost, izdate garancije, te iznos odobrenih kredita i pomoći, državnih rezervi;
- Izvršiti analizu stanja ukupnog realnog sektora, malih i srednjih preduzeća, njihovo poslovno i finansijsko stanje, likvidnost i kreditne obaveze, tržište rada, stvarne zarade zaposlenih;
- Ažurirati registre socijalno ugroženih građana na osnovu stvarnih zdravstvenih i socijalnih potreba;
- Izvršiti analizu stanja i kretanja u monetarnom sektoru, likvidnost, agregatno stanje, kreditnu aktivnost, depozite, kapital, rezerve, kamatne stope komercijalnih banaka, IRF-a, mikrokreditnih institucija, lizing kompanija, CBCG;
- Otpočeti i intenzivirati pregovore sa kreditorima o mogućem otpisu, reprogramu duga i hedžingu;
- Intenzivirati pregovore sa međunarodnim kreditorima i investitorima o mogućnostima i načinu dobijanja novih kredita, čineći to na krajnje analitičan način, sa kratkoročnim i dugoročnim efektima, posebno imajući u vidu i razvojnu i socijalnu komponentu, sa naročitom pažnjom na uslove MMF-a;
- Usaglasiti sa Evropskom komisijom izdašnju finansijsku i drugu podršku u cilju realizacije reformi i nove ekonomske politike;
- Usaglasiti stavove sa domaćim komercijalnim

bankama o aktivnom učešću u novoj ekonomskoj politici i povoljnijim kreditnim uslovima građanima;

- Usvojiti rebalans budžeta za 2023. godinu, poslije turističke sezone i na osnovu izvršenih analiza i donesenih mjera, kako bi se deficit smanjio i održale javne finansije;
- Usvojiti Agendu fiskalne konsolidacije kroz reformu upravljanja javnim finansijama, racionalno planiranje i izvršavanje budžetskih obaveza, jačanje fiskalne discipline, internom i eksternom revizijom, odlučnom borbom i nultom tolerancijom prema korupciji i sivoj ekonomiji, smanjenjem poreskog duga, objektivizacijom njegovog iznosa i reprograma u cilju povećanja kreditne sposobnosti, usaglašavanja akcizne politike sa standardima EU, punom racionalizacijom budžetskih rashoda;
- Upravljanje javnim dugom na taj način što će se utvrditi i permanento pratiti struktura postojećeg duga, spoljnog i unutrašnjog, državnog i lokalnih samouprava, državnih zapisa, državnih garancija, valutnu strukturu, troškove rizika, strukturu kamata, projekcije kretanja duga. Takođe se mora kontinuirano pregovarati sa povjericima kredita o reprogramu i otpisu duga, zaduživati se samo pod najpovoljnijim uslovima, eventualno za potrebe neophodne za funkcionisanje države i lokalnih samouprava, za dinamičan i održiv ekonomski razvoj i za realizaciju visokokvalitetnih javnih investicija, ujednačavati otplatu duga, produžavati ročnost komercijalnog duga, postići najpovoljnije upravljanje valutnim rizikom, postići najpovoljnije upravljanje rizikom kamatnih stopa, svesti na minimum troškove zaduženja kod komercijalnih banaka, efikasno koristiti dostupne fondove EU u procesu integracija;
- Reforma finansijskog sektora bi sadržavala osnivanje novih finansijskih institucija, „Fonda za Crnu Goru“; profesionalizovati rad CBCG radi očuvanja stabilnosti bankarskog sektora unapređenjem zakonske regulative i kontrole, kontinuirano unapređivati kreditnu aktivnost komercijalnih banaka i smanjivati iznos kamata

i bankarskih troškova, aktivirati kreditnu štednju sa drugim instrumentima na tržištu kapitala u cilju finansiranja visokokvalitetnih javnih investicija, kontinuirano pregovorati sa EU o obimnijoj finansijskoj pomoći, koja nam pripada kao zemlji kandidatu i budućoj članici EU, posebno o podršci reformama i realizaciji infrastrukturnih i drugih visokokvalitetnih javnih investicija, oživjeti zamrlo tržište hartija od vrijednosti, pojačati ulogu osiguravajućih društava, fondova i drugih institucija na tržištu kapitala;

- Reforma javnog sektora bi se sproveda na taj način što bi se postojeći javni sektor transformisao u profesionalan, efikasan i racionalan servis građana, izmijenio Zakon o državnim službenicima i namještenicima, kako bi se jasnije precizirali zahtijevani kriterijumi za rukovodni kadar, utvrdio tačan broj zaposlenih u javnoj upravi na državnom i na nivou lokalnih samouprava; izraditi novu racionalnu sistematizaciju sa preciznim zahtjevima za traženi nivo kvalifikacija i posebne uslove i detaljnim opisima radnih mjesta, ojačati institut kadrovskog plana kako bi se postigao kvalitetan rad na svakom radnom mjestu, sankcionisati svako zaposlenje koje je proizvod političkog protekcionizma, nepotizma ili klijentelizma, uvesti nultu toleranciju prema korupciji u javnom sektoru, uvesti e-upravu, modernizovati i maksimalno digitalizovati rad u javnoj upravi kako bi se postigla visoka efikasnost, osloboditi se od nestručnog i nekvalitetnog kadra, zaposliti stručne i kvalifikovane pojedince;
- Reforma poreske politike bi trebalo da se zasniva na smanjenju ukupnog poreskog opterećenja, povećanja poreske baze, stimulanju preduzetništva i zaštite „ranjivih grupa“, kao i uvođenja progresivnog oporezivanja na bogatstvo. Efikasna borba protiv sirove ekonomije se može ostvariti profesionalizacijom, modernizacijom i efikasnim radom poreskih službi, te povećanjem represivnih mjera;
- Politika zarada i penzija će isključivo zavisiti od kvaliteta reformi koje moramo ostvariti, zapažajući i zadovoljavajući pri tome i realne potrebe svakog pojedinca, ali i posebnost

i minule i aktuelne rezultate rada, što bi se trebalo postići uz širi društveni dogovor, uvažavajući i teško nasljeđe, kao i globalna dešavanja. Garantujemo da ćemo realizacijom ovog programa, energičnom borbom protiv organizovanog kriminala i korupcije, novom ekonomskom politikom, velikim i održivim investicionim ciklusom, punim sektorskim reformama, učiniti da Crna Gora bude uspješna zemlja Evropske unije, sa prosječnom platom iznad 1.000 €, prosječnim penzijama iznad 700 €, punim angažovanjem radno sposobnih građana i iskorijenjenim siromaštvom. Izvšiti izmjene i dopune Zakona o penziono-invalidskom osiguranju i Zakona o zaradama u javnom sektoru kako bi se sprovedo pravično usklađivanje i eliminacija diskriminacije pojedinih socijalnih kategorija;

- Unapređenje poslovnog ambijenta i investicione klime se mora ostvariti brojnim mjerama, kojima će se stvoriti ekonomski okvir pogodan za nove investicije, priliv zdravog novca, otvaranje novih radnih mjesta, gdje će troškovi biti znatno manji, vrijeme pokretanja biznisa mnogo kraće, profesionalnost e-uprave zavidna, sve procedure na jednom šalteru, plaćanje poreza pojednostavljeno. Tržište rada bi trebalo unaprijediti u cilju zadovoljenja kvaliteta i stručnosti radne snage, veće konkurentnosti, priliva stranih investicija, otvaranja radnih mjesta i veće zaposlenosti. Finansijski sektor mora biti u službi razvoja poslovnog ambijenta. Tržišna ekonomija je osnova, uz podršku preduzetništvu i zaštitu zdrave domaće ekonomije;

- Reformisati i unaprijediti institucionalni okvir:

- Osnovati „Institut za razvoj Crne Gore“, koji će okupiti naučni i stručni potencijal i koji će, koristeći najveća dostignuća i uvažavajući trendove i mišljenja javnosti, nuditi optimalna rješenja i trateske pravce razvoja;
- Osnovati „Razvojnu banku Crne Gore“, transformacijom IRF-a, koja će predstavljati centralnu finansijsku instituciju za obnovu i razvoj Crne Gore, tako što će finansirati razvoj privrede, izgradnju infrastrukture,

- podsticati izvoz, podržati razvoj malih i srednjih preduzeća, zaštitu okoline, izdavati garancije za kreditiranje, zajednička ulaganja, podržavati inovacije i nove pravce razvoja u cilju jačanja konkurencije i otvaranja novih radnih mjesta, sve to na najjeftiniji način i pod punom transparentnošću i kontrolom;
- Osnovati „Agrobanku Crne Gore“, koja će na efikasan i transparentan način koristiti sredstva EU, njenih finansijskih institucija, namjenskih fondova i kreditnih linija, zajedno sa podrškom iz budžetskih sredstava i podrškom komercijalnih banaka, sve u cilju razvoja poljoprivrede;
  - Osnovati „Državni poslovni sistem“AD, kao jednočlano akcionarsko društvo u državnom vlasništvu, koje će u skladu sa novim trendovima vodećih zemalja EU, biti vlasnik određenih strateških industrija i infrastrukture;
  - Osnovati „Fond za Crnu Goru“ sa značajnim finansijskim potencijalom, koristeći sudskim postupkom konfiskovana sredstva pojedinaca proistekla iz kriminalnih radnji u prethodnih 30 godina, sredstva proistekla iz primjene Zakona o utvrđivanju porijekla imovine i specijalnom oporezivanju, bespovratna sredstva od EU, međunarodnih finansijskih institucija i donatora i sredstva dobijena najpovoljnijem zaduživanju na finansijskom tržištu i prodajom državnih obveznica, te na taj način podržati dinamičan i održiv investicioni razvoj;
  - Osnovati državnu kompaniju „Telekomunikacije Crne Gore“, koja bi, osim osnovne djelatnosti, raspolagala infrastrukturnim resursima, poput optičkih vlakana i predajnika, te bi se na taj način povećala konkurentnost na tržištu telekomunikacija i unaprijedila bezbjednost i sigurnost podataka;
  - Osnovati držanu kompaniju „Osiguranje Crne Gore“, kojom bi se smanjili troškovi obaveznog osiguranja državnog i lokalnog aparata i imovine, ukupnih troškova osiguranja građana, proširila ponuda kada su u pitanju vrste osiguranja, podstaklo uvođenje osiguranja u privredne grane u kojima ne postoji tradicija osiguranja, podstaklo preusmeravanje aktive u investicije;
  - Reformisati „Poštu Crne Gore“ da može da obavlja djelatnosti u finansijskom sektoru i na taj način bude konkurentna komercijalnim bankama;
  - Usvojiti strateška dokumenta za period 2024-2028. godina:
    - Program ekonomskih reformi za period 2024-2028. godina;
    - Fiskalnu strategiju Crne Gore za period 2024-2028. godina;
    - Program reformi upravljanja javnim finansijama za period 2024-2028.
    - Strategiju upravljanja dugom za period 2024-2028. godina;
    - Strategiju optimalizacije javne uprave 2024-2028. godina;
    - Strategiju borbe protiv siromaštva i socijalne isključivosti 2024-2028. godina.

POKRETANJE VELIKOG INVESTICIONOG CIKLUSA

Pokretanje velikog investicionog ciklusa, koji bi predstavljao Crnogorski Maršalov plan - Plan Evropske obnove, na održiv način, saglasan sa novim politikama Evropske Unije, je od presudnog značaja za ekonomski i ukupni prosperitet Crne Gore. Pri tome, proces bi trebalo voditi krajnje analitično, uz zapažanje pune procedure, dolaziti do optimalnih rešenja, uz puni stručni i laički konsenzus, sa podrškom međunarodnih institucija i stručnjaka, kako bi stvorili dinamičan razvoj, nova radna mjesta, novu vrijednost i suficite. Investicije moraju da aktiviraju i u najvećoj mjeri domaće potencijale i znanje. MJERE:

- Institit za razvoj Crne Gore“ u saradnji sa Vladom Crne Gore da usaglasi Prostorni Plan Crne Gore i strateška sektorska dokumentanta razvoja;
- „Institit za razvoj Crne Gore“ da izvrši ekspertizu kvaliteta i stepena realizacije kapitalnih projekata koji su u toku, kao i tehničke dokumentacije planiranih objekata;

- Tehničku dokumentaciju svih kapitalnih projekata koja ne omogućava optimalna rješenja unaprijediti sa novim projektnim zadacima i doradom;
- Izradom studija izvodljivosti, idejnih projekata i glavnih projekata, doći do stepena opravdanosti i prioriteta u izgradnji kapitalnih projekata u oblasti energetike, turizma, saobraćaja, industrije, IT tehnologija;
- Usaglasiti investicioni ciklus i prioritete sa susjedima i EU kako bi investicije bile održivije, jeftinije, i kako bi se maksimalno iskoristila sredstva iz Investicionog okvira za Zapadni Balkan.

REINDUSTRIJALIZACIJA I DIGITALIZACIJA

Stanje i trendovi u svijetu ukazuju na to da je industrija najveći generator razvoja i stvaranja novih radnih mjesta, da ona unapređuje ukupni kvalitet življenja i doprinosi blagostanju cijelog društva, da počiva na znanju, da su brzorastuće ekonomije posljedica konkurentne industrijske proizvodnje i inovativne djelatnosti. Nova politika EU se zasniva na revolucionarnoj industrijalizaciji, digitalizaciji, „zelenim“ tehnologijama, razvoju održivog saobraćaja i jačanju otpornosti EU. Ona će se bazirati na kružnoj proizvodnji, klimatskoj neutralnosti, dekarbonizaciji energetski intenzivnih industrija, naprednoj digitalizaciji, modernim tehnologijama, novim propisima, planovima, infrastrukturi i naučnoj i finansijskoj podršci, jedinstvenom i efikasnom evropskom tržištu, zaštiti svojinskih i intelektualnih prava, punoj zaštiti od spoljne nelojalne konkurencije. Evropska industrija i do sada je bila najjača industrija svijeta, glavni pokretač je rasta i blagostanja u EU. Učestvuje sa preko 80% u izvozu EU, oko 80% u istraživanju, zapošljava preko 35 miliona ljudi, produkuje oko 20% ukupne dodate vrijednosti, svaki posao u industriji proizvodi 2-3 radna mjesta u drugim sektorima, u industriji su najkvalitetnija i natprosječno plaćena radna mjesta. Učestvuje sa 20% u ukupnoj svjetskoj proizvodnji. „Fond za oporavak“ i „Nova generacija EU“ za revolucionarnu industrijalizaciju će iznositi preko 2.000 milijardi eura, od kojih će 70% biti

bespovratna sredstva, a 30% su povoljni krediti koji će se vraćati do 2058. godine.

Reindustrijalizacija, na dugoročno održivim osnovama, mora biti jedna od vodećih aktivnosti u Novoj ekonomskoj politici Crne Gore. Uspostavljanje konkurentne i održive industrije je veoma složen i zahtjevan proces, posebno imajući u vidu stanje u kojem se danas nalazi crnogorska industrija, da se u prethodnih 30 godina odvijala intenzivna deindustrijalizacija, raubovanje resursa i ekološka devastacija kroz retrogradnu ekonomsku politiku i pljačkašku privatizaciju. Taj proces se u većoj mjeri odvijao i u posljednjih tri godine.

Crna Gora mora postati dio projekta EU – industrijska strategija za globalnu konkurenciju, zelenu i digitalnu Evropu. MJERE:

- Raskinuti protivzakonite koncesione ugovore i zabraniti izvoz boksita, rude, drveta i prirodnih dobara;
- Preispitati i raskinuti protivzakonite privatizacione ugovore, posebno u aluminijumskoj industriji;
- Osnovati „Industriju Crne Gore“ AD, kao jednočlano akcionarsko društvo u državnom vlasništvu, restrukturirati i modernizovati sve privredne subjekte koji su pravosnažnim presudama vraćeni državi;
- Sačiniti nove procjene uticaja na mala i srednja preduzeća i obezbijediti povoljan ambijent za razvoj;
- Sačiniti strateški dokument industrijske politike Crne Gore za srednjoročni period, saglasan sa novom industrijskom politikom EU;
- Sačiniti novu strategiju stručnog obrazovanja koja bi u potpunosti odgovorila potrebama dinamičnog i pametnog razvoja tržišta rada;
- Sačiniti Studiju revitalizacije i dugoročne održivosti aluminijumske industrije i realizovati je;
- Sačiniti Studiju revitalizacije i dugoročne održivosti industrije čelika i realizovati je;

- Sačiniti Studiju revitalizacije i dugoročne održivosti industrije prerade drveta i realizovati je;
- Sačiniti Studiju revitalizacije i dugoročne održivosti prehrambene industrije i realizovati je;
- Sačiniti Studiju revitalizacije i dugoročne održivosti građevinske industrije i realizovati je;
- Sačiniti Studiju razvoja informacionih i digitalnih tehnologija i realizovati je.

VII ZELENA ENERGIJA

Svijet je pred velikim izazovima - ubrzane klimatske promjene i energetska kriza sa brojnim drugim krizama, prijete izumiranju čovječanstva. Rat u Ukrajini proizveo je više paralelnih kriza. Prema posljednjem izvještaju UN o emisiji gasova sa efektom staklene bašte, Planeta će se do kraja vijeka umjesto do 1,5 C, kako je projektovano Pariskim sporazumom, zagrijati za 2,8 C u odnosu na preindustrijski period. Nestanak ostrvskih država sa niskom nadmorskom visinom, milijarde ljudi koji će biti izloženi ekstremnim temperaturama, stotine miliona koji će morati da se sele, dogodiće se i znatno ranije od kraja vijeka. Izumiranje čovječanstva od klimatskih promjena ne shvata se dovoljno ozbiljno, upozoravaju naučnici. Međunarodna agencija za obnovljivu energiju je na klimatskom samitu u Egiptu COP 27 iznijela stav da Svijet mora udvostručiti ciljeve za zelenu energiju do 2030. godine, i umjesto 5,4, potrebno je novih 10,8 teravata zelene energije. Prema Izvještaju Međunarodne agencije za energetiku, kojeg je naručila vlada Japana za potrebe Grupe 20, čisti vodonik i električna energija iz obnovljivih izvora su jedina goriva budućnosti. Sva ostala goriva su tranziciona. Što kraće bude trajala tranzicija, budućnost čovječanstva će biti manje problematična. Cilj „Evropskog zelenog plana“ je da EU do 2050. godine bude prvi klimatski neutralan kontinent i postane globalni predvodnik za spas Zemlje od klimatskih promjena. EU formira nove fondove sa ogromnim finansijskim sredstvima za podršku privredi i građanima od krize i za energetska tranziciju, EK je formirala novi zeleni plan od 210

milijardi €, sama Njemačka fond od 200 milijardi €. Evropski parlament je donio istorijsku odluku o zabrani prodaje vozila sa motorima na unutrašnje sagorijevanje od 2035.godine. EK će sprovesti mjere da do 2025. svaka javna zgrada dobije krovne solarne panele, da oni budu obavezni za svaku novu i renoviranu zgradu.

Elektroenergetski sektor Crne Gore bi trebalo razvijati na dinamičan, sveobuhvatan i održiv način, u punom saglasju sa budućim Evropskim zelenim planom i sa energetsom politikom Evropske unije. EPCG je u prethodnih 30 godina bila žrtva mnogih korupcionaških ugovora i tajkunske privatizacije. Opstala je zahvaljujući kompetentnom kadru, tekućem i investicionom održavanju. Energetska konekcija sa Italijom pruža velike mogućnosti. Potencijal velikih vodotoka nije iskorišćen više od 20%. Iskorišćenost u EU je preko 80%. Projektni zadaci i dokumentacija izgradnje HE Komarnica i HE Kruševo ne obezbjeđuju optimalnu valorizaciju vodotoka Pive. Hidropotencijal manjih rijeka i vodotoka i izgradnja malih hidrocentrala je dominantno bila proizvod partikularnih interesa izabranih, a ne u funkciji održivog razvoja. Korišćenje voda Bilećkog jezera je postalo pitanje, ne samo ekonomsko i prav, već i dostojanstva Crne Gore. Potencijal uglja nije iskorišćen kada mu je bilo vrijeme. Sadašnja ekološka rekonstrukcija TE „Pljevlja“ ne obezbjeđuje ekološku neutralnost i ekonomsku konkurentnost.

Potencijal vjetra iznosi oko 900 GWh/godišnje. Izgrađene VE Krnovo i VE Možura su instalisane snage 72 i 46 MW, VE Gvozd čija izgradnja je u toku će biti instalisane snage 54,6 MW a buduća VE na lokaciji Braići snage veće od 70 MW.

Potencijal sunčevog zračenja je ogroman, pojedina područja imaju insolaciju preko 2.000 h/godišnje, odnosno preko 2.500 h/ godišnje, a Podgorica i više. Buduća solarna elektrana Bliska Gora će biti snage 50 +200 MW. Projekti Solari 3000+ i Solari 500+ su veoma inovativni.

Potencijal biomase prema nekim studijama iznosi čak 4.200 GWh/ godišnje. Studija

daljinskog grijanja na biomasu Žabljaka nije još realizovana zbog nepostojanja prostorno-planske dokumentacije.

Crna Gora mora biti izvoznik „zelene“ električne energije.

MJERE:

- Izraditi kvalitetan Prostorni plan Crne Gore;
- Sačiniti Nacionalni energetska i klimatski plan u skladu sa Evropskim zelenim planom i sa energetska politikom Evropske unije;
- Energetska politiku bi trebalo da sprovodi Vlada Crne Gore, uz sugestije „Instituta za razvoj“ i saglasje sa Skupštinom Crne Gore i naučnim i civilnim sektorom;
- Sačiniti studiju opravdanosti izgradnje reverzibilnih hidroelektrana Komarnice, Pive II i Kruševa, koje bi sa HE „Piva I“ radile u taktu i proizvodile vršnu energiju. Studijom razmotriti varijante sa i bez potapanja Šavnika pri izgradnji HE „Komarnice“ i izgradnju HE „Kruševo“ na dijelu teritorije Republike Srpske i na teritoriji Crne Gore;
- Sačiniti studiju opravdanosti valorizacije Bilećkog jezera izgradnjom HE „Boka“ ili prevođenjem voda;
- Sačiniti ekspertizu tkz. ekološke rekonstrukcije TE „Pljevlja I“, kojom se ne zadovoljavaju nove granične vrijednosti emisije sitnih čestica klase PM2.5, SO₂ i NO_x; mogućnost ugradnje komercijalnih tehnologija neutralizacije CO₂. Mora se znati da jedna tona uglja, zavisno od sadržaja ugljenika, proizvede oko 2,6 tona CO₂, što pri taksi i prekograničnim porezima od minimum 50 €/t CO₂ iznosi na godišnjem nivou više od 130 miliona €;
- Mapirati područja sa najvećom insolacijom i potencijalom vjetra i, uz zadovoljenje drugih kriterijuma od javnog interesa Države i lokalnog stanovništva, odrediti područja gdje bi se gradile nove solarne i vjetro elektrane u državnom ili javno-privatnom vlasništvu putem javnog poziva, a zatim aukcije. Za nauku, na

površini od oko 200 hektara, koje ima insolaciju kao Podgorica, može se izgraditi solarno polje, sa oko 250.000 dvostranih panela, koje bi zadovoljilo potrebe oko 230.000 stanovnika. Čemovsko polje ima površinu od 55.000 hektara;

- Sačiniti studiju opravdanosti gasifikacije Crne Gore u novim okolnostima. Spaljivanjem gasa oslobađa se jedna polovina CO₂ u odnosu na uglj, manje količine NO_x i ne oslobađa se SO₂;
- Sačiniti studiju opravdanosti proizvodnje zelenog vodonika;
- Sačiniti studiju opravdanosti korišćenja biomase;
- Intenzivirati završetak započetih projekata izgradnje novih energetska kapaciteta, korišćenje voda Zete, tekuće investicije, projektni Solari;
- Uspostaviti profesionalno upravljanje i poslovanje u energetska subjektima;
- Vlada Crne Goresa lokalnom upravom bi trebalo da sačini stimulativne programe unapređenja energetska efikasnosti i postavljanje solarnih panela na javne, poslovne i stambene zgrade, zatim nad većim parkiralištima, kao što je izglasao novi zakon Senata Francuske;
- Pokrenuti projekat agrosolara koji bi podrazumijevao istovremenu poljoprivrednu proizvodnju i proizvodnju električne energije korišćenjem panela koji propuštaju 50% sunčeve svjetlosti;
- Inicirati sastanak sa Republikom Srpskom na najvećem nivou oko korišćenja voda i vodotoka Bilećkog jezera, Pive, Tare i Drine ili to rješavati međunarodnom arbitražom;
- Neophodno je da pravosudni organi preispitaju poslovanje u energetska sektoru u prethodnih 30 godina.

MODERAN SAOBRAĆAJNI SISTEM

Nova politika EU proizvodi revolucionarne promjene i radikalnu transformaciju u saobraćajnom sektoru.

Crna Gora je u velikom zaostatku sa stanjem u saobraćajnom sektoru. Faktički smo „crna saobraćajna rupa“. Čak i u odnosu na Zapadni Balkan. Saobraćaj je ukupni limit razvoja Crne Gore. Saobraćajni sistem je u segmentima značajno devastiran, neuravnotežen, neefikasan, nekonkurentan, bezbjednosno rizičan, neodrživ i neintegrisan. Nova ekonomska politika i razvoj saobraćajnog sektora Crne Gore mora biti u saglasju i predstavljati dio nove politike, saobraćajnog sistema i TNT-T mreže EU. Neophodno je to činiti, na sasvim drugi način nego do sada, sa kvalitetnim tehno-ekonomskim analizama, aktivirajući domaću pamet i resurse, uz punu podršku EU i međunarodnih institucija. Mnogo više koristiti fondove EK koja je usvojila Ekonomski i investicioni plan za Zapadni Balkan o bespovratnoj podršci do 9 milijardi eura i garancijama koje bi trebalo da generišu investicije od najmanje 20 milijardi eura. Izgradnju modernog saobraćaja bi trebalo usaglasiti sa prioritetima zemalja Zapadnog Balkana. MJERE:

- Izraditi kvalitetan Prostorni Plan Crne Gore;
- Formirati „Konzorcijum za niskogradnju“, koji bi se bavio projektovanjem, nadzorom i izgradnjom kapitalnih projekata;
- Sačiniti novu Strategiju razvoja saobraćaja Crne Gore 2025–2040. godine i akcioni plan 2025–2030 godina, u punom saglasju sa novom politikom EU;
- Formirati sa Srbijom, Italijom, Mađarskom i Rumunijom komisiju za dovršetak izgradnje autoputa i željezničke infrastrukture Bar-Beograd; izraditi tehničku dokumentaciju za oba infrastrukturna objekta i aplicirati za finansijska sredstva iz Ekonomskog i investicionog plana za Zapadni Balkan, fondova EU, Transportne zajednice za Zapadni Balkan, podrške SAD i Kine, međunarodnih finansijskih institucija;
- Formirati sa Hrvatskom i Albanijom komisiju za izgradnju brze saobraćajnice duž crnogorskog primorja, izraditi tehničku dokumentaciju i realizovati projekat koristeći sve finansijske benefite;

- Formirati ekspertsku grupu koja će preispitati ugovorne obaveze, anekse, dopunske radove, stepen i kvalitet završenih poslova, kašnjenje i zahtjeve kineske kompanije CRBC oko izgradnje dionice autoputa Smokovac –Mataševo;
- Inovirati Studiju restrukturiranja i modernizacije „Aerodromi Crne Gore“ AD i odlučiti kroz koji model to realizovati;
- Izraditi studiju modernizacije i restrukturiranja „Luka Bar“ AD i realizovati je sa optimalnim modelom; sačiniti studiju restrukturiranja i modernizacije „Luka Bar“.

ODRŽIVI TURIZAM

Održivi turizam i održivost u svakom vidu turizma, budućnost je ovog sektora i ima dominantan primat. Potrebno je da bude u saglasju sa novom zelenom politikom EU, jer je podoban svojom veličinom i raznolikošću Crne Gore, njenim potencijalima i posebnostima. Održivi turizam na najkvalitetniji način upravlja resursima, tako da se ostvaruju optimalni ekonomski, socijalni i estetski efekti, poštujući pri tome kulturološki integritet, osnovne ekološke procese, biološku raznolikost i sisteme na kojima se temelji život, stvara dobrobit i blagostanje cjelokupnoga društva. Održivi razvoj turizma podrazumijeva optimalno korišćenje prirodnih resursa uz očuvanje ekoloških procesa, prirodne baštine i biološke raznolikosti, zatim poštovanje društvenih i kulturnih vrijednosti zajednice, te dugoročno planiranje za unapređenje privrednih, ekonomskih i socijalnih stanja unutar zajednice. Održivi turizam produkuje diverzifikaciju turističkog proizvoda, ravnomjeriji regionalni razvoj, snažnije povezuje turizam i poljoprivredu, stvara dodatne mogućnosti za povećanje zaposlenosti, snažno utiče na mnoge druge sektore, rast BDP. Konstantno raste broj turista kojima je životna sredina veoma važan kriterijum. Tako, prema STO, turisti koji su u 2019. godini ostvarili oko 1,5 milijardi dolazaka i oko 1,4 biliona \$ prihoda, za 80% anketiranih - očuvana zdrava životna sredina je važna za izbor destinacije. Crna Gora mora izvršiti potpunu i sveobuhvatnu reformu turističkog

sektora, sprovesti njegovu diverzifikaciju i kroz srednjoročne i dugoročne mjere transformisati ga iz masovnog, pretjeranog i sezonskog turizma u održivi turizam. Pri tome, neophodno je otkloniti ili sanirati brojne limite koji determinišu održivi turizam, bilo da je u pitanju preurbanizacija na određenim lokacijama, divlja gradnja, neizgrađena i loša saobraćajna infrastruktura, nedostatak komunalne infrastrukture, odsustvo upravljanja otpadom, ekološka devastacija, izražena sezonalizacija ili nedostatak kvalitetne domaće radne snage. MJERE:

- Osnovati Ministarstvo za turizam i izvršiti izbor stručnog rukovodećeg kadra u turističkim organizacijama, te hitno i koordinisano definisati i sprovesti aktivnosti u turističkom i drugim zavisnim sektorima;
- Osnovati Savjet za održivi turizam koji će razmatrati i usaglašavati najvažnija pitanja u vezi sa turističkim sektorom, programe i operativne planove oporavka turizma, strategije i akcione planove dugoročnog razvoja;
- Sačiniti Stragiju održivog turizma Crne Gore za period 2024 - 2035. godine, čijom primjenom će se Crna Gora pozicionirati kao globalna visokokvalitetna destinacija, sa „cjelogodišnjim“ turističkim životom, jedinstvenom ponudom, kvalitetnom infrastrukturom, očuvanom životnom sredinom. Strategija bi trebalo posebno da analizira sve činioce održivog turizma, strateško turističko pozicioniranje, turističko strukturiranje, na osnovu koncentracije različitih tipova resursa u pojedinim djelovima, swot analize, revitalizaciju i očuvanje prostora, „oživljavanje“ sjevera, stvaranje potrebne saobraćajne i komunalne infrastrukture, povećanje standarda i kvaliteta postojećih smještajnih kapaciteta i usluga, valorizaciju resursa na održiv način i u cilju povećanja kapaciteta visokokvalitetnog smještaja, diverzifikaciju turističke ponude, stvaranje regionalnih klastera, potreban pravni okvir, systemske podsticaje, reformu obrazovanja i zaposlenja, ekološku i energetsku tranziciju, digitalnu tranziciju, sinergiju sektora, marketinške planove. Strategija bi trebalo da je

u saglasju sa reformama u drugim sektorima, te sa novom zelenom politikom EU;

- Sačiniti Akcioni plan sprovođenja Stragije održivog turizma Crne Gore za period 2024-2028. godine, koji će sadržati sve operativne mjere realizacije.

SAMODOVOLJNOST U HRANI I EKOLOŠKA POLJOPRIVREDA

Stanje u kojem se nalazi poljoprivredno-prehrambeni sektor Crne Gore je krajnje problematično čemu su doprinijeli brojni faktori među kojima su: negativni demografski trendovi, zapuštena sela, devastirani i neiskorišćeni resursi, nedovoljna podrška države i lokalnih samouprava, nedostatak infrastrukture, tehnološki zaostatak, nepostojanje tržišnog koncepta, izraženi interes uvoznčkih lobija, ogroman spoljno-trgovinski deficit, i brojni drugi. Dnevno uvezemo oko 2 miliona €, a minorno izvezemo. Poražavajuća je činjenica da se od preko 516.000 hektara poljoprivredne površine obrađuje samo 190.000 hektara, što je 36%, dok je to u razvijenim državama više od 90%, da je stočni fond, broj gazdinstava i osiguranika sve manji, da je produktivnost na crnogorskim farmama po muznom grlu skoro duplo manja u odnosu na region, čak i do 2,5 puta manja u odnosu na zemlje članice EU. Izdvajanje za Agrobudžet za 2023. godinu predviđeno je 53 miliona €, a iz eurofondova 23 miliona €, što je samo 1,85% od Budžeta, dok se iz Budžeta EU izdvaja 40% u periodu 2021-2027. godine namijenjeno za poljoprivredu, je dovoljan podatak.

Novim politikama EU, Evropskim zelenim planom, Strategijom „Od polja do stola“, Strategijom bioraznolikosti i Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU od 2022. do 2027. godine, poljoprivreda će počivati na održivom ekološkom i tzv. zelenom konceptu, biti otporna prema klimatskim promjenama, zaštititi životnu sredinu, održavati zdravlje zemljišta, ekosistema i ljudi, da će investicije biti u znatno većem obimu, kako bi takva ekološka i održiva poljoprivreda ponovo oživjela porodična poljoprivredna gazdinstva i

jačala lokalnu i turističku ponudu.

Intenzivnom proizvodnjom na globalnom nivou nestaje oko 12 miliona plodnog zemljišta godišnje, a korišćenje velikih količina pesticida, mineralnih đubriva, antibiotika i vitamina negativno utiče na biljni i životinjski svijet. Nove tehnologije i trendovi sve značajnije mijenjaju prehranbeni sastav, navike i potrošačke sklonosti, da poljoprivrednik postaje i prerađivač, distributer ili trgovac, maloprodaja pruža usluge pripreme hrane, postaje i dobavljač, ugostitelji sve češće osnivaju vlastite lance dostave. Nove tehnologije proizvodnju hrane čine „pametnom“, integriraju je u svaki dio industrije, povećavaju produktivnost, smanjuju troškove, stvaraju visokokvalitetne urbane farme, mala preduzeća imaju svoje web stranice i mobilne aplikacije.

Strateški interes Crne Gore je postići samodovoljnost u proizvodnji hrane, supstituišući uvoz sa domaćim proizvodima, koristeći pri tome komparativne prednosti, raznolikost klime, reljefa i zemljišta, što omogućava proizvodnju širokog asortimana poljoprivrednih proizvoda, od mediteranskih do kontinentalnih.

Ekološka poljoprivreda uspostavlja ravnotežu između ljudi, ekosistema i zdravog zemljišta, jača lokalnu i turističku ponudu, poboljšava dobrobit življenja, stavlja fokus na održive investicije, oživljava manja porodična gazdinstva.

MJERE:

- Država mora garantovati otkup tržišnih viškova poljoprivrednih proizvoda po optimalnoj cijeni koja će pokriti realne troškove proizvodnje i obezbijediti razumni profit;
- Povećati izdvajanje za Agobudžet sa sadašnjih 1,83 na 4% do 2027. godine iz budžetskih rashodnih sredstava, namijeniti ih, prije svega, razvoju ekološke i održive poljoprivrede, ruralnom razvoju i ribarstvu;
- Osnovati Agrobanku Crne Gore, koja će sa Razvojnog bankom Crne Gore, komercijalnim bankama, EU-fondovima, sredstvima iz Budžeta, podržati reformu poljoprivrede,

osnivanje poljoprivrednih gazdinstava, stvaranje novih radnih mjesta, modernizaciju proizvodnje i prerade;

- Osnovati preduzeće „Ekološka hrana Crne Gore“ A.D. u državnom vlasništvu, koje će podsticati proizvodnju, otkupljivati tržišne viškove po cijenama koje obezbeđuju rentabilnost proizvodnje, skladištiti ih, prerađivati i plasirati na domaće i inostrano tržište;
- Sačiniti program „Oživimo selo“, koji bi obuhvatio izgradnju infrastrukture - putne, komunalne, telekomunikacione, obrazovne, zdravstvene, kulturne i socijalne;
- Izvršiti novi popis poljoprivrednog zemljišta i zaustaviti njegovu dalju devastaciju i prevođenje u građevinsko zemljište;
- Usvojiti ekonomske i carinske mehanizme zaštite domaće proizvodnje od nelojalne konkurencije i uvoza;
- Osnovati i podržati berzu poljoprivrednih proizvoda i ribe, na kojoj će veletrgovci, zadruga i veći proizvođači prodavati proizvode hotelijerima, ugostiteljima, trgovačkim lancima;
- Osnovati Direkciju za robne rezerve, koja bi raspolagala sa dovoljno strateških prehranbenih proizvoda u skladištima i magacinima za normalan život za period od tri mjeseca. Robne rezerve bi bile i značajan mehanizam za intervenciju u slučaju većih poremećaja na tržištu. Potreba za osnivanjem Robnih rezervi se pokazala neophodnom u brojnim kriznim slučajevima;
- Osnovati Centar za pametnu poljoprivredu sa ICT djelatnošću, koji bi povezao nauku i proizvodnju hrane, doprinio automatizaciji proizvodnje, ponudio nove tehnologije i inovacije, digitalizaciju poljoprivrede, umrežio ekosistem, povezao lanac od polja do stola, preduprijedio nepovoljne vremenske uslove, zaustavio bolesti, značajno povećao produktivnost i kvalitet i smanjio troškove;
- Sačiniti set finansijskih i poreskih mjera za podršku preduzetničkim inicijativama, posebno mladih poljoprivrednika u ruralnim područjima i

obezbjeđivanje njihove održivosti;

- Umrežiti turizam i poljoprivredu u cilju unapređenja sadržaja ponude, autentičnosti, valorizacije resursa, diverzifikacije, povećanja proizvodnje, otvaranja novih radnih mjesta, stvaranja prepoznatljive gastro destinacije;
- Sačiniti i realizovati plan zaštite i povećanja otpornosti poljoprivrede od izglednog porasta promjenljivosti klime, ekstremnih temperatura, suša i poplava, i obezbijediti svakodnevno informisanje;
- Ojačati savjetodavnu službu na cijeloj teritoriji Crne Gore, preko koje bi se kroz razne oblike prezentacija, obuka, predavanja, preporuka, upozorenja, komunikacije vršio izbor i uzgoj najbolje pasmine stočnog fonda, unaprijedilo voćarstvo, jačao razvoj biljne proizvodnje;
- Permanentno informisanje i obuka o mogućnostima i načinu korišćenja IPARD i drugih EU-fondova i terminima za prijavu;
- Permanentno unapređivanje sanitarne kontrole u cilju postizanja ekološke proizvodnje poljoprivrednih proizvoda, kvalitetnog uvoza i korišćenja zdrave hrane;
- Nastaviti brendiranje domaćih proizvoda, poštujući cijeli lanac domaće proizvodnje i prerade, kako bi uistinu dobili proizvod sa zaštićenom oznakom kvaliteta na nacionalnom nivou, priznat u svijetu, čija cijena bi bila znatno viša u odnosu na onu za proizvode iz masovne, hibridne i komercijalne proizvodnje;
- Intenzivnije promovisati programe „Kupuj domaće“, „Ekološki kvalitet“, „Planinski proizvod“, „Sa moje farme“ preko različitih subjekta od medija, sajмова do trgovačkih lanaca;
- Podstaci razvoj zadruga i klastera za pojedine mikro lokacije i asortimane proizvodnje sa ciljem smanjenja ulaganja u mehanizaciju, veće produkcije i boljeg plasmana;
- Sačiniti interveni plan očuvanja i saniranja kvaliteta voda i ribljeg fonda u saradnji sa zemljama Jadranskog mora i zajedničkih vodotoka i stajaćih voda, unaprijediti zakonsku

regulativu u oblasti ekologije, sprovesti preporuke EK, pojačati inspekcijski nadzor, planski ređavati komunalni otpad;

- Sačiniti plan za ispunjavanje mjera datih u Izveštaju Evropske komisije za Crnu Goru za 2022. godinu za Poglavlje 11 - Poljoprivreda i ruralni razvoj, Poglavlje 12 - Bezbednost hrane, veterinarstvo i fitosanitarna politika i Poglavlje 13 - Ribarstvo;
- Sačiniti „Strategiju razvoja poljoprivrede za period 2024- 2030. godina“, koja bi ponudila viziju i plan strateškog razvoja i transformacije poljoprivredno-prehranbenog sektora u svim fazama, uključujući poljoprivrednu proizvodnju, preradu, distribuciju proizvoda, tržište i zahtjeve potrošača. Strategija bi obuhvatila sve mehanizme razvoja i modele rasta ekološki održive i konkurentne poljoprivrede, koristeći komparativne prednosti, uvažila klimatske promjene, te na taj način postigla kumulativnu samodovoljnost i anulirala spoljno-trgovinski deficit u izvozu i uvozu hrane. Bila bi u saglasju sa Evropskim zelenim planom, Strategijom „Od polja do stola“, Strategijom bioraznolikosti i Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU za period 2021-2027. godina;
- Sačiniti Akcioni plan sprovođenja Strategije razvoja poljoprivrede za period 2024-2026. godina.

DRUŠTVO ZNANJA – OBRAZOVANJE I NAUKA

Znanje je resurs nad resursima. Od valorizacije znanja zavisi valorizacija ostalih resursa i kvalitet ukupnog života. Bez ulaganja u obrazovanje i nauku nema progresa države. Izdvajanja za nauku po Lisabonskoj konvenciji, čija smo potpisnica, trebala su da do 2010. godine dostignu nivo od 3%BDP. U naprednim i tehnološko razvijenim državama ona su u kontinuitetu veća od 5%BDP. Stanje u ovom sektoru u Crnoj Gori je zabrinjavajuće. Politika je zagospodarila obrazovnim sektorom. Na rukovodećim mjestima nijesu najkvalitetniji, već partijski podobni. Urušen je kvalitet obrazovnog sistema. Naši učenici su na začelju ljestvice nivoa znanja uprkos hiperprodukciji diploma „Luča“. Pojedinačni uspjesi proizvod su talenta

učenika, samostalnog rada i zalaganja pojedinih nastavnika, a ne sistema. Kurikulumi su postali predmet identitetskih nadgornjavanja. Obrazovna infrastruktura je nedovoljna, devastirana i u vidnom zaostatku za naprednim državama.

Zabrinjavajuća je dekadencija među mladima, korišćenje psihoaktivnih supstanci, porast vršnjačkog nasilja. Želja mladih je da do uspjeha dođu neradom, protekcionizmom, partijskom podobnošću i korupcijom. Uzori su im ljudi iz kriminala.

Mnoge visoko-školske ustanove su došle do licence za rad mimo propisanih kriterijuma. Akreditacije studijskih programa se olako dobijaju. Nastavni planovi i programi ne prate savremene trendove i tokove, niti potrebe tržišta rada. Nikada nije urađena analiza kvaliteta sistema obrazovanja nakon primjene Bolonjske deklaracije. Ona se primjenjuje na „crnogorski način“, kršeći osnovne postulate.

Mnogi izbori u nastavna i naučna zvanja bili su motivisani političkom podobnošću, a ne stručnošću. Oprema za naučno-istraživački rad na vrlo je niskom nivou. Naši univerziteti su na samom začelju međunarodno priznatih rang lista. Materijalni status univerzitetskih profesora zahvaljujući inicijativi Pokreta za promjene je za crnogorske uslove na zavidnom nivou.

Tržište rada preplavljeno je sumnjivim diplomama na svim nivoima. Ogroman problem imamo i sa „odlivom mozgova“.

MJERE:

- Kroz izmjenu zakonske regulative izvršiti potpunu depolitizaciju sistema obrazovanja, dajući primat kvalitetu i viziji razvoja;
- Značajno unaprijediti društveni i materijalni status prosvjetnih radnika na douniverzitetskom nivou, kako bi ta profesija postala atraktivna;
- Povećati prostorne kapacitete kroz izgradnju novih i rekonstrukciju postojećih vrtića, kako bi se značajno povećao obuhvat djece koja

borave u njima;

- Omogućiti besplatan boravak u vrtićima djeci korisnicima materijalnog obezbjeđenja porodice i djeci koju izdržava samohrani roditelj, koji nije zaposlen ili prima minimalnu zaradu;
- Započeti kurikularnu reformu na svim nivoima, kako bi naš sistem obrazovanja dobio na kvalitetu i pratio savremene trendove;
- Proaktivnim mjerama suzbiti vršnjačko nasilje na prihvatljiv nivo i uvesti prisustvo policajca u školskim dvorištima;
- Stimulisati upis u srednje stručne škole i jačati dualni sistem obrazovanja;
- Izmijeniti proceduru za izbor rektora i dekana na Univerzitetu Crne Gore kroz sistem neposrednog tajnog glasanja akademskog osoblja, kako bi se izvršila decentralizacija i depolitizacija u ovom segmentu;
- Izvršiti reviziju svih izbornih zvanja, kako bi se Univerzitet oslobodio od nekompetentnih kadrova, koji su zahvaljujući političkim i drugim vezama uspjeli da se okite zvanjima univerzitetskih profesora;
- Omogućiti mladim kadrovima na Univerzitetu da napreduju, na taj način što se izbor u nastavno zvanje neće uslovljavati fondom časova, već isključivo zavisiti od naučnih referenci;
- Akademskom osoblju na Univerzitetu strukturirati zaradu, tako da jedan dio se veže za nastavne aktivnosti, a jedan dio za naučno-istraživački rad;
- Izvršiti detaljnu reviziju poslovanja Univerziteta Crne Gore u zadnjih 20 godina;
- Stimulisati slobodnu misao na Univerzitetu Crne Gore, kao mjesto za debatovanje na razne društvene teme;
- Otvoriti studijske programe za nastavu na Engleskom jeziku;
- Značajno unaprijediti infrastrukturu i uslove za odvijanje nastave i naučno-istraživački rad na svim univerzitetskim jedinicama;

- Intenzivirati međunarodnu saradnju i razmjenu, posebno stimulisati mobilnost nastavnog kadra, kako bi unaprijedili znanja i vještine i prenijeli ih na studente;
- Stipendirati talentovane studente i deficitarna zanimanja uz obavezu da po završetku studija budu na raspolaganju državi Crnoj Gori;
- Značajno poboljšati studentske servise, a posebno povećati kapacitete za smještaj studenata, kroz izgradnju novih i poboljšanje i proširenje postojećih kapaciteta;
- Omogućiti besplatan smještaj i ishranu studentima čije su porodice korisnici materijalnog obezbjeđenja, kao i djeci nezaposlenih ili samohranih roditelja koji primaju minimalnu zaradu;
- Ažurirati i sačiniti direktorijum akademskog osoblja i potvrđenih stručnjaka u Crnoj Gori i dijaspori prema referencama i po ustanovama;
- Revidirati, unaprijediti i intenzivirati primjenu Mape puta za istraživačku infrastrukturu – prepoznati prioritete modernizacije nacionalne istraživačke opreme, formirati zajednički nacionalni istraživački prostor, "otvoriti" i učiniti dostupnim istraživački prostor, povezati ga sa regionalnim istraživačkim prostorom, Evropskim istraživačkim prostorom (ERA) i svjetskim istraživačkim centrima, otvoriti pristup publikacijama i istraživačkim podacima, podstaći mobilnost i umrežavanje istraživača i naučnika, značajno povećati državnu finansijsku podršku istraživačkoj djelatnosti, uvesti i podržati različite instrumente i finansijske izvore podrške istraživanju, efikasno koristiti EU i druge fondove namijenjene istraživanju, uvesti jasne kriterijume i punu transparentnost pri dodjeljivanju sredstava, kontroli trošenja i analizi efekata dodijeljenih finansijskih sredstava;
- Aktivno učestvovati u svim programima EU i pregovorima sa EK oko korišćenja finansijskih i drugih mogućnosti koji nudi „Horizont Evropa“ i drugi aktuelni programi;
- Uspostaviti i unaprijediti inovacionu infrastrukturu, umrežiti je, pustiti u rad i povezati

sa privredom, uspostaviti novi finansijski okvir i kroz poreske olakšice stimulisati inovacije, povezati se regionalno, a i sa EU i međunarodnim inovacionim centrima, efikasno koristiti EU i druge raspoložive fondove, sačiniti Akcioni plan realizacije Strategije pametne specijalizacije Crne Gore;

- Formirati Institut za razvoj Crne Gore, kao vodeću instituciju u kreiranju strateškog razvoja i izradi tehno-ekonomskih analiza, studija i strategija, koji bi okupio istaknute domaće stručnjake po pojedinim oblastima kako dominantno kreirali razvoj zemlje. Prioritetne aktivnosti Instituta bile bi pokretanje velikog i održivog investicionog ciklusa;
- Povećavati budžetska izdvajanja za naučno-istraživačku djelatnost, naučno-istraživačke projekte, inovacione grantove, bilateralnu saradnju, konkurse za stipendije, postepeno do 3% u 2027. godini, kako bi postali konkurentni u Evropskom istraživačkom prostoru.

ODRŽIVI ZDRAVSTVENI SISTEM

Zdravlje nije samo odsustvo bolesti ili onesposobljenosti, već stanje potpunog fizičkog, psihičkog i socijalnog blagostanja. Zdravlje je „resurszasvakodnevnizivot“. Koronakrizaje ogolila poražavajuću stvarnost zdravstvenih sistema, nedostatak prostornih i kadrovskih kapaciteta, ali i informatičke povezanosti, te neophodnih nacionalnih vodiča dobre prakse za prevenciju, dijagnostifikovanje i liječenje najčešćih oboljenja, kao i neophodnost sprovođenja kontinuirane medicinske edukacije kadra i razvoja naučne djelatnosti u medicini.

Kadrovska baza javnog zdravstvenog sistema Crne Gore predstavlja nešto manje od 9000 zaposlenih, od čega je oko 78% medicinski kadar, od toga oko 20% su ljekari. Poboljšanje materijalnog statusa zdravstvenih radnika, posebno ljekara, zahvaljujući inicijativi Pokreta za promjene, usporilo je odliv zdravstvenih radnika iz javnog sektora. Razlozi za emigraciju zdravstvenih radnika, pored materijalnog statusa su i odsustvo mogućnosti kontinuirane edukacije i adekvatnih

uslova rada. Manjak stručnog kadra „rješava“ se enormnim brojem pregleda što skraćuje vrijeme trajanja pregleda, pa pacijenti to tumače kao neposvećenost, a dolazi i do „burn out“ sindroma kod ljekara.

Budžetom za 2023. godinu za zdravstveni sistem izdvojeno 386,4 miliona €, odnosno 624 € po glavi stanovnika, što je značajno povećanje u odnosu na prethodni period, ali i dalje značajno manje u odnosu na prosjek u EU, koji je prije pandemije iznosio 2.900 €, a Luksemburgu čak iznad 5.000 €. Naši građani izdvajaju za dopunsku zdravstvenu zaštitu lična sredstva više od 40%.

Zdravstveni sistem Crne Gore nije kvalitetno integrisan i održiv. U njemu radi oko 2000 ljekara, što je manje od evropskog prosjeka. Broj medicinskih sestara i tehničara značajno je manji od potrebnog, dok je broj administrativnog osoblja značajno veći od evropskog prosjeka. Primarna zdravstvena zaštita ne funkcioniše ni približno neophodno potrebama građana. Sekundarni nivo zdravstvene zaštite, koji bi trebalo da obuhvati specijalističko-konsultativnu, konzilijarnu i bolničku zdravstvenu zaštitu, je na nezadovoljavajućem nivou, kako zbog izuzetno malog broja ljekara specijalista, tako i zbog neadekvatne medicinske opreme kojom bolnice raspolažu. Hitna medicinska pomoć godinama je svedena je na transportnu službu, bez potrebnih dijagnostičkih i terapijskih mogućnosti. Činjenica da ne postoji protokol za tretman ni jednog stanja vrlo je zabrinjavajuća.

Kontinuirana medicinska edukacija nije odraz strategije razvoja zemlje, već ličnih aspiracija zaposlenih. Nedopustiva je činjenica da ne postoji obaveza da edukovani ljekar osposobi ostale ljekare naučenoj proceduri, već mu je to samo osnov samopromocije.

Važeća strategija za poboljšanje kvaliteta zaštite i bezbjednosti pacijenata 2019-2023., ne nudi viziju razvoja i reformi, nije racionalna u smislu ostvarivosti, i predstavlja održavanje statusa quo i samo „kozmetičke“ promjene.

Mentalno zdravlje građana se značajno pogoršava, kao posljedica teških životnih uslova i stalne neizvjesnosti. Činjenica je da i dalje osjetljive grupe pacijenata ne dobijaju zadovoljavajuću zdravstvenu uslugu. Decenijski degradirano životno okruženje, ekološki problemi, način življenja i uslovi rada proizveli su mnoga teška akutna i hronična oboljenja.

MJERE:

- Ustanovama, već i po specijalističkim granama, kako bi dobili adekvatnu sliku potreba za proširenjem, jer kapacitet ustanova nije samo kapacitet bolničkih kreveta;
- Nastaviti započeti trend ulaganja u zdravstvene kapacitete, kao i decentralizaciju zdravstvenog sistema u cilju povećanja ujednačenosti zdravstvene usluge na cijelom području države uz kontinuirano snaženje medicinskog kadra;
- Sprovesti edukaciju i profesionalizaciju javne administracije u zdravstvu, prije svega u oblasti zdravstvene ekonomije čime bi se uz dobijanja preciznih podataka omogućilo i permanentno mjerenje indikatora kvaliteta zdravstvene zaštite, ali i povećao kvantum znanja o organizaciji i upravljanju resursima;
- Definisati pakete obaveznih zdravstvenih usluga, kako na nivou ukupnog sistema, tako i po svim nivoima zdravstvene zaštite;
- Oformiti registre bolesti, sa akcentom na hronične nezarazne bolesti, kao neophodnu osnovu za stvaranje daljih strategija razvoja.
- Redefinisati usluge koje se pružaju na primarnom nivou, povećavajući pravo izabranih ljekara na veću dijagnostičku i terapijsku paletu čime bi se smanjio procenat pacijenata koji se upućuju na viši nivo zdravstvene zaštite na prihvatljivih 30%;
- Značajno povećati izdvajanja za preventivne preglede, imajući na umu postojanje epidemije hroničnih nezaraznih bolesti koje sa 94% učestvuju u ukupnom mortalitetu u Crnoj Gori, čime bi se napokon promijenio neslavni trend, u kojem usluge pružene na sekundarnom i tercijalnom nivou zdravstvene zaštite i preko

četiri puta nadmašuju preventivne preglede, a izabranim ljekarima bi se vratio zasluženi status i pacijenti bi prestali da ih smatraju ljekarima nižeg ranga;

- Nastaviti sa povećanjem broja specijalizacija uz plansko selektovanje određenih oblasti zbog limitiranog broja zdravstvenih radnika;
- Izdvojiti prioritete specijalizacije po regionima nakon detaljnog mapiranja kadrovskih kapaciteta tri tercijalna zdravstvena centra u zemlji, kako bi adekvatno profilisali neophodni zdravstveni kadar;
- Jačati kapacitete hitne medicinske pomoći, kao jedne od najvažnijih karika u tretmanu urgentnih stanja u medicini, stimulisanjem ljekara kroz brze specijalizacije da ostanu u ovoj službi i time prekinuti trend dominantnog zapošljavanja u hitnoj službi ljekara bez dovoljno iskustva, kojima je to „prolazna stanica“ ka sekundarnom i tercijalnom nivou;
- Donijeti protokole i normative, uspostaviti standarde i u kontinuitetu vršiti evaluaciju kvaliteta pružanja zdravstvenih usluga;
- Sačiniti vodiče u svim oblastima medicine, vodeći se prioritetima u smislu hitnih stanja u medicini, a potom i prevalencije određene bolesti čime bi se doprinijelo povećanju značaja svih karika u hijerarhijskom lancu, smanjila ljeakrska greška na minimum i ujednačio kvalitet pružanja zdravstvene usluge na čitavoj teritoriji države;
- Obezbijediti kontinuiranu edukaciju medicinskom kadru, ne samo po ugovorima sa kliničkim centrima Srbije, već i u evropskim centrima izvrsnosti;
- Revidirati postojeće i definisati realne ciljeve Strategije razvoja zdravstva za naredni period i stalno analizirati implementaciju usvojenih akcionih planova;
- Povećati izdvajanja za zdravstveni sistem za minimum 100 € na godišnjem nivou po glavi stanovnika samo iz državnog Budžeta, kako bi vremenom, uz sredstva dobijena iz međunarodnih fondova i od donatora, zdravstvena mreža i zdravstveni sistem postali

održivi i zadovoljili potrebe građana Crne Gore;

- Na optimalan način usaglasiti različite koncepte za proširenje postojećih i izgradnju novih zdravstvenih ustanova na primarnom, sekundarnom i tercijalnom nivou, koristeći u što većoj mjeri finansijska sredstva i podršku iz Investicionog okvira za Zapadni Balkan i drugih međunarodnih fondova;
- Preispitati način finansiranja zdravstvene zaštite i održivost sistema nakon odluke o ukidanju obaveznih doprinosa za zdravstvo;
- Napraviti realni finansijski plan budžetiranja zdravstvenog sistema, koji će biti definisan realnom cijenom usluga, a ne opredeljenim državnim budžetom.

KULTURA ZA SVE

Kulturna scena u Crnoj Gori još uvijek je prilično ispolitizovana i podijeljena po nacionalnom ključu, a suštinsko valorizovanje i estetski dometi tzv. projekata od nacionalnog značaja su sasvim zanemareni, te je najčešće zloupotrebljavana za podizanje ideoloških strasti i konflikata. Država još uvijek nema usvojenu Strategiju razvoja kulture, postulate i mehanizme na kojima bi počivao sistem, niti je definisano šta Crna Gora očekuje od kulture. Kulturni identitet države dominantno se prilagođavao potrebama i identitetu vladajuće ideologije. Institucije kulture se uglavnom isključivo oslanjaju na finansiranje iz budžeta bez potencijala ili svijesti o neophodnosti komercijalnog poslovanja, a evropska praksa je da se skoro 50% novca mora prihodovati od benefita koje donosi projekat. U protivnom, projekat se smatra promašenim. U zadnje vrijeme primjetni su ohrabrujući pozitivni iskoraci i proaktivan pristup u radu Muzičkog centra i Prirodnačkog muzeja. Institucije sistema se potpuno neodgovorno i indolentno ponašaju u odnosu na kulturnu i prirodnu baštinu. rijeti nam gubitak statusa grada Kotora na listi Svjetske baštine UNESCO-a. Kontrola prometa umjetnina i antikviteta nije adekvatno regulisana, čime se državi uskraćuje dio prihoda. Kadrovski kapaciteti u institucijama kulture su upitni, jer su politička uhljebljavanja dovela do deprofesionalizacije i srozavanja autoriteta ustanova i institucija. Prostori

u kojima su smještene institucije kulture uglavnom su nedovoljni, neadekvatni, loše opremljeni i generalno u lošem stanju. Crna Gora je potpisnica velikog broja bilateralnih sporazuma i protokola saradnje iz oblasti kulture, ali to još uvijek nije uslovalo adekvatnu razmjenu iskustava i recipročno učešće relevantnih kulturnih aktera između zemalja potpisnica. Nedovoljna pažnja se posvećuje sadržajima koji se pojavljuju na medijskoj sceni. Tako su elektronski i štampani mediji preplavljeni govorom mržnje i netrpeljivosti, sadržajima nasilja, pa i pornografije, kao i okultizma, a takvi programi su dostupni čak i djeci. Lokalna kulturna scena je prilično zapuštena, i nemamo ujednačen i ravnomjeran razvoj svih djelatnosti kulture na lokalnim nivoima. Pozorišna, likovna, audio-vizuelna i muzička produkcija su koncentrisane u svega nekoliko centara. Nedostaje programa na otvorenom, posebno u kontinentalnom djelu Crne Gore.

MJERE:

- Izraditi Strategiju razvoja kulture kojoj će prethoditi objektivna analiza stanja;
- Usvojiti Nacionalni program razvoja kulture i unaprijediti zakonodavni okvir;
- Decentralizovati model kulturne politike, i osloboditi ga birokratskih barijera;
- Ojačati kadrovske kapacitete u institucijama kulture;
- Podsticati razvoj alternativnih i marginalnih kulturnih modela i promovisati raznolikost kulturnih izraza;
- Podsticati kulturne različitosti - multikulturalnost, rodnu ravnopravnost i kulturne izraze različitih socijalnih grupa i pripadnika manjina;
- Planski postići ravnomjerniji razvoj kulture na teritoriji Crne Gore;
- Poboljšati tehničko-tehnološke uslove u ustanovama kulture, digitalizovati ih i sačiniti elektronske evidencije aktera u kulturi, uključujući nezavisnu kulturnu scenu;
- Učiniti kulturu dostupnom laičkoj javnosti kroz

razne vidove komunikacije;

- Povećati iskorišćenost dostupnih međunarodnih fondova namijenjenih projektima iz oblasti kulture;
- Povećati broj međunarodnih koprodukcija u kojima učestvuje Crna Gora;
- Osnovati Agenciju za promociju kulture i kulturnog imidža Crne Gore, koja bi naše stvaraoce, i ono što oni rade, promovisala i predstavila inostranstvu;
- Uspostaviti međusektorsku saradnju kulture sa sektorima privrede, turizma, obrazovanja, sporta, i dr.
- Poseban akcenat staviti na kulturni turizam;
- Uvesti u legalne tokove tržište umjetnina i antikviteta.
- Sanirati i staviti u funkciju potencijale kulturne baštine i iskoristiti ih za promovisanje kulturnog turizma;
- Napraviti elektronsku bazu kulturne baštine, dostupnu široj javnosti;
- Obezbijediti uslove i prostorne kapacitete za čuvanje pokretne kulturne baštine – depoe;
- Omogućiti kontinuirano stručno usavršavanje zaposlenih u kulturi i unaprijediti materijalni status kulturnih djelatnika;
- Priznati i vrednovati naučnoistraživački rad u institucijama kulture;
- Ustanoviti državnu nagradu za stručnjake iz oblasti očuvanja i unapređenja kulturne baštine;
- Obezbijediti tehničke i druge uslove za dostupnost kulturnih programa osobama sa invaliditetom
- Uključiti mlade stvaraoce u osmišljavanje kulturnih programa i stimulisati kreativne industrije;

DRŽAVA SOCIJALNE PRAVDE

Crna Gora je Ustavom definisana kao država socijalne pravde, međutim, u praksi to nije, brojni

građani su doslovno gladni, a socijalna primanja ne obezbjeđuju ni elementarnu egzistenciju. Zapanjujući je podatak da u Crnoj Gori čak 140.000 građana živi na rubu siromaštva, da najmanje jedna trećina djece živi u siromaštvu. Zvanični podaci o dohodku i uslovima življenja pokazuju da se stopa rizika od siromaštva u Crnoj Gori u prethodnoj godini povećala sa 14.5 na 21.2%. Ankete ukazuju na to da kada bi se isključili socijalni transferi iz dohodka, procenat osoba koje su u riziku od siromaštva bi se sa osnovnih 21.2% popeo na 27.2%, a ukoliko bi se isključila i primanja od penzija stopa rizika bi iznosila čak 42.4%. Ankete takođe pokazuju da prošle godine 24% građana nije moglo priuštiti sebi najmanje 7 od 13 bitnih materijalnih stvari, koje se odnose na pristup internetu, posjedovanje automobila, zamjenu dotrajale odjeće novom, posjedovanje dva para adekvatnih cipela, itd. Tako je čak 67.2% osoba za prošlu godinu navelo da živi u domaćinstvu koje sebi ne može da obezbijedi nedjelju dana godišnjeg odmora, 61.2% nije moglo priuštiti neočekivani finansijski trošak, 31.8% je kasnilo sa plaćanjem obaveza, 20% nije moglo sebi da priušti svaki drugi dan jelo sa mesom, 18% nije moglo adekvatno zagrijati stan ili kuću. Prema tipu domaćinstva, najveću stopu rizika od siromaštva su imale osobe u porodicama koje čine samohrani roditelji samo sa jednim djetetom i to čak preko 47%. Takođe, 45% osoba koje žive u najmanje petočlanim porodicama sa oba roditelja je u riziku od siromaštva, dok je svaka peta osoba u istom tom riziku kada su u pitanju domaćinstva sa dva roditelja i dvoje djece.

Prema starosnoj strukturi, osobe mlađe od 18 godina najviše su bile izložene riziku od siromaštva i to 35.5%, te svaki četvrti između 18 i 25 godina. Najnižu stopu od 13.8% rizika od siromaštva imale su osobe starosti od 65 i više godina. Procenat djece koja su u riziku od siromaštva ili koja ne mogu priuštiti više od pet od 13 osnovnih materijalnih stvari za život iznosi 45.5%.

Podaci pokazuju i drastičnu razliku po pitanju stope siromaštva po regionu. Tako na sjeveru ta stopa je čak 40%, centralnom dijelu 14.7%, a na jugu 10.5%. Riziku od siromaštva je izložen bio svaki treći

stanovnik ruralnog područja, 29.6%, dok je stopa u gradskom području iznosila 16.6%. Prema statusu aktivnosti, 40% nezaposlenih je bilo u riziku od siromaštva, 15.7% samozaposlenih, 5% zaposlenih kod poslodavaca, 12.2% penzioneri i 28.8% u grupi ostalih radno neaktivnih građana.

Ekonomske i socijalne nejednakosti u državi sve su izraženije. Uvećanje socijalnih davanja koja iznose, od februara 2023. godine, 3% od Budžeta, nije ni približno dovoljno, jer je materijalno obezbjeđenje četvoročlane porodice od 136.52 €, još uvijek šest puta manje od cijene minimalne potrošačke korpe koja iznosi 800.2 €.

Dobra socijalna politika je balans usluga iz raznih oblasti sa zadatkom da se korisnici osnaže do mjere da im ta usluga više nije potrebna. Nažalost naše trenutno stanje ukazuje da sistem socijalne politike u Crnoj Gori uglavnom je usmjeren na materijalna davanja i to nedovoljna. Porodice moraju biti sistematski podržane i moraju se razvijati usluge koje su im potrebne. Sve što se radi, a nije sistematski i nije umreženo, neće dati rezultate i kratko će trajati. Pobijedeni režim se faktički osvrtao na problem siromaštva, socijalu je rješavao tako što se ostavljalo svima da se „snalaze” – rade na crno, otimaju od države, prirode, ko što i kako stigne. Prethodne dvije Vlade i Skupština su značajno povećali sa 1.9 na 3% izdvajanja iz Budžeta za socijalne usluge. Međutim, prema nekim analizama, samo 10% od tih sredstava dolazi do stvarno ugroženih. Nemamo ni nove strategije, ni razvoj sistema socijalne i dječije zaštite kako bi se unaprijedio kvalitet života korisnika i osnažio njihov samostalan i produktivan život.

Smanjenje siromaštva mora biti nacionalni prioritet. Ovim programom se u potpunosti postiže.

MJERE:

- Dinamičan i održiv ekonomski rast i stvaranje novih kvalitetnih radnih mjesta, što omogućava ovaj Program je najefikasnija mjera za suzbijanje siromaštva;
- Revizija efekata Zakona o socijalnoj zaštiti, na

način da se kriterijumi za dobijanje materijalnog obezbjeđenja porodice (MOP) usklade sa stvarnim stanjem na terenu i potrebama ljudi u ekstremnom siromaštvu;

- Napraviti reviziju efikasnosti projekta „Socijalni karton“ u cilju njegovog usklađivanja sa dinamičnim promjenama koje pogađaju sve veći broj stanovnika;
- Projektom „Socijalnog kartona“ obuhvatiti sve građane i umrežiti sve podatke u vezi sa socijalnim statusom svakog građanina;
- Uvesti nove socijalne servise;
- Pokrenuti projekat izgradnje socijalnih stanova i socijalnih naselja koji bi se davali na korišćenje socijalno ugroženim stanovnicima;
- Obezbijediti minimalne količine električne energije za korisnike MOP-a koja bi bila besplatna;
- Pripremiti Strategiju za sprečavanje bacanja viškova hrane i njeno efikasno prikupljanje i distribuciju;
- Podsticati socijalno preduzetništvo;
- Obezbijediti izgradnju stanova u vlasništvu države i opština, koji bi se izdavali na korišćenje podstanarima do rješavanja njihovog stambenog pitanja;
- Pripremiti poseban plan izgradnje državnih i opštinskih stanova koji bi se izdavali penzionerima koji nemaju riješen status, a čije se pravo stanovanja ne bi moglo prenositi na ostale članove porodice;
- U kontinuitetu povećavati ciljano izdvajanje za socijalne usluge, uz saglasje sa fiskalnom stabilnošću;
- Osnovati Nacionalni savjet za borbu protiv siromaštva;
- Sačiniti Strategiju borbe protiv siromaštva i usvojiti izmjene i dopune Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti u cilju proširanja usluga kako bi osim četiri propisane vrste, imali inovativne socijalne usluge, te ojačati ulogu Zavoda za socijalnu i dječiju zaštitu i raditi na decentralizaciji socijalne i dječije zaštite;

- Omogućiti kvalitetno obrazovanje za svako dijete kao neophodan uslov za prekid međugeneracijskog ciklusa siromaštva;
- Jačati usluge hraniteljstva, kako bi se osiguralo da svako dijete, uključujući i onu sa smetnjama u razvaju, odrastaju u porodičnom okruženju punom ljubavi;
- Reformisati postojeće kriterijume metode odabira korisnika materijalnog obezbjeđenja i učiniti ih fleksibilnijim;
- Poboljšati zdravstvene i druge usluge iz domena socijalne i dječije zaštite za djecu i porodicu;
- Uspostaviti informacioni sistem socijalnog staranja i umrežiti ga sa svim relevantnim bazama podataka;
- Obezbijediti jedan besplatan obrok u školama i postepeno uvoditi obavezno postojanje školske kuhinje;
- Uspostaviti registar samohranih roditelja i napraviti set mjera koje će unaprijediti standard ove kategorije stanovništva;
- Usvojiti osnovni paket mjera koji će obezbijediti potreban nivo i kontinuitet socijalne zaštite ranjivih kategorija stanovništva;
- Omogućiti otvaranje socijalnih prodavnica sa znatno nižim cijenama za korisnike socijalne pomoći i ranjive kategorije stanovništva;
- Voditi proaktivnu politiku u cilju rješavanja stambenog pitanja socijalno ugroženih lica;
- Reformisati funkcionisanje centara za socijalni rad, kadrovski ih ojačati i unaprijediti materijalni status socijalnim radnicima;
- Unaprijediti materijalna davanja u okviru socijalne i dječije zaštite;
- Podržati vaninstitucionalne oblike socijalne zaštite ranjivih kategorija – narodne kuhinje, sigurne ženske kuće, prihvatilišta za beskućnike, dnevne centre;

POLITIKA PREMA ŽENAMA

Uprkos tome što žene čine više od pola populacije u Crnoj Gori i što nema pravnih ograničenja, čak

je rodna ravnopravnost ustavna kategorija, praksa pokazuje da na mjestima odlučivanja i dalje dominiraju muškarci, žene nemaju jednake šanse prilikom zapošljavanja, svaka treća trpi neki vid nasilja, te smo još uvijek daleko od tolerantnog društva u kojem svako može nesmetano da uživa svoja prava. Naslijeđene negativne matrice stereotipa i predrasuda još uvijek snažno opterećuju i usložnjavaju egzistenciju žena na ovim prostorima, pa nerijetko generišu i verbalno, psihičko pa i fizičko nasilje. Ako se i osmjere da se istaknu svojim radom i zalaganjem u javnom životu, posebno politici, nerijetko bivaju podvrgnute verbalnom nasilju, ismijane, ponižene i na taj način oslabljene za dalji politički uticaj i ugled. Žene iz ranjivih kategorija, posebno one sa invaliditetom, su dvostruko diskriminirane. Teret COVID krize dominantno su iznijele žene.

Sve ovo nas obavezuje da kao društvo prepoznamo diskriminaciju sa rodnog aspekta i uvedemo politike jednakih mogućnosti, kako bi se uskladili sa savremenim civilizacijskim i demokratskim tekovinama i postali humanija država koja počiva na vladavini prava i poštovanju osnovnih ljudskih prava.

Rodna ravnopravnost se mora shvatiti kao stvarna potreba našeg društva, a ne samo kao uslov za ulazak u Eropsku uniju. MJERE:

- Sistemski djelovati na ekonomsko osnaživanje žene;
- Otvoriti centre za žensko preduzetništvo na lokalnim nivoima;
- Obezbijediti povoljne kreditne linije za žensko preduzetništvo u iznosu od najmanje 15.000 €, sa grejs periodom od dvije do pet godina;
- Stimulisati najbolje preduzetničke ideje u ženskom biznisu sa bespovratnim iznosom od 3.000 €;
- Snažnim stimulativnim mjerama podstaći poslodavce da zapošljavaju žene sa invaliditetom, samohrane majke, žene žrtve porodičnog nasilja;
- Kreirati programe u okviru Zavoda za zapošljavanje kojima se stiču znanja i vještine koje omogućavaju bržu prekvalifikaciju žena, čineći ih konkurentnijim na tržištu rada;
- Za one žene koje nijesu u mogućnosti da rade, žene domaćice, žene na selu, obezbijediti socijalnu penziju u iznosu od najmanje 250 € kad navrš 60 godina starosti;
- Obezbijediti nezaposlenim majkama novčanu naknadu od 200 € za vrijeme trudnoće, kao i adekvatnu podršku tokom trajanja porodijskog odsustva;
- Pokrenuti inicijativu da se nađe način da se rad žena u kući plaća;
- Obezbijediti mogućnost dvogodišnjeg porodijskog odsustva majkama koje su rodile treće i svako sljedeće dijete;
- Samohranim majkama propisati mogućnost porodijskog odsustva dok dijete ne navrš tri godine života;
- Stimulisati poslodavce da obezbijede ženama rad od kuće ukoliko im je ta opcija prihvatljivija;
- Osnovati Fond za naknadu štete žrtvama nasilja;
- Uvesti obavezne i besplatne preventivne zdravstvene preglede dojke i grlića materice. Obezbijediti pokretne ambulante za ovu vrstu pregleda žena u ruralnim djelovima. Širokom kampanjom podizati svijest o značaju prevencije ovih oboljenja.
- Stimulisati lokalne samouprave da obezbijede „bebisiting“ servis po satu, kao i tokom noći za žene koje rade noćne smjene;
- Učiniti sva porodilišta „baby friendly“;
- Otvoriti Banku humanog mlijeka;
- Ustanoviti Ženski klub kao stalno radno tijelo Skupštine Crne Gore;
- Oštro sankcionisati svaki vid verbalnog nasilja nad ženama u javnom životu;
- Zakonski propisati povećanje procenta žena na izbornim listama, shodno njihovoj zastupljenosti u populaciji;
- Uvesti tzv. ženske kvote prilikom konstituisanja Vlade;

- Zalagati se za veće učešće žena na svim mjestima odlučivanja, jer je to garant ostvarenja politike namijenjene ženama;

POLITIKA PREMA MLADIMA

Nezaposlenost, bezidejnost i nedostatak kvalitetne ponude za provođenje slobodnog vremena ključni su problemi sa kojima se mladi suočavaju. U prosjeku, svaki drugi mladi građanin Crne Gore spontano navodi da je nezaposlenost najveći problem sa kojim se susrijeću, slijede droga-bolesti zavisnosti sa 11%, male plate-loš ekonomski status 6%, obrazovni sistem 5% itd. Prisutna je apatija i inertnost među mladima, i gotovo potpuno odsustvo građanskog aktivizma. Društvene mreže su postale glavno mjesto druženja, a virtuelni svijet uzima primat nad stvarnim. Agresivnost i vršnjačko nasilje dosegli su zabrinjavajući nivo. Trka za brzom i lakom zaradom vodi sve više mladih u kriminal. Etičke vrijednosti su degradirane pa su mladim ljudima postali uzori ljudi iz kriminalnog miljea. Oni kvalitetni, obrazovni, zbog negativne kadrovske selekcije, napuštaju zemlju, pa je tzv. „odliv mozgova“ u porastu i država gubi nemali broj biološki i intelektualno najkvalitetnijeg dijela stanovništva. Sve manji broj mladih zasniva bračnu zajednicu. Stanovništvo nam ubrzano stari. Društvena marginalizacija mladih najgori je oblik trošenja društvenog kapitala. O njima se najčešće govori u kontekstu delinkvencije, bolesti zavisnosti, kriminala, vršnjačkog nasilja, ekscesa. Međutim, nijesu društveni problem mladi, nego nedovoljna zainteresovanost države za mlade, gorući je problem. MJERE:

- Dinamičan i održiv ekonomski rast i stvaranje novih kvalitetnih radnih mjesta, što omogućava ovaj Program, je najefikasnija mjera za suzbijanje siromaštva i omogućiće zapošljavanje mladih;
- Gledati na mlade kao na društveni potencijal, a ne kao društveni problem;
- Omogućiti veće učešće mladih u procesima donošenja odluka koje se tiču te populacije;
- Podsticati preduzetništvo mladih osoba kroz otvaranje povoljnih kreditnih linija za mlade preduzetnike početnike;

- Uvesti podsticajne mjere za poslodavce koji zapošljavaju mlade radnike;
- Omogućiti da mladima tržište rada bude dostupnije, kroz odgovarajuće projekte i trening programe kojima mogu da prošire svoja znanja i vještine;
- Omogućiti adekvatno stambeno zbrinjavanje mladih kroz različite programe za kupovinu stanova pod povoljnim uslovima, direktno od investitora ili izvođača, sa tačno utvrđenim anuitetima uz minimalnu kamatnu stopu, značajno povoljniju u odnosu na one koje nude komercijalne banke;
- Povećati iznos studentskog kredita, posebno za studente koji studiraju deficitarne fakultete van zemlje;
- Unaprijediti kapacitete u studentskim domovima, izgradnjom novih ili proširenjem postojećih, i znatno poboljšati uslove u njima;
- Podsticati sistemsko finansiranje lokalnih programa vezanih za mlade;
- Podsticati otvaranje omladinskih centara;
- Unaprijediti zakonodavstvo koje se odnosi na potrebe mladih;
- Sistemski podsticati društveni angažman mladih;
- Podsticati politike za mlade, zasnovane na univerzalnim vrijednostima pluralističke demokratije i ljudskih prava;
- Podsticati volonterizam kod mladih, kao vid slobodne aktivnosti i doprinosa zajednici;
- Kontinuirano edukovati mlade za bezbjedno korišćenje društvenih mreža;
- Sistemski sveobuhvatno pristupiti rješavanju problema vršnjačkog nasilja;
- Promovisati mobilnost mladih uklanjanjem administrativnih barijera i podsticati otvaranje studentskih putničkih agencija;
- Osnovati nacionalnu agenciju za pitanja mladih i fond za mlade;
- Promovisati neformalnu edukaciju mladih.

EVROPSKE INTEGRACIJE

Evropska unija, uistinu, mora postati vodeći globalni činilac i suverena sila, prije svega zbog održivosti same Unije, međutim, i zbog stabilnog i balansiranog novog svjetskog poretka, mora se reformisati i okupiti oko novog sadržaja – pune sigurnosti, samodovoljnosti, bezbjednosti, principijelnosti, solidarnosti, vizionarstva, ujednačenosti, racionalnosti, inovativnosti, preventivnosti, ambicioznosti, mora stremiti opštem blagostanju, punoj zdravstvenoj zaštiti, punoj biološkoj sigurnosti. Beskompromisnošću poštovanja demokratskih vrijednosti i ljudskih prava, trebalo bi da postane uzor ostatku svijeta i dragocjeni podržavalac naprednih promjena. Vodeće države članice i institucije Evropske unije su već uvidjele mnoge slabosti njenog funkcionisanja, bilo unutar Unije ili na globalnom planu, te se složile oko cilja da će svojom vizijom, reformama i činjenjem prevazići slabosti i krenuti putem konsolidacije i opšteg prosperiteta.

Pretpostavlja se da je prošlo vrijeme integracija pojedinih zemalja i proširenja Evropske unije na osnovu geopolitičkih interesa, pa da zatim, zbog nedemokratskih kapaciteta u pojedinim zemljama one bivaju izuzete iz raspodjele već odobrenih finansijskih sredstava. EU izražava želju da istinski integriše Zapadni Balkan, na osnovu ispunjenih objektivnih kriterijuma, i da joj je interes demokratski Balkan, a ne totalitarni sistemi, stabilokratije, i Balkan kao „tampon zona“ i „graničar“ prema migrantima ili kao resurs biološki i stručno sposobne jeftine radne snage.

Novom metodologijom proširenja EU, koja se primarno odnosi na zemlje Zapadnog Balkana, definisana su četiri glavna principa – vjerodostojnost, snažni politički element, dinamika i predvidivost, a sve u cilju konkretnog praćenja reformi i blagovremenog odgovora na njih. Poglavlja su pregrupisana u šest klastera. Prvi klaster obuhvata temeljna prava – vladavinu prava, demokratske institucije, reformu javne uprave, ekonomske kriterijume, statistiku i finansijsku kontrolu. Drugi klaster obuhvata unutrašnje tržište, treći konkurentnost i inkluzivni

rast, četvrti zelenu agendu i održivu povezanost, peti resurse, poljoprivredu i koheziju i šesti spoljne odnose. Ono što je posebno važno, dok se ne riješi prvi klaster – temeljna prava, ne može se preći na pregovore o unutrašnjem tržištu. Evropska komisija predlaže bolje mehanizme podsticaja za reformski napredak i sankcije za stagnaciju, čak i zaustavljanje pregovora i blokadu sredstava iz EU-fondova. Nova politika EU obuhvata mnoge konkretne politike poput novog unapređenja demokratije, evropskog načina življenja, zaštita građana i vrijednosti, sigurnost, privreda u interesu građana, siguran održiv i povezan saobraćaj, zelenu i digitalnu Evropu, date u krovnom dokumentu „Nova generacija EU“, sa posebnim akcentom na „Evropski zeleni plan“, prema kome će EU do 2050. godine biti prvi klimatski neutralan kontinent.

Evropska komisija je istakla, da će, zavisno od rezultata reformi u prvom klasteru – temeljna prava, zavisiti i korišćenje finansijskih sredstava iz Investicionog okvira za Zapadni Balkan i sredstava iz programa IPA III.

Izveštaj Evropske komisije za Crnu Goru za 2022. godinu i saopštenje Evropskog parlamenta, Savjeta, Evropskog ekonomskog i socijalnog komiteta i Komiteta regiona su zabrinjavajući, posebno kada su u pitanju vladavina prava i temeljna prava, Poglavlje 23-Pravosuđe i temeljna prava i Poglavlje 24-Pitanje pravde, slobode i bezbjednosti, stanje u tužilaštvu i sudstvu, borba protiv korupcije i organizovanog kriminala, politički kriterijumi, javna uprava, upravljanje, temeljna prava, sloboda izražavanja.

Činjenica da je Crna Gora pregovarački proces počela 2012. godine, do sada je otvoreno svih 33 pregovaračka poglavlja, a privremeno zatvoreno svega tri, je dovoljno poražavajuća konstatacija o brojnim našim slabostima.

Mnoge inicijative i okvire za Zapadni Balkan, poput Berlinskog procesa, Otvorenog Balkana, Investicionog okvira za Zapadni Balkan, zatim CEFTA, pa Deklaracije o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan, te Deklaracije lidera Zapadnog

Balkana o zajedničkom regionalnom tržištu i Akcionom planu za zajedničko tržište Zapadnog Balkana, kao i inicijative „Mali Šengen“, su od mnogostruke koristi. One su kompatibilne, moraju da počivaju na kriterijuma EU. Crna Gora bi trebalo da postane član međunarodne političke i ekonomske inicijative 12 zemalja Evropske unije „Tri mora“- Baltičkog, Jadranskog i Crnog mora, koja je već formirala Investicioni fond i realizuje niz zajedničkih prioriternih projekata iz transporta, energetike i digitilizacije, a koju, između ostalih, podržavaju i SAD. Crna Gora u sljedećem četvorogodišnjem periodu, sa punim reformama i ispunjenjem svih preporuka, mora zasluženost postati punopravni član Evropske unije. MJERE:

- Usvojiti Zakon o Skupštini Crne Gore i Zakon o Vladi Crne Gore, kao i „Win-Win“ odnose između Skupštine Crne Gore i Vlade Crne Gore, u cilju uspostavljanja funkcionalne demokratije i dinamičnih evropskih integracija;
- Prihvatiti novu metodologiju proširenja Evropske unije;
- Sačiniti novi institucionalni okvir, prilagoditi ga novoj metodologiji proširenja, unaprijediti sastav i pregrupisati pregovaračke timove i radne grupe;
- Sačiniti Akcioni plan pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji 2023- 2027. godine na bazi Izveštaja Evropske komisije za Crnu Goru za 2022. godinu, koji bi sadržavao konkretne mjere oročene vremenom, uveo model prioriteta, ažurirao akcione planove, posebno za poglavlje 23 i 24, rješavao brojne afere koje su potencirane, uveo rigoroznu odgovornost;
- Mobilisati i uključiti sve činioce društva u proces evropskih integracija i regionalnu saradnju;
- Aktivno učestvovati u realizaciji finansijskih sredstava u okviru Investicionog okvira za Zapadni Balkan, kojim bi se u znatno većem obimu realizovali investicioni projekti za Crnu Goru;
- Sačiniti usaglašeni Akcioni plan za realizaciju pet stubova Zelene agende za Zapadni Balkan sa Evropskom komisijom, posebno oko smanjenja zagađenosti i budućnost termoelektrana;
- Intenzivno i u zajedničkom interesu raditi na obnovi EU kriterijuma sa susjedima;
- Pristupiti Inicijativi „Tri mora“- Baltičko, Jadransko i Crno more, kako bi se, koristeći sredstva iz uspostavljenog Investicionog fonda zajedno sa 12 zemalja Evropske unije, koje su dio ove političke i ekonomske platforme, dinamičnije razvijali kroz zajedničke projekte iz oblasti transporta, energetike i digitilizacije, ali i unaprijedili političku i ekonomsku saradnju.

9. DA. MI MOŽEMO ZA GRAĐANSKU CRNU GORU

KO SMO MI?

MI ŽIVIMO U CRNOJ GORI, GDJE SMO RIJEŠENI DA KREIRAMO BOLJU BUDUĆNOST I OSTANEMO DA ŽIVIMO OD SVOG RADA U SVOJOJ DRŽAVI.

MI SMO GRUPA ENTUZIJASTA IZ RAZLIČITIH SFERA CRNOGORSKOG DRUŠTVA, ČINE NAS POLITIKOLOZI, LJEKARI, SOCIOLOZI, PRAVNICI, PROFESORI I OSTALI SLOBODOUMNI I DOBRONAMJERNI GRAĐANI.

MI SMO CRNOGORCI, SRBI, BOŠNJACI, HRVATI, ALBANCI, ROMI I SVI DRUGI PO OSJEĆANJU KOJE SMO NASLIJEDILI ROĐENJEM, ALI MI SMO U PRVOM REDU DRŽAVLJANI CRNE GORE.

MOŽEMO LI?

MOŽEMO DA ISKORISTIMO SVOJE ZNANJE, ISKUSTVO I UGLED U DOMAĆOJ I MEĐUNARODNOJ JAVNOSTI ZA DOBROBIT NAŠE DRŽAVE.

MOŽEMO DA POKRENEMO, ORGANIZUJEMO I MIJENJAMO DRUŠTVO OKO NAS, A NE DA ČEKAMO DA NEKO DRUGI TO URADI, JER NAŠE DRUŠTVO ODAVNO JE ZRELO ZA PROMJENE. MOŽEMO DA UVAŽAVAMO I POŠTUJEMO DRUGOG I DRUGAČIJEG, BEZ OBZIRA NA TO KAKO SE ZOVE, KOME PRIPADA I U ŠTA VJERUJE.

ZAJEDNO:

ZAJEDNO SMO PRISUTNI NA DRUŠTVENOJ SCENI OD 2003. GODINE KAO GRUPA ENTUZIJASTA I FILANTROPA KOJI SU DJELOVALI U RAZLIČITIM AKCIJAMA USMJERENIM NA DOBROBIT NAŠE DRŽAVE. NAŠ POKRET OSNOVALI SMO 2021. GODINE SA ŽELJOM DA KREIRAMO SIGURNIJI, SREĆNIJI I KVALITETNIJI ŽIVOT SVIH GRAĐANA CRNE GORE. ZAJEDNO SA DRUGIM ISTOMIŠLJENICIMA

ŽELIMO DA DONESEMO VIŠE POLITIČKOG REDA, IZVJESNOSTI, PRAVEDNOSTI, OSJEĆAJA SIGURNOSTI, SREĆE I BLAGOSTANJA KAKO BI NAŠA CRNA GORA POSTALA PLODNO TLO ZA RAZVOJ MODERNOG I SAVREMENOG DRUŠTVA ZASNOVANOG NA PRAVEDNOSTI I ZAKONITOSTI.

ZAJEDNO ŽELIMO DA POKAŽEMO REALNU SNAGU KOJU IMAMO, JER MI NISMO NIČIJI PRIVJESAK, POSLUŠNIK ILI FIKCIJA, VEĆ OZBILJAN POKRET ŠTO ĆEMO POKAZATI JAČAJUĆI I SNAŽEĆI ORGANIZACIONO I KADROVSKI NA OVIM IZBORIMA.

MI MOŽEMO ZAJEDNO

PROGRAM EKONOMSKIH REFORMI CRNE GORE

ČVRSTE INSTITUCIJE, JAKA DRŽAVA

Snažne, kvalitetne i efikasne institucije omogućavaju kontrolu nad svim društvenim procesima i eliminišu moguća rušilačka dejstva i tendencije.

U našem društvu potrebno je aktivno i neprekidno djelovanje jedinstvenih (konstitutivnih) pravila, koja jednako važe za sve društvene i ekonomske subjekte. Navedena pravila obavljaju neselektivno i neprivilogovano regulisanje, koordinisanje, organizovanje i limitiranje svih oblika ljudskog ponašanja.

Umjesto dominacije *ličnih odnosa i "veza"* zahvaljujući kojima privilegovane elite kao manjina upravljaju većinom, potrebne su nam *realne institucionalne promjene* koje podrazumijevaju dominaciju institucija nad politikom i ekonomijom, kao i postojanje pozitivne povratne veze na relaciji znanje-institucije-ekonomski razvoj.

KOORDINACIJA JAVNIH POLITIKA

Javne politike su pravci djelovanja Crne Gore utvrđeni planskim i strateškim dokumentima radi ostvarivanja ciljeva koji se žele postići u svim oblastima društva¹.

Javne politike – Uspostavićemo vertikalnu i horizontalnu koordinaciju javnih politika sa ciljem da djeluju kao cjelina nakon definisanja zajedničkih stratejskih ciljeva. U prethodnom periodu bez obzira na to što imamo usvojen veliki broj kvalitetnih strateških i programskih dokumenata, stiče se utisak da ne postoji koordinacija prilikom izrade i implementacije istih, kao i njihovo usklađivanje na nacionalnom nivou. Veoma je važno da prilikom *nove digitalizacije* javne uprave dođe do kreiranja novog okvira za javne politike i međuresorne koordinacije i praćenja realizacije istih od strane svih vladinih tijela koja su za to nadležna.

EVROPSKE INTEGRACIJE

Pristupanje Evropskoj uniji nema alternativu. Vladavina prava, borba protiv korupcije i postojanje funkcionalne tržišne ekonomije preduslovi su integracionih procesa. Crna Gora se posljednjih godina suočava sa znatnim izazovima koji se odnose kako na društvene, političke tako i ekonomske i pravne probleme koje je potrebno prevazići i nastaviti proces pristupanja ka EU kao jedinom sigurnom putokazu ka ostvarenju cilja društva ekonomskog i društvenog napretka. Pristupni pregovori sa Crnom Gorom otvoreni su u junu 2012. godine. Do sada je otvoreno 33 poglavlja od čega su 3 privremeno zatvorena. Napredak u Poglavljima 23 i 24, koja se odnose na vladavinu prava, biće ključan za postizanje daljeg napretka u pregovorima, a nijedno poglavlje neće biti privremeno zatvoreno dok se ne postignu mjerila koja se odnose na ova dva poglavlja. Prisutni su problemi koji se tiču korupcije, organizovanog kriminala, kao i pitanja koja se odnose na rješavanje otvorenih međusobnih

sukoba i brojnih nesporazuma sa susjednim državama. Sve ove probleme države koje se nalaze u pristupnim pregovorima moraju da riješe same uz odgovarajuću medijaciju Evropske unije. Za pristupanje naše države EU potrebno je postojanje funkcionalne tržišne ekonomije i kapacitet da se ona nosi s pritiskom konkurencije i tržišnih sila unutar Unije. Sve više posljednjih godina dolazi do izražaja odgovorno ekonomsko upravljanje s obzirom na to da se i države koje su članice EU suočavaju sa problemima koji se odnose na ekonomiju. Brži napredak država JIE će biti izražen u njihovoj spremnosti da se same suočavaju sa izazovima koji predstoje u procesu pristupanja kako se ne bi gubio korak sa integracionim procesima. Crna Gora se posljednjih godina suočava sa znatnim izazovima koji se odnose kako na društvene, političke tako i ekonomske i pravne probleme koje je potrebno prevazići i nastaviti proces pristupanja ka EU kao jedinom sigurnom putokazu ka ostvarenju cilja društva ekonomskog i društvenog napretka.

MAKROEKONOMSKI PARAMETRI RAZVOJA

Crnoj Gori neophodna je prije svega politička stabilnost, zatim makroekonomska stabilnost i strukturne promjene. Visok nivo zavisnosti naše ekonomije od turizma zahtijeva hitan zaokret ukupne ekonomske politike što će se ogledati u razvijanju drugih proizvodnih djelatnosti koje će smanjiti ranjivost nacionalne ekonomije. Usvojićemo mjere za kreiranje stimulativnog institucionalnog okvira za buduće tržišno poslovanje, čime ćemo uticati na jačanje domaćih autohtonih brendova.

Prethodne krize, posebno posljednja uzrokovana pandemijom Korona virusa, pokazale su sve slabosti crnogorske ekonomije. Svaka kriza je potencijalna šansa za *restart kompletnog ekonomskog sistema* kreiranjem odgovarajućeg stimulativnog institucionalnog okvira za buduće tržišno poslovanje. Potrebno je raditi na jačanju domaćih brendova koji će uticati na smanjenje

---

¹ Preuzeto i priređeno prema: „Javne politike u Crnoj Gori; Sektor za koordinaciju, praćenje usklađenosti i praćenje sprovođenja strategija kojima se utvrđuju javne politike“; Vlada Crne Gore; javnepolitike.me;

spoljnotrgovinskog deficita a čime se smanjuje zavisnost domicilnih država od dislocirane proizvodnje. Državni intervencionizam je neophodan u mjeri koja će kreirati institucionalni okvir za buduće tržišno poslovanje i gdje se izgradnjom društvenih (formalnih i neformalnih) i ekonomskih institucija stvara preduslov za racionalnu alokaciju resursa i efikasno privređivanje. Slabost naše ekonomije jeste velika zavisnost od uvoza što utiče na konstantan spoljnotrgovinski deficit koji se kreće posljednjih godina između 15 i 17%. Javni dug Crne Gore je premašivanjem 100 odsto BDP-a dostigao rekordni iznos u 2020. godini. Crnoj Gori neophodna je prije svega *politička stabilnost, zatim makroekonomska stabilnost i strukturne promjene*. Visok nivo zavisnosti naše ekonomije od turizma zahtijeva hitan zaokret ukupne ekonomske politike što će se ogledati u razvijanju drugih proizvodnih djelatnosti koje će smanjiti ranjivost nacionalne ekonomije.

EKOLOGIJA I ODRŽIVI RAZVOJ

Insistiraćemo na *održivom prostornom planiranju* koje je utemeljeno na najvišim stručnim standardima i usmjereno ka očuvanju prostora i racionalnoj izgradnji, umjesto haotičnog „*tačkastog planiranja*“ koje je bilo usmjereno ka zadovoljavanju potreba pojedinaca. Bogatstvo Crne Gore jeste u prirodnim resursima i prostoru koji još uvijek nije potpuno pogrešnim urbanističkim planiranjem devastiran, to je potencijal za razvoj održivog turizma u kome će svi stanovnici vidjeti svoju budućnost. To moramo iskoristiti! Digitalizacijom planske dokumentacije moramo zaustaviti „urbanistički kaos“ koji trenutno vlada na način što će se objediniti kompletna planska dokumentacija nižeg reda u odgovarajućoj digitalnoj ESRI ArcGIS platformi.

Neophodno je u što kraćem vremenu dovršiti izradu svih prostornih planova višeg reda koji će biti osnovni krovni planovi, uz učešće svih zainteresovanih društvenih grupa i širokom javnom raspravom. Bogatstvo Crne Gore jeste u prirodnim resursima i prostoru koji još uvijek nije potpuno pogrešnim urbanističkim planiranjem

devastiran, to je potencijal za razvoj održivog turizma u kome će svi stanovnici vidjeti svoju budućnost. *To moramo iskoristiti!* Zato kreiranje i donošenje odluka u vođenju urbanističke politike Crne Gore mora biti utemeljeno na najvišim stručnim standardima, kroz poštovanje ekologije i održivog razvoja. Digitalizacija planske dokumentacije mora zaustaviti „*urbanistički kaos*“ koji trenutno vlada na način što će se objediniti kompletna planska dokumentacija nižeg reda u odgovarajućoj digitalnoj ESRI ArcGIS platformi. Na ovaj način se ubrzava proces izdavanja građevinskih dozvola i izbjegava suvišna birokratija koja predstavlja veliku kočnicu za realizaciju brojnih održivih turističkih i privrednih projekata. Uz pomoć iste GIS tehnologije potrebno je izraditi katastar podzemnih instalacija za sva javna preduzeća čime bi se postigla efikasnost prilikom izvođenja građevinskih radova. Zaštićena prirodna područja ne čuvaju se i ne koriste na adekvatan način. Potrebno je kreirati i implementirati odgovarajuće zakonske norme koje će uticati na to da se zaustavi devastacija biljnog i životinjskog svijeta u nacionalnim parkovima, parkovima prirode i zaštićenim zonama. U svim opštinama koje raspolažu bogatim prirodnim resursima potrebno je inicirati izradu *katastra zelenila* što će usporiti i zaustaviti uništavanje zelenog fonda i rijetkih vrsta zauzimanjem površina i njihovim pretvaranjem u građevinska zemljišta.

TURIZAM

Prednost naše države jeste u mnoštvu različitih prirodnih ljepota na malom prostoru i zbog toga je potrebno da se turizam orijentiše od obale ka zaleđu. Crna Gora ima izuzetno nisku iskorištenost hotelskih kapaciteta i posebno izražene kapacitete kolektivnog smještaja u odnosu na kapacitete individualnog smještaja. Sezonalnost turističke sezone takođe je veoma izražena u poređenju sa drugim državama koje su orijentisane na turizam. Razvojem podgrana turizma kao što su MICE, sportski, zdravstveni, vjerski, avanturistički i drugi, treba da postignemo cilj da nam turistička sezona traje 365 dana u godini.

Turizam smo prepoznali kao vodeću privrednu

granu, ali nastojanja da razvoj ukupnog turističkog proizvoda ide ka masovnom turizmu vode nas u pravcu stvaranja još jedne od mnogobrojnih masovnih turističkih destinacija, što svakako nismo. Turisti koji dolaze u Crnu Goru, ne dolaze zbog nebodera koji se grade u nekim primorskim gradovima. Prednost naše države jeste u mnoštvu različitih prirodnih ljepota na malom prostoru i zbog toga je potrebno da se turizam orijentiše od obale ka zaleđu i da se razvijaju podgrane: brdsko-planinski, avanturistički, kulturni, sportsko-rekreativni, eko-ruralni, gastronomski, nautički, vjerski turizam, itd. Neke od ovih podgrana direktno su u vezi sa izgradnjom rizorta na pažljivo odabranim lokacijama i u ograničenom obimu. U ruralnim predjelima turizam se vezuje za proizvodnju hrane, odnosno razvijaju se: ekoturizam, seoski turizam i kulturni turizam. Ponudu prirodnog i ruralnog turizma potrebno je podržati kroz značajno ubrzan razvoj smještajne ponude tipa etno sela i individualnog smještaja u ruralnim područjima. Razvoj ruralnog turizma potrebno je podsticati kroz dodatnu ponudu komplementarnih kapaciteta na bazi formiranja eko i etno turističkih farmi u zaleđu, kombinovanih sa poljoprivrednom proizvodnjom, prvenstveno forsiranjem razvoja maslinarstva, ribarstva i stočarstva koje bi, svojim rekonstruisanim i autentičnim objektima u tradicionalnoj sredini, nudili poseban autohtoni turistički proizvod zainteresovanim domaćim, ali i stranim gostima. Diverzifikacija ukupnog turističkog proizvoda zaleđa i ruralna područja stavlja u direktnu ili indirektnu funkciju razvoja, što će uticati na poboljšavanje kvaliteta života stanovništva ruralnog područja, održivo korišćenje prirodnih resursa i zaštitu posebnih prirodnih i kulturnih dobara uz kreiranje novog autentičnog turističkog proizvoda.

Crna Gora ima izuzetno nisku iskorištenost hotelskih kapaciteta i posebno izražene kapacitete kolektivnog smještaja u odnosu na kapacitete individualnog smještaja. Sezonalnost turističke sezone takođe je veoma izražena u poređenju sa drugim državama koje su orijentisane na turizam. Razvojem podgrana turizma kao što su MICE, sportski, zdravstveni, vjerski, brdsko-planinski i drugi, treba da postignemo cilj da nam turistička

sezona traje 365 dana u godini. Veliki broj sunčanih dana i mala razdaljina između gradova na Primorju nam pogoduje da kroz kreiranje *sportskih klastera* možemo postati konkurentna destinacija za sportske pripreme u različitim sportovima.

Kao demokratska država koja počiva na međuvjerskom skladu, u našoj državi postoji veliki broj sakralnih objekata za sve vjeroispovijesti. Potencijal za razvoj vjerskog turizma jeste veliki i potrebno je intenzivno raditi na razvoju i kreiranju vjerskih turističkih ruta.

POLJOPRIVREDA

Poljoprivreda je važan činilac za prehrambenu industriju, turizam i doprinosi razvoju seoskih područja. Crna Gora postaje prepoznatljiva u kreiranju imidža gastro destinacije nudeći gostima dobra vina i hranu. Iskoristićemo sredstva koja su nam dostupna kroz međunarodne fondove i usmjeriti na potpuno drugačiju raspodjelu u Agrobudžetu čime ćemo prvenstveno stimulisati razvoj domaćih autohtonih brendova koji treba da obogate ukupnu turističku i gastronomsku ponudu naše države. Kreiranjem gastro-enoloških puteva kroz povezivanje lokalnih proizvođača poljoprivrednih proizvoda sa ugostiteljskim sektorom, doći ćemo u budućem periodu do brendiranja gastro ponude i razvoja različitih manifestacija koje se odnose na promociju hrane i pića. Značaj poljoprivrede ogleda se u doprinosu stvaranju BDP-a, koji je u 2021. godini iznosio 6,5%. Mjerama agrarne politike koje su usmjerene za podršku razvoju poljoprivrede i ruralnih sredina, država igra važnu ulogu u razvoju poljoprivrede budući da kroz kreiranje i implementaciju istih utiče na kompletan razvoj poljoprivrede i komplementarnih grana.

Crna Gora postaje prepoznatljiva u kreiranju imidža gastro destinacije nudeći gostima dobra vina i hranu. Lokalni proizvođači u saradnji sa institucijama lokalne samouprave treba da rade na razvoju manifestacija koje se odnose na degustaciju i promociju hrane, pića kao i autentičnih suvenira. Kroz povezivanja lokalnih

proizvođača poljoprivrednih proizvoda sa ugostiteljskim sektorom, doći će u budućem periodu do brendiranja gastro ponude i razvoja različitih manifestacija koje se odnose na promociju hrane i pića. Veliki prostor postoji za razvijanje gastro-enoloških puteva (npr. vinski putevi, putevi maslinovog ulja, meda i sira), uključujući promociju zajedno sa kompletnom turističkom ponudom.

U dokumentu koji nosi naziv Strategija pametne specijalizacije Crne Gore 2019-2024 održiva poljoprivreda jeste sektor koji je prepoznat sa višestrukom ulogom u razvoju društva i ekonomije Crne Gore. Njen ekonomski značaj ogleda se u visokom doprinosu stvaranju BDP-a (preko 7%, a u EU je ispod 2%). Još je veće učešće poljoprivrede u zapošljavanju radne snage, budući da je na porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima angažovana gotovo četvrtina ukupno zaposlenih u Crnoj Gori. Pored toga, poljoprivreda ima i druge važne uloge: osnova je za cjelokupan lanac vrijednosti hrane (prehrambenu industriju i povezane sektore); doprinosi razvoju turizma; podstiče razvoj brojnih drugih sektora (proizvodnju opreme, mehanizacije i ambalaže, transport i brojne usluge); ključna je u održivom razvoju i ublažavanju depopulacije seoskih područja; doprinosi borbi protiv siromaštva u seoskim područjima i važan je činilac u očuvanju tradicije i ukupnog kulturnog nasljeđa crnogorskog sela (Strategija pametne specijalizacije Crne Gore, 2019). S obzirom na to da je organska poljoprivreda održivi oblik poljoprivredne proizvodnje, sve više dobija na značaju kroz plasman ka restoranima i krajnjim potrošačima. Usvajanjem Strategije pametne specijalizacije Crne Gore 2019-2024. godine postavljeni su temelji za moderni razvoj ruralnog turizma, ali realizacija je znatno otežana zbog nedovoljne razvijenosti ruralnih područja i saobraćajne i tehničke povezanosti kao i nedovoljne edukacije nosilaca budućeg razvoja u ruralnim područjima. Poljoprivredu karakteriše visoka komplementarnost s drugim prioritetnim sektorima, a posebno sa turizmom kao pokretačem svih vidova agroturizma i zdravstvenog turizma kroz prezentovanje tradicionalne gastronomije u kontekstu turističke

ponude što je jedan od strateških ciljeva Strategije pametne specijalizacije Crne Gore.

INDUSTRIJA

Konkurentnost industrije Crne Gore je na veoma niskom nivou i zahtijeva potpuno drugačiji pristup koji podrazumijeva uvođenje novih tehnologija i inovacija i koji će omogućiti unapređenje iste kroz ispunjavanje neophodnih standarda potrebnih za izvoz. Bez obzira na postojanje značajnih prirodnih resursa, industrije u Crnoj Gori stagniraju zbog nedovoljnih ulaganja u opremu i nove tehnologije, ljudske resurse i kreiranje konkurentnih proizvoda. Crna Gora mora da uskladi svoj industrijski pravac sa *Industrijom 5.0.* kao novom razvojnom paradigmatom Evropske unije koja podrazumijeva zelenu i digitalnu tranziciju kao i nov holistički pristup razvoju sa fokusom na ukupan industrijski ekosistem. Kreiraćemo razvojnu industrijsku politiku koja će potencirati strukturne promjene na svim nivoima uz paket mjera podrške koji će obezbijediti država a čime će se uticati na povećanje izvoza proizvoda i smanjenje spoljnotrgovinskog deficita.

Procesom deindustrijalizacije naše države nestali su veliki industrijski sistemi koji su bili nosioci privrednog ciklusa u prethodnom periodu. U industrijskom sektoru Crne Gore evidentan je blagi rast sektora Vađenje ruda i kamena i Snabdijevanje električnom energijom, dok se Prerađivačka industrija polako smanjuje. Nismo do kraja iskoristili šansu za kreiranje novih autohtonih domaćih brendova stimulisanjem razvoja malog i srednjeg biznisa. Potrebno je razvijati „industrije budućnosti“ koje će biti u skladu sa opštim prirodnim okruženjem i našim opredjeljenjem da smo ekološka država.

Šume obuhvataju 802.500 ha što čini 57,64%, ukupne površine Crne Gore, dok na šumsko zemljište otpada 139.500 ha što čini 10,02% površine pod šumama. U vlasništvu države je 52,3%, a privatnom vlasništvu 47,7% šuma. Ukupna dubeća zapremina drveta procijenjena je na 122 mil. m³, sa tekućim zapreminskim prirastom od 2,9 mil. m³. Drvnu industriju Crne Gore čine

proizvodni kapaciteti za pilansku preradu drveta, proizvodnju furnira, ploča na bazi drveta i finalnu preradu drveta. Sa druge strane uvoz proizvoda drveta, hartije, štampe i namještaja tokom devet mjeseci 2022. godine je iznosio 130,02 mil. eura, što predstavlja 5,53% ukupnog uvoza². Izvoz rezane građe iznosi 16,54 mil. eura, što ukazuje na neophodnost kreiranja industrija koje bi proizvodile poluproizvode i gotove proizvode umjesto rezane građe.

ENERGETIKA

Crna Gora kao ekološka država mora da planira održiv energetski razvoj koji podrazumijeva zaštitu životne sredine, veće korišćenje obnovljivih izvora energije uz povećanje energetske efikasnosti. Budući projekti moraju biti usmjereni ka pronalaženju alternativnih načina proizvodnje korišćenjem energije sunca i vjetra kako bi se ublažio procenat nedostajuće proizvodnje električne energije. Prostornim planiranjem usmjerićemo razvoj hotelsko turističkih kapaciteta ka višim standardima energetske efikasnosti i upotrebi obnovljivih izvora energije bez smanjenja komfora sadržaja usluga koje se nude. S obzirom na to da je proizvodnja električne energije većinom zasnovana na hidroelektranama i termoelektrani Pljevlja koja čini skoro polovinu ukupne proizvodnje električne energije, budući projekti moraju biti usmjereni ka pronalaženju alternativnih načina proizvodnje korišćenjem energije sunca i vjetra kako bi se premostio ovaj procenat nedostajuće proizvodnje nakon neminovnog zatvaranja termoelektrane u budućem periodu.

Prostornim planiranjem usmjerićemo razvoj hotelskoturističkih kapaciteta ka višim standardima energetske efikasnosti i upotrebi obnovljivih izvora energije bez smanjenja komfora sadržaja usluga koje se nude. Nesumljivo najveći potencijal leži upravo u sunčevoj energiji i to prevashodno za dobijanje toplote, tj. dobijanje tople sanitarne vode u domaćinstvima i turističkoj

privredi. Sa visokim prosječnim godišnjim temperaturama i velikim brojem sunčanih dana u godini ovaj neiscrpan energetski izvor može i mora značajno da poveća svoj udio u ukupnoj energetskoj potrošnji.

INFORMACIONO-KOMUNIKACIONE TEHNOLOGIJE IKT

Potencijal za razvoj IT industrije jeste veliki, ali ograničenja su izražena u nedostatku kvalitetnog kadra i kašnjenju sa pokretanjem tehnološkog parka kao okosnice razvoja kompletne IT industrije. Neusklađenost potreba tržišta rada sa školstvom posebno dolazi do izražaja u ovoj industriji koja kao brzorastuća zahtijeva odgovarajuće programe za edukaciju kadrova neophodnih za budući razvoj. Potrebno je nastaviti sa implementacijom kvalitetnih strateških dokumenata koji su već regulisali ove oblasti i kroz program mjera i vremenski određene akcione planove sistemski podizati ovu industriju kao jednu od razvojnih sa velikim potencijalom i komplementarnošću sa našim opredjeljenjem da smo ekološka država.

U okviru informaciono-komunikacionog sektora IKT u Crnoj Gori posluje 1.358 kompanija koje zapošljavaju 5.343 radnika. IKT sektorom kako po prihodu, tako i po broju radnika koje upošljava, dominiraju podsektor telekomunikacija i podsektor kompjuterskog programiranja, konsultantskih i drugih srodnih djelatnosti. IT sektor učestvuje u BDP-u naše države sa približno 3,7 odsto. Potencijal za razvoj ove industrije jeste veliki, ali ograničenja su izražena u nedostatku kvalitetnog IT kadra i kašnjenju sa pokretanjem tehnološkog parka u glavnom gradu. Neusklađenost potreba tržišta rada sa školstvom posebno dolazi do izražaja u ovoj industriji koja kao brzorastuća zahtijeva odgovarajuće programe za edukaciju kadrova neophodnih za budući razvoj. Potrebno je nastaviti sa implementacijom kvalitetnih strateških dokumenata koji su već regulisali ove oblasti i kroz program mjera i vremenski određene akcione planove sistemski podizati ovu industriju

---

² Analiza poslovanja crnogorske privrede u 2022. godini; Privredna komora Crne Gore, Podgorica.

kao jednu od razvojnih sa velikim potencijalom i komplementarnošću sa našim opredjeljenjem da smo ekološka država.

KREATIVNE INDUSTRIJE I DIGITALNA TRANSFORMACIJA

Mogućnosti za razvoj kulturnih i kreativnih industrija u Crnoj Gori su veoma slabo iskorišćene. Postoji veliki potencijal za razvoj istih, što treba da omogući da se u boljoj mjeri koriste sredstva iz pretpristupnih fondova Evropske unije, koja nisu iskorišćena ni u približnoj mjeri koliko su dostupna. Povezivanjem različitih ministarstava koja se bave razvojem kreativnih industrija kreiraćemo *inovativnu jedinstvenu strategiju za razvoj kulturnih i kreativnih industrija*, pri čemu će svako ministarstvo u svojim agendama imati akcione planove za realizaciju istih.

Kreativne industrije po definiciji predstavljaju se kao „industrije koje se zasnivaju na individualnoj kreativnosti, vještini i talentu i koje stvaranjem i korišćenjem intelektualnog vlasništva imaju potencijal za stvaranje bogatstva i zaposlenosti.“ Mogućnosti za razvoj kulturnih i kreativnih industrija u Crnoj Gori su veoma slabo iskorišćene. Postoji veliki potencijal za razvoj istih, što treba da omogući da se u boljoj mjeri koriste sredstva iz pretpristupnih fondova Evropske unije, koja nisu iskorišćena ni u približnoj mjeri koliko su dostupna. Povezivanjem različitih ministarstava koja se bave razvojem kreativnih industrija kreiraćemo *inovativnu jedinstvenu strategiju za razvoj kulturnih i kreativnih industrija*, pri čemu će svako ministarstvo u svojim agendama imati akcione planove za realizaciju istih.

SOCIJALNI KAPITAL (Ljudi su naša snaga)

Socijalni kapital važna je komponenta produktivnosti i konkurentnosti organizacija kao i ukupne nacionalne ekonomije. Ekonomski rast i ljudski kapital neraskidivo su povezani, jer upravo u ljudima leži veliki potencijal u koji je neophodno ulagati i koji je potrebno usmjeravati. Učinićemo sve da ulaganja u obrazovanje budu veća i uradićemo sve neophodne reforme da

sistem školstva bude usklađen sa potrebama tržišta rada kako bi se postigla najbolja produktivnost za trenutne i buduće potrebe privrede. Mi ćemo uticati direktnim mjerama da se povećaju izdvajanja za nauku i inovacije kako bismo išli u korak sa društvima znanja. Povećanje konkurentnosti domaće privrede će zavisiti od jačanja uloge digitalnog obrazovanja kao dijela savremenog obrazovanja.

REFORMA JAVNE UPRAVE

Digitalizacija i digitalna transformacija predstavljaju temelj za smanjenje i pojednostavljenje administrativnih procedura i povećanje efikasnosti rada javne uprave. Mjerama koje će uticati na razvoj digitalnih usluga javne uprave, radićemo na unapređenju infrastrukture istih, uz stvaranje visokog nivoa *sajber bezbjednosti* koji treba da pruži zaštitu podataka i zaustavi moguće hakerske zloupotrebe javnih podataka. Sinhronizacija i uvezanost baza podataka među državnim organima će uticati na bolju povezanost javne uprave zbog brže razmjene neophodnih podataka.

REFORMA PENZIONOG SISTEMA

Penzioni sistem u Crnoj Gori zahtijeva hitnu reformu, zbog finansijske održivosti koja je uslovljena nivoom aktivnosti na tržištu rada i negativnim demografskim trendovima. Usklađivanje penzija je potrebno „vezati“ za inflaciju, kako bi se na taj način uspio održati životni standard penzionera i obezbijediti da penzije mogu da prate promjene uslovljene različitim faktorima. Sveobuhvatnim reformama penzionog sistema i dodatnim paketima pomoći obezbijedićemo našim penzionerima život dostojan čovjeka i normalnu starost nakon završetka radne karijere.

RAZVOJ PREDUZETNIŠTVA I MALOG I SREDNJEG BIZNISA

Razvoj preduzetništva i malog i srednjeg biznisa prepoznat je kao jedan od prioriteta u svim strateškim dokumentima. Kreiraćemo

stimulativan institucionalni okvir za razvoj preduzetništva posebno među mladima, čime ćemo uticati na samozapošljavanje i otvaranje novih radnih mjesta, što će biti generator za razvoj novih privrednih subjekata i povećanje konkurentnosti ukupne privrede. Posebno ćemo kroz pokretanje poslovnih inkubatora uticati na razvoj ženskog preduzetništva i socijalnog preduzetništva iniciranjem start up biznisa.

UNAPREĐENJE SISTEMA SOCIJALNE I DJEČIJE ZAŠTITE

Materijalna davanja ne predstavljaju suštinu socijalne politike, posebno u slučaju kada se ne vodi računa o stvarnim potrebama primaoca i kada je socijalna zaštita usmjerena jednako onima u stanju socijalne potrebe kao i onima kojima nije neophodna. Reformom sistema socijalne i dječije zaštite učinićemo da se uz ista budžetska izdvajanja povećaju materijalna davanja za ranjive kategorije stanovništva i obezbijede dodatni servisi koji će unaprijediti život onima kojima su zaista ta sredstva potrebna.

UNAPREĐENJE POLOŽAJA ŽENA

Neophodna je pojačana briga u društvu za ostvarivanje, unapređenje i zaštitu prava žena, kao nedjeljivog i integralnog dijela ljudskih prava, a naročito za:

- Ravnopravno učešće i zastupljenost žena na mjestima na kojima se donose odluke u društvu, zakonodavnim i izvršnim organima vlasti, kao i organima upravljanja privrednih društava
- Donošenje izbornog zakonodavstva kojim će se omogućiti jednaka zastupljenost žena i muškaraca
- Podsticanje i ohrabrivanje žena za prihvatanje političkog ili javnog angažmana
- Osnaživanje postojećih i stvaranje novih institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost
- Ukidanje svih oblika diskriminacije i nejednakog postupanja prema ženama u zakonodavstvu i

društvu

- Preduzimanje mjera i sprovođenje akcija za sprečavanje i eliminisanje svih oblika diskriminacije na polnoj osnovi, svih oblika nasilja nad ženama, nasilja u porodici i trgovine ženama
- Usklađivanje porodičnih i poslovnih obaveza zaposlene žene, kao i poboljšanje statusa žene domaćice odgovarajućim vrednovanjem ženskog rada u kući
- Jednaku odgovornost muškaraca i žena u porodičnom životu, planiranju porodice i vaspitanju djece
- Promovisanje i upotrebu rodno osjetljivog jezika
- Unapređivanje javne svijesti o značaju rodne ravnopravnosti
- Pridavanje posebnog značaja pravima mladih, te starijih žena, pripadnicama nacionalnih manjina i osjetljivih grupa
- Implementaciju legislative EU i međunarodnih dokumenata OUN i dr. o pravima žena u nacionalno zakonodavstvo.

DIPLOMATIJA I MEĐUNARODNI ODNOSI

Crna Gora kao mala država mora napraviti zaokret u diplomatskoj politici, na način što će se reformisati diplomatska služba odgovarajućom profesionalizacijom i depolitizacijom. Digitalizacijom diplomatske mreže možemo iskoristiti mogućnosti koje pružaju informaciono-komunikacione tehnologije i formirati *pametnu digitalnu diplomatsku mrežu* čime bi se povećala vidljivost i učvrstila povezanost sa drugim državama. Ekonomska diplomatija koja uključuje sve subjekte države treba da bude u fokusu djelovanja naše spoljne politike. Na taj način će se poboljšati spoljnotrgovinska razmjena i jačati konkurentnost naše privrede.

NAUKA I OBRAZOVANJE

Nauka i obrazovanje moraju biti na nivou razvijenih država Evropske unije ka čijim ciljevima stremimo. Bićemo pokretači inicijative za

sveobuhvatnu reformu obrazovnog sistema Crne Gore sa ciljem da se obezbijedi jačanje vještina prvenstveno mlađe pa i starije populacije, koje su neophodne za postojeće i buduće potrebe privrede, odnosno za spremnost da odgovore potrebama međunarodnog tržišta rada.

Stipendiranje talentovanih studenata podrazumijevaće obavezu države da pronađe posao za njih po završetku studija, u saradnji sa privatnim sektorom. Digitalno obrazovanje će doprinosti bržem sticanju neophodnih vještina koje treba da utiču na poboljšanje konkurentnosti naše ekonomije.

U tehnološkom parku čija izgradnja u Podgorici jeste pri kraju, a koji je zamišljen kao centar za nove tehnologije i znanje o njima, iniciraćemo formiranje *tehnološkog inkubatora* koji treba da omogući *start up* za razvijanje novog tipa preduzeća u oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija, kreativnih industrija, zelene ekonomije, pametne poljoprivrede sa odgovarajućim smart platformama, itd. Na ovaj način postiže se ravnoteža između ekonomije i ekologije i vrši stimulacija poljoprivrednih i drugih inovacija. Ovaj park treba da vrši kontinuiranu edukaciju organa lokalne samouprave, privrednika kao i NVO sektora stimulišući zajedničko učešće na međunarodnim pozivima za privlačenje sredstava za projekte iz poziva EU.

KULTURA

Festivali i kulturne manifestacije utiču na bolju promociju države i privlače nove turiste. Neophodno je ulagati u kulturne i zabavne sadržaje, oživjeti i kreirati *kulturne rute* koje će kroz primjenu *virtuelne realnosti* biti digitalizovane kako bi bile bolje promovisane i na sajmovima i na društvenim mrežama. Uputićemo inicijativu za povezivanje svih kulturnih ustanova sa krovnim ministarstvom, što će omogućiti sinhronizaciju kulturnih događaja i planiranje po mjesecima i regionima čime bismo uticali da se kulturna dešavanja odvijaju konstantno 365 dana u godini u svim djelovima države. Putem poreske politike učinićemo neophodne korake

da se *privlače investicije u kreativne industrije* (filmska produkcija, muzička produkcija), čime ćemo uticati na bolju razmjenu ideja sa međunarodnim kulturnim poslenicima i bolju promociju naše države. Kulturno-istorijske spomenike i fortifikacije ćemo zaštititi i obnoviti u saradnji sa međunarodnim organizacijama, kako bi se valorizovao njihov potencijal na najbolji način restauracijom i ponovnom aktivacijom sa sadržajima koji su u skladu sa načinom zaštite istih.

ZDRAVSTVO

Sistemska organizacija zdravstva u Crnoj Gori jeste na izrazito niskom nivou i zahtijeva potpuno drugačiji pristup koji bi konačno omogućio da pacijent bude u centru pažnje vodeći se načelima zdravstvene zaštite: pravičnost zdravstvene zaštite, pristupačnost, neprekidnost, sveobuhvatnost, efikasnost i kontinuirano unapređivanje. Bićemo pokretači *sveobuhvatne reforme zdravstvenog sistema*. Preduslovi za postavljanje osnova sistemske organizacije, odnosno reorganizacije zdravstvenog sistema jesu potpuna *depolitizacija* svih nivoa zdravstvene zaštite, studiozno određivanje visine budžeta za zdravstvo i njegovo odgovorno i racionalno korišćenje. Osnovu sistemske organizacije podrazumijeva adekvatno pozicioniranje primarne zaštite i jasno razgraničenje sekundarnog i tercijarnog nivoa zdravstvene zaštite. Iniciraćemo ozbiljne reforme kontinuirane medicinske edukacije bez koje je svaki savremeni zdravstveni sistem nezamisliv. Jedna od naših glavnih preokupacija biće *zdravstveni turizam*. Institut „Dr Simo Milošević“ treba da bude nosilac zdravstvenog turizma Crne Gore zajedno sa ostalim ustanovama koje čine *zdravstveni klaster*. Zdravstveni turizam koji je jedna od najvećih šansi naše države, nažalost, do sada nije iskorišćen u mjeri u kojoj bi trebalo.

Zdravstveni sistem u Crnoj Gori, već dugi niz godina u ozbiljnoj je krizi. On je u Crnoj Gori relativno mali i kao takav bi mogao da bude veoma pogodan za adekvatno funkcionisanje. Poznato je da je za jednu zdravstvenu ustanovu neophodna infrastruktura, odnosno adekvatan objekat,

oprema i stručni kadar. Međutim, koliko god da su sva tri elementa u najmanju ruku zadovoljavajuća, ako sistem nije dobar, samim tim i organizacija neadekvatna, pacijent, koji bi trebalo da bude u fokusu cijelog sistema, ostaje uskraćen za uslugu koju s pravom očekuje. Bićemo pokretači sveobuhvatne reforme zdravstvenog sistema.

Sistemska organizacija zdravstva u Crnoj Gori jeste na izrazito niskom nivou i zahtijeva potpuno drugačiji pristup koji bi konačno omogućio da pacijent bude u centru pažnje vodeći se načelima zdravstvene zaštite: pravičnost zdravstvene zaštite, pristupačnost, neprekidnost, sveobuhvatnost, efikasnost i kontinuirano unapređivanje. Preduslovi za postavljanje osnova sistemske organizacije, odnosno reorganizacije zdravstvenog sistema jesu potpuna depolitizacija svih nivoa zdravstvene zaštite, studiozno određivanje visine budžeta za zdravstvo i njegovo odgovorno i racionalno korišćenje. Osnovu sistemske organizacije podrazumijeva adekvatno pozicioniranje primarne zaštite i jasno razgraničenje sekundarnog i tercijarnog nivoa zdravstvene zaštite.

Primarna zdravstvena zaštita i pored mnogih, uglavnom deklarativnih pokušaja, nije reformisana. Danas je ona pretvorena u kancelarijski prostor medicinskih radnika i bazu za upućivanje pacijenata prema ustanovama druga dva nivoa zdravstvene zaštite. Na izrazitu preopterećenost izabranih doktora utiče sve veći broj pacijenata i neprirodno velika administracija kojom se bave. Neophodno je kadrovski ojačati primarni nivo uz adekvatno pozicioniranje edukovanih medicinskih sestara-tehničara sa visokom stručnom spremom koje u svakom savremenom sistemu imaju svoje odgovarajuće mjesto.

Sekundarna zdravstvena zaštita koja pripada opštim bolnicama, suočila se sa problemima,

osim izuzetaka, koje ove ustanove imaju sa infrastrukturom i nedostatkom medicinskog kadra. Bićemo pokretači inicijative za jačanje svih segmenata opštih bolnica, prije svega medicinskih kadrova. Bićemo uporni u sistemskom rješavanju statusa opštih bolnica uz ozbiljnu inicijativu za izgradnju novih bolnica u Pljevljima i Herceg Novom koji je praktično ostao bez adekvatne zdravstvene ustanove.

Sistemskim rješenjem primarnog nivoa zdravstvene zaštite i dovođenjem opštih bolnica u respektabilne ustanove sekundarnog nivoa, rasteretiće se Klinički centar kao jedina ustanova tercijarnog nivoa u državnom sektoru. Sistemsko rješenje podrazumijeva i neophodnu integraciju privatnog i državnog sektora u jedinstven sistem zdravstvene zaštite kao što je to u većini zemalja Evropske unije po modelu "novac prati pacijenta". Rukovodeće strukture u crnogorskom zdravstvu, od početka razvoja privatnog sektora, uporno su ga gurale na marginu zdravstvenog sistema doživljavajući ga kao strano tijelo. Visoko razvijeni privatni sektor u Crnoj Gori ima velike prostorne kapacitete, najsavremeniju opremu i vrhunski kadar. Takav privatni sektor, danas pruža pacijentima najsavremenije medicinske usluge iz domena sekundarnog i tercijarnog nivoa zdravstvene zaštite. Kao takav, nažalost, dostupan je samo onima koji su u mogućnosti da plate njihove usluge. Bićemo uporni u projektu integracije privatnog i državnog sektora po navedenom modelu "novac prati pacijenta" i na taj način omogućiti svakom građaninu da izabere ustanovu gdje i kome će povjeriti brigu o svom zdravlju i zdravlju svoje porodice. Takođe, na taj način, rasteretiće se državne ustanove sekundarnog i tercijarnog nivoa, a dostupnost i kvalitet njihovih usluga biće, razumljivo, mnogo veći. Na kraju, ali ne manje važno, svaki građanin, bez izuzetka, ima pravo da za svoj novac, izdvojen bilo preko doprinosa ili poreza, dobije najbolju moguću medicinsku uslugu.

10. ZAJEDNO! Za budućnosti koja ti pripada – Danijel Živković (DPS SD, DUA, LP)

- CRNA GORA DRŽAVA ČLANICA EU
- EKONOMSKI RAST, NOVA RADNA MJESTA, BOLJI STANDARD
- SOCIJALNO PRAVEDNO DRUŠTVO
- KVALITETNA ZDRAVSTVENA ZAŠTITA
- NAUKA I OBRAZOVANJE
- KULTURA I SPORT
- DIGITALNA I INOVATIVNA CRNA GORA
- ODRŽIVI RAZVOJ EKOLOŠKE DRŽAVE

PLAN ZA 4 NAREDNE GODINE:

Završiti pristupne prehovore s Evropskom unijom do kraja 2025. godine i pripremiti Crnu Goru za punopravno članstvo prije 21. maja 2026. godine.

Pokrenuti investicioni ciklus vrijedan milijardu eura i značajno unaprijediti poslovni ambijent kako bismo podstakli ekonomski rast, otvorili nova radna mjesta i obezbijedili veće budžetske prihode.

Smanjiti stopu poreza na dobit za pravna lica na 9% i ukinuti obavezu plaćanja ovog poreza za IT kompanije.

Uvećati prosječnu platu u Crnoj Gori za 50%!

Sačuvaćemo fond pio, uvećati minimalnu penziju na 350 eura, penzije niže od iznosa prosječne penzije za 20%, a penzije iznad prosjeka za 10%!

Uvećati iznose materijalnih davanja po osnovu materijalnog obezbjeđenja porodice i tuđe njege i pomoći za 50%.

Subvencionirati plaćanje troškova vrtića u iznosu 50% cijene za porodice u riziku, odnosno 100% za djecu iz socilano najranjivijih kategorija!

Podstanarima u Crnoj Gori obezbijediti mjesečnu

subvenciju u iznosu 50 eura i stvoriti pretpostavke za izgradnju većeg broja "socijalnih" stanova!

Povećati budžetska izdavanja za podršku razvoju nauke i istraživanja za 100%!

ZAJEDNO! ZA EKONOMSKI RAST, NOVA RADNA MJESTA I BOLJI STANDARD

CILJEVI

Strateški cilj naše ekonomske politike predstavlja povećanje životnog standarda svih građana Crne Gore!

- Pokrenućemo investicioni ciklus vrijedan milijardu eura i značajno unaprijediti poslovni ambijent kako bismo podstakli ekonomski rast, otvorili nova radna mjesta i obezbijedili veće budžetske prihode;
- Posljedica većeg ekonomskog rasta i dodatne vrijednosti uticaće na povećanje prosječne bruto zarade u Crnoj Gori za 50%!
- Smanjićemo stopu poreza na dobit za pravna lica na 9% i ukinuti obavezu plaćanja poreza za IT
- Kao posledica odgovornog i realnog pristupa ŽIVOTNI STANDARD CRNOGORSKOG GRAĐANINA BIĆE ZARAĐEN A NE POZAJMLJEN!
- Uvjereni smo da Crna Gora ima više nego dovoljno resursa da, u relativno kratkom roku, postane najbogatija država u ovom dijelu Evrope!

KAPITALNE INVESTICIJE

- Nastavićemo realizaciju projekta izgradnje autoputa Bar – Boljare;
- Stvorićemo neophodne uslove za modernizaciju, unapređenje kvaliteta usluga i

povećanje kapaciteta aerodroma u Podgorici i Tivtu;

- Završiti rekonstrukciju preostalih dionica proge od Bara do Bijelog Polja i time valorizovati potencijal Luke Bar;
- Nastaviti valorizaciju Đalovića pećine, izgradnju ski – centara Cmiljača, Žarski i Štedim – Hajla, uz dodatna ulaganja u infrastrukturu Kolašina i Žabljaka;
- Intenziviraćemo proces “zelene tranzicije” Crne Gore;
- U narednom periodu, pored turizma i energetike, obezbijedićemo značajno veća ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju;

PRIVREDA I POSLOVNI AMBIJENT

- Stvorićemo inspirativni državni i poslovni ambijent, atraktivan za velika investiciona ulaganja;
- Građenje stabilne i izvjesnih uslova poslovanja stvara jaku državu koja je preduslov dolaska ozbiljnih partnera, čime građani dobijaju mogućnost za boljim zaposlenjem.
- U saradnji s privrednicima, kreiraćemo program systemske eliminacije biznis barijera;
- Uvesti primjenu instituta multilateralne kompenzacije i skraćenje rokova za povraćaj PDV-a na 30 dana od podnošenja zahtjeva;
- Odlučno suzbijanje svih nelegalnih vidova poslovanja;
- Kreiranjem povoljnih kreditnih linija, snažno ćemo podržati izvozno orijentisana preduzeća
- Posebnu pažnju poklonićemo malim i srednjim preduzećima i porodičnim firmama;
- Turistička valorizacija prirodnih resursa na održivim osnovama, vratiti imidž Crne Gore kao prestižne turističke destinacije;
- Kreiraćemo mehanizam podrške poslodavcima kod zapošljavanja radne snage u turizmu;
- Unaprijedićemo status pomorske privrede i naših pomoraca na nivo koji zaslužuju

MLADI I PREDUZETNIŠTVO

- Namjera nam je da ohrabrimo svakoga ko pokazuje spremnost da otpočne sopstveni biznis u Crnoj Gori;
- Jedan od prioriteta u okviru ovog programa odnosiće se na razvoj ženskog preduzetništva, kreativnog preduzetništva i socijalnog preduzetništva;
- Kreiraćemo posebnu liniju podrške razvoju starih zanata; omogućimo mladima da što brže dolaze do posla
- Transformisaćemo program stručnog osposobljavanja visokoškolaca u program kreditiranja (bespovratnih sredstava) za dugoročno zapošljavanje visokoškolaca;
- Kreiraćemo poseban fond koji će služiti za finansiranje biznis projekata mladih ljudi.

ZAKLJUČAK

- **NAGLAŠAVAMO** da je izlazak iz postojeće teške situacije jedino moguć uz snažnu podršku privrednika, investitora, finansijskog sektora, akademske zajednice i svakog pojedinačnog građanina.
- **MORAMO ZAJEDNO DA** sačuvamo dostignute vrijednosti, da **ZAJEDNO** poboljšamo životni standard, da **ZAJEDNO** dođemo do evropskog nivoa življenja, **ZAJEDNO** okončamo tranziciju i uvedemo Crnu Goru u Evropsku uniju.
- Od našeg **ZAJEDNIČKOG** rada zavisi i uspjeh – svakog pojedinačno ali i progres države Crne Gore!

ZAJEDNO! ZA SOCIJALNO PRAVEDNO DRUŠTVO.

Razvoj države socijalne pravde u kojoj će svi građani moći da zadovolje egzistencijalne potrebe, bez straha od bilo koje vrste diskriminacije, za nas je ne samo politički već moralni imperativ!

MJERE

- Uvećanje izdvajanja za materijalno

obezbjeđenje porodice (MOP) i tuđu njegu i pomoć za 50%;

- Subvencioniranje troškova vrtića sa 50% iznosa za porodice u riziku, odnosno 100% za djecu iz porodica najtežeg materijalnog statusa;
- Besplatna užina za osnovce i prevoz za učenike/ce iz socijalno ranjivih kategorija;
- Podržaćemo podstanare kroz mjesečne subvencije u iznosu od 50 eura;
- Kreiranje posebnog Državnog stambenog fonda;
- Izrada strategije demografskog razvoja;
- Osnaživanje postojećih i pokretanje novih servisa za OSI, stalni monitoring s ciljem kontrole poštovanja propisa u oblasti prava koja pripadaju OSI, pristupačnost i dostupnost institucijama, javnim površinama;
- Podrška nezaposlenim licima i uvođenje posebnog dodatka od 200 eura za nezaposlene somohrane roditelje;
- Uvećanje osnovne naknade pružiocima usluge porodičnog smještaja – hraniteljstva na iznos minimalne zarade od 450 EUR;
- Osnaživanje kadrovske kapaciteta vaspitno – obrazovnih ustanova, kao i ustanova socijalnog stranaja u cilju suzbijanja vršnjačkog nasilja, nasilja nad ženama, starijim licima i dr. , revizija svih dozvola i kontola načina držanja oružija, osnivanje skloništa za žene – žrtve nasilja, izmjena legistative kako bi se zakonom prepoznala i adekvatno sankcionisala djela poput femicida, psihičkog nasilja, nasilja nad starijim licima, vršnjačkog nasilja...

POLOŽAJ PENZIONERA

- Iznos minimalne penzije biće uvećan na 350 eura, iznos penzija nižih od državnog prosjeka za 20%, a iznos penzija iznad državnog prosjeka za 10%;
- Zakonski ćemo urediti nezavidan položaj i omogućiti adekvatnu podršku većini korisnika tzv. Srazmjernih penzija;

- Uvođenje tzv. socijalnih penzija za sve građane starije od 67 godina;
- Izgradnja novih objekata kolektivnog stanovanja kao i tri doma za stare, u Podgorici, južnoj i sjevernoj regiji Crne Gore;
- Besplatan autobuski i željeznički javni prevoz za penzionere i lica starija od 67 godina;
- Pokrenućemo servis "senior kartica"
- Osnažićemo službe geronto servisa i obezbjediti mobilne timove za pružanje zdravstvene i socijalne zaštite posebno ranjive kategorije starih lica.

ZAJEDNO! ZA KVALITETNU ZDRAVSTVENU ZAŠTITU.

SISTEM JE NA KOLJENIMA

LISTE ČEKANJA

- Haos prilikom zakazivanja – sistem elektronskog zakazivanja u XXI vijeku ne funkcioniše;
- Na preglede se čeka mjesecima.

NESTAŠICE

- (i kada dođete na red) u zdravstvenim ustanovama nema osnovnih sredstava za rad;
- Nestašice lijekova postale svakodnevnicom;
- Mnogi lijekovi izbačeni sa fondovske Liste lijekova i moraju se kupovati ili se vrši doplata za njih.

MJERE

FINANSIJSKE PRETPOSTAVKE

- Održivost kroz ciljane doprinose;
- Unapređenje materijalnog statusa zaposlenih (plate, stambeni kapaciteti..);
- Proširenje Liste lijekova – osigurati besplatnu terapiju i redovna nabavka lijekova i medicinskih sredstava.

DOSTUPNOST

- KADROVSKA – zadržati kadrove, jačati ulogu i značaj izabranog doktora, povećati broj ljekara u manjim sredinama, KME;
- INFRASTRUKTURNA – novi objekti UC KC, OB i DZ PG, OB Bar, sanatorijum na Žabljaku, proširenje i unapređenje kapaciteta OB PV i KO, OB CT, SB Risan;
- TEHNOLOŠKA – osavremenjavanje opreme i razvoj telemedicine.

REORGANIZACIJA SISTEMA

- Jačanje primarne zdravstvene zaštite;
- Reorganizacija mreže Zavoda za HMP;
- Saradnja sa PZU kako bi se smanjile liste čekanja;
- Bliža saradnja sa građanima i unapređenje njihove uloge;
- Edukacije o HNB i faktorima rizika;
- Edukacije o važnosti vakcinacije;
- Uspostavljanje centara za palijativnu njegu;
- Mehanizmi zaštite posebno osjetljivih i ugroženih grupa stanovništva.

ZAJEDNO! ZA DRUŠTVO ZNANJA ZA XXI VIJEK. NOVA KULTURA OBRAZOVANJA

- Ulaganje u obrazovanje i nauku - najbolja investicija u budućnost naše države i društva;
- Kreiranje najboljih uslova za sticanje znanja na svim nivoima obrazovanja, od predškolskog do univerziteta, biće mjera uspjeha naše politike;
- Modernizacija obrazovnog sistema i veće ulaganje u razvoj naučnoistraživačke djelatnosti;
- Izdvojićemo 10 miliona godišnje za otvaranje novih škola i vrtića
- Obezbijedićemo sredstva za savremenu opremljenost obrazovno-vaspitnih ustanova;

SVEOBUHVAATNA REFORMA

- Prilagođavanje procesa nastave savremenim trendovima i reforma kurikuluma;
- Razvijanje većeg nivoa digitalne pismenosti, i razvijanje vještina koje će naše mlade ljude učiniti konkurentnim na tržištu rada;
- Škola bez nasilja;
- Izdvajanje 100% više novca za podrška razvoju nauke i istraživanja i obezbijedivanje 10 miliona eura za četiri godine za fond za akademsku izvrsnost;
- 1000 eura mjesečno kao finansijsku podrška za 100 doktoranata i postdoktoranata.

PROSVJETNI RAD

- Zanimanje prosvjetnog radnika učiniti privlačnim za mlade ljude uz unaprijeđenje materijalnog statusa prosvjetnog radnika;
- U kontinuitetu ćemo raditi na smanjenju broja podstanara među zaposlenim u obrazovanju;
- Stvorićemo pretpostavke za dodatna povećanja nivoa zarada prosvjetnih radnika i predložiti uvođenje varijabilnog dijela zarade.

ZAJEDNO! ZA DIGITALNU I INOVATIVNU CRNU GORU - ZA BUDUĆNOST KOJA TI PRIPADA!

“Ukoliko želi biti globalno konkurentna, Crna Gora mora koristiti svoj potencijal na pametan način i razvijati modernu ekonomiju kroz nauku, inovacije, IT industriju, tehnološko preduzetništvo i digitalno obrazovanje - jednom riječju digitalno se transformisati.”

POSTOJEĆE STANJE:

- NEIZVJESNOST ZA MLADE LJUDE NA TRŽIŠTU RADA - NAJVEĆA NEZAPOSLENOST MEĐU MLADIM LJUDIMA - 57,8 odsto ne vjeruje da za njih postoji prilika za zaposlenje;
- ŽELJA MLADIH ZA TRAJNIM NAPUŠTANJEM CRNE GORE - Trećina mladih u Crnoj Gori želi

da napusti državu;

- NEDOSTATAK PREDUZETNIČKIH INICIJATIVA– i dalje se gaje iluzije o "sigurnom" poslu u državnoj administraciji, pogotovo nakon nekontrolisanog zapošljavanja u prethodne skoro 3 godine;
- POLITIČKA NESTABILNOST I REVANŠIZAM - negativno utiče na percepciju mladih o svojoj budućnosti u Crnoj Gori.

NAŠI CILJEVI:

- Ulaganje u reformu sistema obrazovanja uz značajnije uključivanje privrede u proces sticanja praktičnih znanja za vrijeme školovanja, najbolja je investicija u budućnost naše zemlje i mladih ljudi koji se moraju pripremati za tržište rada i poslove budućnosti;
- IT sektor ćemo transformisati u IT privredu - snažnu ekonomsku djelatnost koja će da kreira izvozne proizvode države Crne Gore;
- Korišćenje izdašnih Evropskih strukturnih i investicionih fondova (ESI) - Kroz Ekonomsko-investicioni plan za Zapadni Balkan će od 2021. do 2027. biti izdvojeno 9 milijardi eura;
- Kreiranje savremenog inovacionog eko - sistema – na hiljade novih visokoplatežnih radnih mjesta za mlade ljude iz naše zemlje i svijeta;
- Sveobuhvatna i sistemska podrška digitalne transformacije Crne Gore sa ciljem da Crnu Goru učinimo jednom od najkonkurentnijih destinacija za biznis i razvoj IT kompanija u ovom dijelu Evrope - e – Montenegro.
- Pripremićemo najmlađe generacije za "poslove budućnosti" - svaki učenik jedan mali programer - digitalizacija od prvog razreda osnovne škole,

- Brendiraćemo Crnu Goru kroz sprovođenje "Strategije pametne specijalizacije",
- SEEIIST - Bio Tech - Medicine - Kancer Centar (250.000.000 investicija).

KONKRETNE MJERE

- Smanjujemo stopu nezaposlenost kod mladih - dugoročno zapošljavanje visokoškolaca - transformacija višegodišnjeg programa stručnog osposobljavanja visokoškolaca;
- Veća ulaganja u razvojne projekte mladih ljudi kroz podršku kreditno garantnog fonda za rizične projekte i kroz njega generisati podršku za mlade preduzetnike za finansiranje biznis projekata kao i za mlade inovatore za razvoj startup preduzeća;

MJERE

- 1000 eura stipendije za 100 najboljih doktoranada i postdoktoranada;
- 10.000.000€ za studiranje na top svjetskim univerzitetima kroz Fond za akademsku izvrsnost;
- Uvešćemo nove atraktivne poreske olakšice - 0% poreza na dobit za naše IT-jevce;
- Veće zarade za mlade ljude - oslobađanje dijela poreza i doprinosa za zapošljavanje lica do 30 godina starosti,
- Startup & freelance vize i e-državljanstva - obezbijedićemo dodatne podsticaje za dolazak i boravak digitalnih nomada i novih investitora u Crnoj Gori.

NAŠA VIZIJA JE DIGITALNA I INOVATIVNA CRNA GORA

ZAJEDNO!

11. EVROPA SAD – MILOJKO SPAJIĆ

NAŠA RJEŠENJA

VIŠE SLOBODE, VIŠE DEMOKRATIJE

Polazeći od fundamentalnog, Ustavom Crne Gore, potvrđenog principa da je građanin nosilac suvereniteta, zalažemo se za aktivnije sudjelovanje građana u procesu donošenja javnih odluka. Samo slobodan pojedinac je istovremeno odgovoran građanin. Građanin ne smije biti žrtva izopačenja predstavničke demokratije u puko obezbjeđivanje mandata otuđenim političarima.

Umjesto prostog periodičnog glasanja na izborima, „Evropa sad!“ ohrabruje kontinuirano učešće građana u javnom životu. Njihovi prioriteti i interesi zaslužuju da budu saopšteni i mimo izbora, a o svim značajnim društvenim i političkim pitanjima se mora voditi transparentna, inkluzivna i argumentovana debata.

Stoga ćemo favorizovati kreiranje ambijenta u kome će građani saopštavati svoje stavove i ideje putem digitalnih platformi, okruglih stolova, javnih rasprava i drugih adekvatnih instrumenata. Gradeći povjerenje između građana i donosioca odluka, „Evropa sad!“ afirmiše društvo koje prihvata različitost mišljenja i ohrabruje kulturu otvorenog dijaloga.

DIO EVROPE, OTVORENI KA SVIJETU

Geografski položaj, te kulturni i duhovni tokovi istorije odredili su Crnu Goru kao tačku susreta različitih civilizacija i čvorište preplitanja ideja i vrijednosti. Učeći iz prošlosti, potvrđujući sadašnjost, a misleći na budućnost, Crna Gora mora postati snažno i istinski opredijeljena za što skorije punopravno članstvo u Evropskoj uniji, koja ne smije biti posmatrana kao konačni cilj, već kao prilika za pristupanje porodici naroda i država ujedinjenih u različitostima, koje baštine ideje i vrijednosti na osnovu kojih društvo postaje slobodnije, bogatije, stabilnije, pravednije i

inkluzivnije, brišući granice starih antagonizama i podjela.

Vodeći se principima saradnje i međusobnog uvažavanja, „Evropa sad!“ se takođe zalaže za jačanje dobrosusjedskih i regionalnih odnosa kroz aktivno unaprjeđivanje regionalne saradnje i jasno definisanu politiku zero problems with neighbours, uvažavajući svoje nacionalne interese, ali i prepoznajući brojne ekonomske, istorijske i kulturne veze sa susjednim državama i državama u regionu.

Uvažavajući činjenicu da je Crna Gora članica NATO, „Evropa sad!“ će raditi na učvršćivanju kredibilne uloge naše zemlje u Sjevernoatlantskom savezu.

„Evropa sad!“ se takođe zalaže za snažno prisustvo Crne Gore u međunarodnim organizacijama i multilateralnim inicijativama. Vjerujući da geografska ili demografska veličina države ne opredjeljuje njenu ulogu u međunarodnim poslovima, već snaga ideja i diplomatskih vještina, „Evropa sad!“ će biti inicijator intenziviranja aktivnosti Crne Gore u Ujedinjenim nacijama, te tako preuzeti aktivniju ulogu u ostvarivanju principa i ciljeva proklamovanih Poveljom Ujedinjenih nacija, s posebnim akcentom na očuvanje međunarodnog mira, bezbjednosti i prosperiteta.

S tim u vezi, „Evropa sad!“ se zalaže za profesionalizaciju diplomatskog kadra Crne Gore i za osnaživanje kulturne, naučne i ekonomske diplomatije, u cilju povećanja kredibilitnosti i reprezentativnosti, vodeći računa o iskorjenjivanju političkog i partijskog uticaja na njeno funkcionisanje.

NAUKA ZA SVE, SVE ZA NAUKU

U vremenu ubrzanog tehnološkog razvoja i trenutne razmijene informacija, nauka savremenog

doba predstavlja ne samo osnovni faktor razvoja jednog društva, već i nezaobilaznu komponentu u procesu donošenja javnih odluka. „Evropa sad!“ se zato zalaže za jačanje naučne djelatnosti kroz principe autonomije i internacionalizacije, uz izdvajanje potrebnih novčanih sredstava.

Autonomija nauke podrazumijeva nezavisnost naučno-istraživačkog rada, oslobođenog ideoloških, političkih, ali i finansijskih, pritisaka. U tom smislu, „Evropa sad!“ će afirmisati bolji društveni položaj naučnih istraživača, poboljšanje njihovog ekonomskog statusa i podsticanje ulaganja u naučnoistraživačku infrastrukturu. „Evropa sad!“ će se zato založiti da minimalni prag ulaganja u nauku, istraživanje i inovacije u bliskoj budućnosti dostigne preporuke Evropske unije. Takođe, „Evropa sad!“ će povesti intenzivan dijalog sa privredom i inicirati adekvatna zakonska rješenja, kako bi se domaći preduzetnici podstakli da dio svojih prihoda opredijele za finansiranje naučnih projekata, stipendija i usavršavanja, time podstičući davno zaboravljenu kulturu zadužbinarstva i donatorstva.

„Evropa sad!“ će posebnu pažnju posvetiti stvaranju uslova da se naša naučna zajednica dodatno internacionalizuje a nauka u Crnoj Gori dodatno popularizuje. To će biti moguće kroz privlačenje inostranih istraživača, bolje povezivanje sa naučnom dijasporom i podsticanje međunarodno priznatih naučnoistraživačkih aktivnosti, naročito u domenu izdavačke djelatnosti i naučnoistraživačke infrastrukture, poput razvoja projekta Montenegro Institute of Technology. „Evropa sad!“ će takođe afirmisati uspostavljanje međunarodnih sporazuma sa eminentnim naučnim centrima širom svijeta, kako bi naši istraživači imali priliku da steknu neprocjenjiva iskustva, koja će kasnije upotrijebiti po povratku u svoju zemlju.

OBRAZOVAN POJEDINAC JE GRAĐANIN SVIJETA

Pokret „Evropa sad!“ čvrsto vjeruje da je prosvijećeni pojedinac zalog trajnog prosperiteta cjelokupnog društva a znanje fundamentalna

komponenta prevazilaženja socio-ekonomskih nejednakosti i stoga će posebnu pažnju posvetiti obrazovnom sistemu Crne Gore.

Zalagaćemo se za poboljšanje kvaliteta i povećanje dostupnosti predškolskih ustanova, kako u domenu infrastrukture tako i u domenu vaspitno-obrazovnog kadra, kako bismo roditeljima omogućili nesmetane uslove za rad, a djeci adekvatnu njegu, uravnoteženu vaspitanjem i empatijom.

U domenu osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja zastupaćemo promišljen i balansiran pristup organizacionim i nastavno-programskim reformama, uz analitičko sagledavanje aktuelnih propusta, potreba učenika i globalnih trendova. Borićemo se protiv birokratizacije obrazovanja i sprovesti mjere koje će afirmisati profesionalizaciju, autonomnost i transparentnost obrazovnih ustanova. Afirmisaćemo usavršavanje nastavnog kadra, uz konstantnu brigu o ekonomskom i socijalnom položaju prosvjetnih radnika, čime ćemo vratiti dostojanstvo obrazovnom sistemu i motivisati najkvalitetnije mlade ljude da se opredijele za ovaj poziv.

Dodatno stavljajući akcenat na učenje i ulogu engleskog jezika, zalagaćemo se i za uvođenje trećeg stranog jezika u osnovnim školama, kako bi od ranog uzrasta kod djece razvijali ne samo prosvijećenost, već i međunarodnu konkurentnost, a takođe ćemo se zalagati za kvalitetniji pristup vannastavnim aktivnostima u okviru školskog kurikuluma.

„Evropa sad!“ naročito prepoznaje temeljnu društveno-političku ulogu visokog obrazovanja u formiranju budućih generacija na kojima će počivati najveća odgovornost za dalji razvoj Crne Gore. Stoga ćemo se zalagati za suštinsku autonomizaciju državnog univerziteta, te njegovu intenzivniju internacionalizaciju. Radićemo na daljoj integraciji Univerziteta u evropski prostor visokog obrazovanja, uz insistiranje na kvalitetnijoj primjeni Bolonjske deklaracije i usklađivanju sadržaja studijskih programa sa potrebama savremenog čovjeka, koje ne uključuju samo

sticanje praktičnih vještina, već i formiranje slobodnih pojedinaca, spremnih za kritičko sagledavanje stvarnosti i interakciju sa svijetom. Naročitu pažnju ćemo posvetiti unaprjeđenju nastavno-naučnog kadra, kroz poboljšanje njihovog ekonomskog statusa, što veće uključivanje mladih naučnika u nastavni proces i insistiranje na jasnim kvalitativnim kriterijima za zapošljavanje.

PAMETNI GRADOVI, RAZVIJENA SELA

„Evropa sad!“ će raditi na razvoju „Pametnih gradova“ u kojima su tradicionalni servisi i usluge efikasniji uz korišćenje digitalnih tehnologija za poboljšanje kvaliteta života građana i funkcionisanje i razvoj privrede. Pametni gradovi su zato ujedno i „zeleni“ jer omogućavaju bolje korišćenje resursa i manju emisiju ugljen dioksida. „Evropa sad!“ se zalaže za što skoriju primjenu evropskih iskustava i znanja u ovoj oblasti.

Ovo podrazumijeva pametniju transportnu mrežu, javni prevoz i parking, kao i efikasnije načine za osvjjetljenje (poput pametne javne rasvjete), efikasnije vodosnabdijevanje i sistem odlaganja i upravljanja otpadom. To takođe znači interaktivniju, odgovorniju i efikasniju gradsku administraciju i bezbjednije javne prostore, prilagođene za potrebe osoba sa invaliditetom i starijeg stanovništva.

Razvijena sela, kao najbolja mjesta za susret čovjeka i prirode, su od ključnog značaja za poljoprivrednu ali i cjelokupnu ekonomsku i socijalnu održivost zemlje. Zalagaćemo se za dinamičan poljoprivredni sektor sposoban da smanji zavisnost Crne Gore od uvoza hrane. Rasprostranjena saobraćajna i digitalna infrastruktura, koja brzo i efikasno povezuje naša sela sa gradovima, tj. proizvođače hrane i nosioce seoskog turizma sa tržištem, je temelj ruralnog razvoja; zato ćemo uložiti najveće napore da upravo u ovoj oblasti Crna Gora krupno zakorači naprijed; obnavljajući postojeću i gradeći novu infrastrukturnu putnu i digitalnu mrežu, tako čuvajući crnogorsko selo od zaborava, ali ga i istovremeno, u razvojnom smislu, približavajući evropskim selima.

Bolja infrastrukturna i ekonomska integracija ruralnih područja, uz dodatni fokus na razvijeni sistem garantovanog otkupa poljoprivrednih proizvoda, otvara prostor revitalizaciji sela, stvaranju ruralnog zapošljavanja, ostanku mladih u selima, ali i povratku ljudi iz gradova na sela. Iz tog razloga ćemo se i zalagati za veća ulaganja u ruralno zdravlje i obrazovanje, u smislu njihove dostupnosti i kvaliteta. Postaraćemo se da sa međunarodnim kontaktima radimo na promociji crnogorskih sela kao poželjnoj destinaciji kako za investiranje, tako i za razvoj turizma.

KULTURA KAO NAČIN ŽIVOTA

Temeljna polazišta u programskom odnosu prema kulturi, „Evropa sad!“ vidi u interkulturalnom karakteru Crne Gore, te njenom civilizacijskom i vjerskom pluralizmu, koji podrazumijeva pripadnost naše zemlje mediteranskom kulturnom krugu, te posljedično širem evropskom kulturnom prostoru.

„Evropa sad!“ će se zalagati za novi i širi koncept shvatanja kulture – kulture kao načina života. To će podrazumijevati integrativnu i participativnu dimenziju kulture i kulturnog stvaralaštva, te promovisanje običaja i karakteristika lokalnih zajednica. Kultura takođe mora biti tretirana kao jedan od uslova održivog razvoja; između ostalog i kao strateški cilj u razvoju održivog turizma, u okviru kog kulturni turizam, baziran na našoj bogatoj kulturnoj baštini, zauzima posebno mjesto.

Principi kojima će se rukovoditi pokret „Evropa sad!“ u definisanju kulturnih politika biće: sloboda stvaralaštva i poštovanje prava na kulturu, ravnopravno očuvanje svih kulturnih identiteta i poštovanje kulturne različitosti, transparentno djelovanje javnih institucija kulture, poštovanje autorskih prava, demokratizacija kulturne politike, promovisanje kulturnih industrija, te afirmisanje autonomne kulturne scene.

Naši ciljevi kulturne politike podrazumijevaju: 1) uspostavljanje savremenog sistema cjelovite zaštite, upravljanja i održivog korišćenja

kulturne baštine i predjela, uključujući njenu prezentaciju i turističku valorizaciju; 2) jačanje kapaciteta kulturnih institucija na svim nivoima i uspostavljanje održivog sistema finansiranja, podsticanjem autonomije u radu; 3) stvaranje modernog, efikasnog sistema kreiranja i prezentovanja kulturne djelatnosti kao i statusa umjetnika i stvaraoca u društvu, te širenje i edukaciju publike kroz ciljane projekte i umrežavanje sa projektima EU, uključujući umjetnike iz ostalih evropskih zemalja; 4) jačanje neformalne, alternativne, savremene kulturne prakse uz poseban osvrt na kulturu za mlade; 5) promovisanje kulturne industrije; kao i podsticanje kulturne raznolikosti kroz osnaživanje kulturne djelatnosti marginalizovanih grupa.

SOLIDARNO DRUŠTVO ZA DOSTOJANSTVEN ŽIVOT

„Evropa sad!“ se zalaže za pravedan odnos države prema pojedincu i, u tom smislu, afirmiše ustavno određenje Crne Gore kao države socijalne pravde, promovišući društvo koje štiti najranjivije i pruža adekvatnu podršku onima kojima je potrebna.

Čvrsto ćemo podržavati i dalje unaprjeđivati pozitivne mjere iz domena socijalne politike, kao što su pravo na dječiji dodatak, besplatni udžbenici, socijalni bonovi kao pomoć pojedincima i porodicama u stanju socijalne potrebe, finansijska naknada za novorođenčad, dodatna finansijska podrška za ostvarivanje prava na asistiranje reproduktivne tehnologije, itd.

Svjesni da je programom Evropa sad! samo započeto unaprjeđenje životnog standarda građana, zalagaćemo se za implementaciju njegovih prirodnih nastavaka (Evropa sad! 2, itd). Na ovom putu, ćemo težiti da prosječna zarada u Crnoj Gori uskoro bude 1,000 eura, a da u srednjem roku Crna Gora preskoči evropski prosjek zarada i dodatno poveća minimalnu zaradu.

Posebnu pažnju ćemo posvetiti blagostanju penzionera, između ostalog i kroz značajno povećanje minimalne penzije, na iznos od

450 eura. Takođe ćemo se zalagati za dalje usklađivanje svih penzija s realnim troškovima života, kao i za proširenje socijalne zaštite naše najstarije populacije.

Nastavljajući dobre i osmišljavajući nove programe predano ćemo raditi na smanjivanju jaza između bogatih i siromašnih i davati snažan doprinos socijalnoj stabilnosti Crne Gore. S tim u vezi, sprovođićemo naprednije politike aktivnog zapošljavanja na tržištu rada, koje će uz snažan rast ekonomije, dovesti do značajnog smanjenja broja nezaposlenih, na nivo od skoro 0% – čime će svako ko bude želio da radi imati posao u Crnoj Gori. Istovremeno ćemo se zalagati za unaprjeđenje prava radnika, vodeći se principom da održivi ekonomski razvoj dolazi iz sinergije odlučivanja u okviru tripartitnog socijalnog dijaloga.

„Evropa sad!“ će se takođe zalagati za povećanje opsega hraniteljstva i alternativnog staranja; radićemo na otvaranju servisa za smještaj i prihvatanje žrtava nasilja; omogućićemo otvaranje prihvatilišta za beskućnike i dnevnih centara za starije; obezbijedićemo bolju pristupačnost svih nivoa zdravstvene zaštite, povećaćemo napore za integrisanje RE populacije u društvo, a posebnu pažnju posvetićemo kompletnom ažuriranju sistema socijalnog kartona i uspostavljanju alimentacionog fonda.

SVA PRAVA ZA SVE

Ključni prioriteti „Evrope sad!“ su potpuna i dosljedna zaštita sloboda i prava građana, stvaranje pravne sigurnosti i poštovanje zakonitosti i nepristrasnosti rada državnih organa. U domenu ljudskih prava, „Evropa sad!“ se zalaže za dosljednu primjenu prava garantovanih Ustavom Crne Gore, ali i međunarodnim ugovorima i konvencijama, u smislu afirmacije pojedinačnih i kolektivnih prava i sloboda i iskorjenjivanja svakog vida diskriminacije po osnovu bilo kog ličnog svojstva ili stava.

Opredijeljeni smo za državu u kojoj svi žive slobodno i ravnopravno, kroz uvažavanje različitih

identiteta, uz podsticanje njihovog njegovanja i manifestovanja, s posebnom pažnjom na ranjive grupe.

Uvjereni smo da je načelo sekularizma najbolji model savremenog uređenja odnosa države i vjerskih zajednica, u smislu njihove odvojenosti i međusobnog uvažavanja, te adekvatne saradnje u oblastima od značaja za društvo.

Zalagaćemo se za poštovanje različitosti, očuvanje ljudskih prava i sloboda i na taj način, zajedničkim snagama, graditi jaču i bolju, građansku Crnu Goru, kao stabilnu zajednicu ujedinjenu u svojim različitostima.

RAZVOJ MORA BITI ODRŽIV

„Evropa sad!“ se zalaže za dalju afirmaciju Crne Gore, kao prve ustavno deklarisanе ekološke države u svijetu, predano radeći na stvarnoj primjeni ekoloških principa. Takav odnos prema životnoj sredini je danas još važniji, s obzirom na globalne klimatske promjene i urušavanje ekosistema.

Crna Gora je kroz istoriju preživljavala zahvaljujući simbiozi ljudi sa prirodom, racionalnom korišćenju prirodnih resursa i svijesti da prirodni potencijali nisu neiscrpnj, te da ih treba valorizovati na način da budu od koristi i budućim generacijama. Nažalost, u periodu tranzicije je došlo do opšte pohare privrednih, a potom i prirodnih resursa, čime se ugrozila održivost značajnih sistema i ekosistema.

Vjerujemo da Crna Gora mora napraviti otklon od dosadašnje prakse olakog shvatanja prirodnih resursa i njihove nekritičke eksploatacije. Stoga ćemo se zalagati za poštovanje najviših ekoloških standarda, ali i pune transparentnosti svih aktivnosti koje ostavljaju traga na životnu sredinu. U zaštićenim područjima ćemo zaustaviti divlju gradnju, a insistirati da se prilikom bilo kakve gradnje poštuje prirodni ambijent. Rijeku Taru kao UNESCO baštinu ćemo dosljednije čuvati, a sve štete koje su nastale na njoj tokom izgradnje auto-puta ćemo nastojati da saniramo.

„Evropa sad!“ se zalaže za adekvatno upravljanje otpadom i otpadnim vodama. Razvijaćemo sistem reciklaže i proizvodnje struje iz procesa upotrebe smeća, po najvećim međunarodnim standardima. Adekvatnom politikom ćemo raditi na očuvanju biodiverziteta, zaštiti vodnih resursa i obogaćivanju šumskih potencijala Crne Gore. Zalagaćemo se za zaštitu prostora, kao jednog od najvažnijih resursa u zemlji, i spriječiti njegovu dalju devastaciju nastalu usled neplanske gradnje. Prilikom donošenja odluka o pitanjima koja se tiču životne sredine, rukovodićemo se Orhuskom konvencijom i, putem javnih rasprava, sprovođiti direktne konsultacije sa građanima i stručnom javnošću, u cilju postizanja najkvalitetnijih rješenja.

Crnu Goru ćemo razvijati po principima održivog razvoja, vjerujući da treba živjeti u skladu sa prirodom, a ne protiv prirode.

NA PRAVDI SE GRADI JAKA DRŽAVA

Da bi profunkcionisala kao država vladavine prava, Crna Gora mora da se izbori sa visokom korupcijom i organizovanim kriminalom, a to je borba koja predstavlja istorijski izazov, čije je savladavanje preduslov očuvanja ustavno-pravnog poretka naše države. Ostvarivanje ovog cilja podrazumijeva sprovođenje brojnih reformi i zahtijeva političku volju i harmonizovano djelovanje svih institucija.

Da bismo što prije došli do društva zasnovanog na vladavini prava i pravde, „Evropa sad!“ će se zalagati za reforme i mjere usmjerene, između ostalog, na: kreiranje oštrije kaznene politike za krivična djela iz oblasti organizovanog kriminala i korupcije; ukidanje instituta zastare krivičnog gonjenja za krivična djela iz oblasti organizovanog kriminala i korupcije; uspostavljanje okvira za efikasnu zaplijenu i oporezivanje imovine stečene protivpravnim djelovanjem ili imovine čije se porijeklo ne može utvrditi; osnaživanje specijalnih jedinica za borbu protiv organizovanog kriminala; uspostavljanje zakonskog okvira kojim se omogućava lustracija i obesmišljava korupcija na visokom nivou, te jačanje međunarodne saradnje

na polju praćenja tokova novca i identifikacije neprijavljene imovine funkcionera.

Izgradnja povjerenja u crnogorski sistem pravosuđa, na putu demokratskog sazrijevanja društva, jedan je od prioriteta Pokreta „Evropa sad!“. Radi ostvarenja tog cilja, neophodno je prvenstveno djelovati u pravcu jačanja nezavisnosti pravosudnih aktera i povećanja efikasnosti rješavanja sporova.

Nezavisnost i integritet sudija i tužilaca je temeljni preduslov vladavine prava. „Evropa sad!“ se zalaže za dodatno poboljšanje materijalnog položaja pravosudnih aktera u cilju jačanja njihove finansijske nezavisnosti. U ovom pogledu, fokus će biti na povećanju budžeta za zarade nosiocima tužilačkih i sudijskih funkcija. U cilju povećanja efikasnosti sistema rješavanja i vođenja sporova zalagaćemo se za sprovođenje mjera kojima će se: i) povećati transparentnost rada sudova i njihova saradnja sa civilnim sektorom; ii) racionalizovati broj i raspodjela sudskih predmeta; iii) pospješiti i promovisati alternativno rješavanje sporova. Zalagaćemo se za digitalizaciju procesa i unaprjeđenje informacionog sistema, kao preduslova postizanja veće transparentnosti u pravosuđu, uključujući i postupke donošenja odluka, ujednačavanje sudske prakse, bolje upravljanje predmetima i racionalizaciju troškova. Jedan od ciljeva našeg djelovanja biće i jačanje sistema alternativnog rješavanja sporova, prije svega kroz arbitražu i medijaciju, kao i kreiranje efikasnog sistema izvršenja arbitražnih presuda uz korišćenje blockchain tehnologije. Razvoj sistema alternativnog rješavanja sporova pospješuje rasterećenost tradicionalnih sudova i, u sklopu poboljšanja efikasnosti rješavanja sporova, može biti od izuzetnog značaja za jačanje povjerenja privrede i investitora u pravosudni sistem. Nezavisnost i integritet sudija i tužilaca je temeljni preduslov vladavine prava. „Evropa sad!“ se zalaže za dodatno poboljšanje materijalnog položaja pravosudnih aktera u cilju jačanja njihove finansijske nezavisnosti. U ovom pogledu, fokus će biti na povećanju budžeta za zarade nosiocima tužilačkih i sudijskih funkcija.

U cilju povećanja efikasnosti sistema rješavanja i vođenja sporova zalagaćemo se za sprovođenje mjera kojima će se i) povećati transparentnost rada sudova i njihova saradnja sa civilnim sektorom; ii) racionalizovati broj i raspodjela sudskih predmeta; iii) pospješiti i promovisati alternativno rješavanje sporova. Zalagaćemo se za digitalizaciju procesa i unaprjeđenje informacionog sistema, kao preduslova postizanja veće transparentnosti u pravosuđu, uključujući i postupke donošenja odluka, ujednačavanje sudske prakse, bolje upravljanje predmetima i racionalizaciju troškova.

Jedan od ciljeva našeg djelovanja biće i jačanje sistema alternativnog rješavanja sporova, prije svega kroz arbitražu i medijaciju, kao i kreiranje efikasnog sistema izvršenja arbitražnih presuda uz korišćenje blockchain tehnologije. Razvoj sistema alternativnog rješavanja sporova pospješuje rasterećenost tradicionalnih sudova, i u sklopu poboljšanja efikasnosti rješavanja sporova, može biti od izuzetnog značaja za jačanje povjerenja privrede i investitora u pravosudni sistem.

DRŽAVA U SLUŽBI GRAĐANA I PRIVREDE

„Evropa sad!“ će se zalagati za ubranu digitalnu transformaciju sistema javne uprave, a u cilju njegovog adekvatnijeg stavljanja u službu građana i privrede. Digitalna transformacija je imperativ koji će omogućiti da se na mnogo efikasniji način pružaju usluge javne uprave. Ona mora biti sveobuhvatna kako bi se iskoristio kompletan potencijal i eliminisali propusti u sistemu gdje je još uvijek „potrebno posjetiti šalter“.

Sveobuhvatna digitalna transformacija podrazumijeva između ostalog digitalizaciju javne uprave, školstva, zdravstva, socijalne zaštite, itd. Međutim, osim digitalizacije, uključujući digitalnu identifikaciju (poput digitalne lične karta), digitalni potpis, elektronsko podnošenje poreske prijave, online medicinske recepte, digitalni katastar, itd, a u cilju optimalnog korišćenja online rješenja – potrebna je i edukacija građana kao i popularizacija digitalnih usluga kod krajnjih korisnika, odnosno stanovništva i privrede.

CRNA GORA DRAGULJ EVROPE

Turizam, kao trenutno dominantna privredna grana u Crnoj Gori, je ključan u ostvarenju ekonomske stabilnosti. „Evropa sad!“ će se zalagati da prirodne ljepote Crne Gore budu očuvane, a turistička ponuda raznovrsnija i primamljivija. Ovo podrazumijeva diversifikaciju sektora turizma u kontekstu proširivanja turističke ponude, a u cilju dodatne vremenske i geografske rasprostranjenosti turističke aktivnosti. Uklanjanje manjkavosti sezonskog turizma i jačanje konkurentnosti turističkog proizvoda su prioritetne oblasti programskih ciljeva „Evrope sad!“.

Zalagaćemo se, takođe, za sprovođenje mjera koje će dati adekvatnije rezultate na neriješene probleme koji sprječavaju dimaničniji razvoj turizma u Crnoj Gori, a koji znatno utiču na kvalitet turističke ponude. S tim u vezi, radićemo na ubrzanom uklanjanjanju nezadovoljavajućeg stanja infrastrukture koja se odnosi na: saobraćajnu dostupnost, vodosnabdijevanje, kvalitet održavanja i unaprjeđenja elektro-mreže i sl, kao i na separaciju i odlaganje otpada. Crna Gora mora postati globalno prepoznatljiva turistička destinacija, na čemu ćemo posvećeno raditi u snažnijoj saradnji sa turističkom privredom, za čiju aktivniju ulogu u promociji Crne Gore ćemo se zalagati.

Radićemo na adekvatnim mjerama u cilju smanjenja „sive“ ekonomije u svim segmentima turizma, unaprjeđenju pouzdanosti i pravovremenosti statističkih podataka u turizmu i dodatno staviti fokus na edukacija kadra u turizmu. Revidiraćemo dosadašnje investicije koje nisu ispunile ugovorne obaveze i očekivanja, i snažno podržavati ulaganja kredibilnih investitora u unaprjeđenju turističkih kapaciteta i ponude.

SLOBODNI MEDIJI – OBJEKTIVNO ORIJENTISANO DRUŠTVO

Tačno, objektivno i blagovremeno informisanje je jedan od ključnih faktora stabilne i prosperitetne demokratije, a sloboda medija njegov

fundamentalni uslov. „Evropa sad!“ se zalaže za dosljednu primjenu domaće i međunarodne regulative koja tretira slobodu štampe i pravo na informisanost, ali i prepoznaje izazove nezavidnog ekonomskog i pravnog statusa novinara, nerazjašnjenih napada na zaposlene i imovinu medijskih kuća, uticaja političkih i drugih aktera na slobodu izvještavanja, odsustva adekvatne regulacije i izražene polarizacije medija.

S tim u vezi, radićemo na daljoj profesionalizaciji Javnog servisa, afirmisaćemo uvođenje beneficiranog radnog staža za novinare i pooštavanje kazni za napad na novinare, insistiraćemo na poštovanju novinarske etike i djelotvornoj samoregulaciji i omogućićemo povećanje sredstava unutar državnog Fonda za medijski pluralizam, kao i izradu dugoročnih rješenja koja će, na konkretan i efikasan način, tretirati pomenute izazove.

Podstićaćemo kontrolnu i korektivnu ulogu istraživačkog novinarstva, oslobođenog svakog vida političkog i finansijskog pritiska. „Evropa sad!“ će predano raditi na stvaranju ambijenta u kojem su mediji istinski nezavisni i slobodni, a istovremeno profesionalni i odgovorni, što je odraz zrelog demokratskog društva za koje se borimo.

ZDRAVI POJEDINAC JE ZALOG ZA BUDUĆNOST

Cilj naše zdravstvene politike je besplatna, kvalitetna, pristupačna i sveobuhvatna zdravstvena zaštita građana uz očuvanje i unaprjeđenje zdravlja cjelokupne populacije po uzoru na iskustva razvijenih zdravstvenih sistema u svijetu. „Evropa sad!“ se zalaže da građanin kao korisnik zdravstvenih usluga bude postavljen u središte zdravstvenog sistema, jer svaki čovjek ima pravo na zdravlje.

Sistem zdravstvene zaštite treba efikasno organizovati na primarnom, sekundarnom i tercijarnom nivou, uz najveći stepen integrisanosti i očuvanja njegove finansijske i institucionalne održivosti. „Evropa sad!“ stavlja poseban akcenat

na decentralizaciju sistema u vidu modernizacije postojećih kao i izgradnju novih zdravstvenih objekata u sjevernoj, centralnoj i južnoj regiji zemlje uz motivisanje medicinskog kadra za ostanak u zemlji.

Smatramo da je potrebno revidirati i, gdje je moguće, proširiti osnovni skup zdravstvenih usluga koji treba da bude jednako dostupan svim građanima uzevši naročito u obzir osjetljive grupacije stanovništva kao što su žene u toku trudnoće, porođaja i postporođajnog perioda, predškolska i školska djeca, studenti, starije osobe i onkološki pacijenti.

Poseban značaj pridajemo mjerama povećanja nataliteta kroz poboljšanje životnog standarda, potpunu i kvalitetnu perinatalnu i neonatalnu zdravstvenu njegu, dodatnu podršku ostvarivanju prava na korišćenje metoda iz oblasti asistiranog reproduktivnih tehnologija, te socijalne programe podrške samohranim roditeljima i ugroženim porodicama, kao i programe dječije socijalne zaštite.

„Evropa sad!“ se zalaže da okosnicu strategije borbe protiv bolesti koje imaju veće socijalno-ekonomske posljedice, kao što su maligne, mentalne, zarazne bolesti ili bolesti zavisnosti, treba da predstavljaju jasno koncipirani javno-zdravstveni programi prevencije, ranog otkrivanja i psihološke podrške ovim ranjivim kategorijama. Prioritet dajemo promociji zdravog načina života koju treba realizovati kroz dobro osmišljene kampanje podržane od strane zdravstvenih autoriteta i uglednih medijskih ličnosti, obezbjeđivanje boljih mogućnosti za bavljenje sportskim aktivnostima kao sastavnog dijela obrazovnih kurikuluma, rad na poboljšanju životne sredine, kao i podsticanje i osposobljavanje mladih za brigu o sopstvenom zdravlju.

U cilju unaprjeđenja kvaliteta usluga zdravstvenih ustanova zalažemo se za dalje poboljšanje finansijskog i socijalnog statusa zaposlenih, njihovu kontinuiranu edukaciju organizovanjem redovnih stručnih skupova, upućivanjem ljekara i drugog medicinskog kadra na usavršavanje u

referentnim klinikama za specifične procedure, u cilju proširenja palete zdravstvenih usluga, kao i opredjeljivanjem posebnih finansijskih sredstava namijenjenih ljekarima na specijalizacijama za učešće na akreditovanim naprednim kursevima i skupovima.

NA MLADIMA CRNA GORA OSTAJE

Uvažavajući značaj mladih generacija i shvatajući kompleksnost izazova sa kojima se suočavaju, „Evropa sad!“ će predano raditi na pospješivanju njihovog statusa i afirmisanju njihove potrebe da svojim sposobnostima, znanjem i energijom unaprjeđuju svoju državu i zajednicu.

Među najvećim problemima Crne Gore je odlazak mladih ljudi, kojima je da bi ostajali u zemlji neophodno obezbijediti uslove za intelektualni i profesionalni razvoj tokom i nakon školovanja, kao i adekvatne uslove na tržištu rada. U tom smislu ćemo se zalagati za povećanje novčanih iznosa studentskih kredita, osjetnije stipendiranje talentovanih učenika i studenata, adekvatnije socijalne resurse koji su mladima na raspolaganju, a sve u cilju dodatne podrške mladima za bržim osamostaljivanjem. Afirmisaćemo garantovano stipendiranje studenata koji se upišu na prestižne svjetske univerzitete, u cilju prenosa znanja potrebnih za ubrzani društveni razvoj zemlje.

Kao posebnovažno vidimo društveno angažovanje mladih ljudi, te ćemo se zalagati za unaprjeđenje platformi gdje će mladi moći da diskutuju važna pitanja za zajednicu i komuniciraju sa izabranim predstavnicima građana na lokalnom i državnom nivou, poput projekta Omladinskog parlamenta.

U sinergiji s ostalim politikama, omogućićemo da mladi svoje kulturne, društvene i naučne potencijale ostvaruju u svojoj zemlji i obezbijediti uslove za njihov profesionalni i lični uspjeh. „Evropa sad!“ će adekvatnim podsticajnim mjerama unaprijediti tranziciju mladih iz sistema obrazovanja na tržište rada. Najvažnije od svega, „Evropa sad!“ će se zalagati za izgradnju meritokratskog društva, u kome će mladi isključivo svojim znanjem i radom graditi put do uspjeha.

„Evropa sad!“ vjeruje da je neophodno razvijati afinitete prema sportu od ranog djetinjstva, ali ih i njegovati kroz sve stadijume života, profesionalno ili rekreativno. Snažno se zalažemo za popularizaciju i demokratizaciju sporta, kao i za veća izdvajanja u cilju izgradnje dostupne sportske infrastrukture i podrške talentovanim mladim sportistima.

SNAŽNE JAVNE FINANSIJE – SNAŽNA CRNA GORA

Paralelno sa ekonomskim oporavkom u 2021. godini i implementacijom programa Evropa sad! započet je rad na stvaranju uslova za dugoročnu fiskalnu održivost i stabilnost javnih finansija, a rezultati su već vidljivi nakon samo nekoliko mjeseci, a ogledaju se u dinamiziranju ekonomske aktivnosti i značajnom povećanju poreskih prihoda. „Evropa sad!“ se zalaže za nastavak započetih reformi i u okviru poreske politike i u okviru politike upravljanja javnom potrošnjom, a sve u cilju što snažnijih javnih finansija, kao preduslova snažne Crne Gore.

U dijelu poreske politike stavićemo akcenat na sveobuhvatnu reformu poreskog sistema u cilju proširenja poreske baze, čime bi se stvorili uslovi za generisanje novih izvora prihoda kroz: nastavak uspješne implementacije programa Evropa sad!, izmjenu akcizne politike, reformu poreske i carinske administracije, bolju strategiju smanjenja poreskog duga, postepeno ukidanje tzv. poreskih rashoda koji su u suprotnosti sa EU zakonodavstvom i snažnu borbu protiv sive ekonomije i poreske nediscipline i selektivnosti.

Kada je u pitanju upravljanje javnom potrošnjom, nju u najvećoj mjeri opredjeljuju sistemi socijalne zaštite, kao i upravljanje fondom bruto zarada, budući da je struktura budžeta u potpunosti pomjerena ka tzv. mandatornoj potrošnji. Shodno navedenom poseban fokus pokreta „Evropa sad!“ biće na: reformi penzionog i zdravstvenog sistema – u cilju što adekvatnije socijalne zaštite građana u Crnoj Gori, reformi sistema socijalnog kartona u cilju usmjeravanja sredstava onima koji su socijalno ugroženi, te optimizaciji javne uprave

kroz sprovođenje funkcionalnih analiza koje treba da identifikuju oblasti u kojima je neophodno izvršiti racionalizaciju broja zaposlenih i onih oblasti koje zahtijevaju dodatno kadrovsko jačanje.

Osim gore pomenutog, „Evropa sad!“ se zalaže za dalje unaprjeđenje programskog budžeta, dalju racionalizaciju „neproductivne potrošnje“, kao i promjenu strukture budžetske potrošnje na način postizanja većeg učešća kapitalnog budžeta u ukupnoj potrošnji – kao temelja budućeg razvoja Crne Gore, za šta je potrebno jačanje implementacionih kapaciteta Uprave za saobraćaj i Uprave za javne radove.

Poseban akcenat biće i na još dva segmenta bitna za stabilnost javnih finansija, a to su sistem finansiranja lokalnih samouprava i upravljanje privrednim društvima u većinskom vlasništvu države. Kada su u pitanju lokalne samouprave fokus će biti na decentralizaciji i na upravljačkom osnaživanju. Kod upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države radiće se na kreiranju regulatornog okvira koji će biti osnova i podrška Montenegro Works-u u daljoj reformi državnih preduzeća i unaprjeđenju njihovog korporativnog upravljanja, sve sa ciljem da upravo državna preduzeća postanu motori ekonomskog razvoja u zemlji, umjesto sadašnje situacije u kojoj je veliki broj istih poslovni gubitaš, na teret budžeta i poreskih obveznika.

Svjedoci smo da se posljednjih mjeseci svijet suočava sa istorijski visokom inflacijom, koja dolazi prije svega kao rezultat rasta cijena energenata i hrane. U nedostatku monetarne politike, a imajući u vidu potpunu uvoznu zavisnost od nafte i hrane, „Evropa sad!“ se zalaže za implementaciju zakonskih izmjena koje podrazumijevaju smanjenje akciza na gorivo kao i smanjenje PDV na glavne životne namirnice. Takođe, u periodima kriznih situacija, „Evropa sad!“ se zalaže za sprovođenje privremenog ograničenja cijena/marži osnovnih životnih namirnica, kao i za unaprjeđenje sistema robnih rezervi, po ugledu na brojne EU zemlje.

RAZVIJENA EKONOMIJA ZA BOGATE GRAĐANE

Crna Gora je mala, otvorena i uvozno zavisna ekonomija, koju karakteriše slaba diversifikovanost privrede. Upravo je ekonomska diversifikacija imperativ za dalji razvoj Crne Gore. Zato će fokus „Evrope sad!“ biti između ostalog na: i) razvoju ICT sektora, koji je u prethodnim godinama pokazao otpornost na krize i brzi rast, a naročito u pozicioniranju Crne Gore kao prepoznatljive destinacije za razvoj blockchain tehnologije; ii) energetici, u cilju povećanja „zelenih“ proizvodnih kapaciteta, poboljšanja energetske efikasnosti i bolje infrastrukturne povezanosti Crne Gore sa okolnim zemljama, iii) poljoprivredi, kroz značajno povećanje subvencija i izdvajanja u agrobudžetu, te njenoj boljoj povezanosti sa sektorom turizma, iv) prerađivačkoj industriji i zanatstvu, posebno u onim granama u kojima postoji komparativna prednost, poput drvoprerade, i v) daljoj diversifikaciji sektora turizma.

Radićemo na afirmisanju Crne Gore kao najbolje investicione destinacije, uz stalno poboljšanje naše konkurentnosti i poslovnog ambijenta, naglasak stavljajući na promociji konkretnih investicionih projekata, ali i modela saradnje države, u okviru „Montenegro Land“-a, kao i investitora kroz javno-privatna partnerstva, u cilju privlačenja kredibilnih investitora koji su u stanju da stvaraju novu vrijednost i prenose znanje potrebno na putu održivog ekonomskog razvoja. Radićemo na pozicioniranju Crne Gore kao atraktivne destinacije za „digitalne nomade“ i IT kompanije iz cijelog svijeta.

Poseban fokus će biti na razvoju preduzetništva i inovacija kao horizontalnog preduslova ekonomskog razvoja baziranog na znanju. „Evropa sad!“ će se zalagati za dalje smanjenje poreskog

opterećenja (u formi fiskaliteta i parafiskaliteta), unaprjeđenje pristupa kreditima za mala i srednja preduzeća, između ostalog i kroz osnivanje Kreditno-garantnog fonda i transformaciju Investiciono-razvojnog fonda u Razvojnu banku, te snažniju podršku inovativnim preduzećima, pored ostalog i kroz dalje osnaživanje Fonda za inovacije kao glavnog implementatora programa podrške inovativnim poslovnim rješenjima, stalno osluškujući potrebe privrede, u cilju održivog i dinamičnog ekonomskog razvoja.

Političku integraciju Crne Gore sa EU mora snažnije pratiti i njena ekonomska integracija u strukture evropske (i svjetske) ekonomije. „Evropa sad!“ će se zato snažno zalagati za ubranu izgradnju saobraćajne infrastrukture, kao i za unaprjeđenje tzv. mekih platformi povezivanja (soft connectivity). Završetak autoputa Bar-Boljare, kao saobraćajne kičme naše ekonomije, će otvoriti dodatni prostor za razvoj sjevera i biti snažan zamajac dodatne valorizacije Luke Bar njenim približavanjem tržištima Zapadnog Balkana i Centralne Evrope; izgradnja Jadransko-jonskog autoputa učiniće našu ekonomiju bolje integrisanom sa mediteranskim priobaljem, Zapadnom Evropom i Turskom; proširenje kapaciteta i modernizacija aerodroma, koji u sadašnjem stanju predstavljaju usko grlo daljeg razvoja našeg turizma, omogućiće bolju saobraćajnu dostupnost i unaprijediti cjelokupnu ekonomsku aktivnost.

„Evropa sad!“ će raditi na što boljem korišćenju predpristupnih fondova EU, u cilju finansiranja važnih reformskih poduhvata i infrastrukturnih projekata, od podrške reformi javne uprave i državnih preduzeća, jačanja vladavine prava i tržišne ekonomije, do ulaganja u zaštitu životne sredine i izgradnju saobraćajne i komunalne infrastrukture.

12. SDP – ZA NAŠU KUĆU

Svaki član Socijaldemokratske partije Crne Gore stoji pred vama ponosan na sva zajednička dostignuća u tri decenije našeg političkog puta.

Ostvarili smo mnoge ciljeve zbog kojih je Socijaldemokratska partija osnovana. Crna Gora je postala nezavisna država, postali smo članica NATO, na putu smo ulaska u Evropsku uniju. Usvojili smo Ustav građanske Crne Gore. Ostvarili smo kolektivnu slobodu za državu ali nam je sada potrebno da osvojimo slobodu i pravdu za svakog njenog građanina.

Sadase borimo za našu kuću - da Crna Gora postane udoban dom za svoje građane, jednaka i pravična prema svima. Crna Gora je oslabljena pogrešnim načinom vladanja, kriminalom i korupcijom, da bi kao posljedica takvog vladanja na vlast došle kleronacionalističke strukture koje ugrožavaju temeljne vrijednosti na kojima Crna Gora počiva – multietnički sklad, sekularni karakter i evroatlansku orijentaciju. Takva, oslabljena Crna Gora rizikuje da bude izložena raznim udarima izvana, retrogradnim politikama koji prijetite da nas vrate u nacionalizam i nestabilnost kakvu smo imali 90-ih godina prošlog vijeka. Na vrijeme smo ukazivali da jedan ili jedna ne mogu biti zaštita države – naprotiv, takav način vladanja direktna je prijetnja našoj kući.

SDP kaže jasno ne i ponovo probuđenom nacionalizmu ali i partijskoj zloupotrebi države.

Država se jača demokratijom, pravdom, ekonomskom sigurnošću a slabi služenjem tuđim interesima, bezakonjem, nepravdom i poharom narodnih dobara!

SDP – Za našu kuću, koja će biti udoban dom svim svojim građanima, u kojoj ćemo imati kvalitetno obrazovanje, svima dostupnu zdravstvenu zaštitu i živjeti bolje.

Za SDP. Za našu kuću. Naša kuća je Crna Gora. Naša kuća je opstala kroz vijekove i moramo biti dostojni da na toj tradiciji obezbijedimo kvalitetan život našim

građanima. Pod krovom naše kuće Crne Gore mora biti mjesta za sve.

Sada odlučujemo kako će naša kuća izgledati. To je osnovno pitanje ovih izbora. Mi želimo našu kuću Crnu Goru u kojoj će svaki čovjek imati kvalitetno zdravlje i obrazovanje.

Niko u svojoj kući ne dopušta da mu njegovi „ukučani“, ljudi s kojima dijeli sudbinu ove Crne Gore, pate jer nema novca za liječenje. To u svojoj kući, to za svoju djecu, nikad ne biste dopustili? E pa ne smijemo dopustiti ni u Crnoj Gori. Ne smijemo dozvoliti da neka djeca nemaju uslove za kvalitetno obrazovanje. Niti da nakon završenog školovanja nemaju šansu za pristojan posao. Našu kuću moramo graditi kao siguran i prijatan dom za naše građane. Mi, za razliku od drugih, nit' imamo rezervne domovine i tuđa državljanstva – niti smo korupcijom, nepravdom, kriminalom potkopavali temelje naše kuće. SDP je bio tu juče i ostaćemo i sutra. Mi nemamo rezervne pozicije.

Mi u SDP-u dobro znamo šta je naša kuća i uz vašu podršku zajedno ćemo braniti i graditi našu kuću Crnu Goru.

ZA NAŠU KUĆU – za očuvanje i jačanje crnogorske nezavisnosti

Nastavićemo da čuvamo Crnu Goru od onih koji bi da ugroze njenu nezavisnost i slobodu.

Nikome nećemo dozvoliti da nas vraća u prošlost, da nam negira državu i identitet, da prijeti drugim vjerama i nacijama, da nas udaljava od Evropske unije, da ruši postojeći Ustav građanske Crne Gore.

Zajedno sa crnogorskim liberalima i ostalim emancipatorskim snagama toga vremena porazili smo te snage 90-ih godina prošlog vijeka. Zato, nećemo im dozvoliti da, pod izgovorom borbe protiv bivše vlasti, vrate nas u prošlost i unište sva strateška dostignuća koja smo postigli.

Promjene u Crnoj Gori su potrebne, ali promjena nije povratak u prošlost. Naša budućnost je samo na čistom građanskom, evropskom i državotvornom konceptu moderne sekularne države Crne Gore. Te promjene mogu jedino predvoditi istinske evropske, progresivne i državi posvećene političke snage kao što je SDP.

Za SDP. Za našu kuću.

ZA NAŠU KUĆU – kriminal bivše vlasti ne može biti izgovor za sadašnji

Bivša vlast je korupcijom i kriminalom potkopavala temelje naše kuće. Nažalost, i postavgustovska većina nastavlja sličnim putem. Njihovog glavnog borca protiv korupcije Tužilaštvo sumnjiči za šverc duvana, a predsjednika opštine na koga nam sugeriju "da se ugledamo" za šverc narkotika. A "borci protiv korupcije" pozivaju Tužilaštvo da njihove funkcionere lišene slobode pusti na slobodu. Pravda je temelj svake zajednice. Ne možemo graditi razvijeno i uspješno društvo tako što će se greškama bivše vlasti pravdati sopstvene. Sa takvim ponašanjem se mora prestati. Zakone u oblasti pravosuđa neophodno je uskladiti sa preporukama Venecijanske komisije i EU standardima. Za našu kuću moramo izgraditi kompromis i kvalifikovanom većinom kompletirati pravosudne institucije ljudima za koje svi vjerujemo da će postići rezultate u vladavini prava. Vlast nakon 30 avgusta izgubila je skoro tri godine da sprovede reforme pravosuđa i kompletira pravosudne institucije zbog čega je naš evropski put potpuno zaustavljen.

Za SDP. Za našu kuću.

Za našu kuću – u kojoj će svi živjeti bolje

Ekonomski rast moraju osjetiti svi građani, a ne samo nekolicina privilegovanih. Država mora obezbijediti podsticaj malom i srednjem biznisu, okrenutost novim tehnologijama, jednake uslove za sve. Ekonomski razvoj ne smije se temeljiti na ugrožavanju prava radnika. Pored rasta primanja koji mora pratiti ekonomski rast, država mora obezbijediti zaštitu prava zaposlenih. To nijesu fiktivni ljudi koje neki tretiraju jednako kao sredstva

za proizvodnju, već naši rođaci, prijatelji, komšije, sa kojima dijelimo našu kuću. SDP kao partija koja se zalaže za socijalnu jednakost i makroekonomsku stabilnost u narednom periodu biće posvećena potpunoj konsolidaciji javnih finansija, smanjenju javnog duga, povećanju pokrivenosti uvoza izvozom, rastu makroekonomskih pokazatelja, ali i realnom povećanju životnog standarda građanja, sa akcentom na normalizaciju stope inflacije, regulaciju cijena na tržištu, smanjenje nezaposlenosti. U narednom mandatu, buduća vlada mora stvoriti preduslove za umjereno povećanje zarada i penzija koje će uslijediti kao "posljedica" oporavka ekonomije i realnog sektora, a ne nikako plod novog državnog zaduživanja.

SDP će se boriti da Crna Gora, kao turistička destinacija bude poželjna za turiste svih 365 dana, uz nužnu bolju aviopovezanost sa zemljama Zapadne Evrope, Skandinavije ali i zemljama Bliskog istoka. Za to je nužno poboljšati ponudu kroz izgradnju hotela sa 5+ zvezdica, EKO rizorta, ali i razvoja ruralnog-seoskog turizma. Potrebno je stvoriti preduslove za valorizaciju atraktivnih lokaliteta na crnogorskom primorju, sa akcentom da odrzivi a nikako masovni turizam i stanogradnju. Naravno, sve to treba uraditi vodeći računa o očuvanju životne sredine, i zaštiti prostora kao jedinog limitiranog resursa.

Kroz setove zakona predložićemo skupštini usvajanje mjera zaštite korisnika bankarskih usluga, i omogućiti CBCG da nesmetano upravlja rastom kamatnih stopa na tržištu, i time omogućiti povoljnije kredite kako za fizička, tako i za pravna lica. Zalagaćemo se za dodatna smanjena akciza na gorivo, jer porast cijena goriva u mnogome utiče na porast cijena osnovnih životnih namirnica. Takođe nužno je uvesti trajne limitatore cijena osnovnih životnih namirnica, kako bi ublažili veliki porast visine potrošačke korpe. Insistiraćemo na ulaganja u obnovljive izvore energije, i na taj način stvoriti preduslove da postanemo manje energetski zavisna zemlja, ali i sačuvati prirodu i prirodne resurse. Nužno je u narednom mandatu raditi na poboljšanju uslova u ribarstvu, kroz izgradnju dodatnih ribarskih luka, izgradnju fabrike za preradu plave ribe, ali i obezbijediti dodatna sredstva iz EU fondova za modernizaciju i revitalizaciju flote.

SDP će se boriti za poboljšanje saobraćajne infrastrukture, kroz izgradnju druge dionice auto-puta, završetka izgradnje četiri trake od aerodroma Tivat do Budve, ali i sanaciju i revitalizaciju željezničke infrastrukture, koja je preduslov za dalji razvoj Luke Bar koja nam je ključna pomorska veza sa svijetom.

U sklopu buduće Vlade Crne Gore vrat ćemo Ministarstvo pomorstva, kako bi se nagomilani problemi riješili, ali omogućio servis za tako značajnu privrednu granu. U sklopu ministarstva oformićemo i sektor za pomorce, kako bi im pomogli u ostvarenju njihovih prava, ali i napravili sponu između njih i države koja do sada nije postojala.

Za SDP. Za našu kuću.

Za našu kuću – za ulazak u EU u najkraćem roku

Radićemo iskreno i posvećeno, za našu kuću – Crna Gora će biti naredna članica Evropske unije. Crna Gora gubi milijarde eura pomoći iz evropskih fondova zbog blokiranja integracionog procesa. Služeći tuđim interesima, vlast je potpuno zaustavila EU integracije, pokušava nas suprotno želji građana uvući u Otvoreni Balkan, koji suštinski znači zatvorena društva koja će se razvijati po balkanskim a ne evropskim standardima. Sa antievropskim snagama i sa antievropskom politikom ne može biti pomaka naprijed ka završetku pregovora sa EU. Zarad tuđih interesa u bezbjednosno nikad delikatnijem trenutku, kompromituje se naše članstvo u NATO. SDP će biti dio samo one vlasti koja će beskompromisno sprovoditi reforme i ići ka EU i biti kredibilna NATO članica.

Institucionalna blokada, stanje u oblasti vladavine prava, borbe protiv korupcije ključne su prepreke daljem napredovanju u evropskim integracijama. To su glavni razlozi zbog čega smo zaustavljeni na putu ka EU. A sve se to radi zarad tuđih, a ne interesa naše kuće.

Zato će ovo biti prvi koraci nove vlasti jer put ka EU nema alternativu.

Mi želimo našu kuću na Zapadu, u društvu demokratski i ekonomski najrazvijenijih zemalja.

Za SDP. Za našu kuću.

Za našu kuću – za jako zdravstvo i prosvjetu

Zdravstvo i prosvjeta su esencijalne funkcije svake ozbiljne države. Nema jake i stabilne države bez posebne brige i pažnje prema zdravstvenom i sistemu obrazovanja. Stanje u oblasti zdravstva je takvo da imamo:

- nekontrolisan rast troškova Fonda za zdravstveno osiguranje, koji iz godine u godinu povećava potrošnju za desetine miliona eura, bez rasta kvaliteta usluga, niti primanja zdravstvenih radnika;
- zabrinjavajućeg talasa odlaska zdravstvenih radnika;
- neprimjereno duge liste čekanja;
- visoke cijene lijekova i njihov sve češći nedostatak;
- nepostojanje transplacionog programa.

Nova vlast je nastavila praksu imenovanja na ključnim mjestima u zdravstvenom sistemu ljudi koji nemaju nikavih dodirnih tačaka sa zdravstvom, niti minimum medicinskog znanja. Takva praksa ima pogubne posljedice. To niko ne bi radio u svojoj kući. Sa takvim praksama se mora prestati.

Nećemo dozvoliti da funkcije i privilegije političkih elita budu važnije od plata i standarda ljekara i medicinskog osoblja. Zdravstveni sistem po najvišim standardima i u najboljim uslovima nije stvar volje vlasti, već obaveza države!

Budućnost naše kuće zavisi od obrazovanja naše djece. Nećemo dozvoliti da vjerske škole budu važnije od obrazovanja naše djece. Da naša djeca uče kao i njihovi vršnjaci u EU, uslov je opstanka naše kuće. Dok se naše učiteljice, nastavnici i profesori lišavaju pristojnog i dostojanstvenog života, diplome se kupuju, a vrijedni i savjesni su prisiljeni da odu. Obrazovni sistem zahtijeva hitnu i sveobuhvatnu reformu. Umjesto da je pokretač razvoja on postaje njegova kočnica.

Broj, kapacitet i mreža predškolskih ustanova ni izdaleka ne odgovara potrebama našeg društva, što predstavlja veliki problem. Riješićemo problem

produženog boravka u školama. Veliki broj roditelja djece uzrasta od 6-10 godina suočava se sa problemom nepostojanja produženih boravaka u okviru školskih ustanova. Prebukiranost škola ostavlja opcionu mogućnost za organizovanje čuvanja djece i to limitiranog broja, isključivo đaka prvaka. Djeca od prvog do četvrtog razreda, koja u školama borave tri ili četiri sata u smjenama koje nerijetko počinju i završavaju u vrijeme kada su roditelji već uveliko na svojim radnim mjestima predstavljaju poseban organizacioni ali i finansijski problem za roditelje koji se za čuvanje ne mogu osloniti na druge članove porodičnog domaćinstva.

Privatni produženi boravci čija cijena prevazilazi 150€ na mjesečnom nivou za većinu roditelja predstavlja nepremostiv udar na porodični budžet. Postojeća situacija čini tezu da je osnovno obrazovanje besplatno oborivom zbog loše organizacije obrazovnog sistema i stavljanja političkih umjesto životnih prioriteta visoko na listi planiranih projekata iz oblasti unaprijeđenja crnogorskog školstva. Obezbjedićemo da sve škole imaju produženi boravak za đake do 4 razreda.

Obezbjedićemo besplatan vrtić za svu djecu. Osnovna je obaveza države da obezbijedi besplatan vrtić za svu djecu i tako pokaže brigu za roditelje koji često nijesu u stanju da obezbijede potrebna sredstva. Ako za nešto država treba i mora da izdvoji novac to su naša djeca. I dok naš obrazovni sistem ima velike probleme sa nedostajućim, neadekvatnim i neopremljenim prostorom, država daje milione za vjerske škole umjesto za obrazovanje naše djece. Osnovnoškolsko obrazovanje je još gora karika sistema. Rezultati međunarodnog (PISA) testiranja naših petnaestogodišnjaka treba sve da nas zabrinu. To nije problem od juče, već traje duži niz godina u kontinuitetu. Djeca nijesu naučena kako da uče, škole su vrlo oskudne sa prostorom i adekvatnom opremom koja podrazumijeva korišćenje modernih IT tehnologija, a vrlo često se ponašanjem i djelovanjem pojedinih nastavnika i nastavnica ugrožava i sekularni karakter našeg obrazovanja. Puko teorijsko znanje bez njegove praktične primjene odavno je u modernom svijetu

prevaziđena stvar i zato smo loši kada se poredimo sa drugima, čak i sa zemljama u regionu. Mi ovu problematiku ne spočitavamo nastavnicima i nastavnicama sa integritetom, već želimo da stvorimo bolja sistemska rješenja.

Mi ćemo stati na put partitokratiji, nepotizmu i negativnoj selekciji kadra u obrazovanju i institucijama koje su ključne za vođenje obrazovne politike. Mi ćemo vratiti vjeru u obrazovanje koje se stiče u našim obrazovnim ustanovama i nećemo biti nijemi pred problemima koje nam servira vlastita država jer naša djeca imaju sposobnosti da uče, ali nemaju pravi pristup učenju.

Mi ćemo stvoriti obrazovni sistem jednako dostupan svima na svim nivoima, sa programima koji nude kvalitetno obrazovanje i uspostavićemo mehanizme kontrole kvaliteta u školama koje će izbrisati svaki trag klerikalizacije obrazovnih ustanova.

Na univerzitetu nam dolaze nespremni srednjoškolci, čak i u pogledu pismenosti. Iako univerziteti prave svoje studijske programe država je i tu umiješala svoje prste i uspostavila model studiranja koji je doveo do disbalansa između kvalifikacija koje stiču visokoškolci i potreba tržišta rada što ne pravi problem samo univerzitetima, već, studentima, njihovim roditeljima, poslodavcima, jednom riječju svima. Akademska zajednica je nemoćna pred polugama moći partitokratske vlasti, pa tako iako je 2021. godine bio urađen novi zakon u čijoj su izradi učestvovali predstavnici svih univerziteta, koji je detektovao i problem modela studija, i koji je prošao javnu raspravu. Ipak, iz nekog javnosti nepoznatog razloga, taj projekat još uvijek čuči negdje u ministrovj fioci ili je možda sasvim odbačen. Aktuelni model studija ne poznaje četvorogodišnje studije čije su kvalifikacije najtraženije na tržištu rada, već trogodišnje bečelor studije, koje ne traži čak ni državna uprava kao najveći poslodavac, pa su studenti prinuđeni da završavaju dvogodišnje master studije, samo da bi sebi obezbijedili odgovarajući posao, a ne da bi se bavili naukom kao profesijom.

Mi ćemo stati na put partitokratiji i negativnoj

selekciji kadra u obrazovanju i učinićemo obrazovanje dostupno svima pod jednakim uslovima.

Za SDP. Za našu kuću.

Za našu kuću – za našu poljoprivredu

Zalagaćemo se da agrobudžet bude 5% budžeta, sada je oko 1% i najmanji je u regionu. U pojedinim zemljama regiona zakonom je predviđeno 5%. Ulaganje za ruralnu infrastrukturu bi trebala biti polovina agrobudžeta kako bi ruralno stanovništvo imalo život dostojan čovjeka u 21. vijeku. Stvorićemo institucionalne uslove da povučemo sredstva iz EU fondova, prije svega uprošćavanjem procedura i obezbjeđivanjem finansijskih sredstava kroz garantne fondove. Promovišaćemo domaće proizvode i institucionalno ih štititi od nelojalne konkurencije. Omogućićemo jednostavnu i pravednu legalizaciju objekata bez građevinske dozvole. Riješićemo pitanje Plantaža "13 Jul" i 4 000 ha zemlje vratiti u državno vlasništvo i dati im na korišćenje, ali spriječiti moguće zloupotrebe prodaje kroz stečaj. Formiraćemo Zemljišni fond bi se formirao tako što bi država otkupljivala zemljište od staračkih domaćinstava garantujući im doživotno izdržavanje. Ta bi se zemlja kao i ostala zemlja u državnom vlasništvu davala u zakup farmerima. Formiraćemo državne veterinarske ambulante koje bi se bavile velikom praksom. Stočari sada nemaju adekvatnu veterinarsku podršku, jer primat imaju kućni ljubimci. Ukinućemo akcize na pogonsko gorivo u poljoprivredi, izbjeći dvostruko oporezivanje tako što bi se priznao ulazni PDV na otkupljene poljoprivredne proizvode od 8%.

Za SDP. Za našu kuću.

Danas Crnu Goru najbolje brane njeni poštenu građani, oni koji žive od svog časnog rada, koji plaćaju porez i poštuju njene zakone. Boreći se za te ljude mi se borimo za prosperitet države. Ne mogu tajkuni biti važniji od građana niti strani investitori od domaćih preduzetnika. Iza nas ne stoje nikakvi centri moći – ni medijski, ni politički, ni tajkunski. Bili

smo slobodni ljudi u vlasti i poštenu dio te vlasti, kao što smo danas slobodni ljudi u opoziciji. Svojevoljno smo napustili vlast i pokazali da je ne želimo po svaku cijenu i ukazivali da se lošim načinom vladanja potkopavaju temelji naše kuće.

Okupićemo stručne ljude kojima je javni interes ispred ličnog ili partijskog, kako bi zajedno mijenjali i gradili Crnu Goru. Rad po diktatu struke a ne partije je recept za jaku Crnu Goru.

Nikome nećemo dozvoliti da nas vraća u prošlost, da nam negira državu i identitet, da nas dijeli po vjerama i nacijama. Ali nećemo dozvoliti ni da neko državu Crnu Goru koristi kao štit za razna nepočinstva i nepravde. Crnoj Gori danas treba stabilnost – jedino stabilnost čuva naša najveća dostignuća – nezavisnost, građanski koncept i prozapadni kurs. Sa nama država je najsigurnija. Najveće pobjede Crne Gore ostvarene su zajedno sa SDP.

Za SDP. Za našu kuću.

Program za podstanare – DA SE SKUĆIMO

Posebno ćemo se baviti problemom podstanara kojih u Crnoj Gori ima oko 30.000 i njihovim sve težim položajem zbog činjenice da je došlo do disbalansa na tržištu uslijed uglavnom eksternih faktora, što za posljedicu ima značajno povećanje cijena zakupa.

Država će obezbijediti program izgradnje stanova za mlade bračne parove i podstanare i u tu svrhu obezbijediti 25 miliona eura i izgradnju 1000 stanova godišnje.

Stanarina ne može biti veća od 150 eura a korisnik stana će najkasnije nakon 25 godina dobiti pravo vlasništva nad stanom. Sav novac koji država bude ubirala po osnovu zakupnina ovih stanova biće usmjeravan za dodatan program subvencionisanja podstanarskih kirija. Ova kategorija građana je trenutno jedna od najranjivijih i zato ovu mjeru namjeravamo hitno i odlučno sprovesti.

13. ALEKSA I DRITAN – HRABRO se broji!

Govorili su: PUNO SMO VAM OBEĆALI.

Istina je.

Pošteno SMO ISPUNILI.

SAD HRABRO BROJIMO ŠTO SMO ISPUNILI.

Na dobrom smo putu. I tražimo vašu podršku da završimo ono što smo počeli.

ČASNA RIJEČ.

HRABO ZA UGROŽENE

125.000 djece primilo dječiji dodatak, i broji se.

70.000 osnovaca dobilo besplatne udžbenike, i opet će.

1.322 penzionera primilo jednokratnu novčanu pomoć, i opet će.

17.000 penzionera primilo minimalnu penziju od 259,95 eura, i biće veća.

80% povećane minimalne zarade, i biće još veće

15.000 majki troje i više djece ponovo ima pravo na naknadu, i broji se.

7.114 roditelja primilo naknadu za novorođenčad u iznosu od 900e

3.438 studenata primilo studentski kredit, i broji se.

3.000 građana primilo 100% uvećane staračke naknade, i biće još veće.

HRABRO ZA DRŽAVU

18.2% više zaposlenih i biće još više, jer... Hrabro se broji!

6.1% rast ekonomije u 2022. godini i rastemo još više, jer Hrabro se broji!

5.8 milijardi eura najviši bruto domaći proizvod ikada i rastemo zajedno, jer Hrabro se broji!

1,15 milijardi eura primilo minimalnu penziju od 295.95 eura, i biće još veća

5-7% ograničene cijene životnih namirnica, jer... Hrabro se broji!

997 miliona eura prihoda od turizma u 2022. godini i prihodi rastu, jer...Hrabro se broji!

700 miliona eura prihoda od izvoza – najveći izvoz ikada. Izvozićemo još više, jer... Hrabro se broji!

STOP INFLACIJI, AKCIJA JE KOJU SMO POKRENULI.

Hrabro se suprotstavljamo rastu cijena, kako bismo održali stabilnost naših prihoda, jer... Hrabro se broji.

8 KAPITALNIH PROJEKATA

Vratili smo državi i građanima

1. Trajektnu liniju Kamenari – Lepetane
2. Željezaru Nikšić
3. Luka Buda ustupljena Opštini Budva
4. Pristalište „Pine“ ustupljeno Opštini Tivat
5. Uvećali vlasništvo države u vlasničkoj strukturi Luke Bar
6. Toplifikacija Pljevalja proglašena projektnom od javnog interesa
7. 70 miliona eura za ekološku rekonstrukciju Termoelektrane

8. 13 opština sa sjevera dobilo po 1 milion eura podrške za razvoj projekata

HRABRO ZA RADNIKE/CE I DRŽAVNE SLUŽBENIKE/CE

25% uvećanje koeficijenta na zarade u državnoj upravi i biće veće, jer... Hrabro se broji!

25% povećanje zarade zaposlenima u državnoj upravi i biće veće, jer... Hrabro se broji!

20% uvećanje zarade u prosvjeti i biće veće, jer... Hrabro se broji!

20% uvećanje zarade zaposlenima u UIKS-u i biće veće, jer... Hrabro se broji!

HRABRO PROTIV MAFIJE

15% Stopa kriminaliteta je manja i broj krivičnih djela koja se gone po službenoj dužnosti, što je uslovalo pad obima kriminaliteta, jer... Hrabro se broji!

48.5% pad broja registrovanih najtežih krivičnih djela protiv života i tijela, jer... Hrabro se broji!

2 tone zaplijenjene droge, preko milion zaplijenjenih stabljika marihuane i oko 4.000 zaplijenjenih sintetičkih droga, jer... Hrabro se broji!

2 tone i 131kg ranije zaplijenjene droge, jer... Hrabro se broji!

32% su povećane prosječne neto zarade

pripadnicima Uprave policije u Crnoj Gori, što naše policajce čini najplaćenijim u svojoj oblasti u odnosu na zemlje Zapadnog Balkana, jer... Hrabro se broji!

1.670.000 eura vrijednosti identifikovane imovine stečene utajom poreza, jer... Hrabro se broji!

709 komada oružja, od kojih 162 komada vatrenog oružja u ilegalnom posjedu konfiskovano, jer... Hrabro se broji!

1.800.000 eura opredijeljeno za rješavanje stambenih potreba zaposlenih za naredne 3 godine, jer... Hrabro se broji!

13.770.000 eura vrijednosti identifikovane imovine stečene pranjem novca, jer... Hrabro se broji!

Naša hrabra ulaganja u zdravstvo donose vidljive rezultate.

Nastavljamo se boriti za bolje zdravlje svih građana, jer svaki život se broji!

1 milion eura ulaganja u jedinicama Hitne medicinske pomoći, jer... Hrabro se broji!

2 bolnička centra Kotor i Berane, jer... Hrabro se broji!

**SVAKOME ZASLUŽENO
NIKO NIŠTA NE MOŽE SAM.
HRABRO SE BROJI! Aleksa i Dritan**

14. DEMOKRATSKI FRONT (NSD i DNP)

BEZ PROGRAMA u vidu zasebnog dokumenta

15. Albanski forum – Nik Gjeloshaj „BESA za Evropski razvoj“ – Forumi shqiptar – Nik Gjeloshaj „BESA per Zhvillim Evropian“

Albanski forum će svojim programom doprinijeti opštem prosperitetu i razvoju. Naša misija je sprovođenje i zaštita ustavnih prava koja su predviđena narodima i građanima Crne Gore, posebno predstavljanje, zaštita i unapređenje Albanaca kao autohtonog i državotvornog naroda. S ponosom čuvamo svoj nacionalni identitet, jezik, kulturu, istoriju, tradiciju, kao i naše drevno nasljeđe. Istovremeno, baštinimo evropske vrijednosti, toleranciju i multikulturalizam.

Uz podršku ovih vrijednosti, težimo napretku i razvoju ne samo naše zajednice, već i opšteg dobra – skladnog suživota naroda u Crnoj Gori, održavanja unapređenja sloboda, jednakosti, blagostanja, različitosti, društveno-političke stabilnosti, održavanje reda, vladavine prava i zaštite životne sredine.

Albanski forum će na parlamentarnim izborima 11. juna 2023. još jednom potvrditi da je najjači i najlegitimniji predstavnik albanskog naroda u Crnoj Gori. Ovo očekivanje se zasniva na uzlaznom trendu koji traje već 5 godina kao i na činjenici da Albanski forum uspješno vlada u Tuzima koje postaju jedan od svijetlih primjera lokalne vlasti u Crnoj Gori.

Uspjeh Malesije uskoro će doživjeti i opština Ulcinj, gdje smo krenuli sa velikim infrastrukturnim projektima, opština Gusinje, koju također maksimalno podržavaju naši kadrovi u Vladi, opština Plav itd. Za godinu dana u Vladi pokazali smo se kao odličan primjer rada posvećenog faktorizaciji i integraciji Albanaca u sve državne institucije.

U tom smislu, Albanski forum očekuje da parlamentarni izbori pokažu i drugačiji odnos snaga među političkim strankama koje okupljaju Albance u Crnoj Gori.

Kao neke od osnovnih principa rada i budućih aktivnosti možemo navesti:

1. Decentralizacija lokalnih samouprava, sa većim pravima i kontrolnim mehanizmima za opštine. Finansijska autonomija opština, koje bi koristile i dio PDV-a. Predškolsko i osnovno obrazovanje treba da bude uključeno u domen lokalne samouprave, a zdravstveni sistem reformisati i približiti ga građanima na lokalnom nivou. Ono što je važno za primorje, posebno za Ulcinj, jeste decentralizacija „Morskog dobra“, tako da opština Ulcinj upravlja svojom obalom i da se prihod vraća u njenu kasu za kapitalne i druge infrastrukturne projekte.
2. Veliku važnost pridajemo zatvaranju kladionica i ograničavanju kazina samo na hotele sa pet zvjezdica. Naša zdrava, talentovana i napredna omladina koja postiže uspjehe u obrazovnim, naučnim, sportskim, umjetničkim i drugim kategorijama zaslužuje zdravu i podsticajnu sredinu i zajednicu.
3. Obezbeđivanje pune starosne penzije za sve građane, bez obzira na prethodno radno iskustvo ili staž, predstavlja našu treću tačku koju ćemo ostvariti. Na ovaj način ćemo eliminisati nepravednu diskriminaciju, ponuditi najbolje i najpogodnije uslove i standarde za sve naše građane. Naši stariji, sa zasluženim i adekvatnim penzijama, moći će da uživaju u svim blagodetima života sa svojim porodicama i najmilijima.

ALBANCI U CRNOJ GORI

Albanci u Crnoj Gori su istorijski autohtoni i državotvorni narod koji karakteriše jezik, etnička pripadnost, kulturna baština, različitost i vjerski sklad. Narod koji svjedoči i najčvršće podržava

slobodu, ljudsko dostojanstvo, demokratiju, mir, razvoj i vladavinu prava. Posebno kao narod koji jednoglasno podržava nezavisnost Crne Gore, zapadne vrijednosti i evroatlantski put – vrijednosti koje su ključne za stabilnost i sigurnu budućnost zemlje i regiona.

Albanski forum (u daljem tekstu: AF) će predstavljati Albance Crne Gore, braniće njihova prava po ustavu i evropskim standardima, da Albanci budu ravnopravni sa ostalim narodima. Posebno ćemo podržati očuvanje i povećanje upotrebe albanskog jezika u državnim. Tako ćemo promovisati integraciju, ali ne i asimilaciju.

Vjerujemo da se vrijednosti i nasleđe najbolje čuvaju, manifestuju i promovišu kroz obrazovanje, umjetnost i kulturu - projekti koje ćemo podržati i na lokalnom i na državnom nivou.

Prioritet nam je očuvanje identiteta i nasljeđa, ali, sa druge strane, i ekonomski razvoj, stvaranje mogućnosti za doprinos našoj zajednici, društvu, državi i regionu.

Porodica, tradicija, nacija

Za nas, ključna vrijednost u koju vjerujemo i branimo je porodica. Budući da porodica nije samo osnovna institucija društva ili nacije, već i osnova poretka, države i civilizacije. Od nje počinje život, društvena povezanost, obrazovanje, solidarnost i odgovornost. Zdrava i stabilna porodica formira odgovorne i moralne pojedince. Dakle, pojedinci, a samim tim i društvo, oblikovani su upravo njegovim uticajem, koji je nezamjenljiv. Čuvajući porodicu čuvamo opšte dobro. Porodica je, s druge strane, most između generacija; između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Osnova porodice je brak – koji je zajednica muškarca i žene – kao takav čvrsto branimo porodicu i porodične vrijednosti. Brak i porodica su dvije osnovne institucije koje društvene veze čine stabilnijim. Postojanje i stvaranje braka i novih porodica znaci su nade u budućnost društva, zajednice, nacije i države.

Svjesni značaja ovih dva institucija, mi kao

politički subjekat podržaćemo porodične politike kako bismo omogućili uslove za stvaranje i porodični život, podržavajući ekonomske modele i smanjenje poreza. Naravno, s obzirom na jednaka prava oba pola, na taj način podržavamo stvaranje mogućnosti u kojima su radni i porodični život u harmoniji. Naglašavajući da porodica jeste i ostaje prioritet. Podržavajući porodicu, povećaćemo mogućnosti, uslove i blagostanje, čime ćemo obezbijediti budućnost zemlje.

Tradicija

Karakteristika našeg vjerovanja, odnosno političke filozofije je koncept tradicije. Smatramo da se na put razvoja i napretka ne može doći bez uzimanja u obzir istorijskog iskustva – tradicije – koja je ujedno i mudrost koja je naslijeđena od naših predaka. Dakle, zagovaramo pozitivni aspekt tradicije.

U savremenoj anglosaksonskoj konzervativnoj političkoj filozofiji, tradicija je stabilan odgovor na pitanja i izazove vremena; dok konzervativizam polazi od svijesti da su dragocjene stvari, poput porodice, nacije, sredine, religije, civilizacije itd. ne treba uzimati zdravo za gotovo jer se mogu vrlo lako uništiti i izgubiti.

Upravo iz ovih razloga cijenimo i namijeravamo da sačuvamo i na odmijsen način baštinimo naše tradicije koje nas čine posebnim i ponosnim kao narod među drugim narodima; među njima su nacionalni identitet – albanizam¹, jezik, kultura, porodica i sloboda. Budući da je tradicija živa i pragmatična, istovremeno želimo da idemo napred učeći i kultivirajući se od progresivnih tradicija zapadne civilizacije. Stoga kategorički odbacujemo svaki oblik radikalizma, šovinizma ili ideja koje obećavaju utopijske promjene kao alternativu pomenutim vrednostima – jer su neprocjenjivi!

Nacija

Vjerujemo u važnost nacije kao i očuvanje nacionalnih identiteta i kultura, u zdravom obliku, bogatstvo je i vrijednost za zemlju, kontinent i

civilizaciju kojoj pripadamo. Prije svega, princip očuvanja i poštovanja nacionalnosti i kultura naroda, posebno autohtonih manjina, su vrijednosti velike evropske porodice – Eu – kojoj želimo da se pridružimo. Zbog istih razloga vjerujemo u značaj i očuvanje nacionalnog identiteta, jezika i kulture. Posebno vjerujemo u albanizam (tj. sekularni identitet) kao našu nezamjenljivu vrijednost, ovo vitalno bogatstvo koje smo naslijedili od naših predaka – čiji je nastavak naša dužnost. Dostižni ideal je primjer savremenog državnog formiranja, tolerancije i suživota po principu ustavnog patriotizma i društvima ujedinjenim u različitostima – kakvo je u Crnoj Gori.

Naša zajednička budućnost

Evroatlantski put

Mi kao albanska koalicija u Crnoj Gori, naša dijaspora ali i u cjelini i naša nacionalna zajednica, tradicionalno smo podržavali i podržavamo evroatlantski put i zapadne vrijednosti – koje za nas jesu i ostaju primjer koji trebamo slijediti. Smatramo da je ovo najbolji izbor, Albanizam (alb. Shqiptaria) označava sekularni nacionalni identitet Albanaca uz poštovanje vjerske različitosti, posebno za jednu multietničku, višejezičnu i multikonfesionalnu državu kakva je naša Crna Gora. Ove stavove smo dokazali konkretnim djelovima, uz kontinuiranu podršku i promociju evroatlantskih vrijednosti; uz podršku mnogih zakona i reformi, posebno uz snažno podržavanje za članstvo u NATO i bližu saradnju sa SAD-om. Ova odluka donijela je pozitivne promjene, a prije svega stabilnost i bezbjednost u zemlji i regionu. Za nas članstvo u velikoj evropskoj porodici – EU – kao i saradnja sa SAD nemaju alternativu. To je najbolji put do sigurne budućnosti za sve nas. Stoga je naša misija da doprinesemo povećanju saradnje sa zapadnim zemljama, kao i dostizanju standarda koji će nam omogućiti da što prije pristupimo EU. Inspirisani ovim ciljem, namjeravamo da radimo na podizanju nivoa kulture i političkog života udruživanjem i saradnjom sa evropskim i međunarodnim političkim grupama.

Sloboda, vladavina prava i ljudska prava

Sloboda

Prema prirodnom pravu, svaki čovjek je rođen slobodan i ima pravo da uživa u slobodi. Pravo koje je država dužna da štiti, jer sloboda i dostojanstvo čovjeka ne potiču od države nego od Boga. Pošto se kroz istoriju kad god se tvrdilo suprotno, odnosno kada se sloboda posmatrala da potiče iz države, kršena su se ljudska prava i dominirao je totalitarizam. Tome smo svjedoci i mi, posebno prošle generacije koje su živjele pod totalitarnim državnim uređenjem u raznim oblicima.

Sloboda je osnovna vrijednost u koju čvrsto vjerujemo, jer je kao takva neophodna za dostojanstven život, za funkcionisanje i razvoj pojedinca, društva i naroda. Sloboda kao pojam je osnova zapadne civilizacije, to je vrijednost koja je razlikuje od drugih civilizacija. Ali sa slobodom dolaze obaveze i odgovornost. Sloboda prestaje kada je narušena sloboda i dostojanstvo drugog. Dakle, bez moralnog poretka, odgovornosti i obaveza ne može biti slobode u pravom smislu. Samo tako, uz odgovornost, sloboda se može sačuvati i naslijediti.

Vladavina prava

Glavni preduslov za funkcionisanje slobodnog društva, savremene demokratske i funkcionalne države je poštovanje i vladavina prava. Ovaj koncept predviđa obavezu jednakog poštovanja zakona za sve građane, bez obzira na položaj, uključujući državne organe i institucije. Ovo je zajednička obaveza svih, jer niko nije niti može biti iznad zakona. Samo na taj način, sprovođenjem zakona i održavanjem funkcionalnosti i neutralnosti institucija, može postojati pravda tj. vladavina prava.

Mi kao AF, svjesni izazova i problema tranzicije društva, institucija i države, podržavamo vladavinu prava kao jedini izbor. Samo vladavina prava može garantovati očuvanje reda, bezbjednosti, ali i modernizaciju, efikasnost i funkcionisanje državnih institucija. Prije svega, to je najefikasniji

način borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala.

Dostojanstvo i ljudska prava

Smatramo da svaki čovjek, bez obzira na rasu, etničku, vjersku, polsku pripadnost treba da uživa poštovanje, dostojanstvo i ljudska prava, jer je svaki život svet. Smatramo da se ljudsko biće ne može tretirati kao sredstvo, već samo kao cilj. Tako afirmišemo prirodno pravo, klasičnu pravnu filozofiju, koja je kamen temeljac zapadne civilizacije; istovremeno potvrđujemo pravnu filozofiju osnivača Evropske unije. Upravo prepoznavanjem ovog antropološkog oblika čovjeka, kao stvorenja po liku Božijem, štitimo ne samo njegov život i dostojanstvo, već i sam pojam slobode. Budući da ovaj humanistički koncept stavlja čovjeka u centar, dok je država jednostavno njegov sluga. Mi, kao AF, branićemo ove vrijednosti, mi ćemo afirmisati zakone i osnovna ljudska prava posebno za naš narod, manjine i ljudska prava uopšte; za jednakost u pravima i dostojanstvu, bez obzira na etničke, jezičke ili rodne razlike.

Ženska prava

AF posebno afirmiše rodnu ravnopravnost i ženska prava zasnovana na ljudskom dostojanstvu i savremenim principima naše civilizacije. Dakle, podržavamo afirmativnu politiku kao i povećanje učešća žena u političkom, ekonomskom, društvenom životu itd. podjednako, na osnovu meritokratije. Dostignuća ovih principa su obaveza i preduslovi za stvaranje zdravog društva koje ispunjava savremene demokratske vrijednosti i standarde.

Sloboda vjeroispovijesti

Mi kao AF vjerujemo u moderan i sekularni koncept državnog uređenja, odnosno u državu odvojenu od vjerskih institucija i obrnuto, jer vjerujemo u poštovanje slobode i vjerskih prava svakog pojedinca kao osnovnog prava. Tolerancija, sloboda i vjerska sloga su karakteristična uvjerenja za nas kao naciju, vrijednosti koje baštinimo i kao

politički subjekt. Stoga cijenimo ulogu koju religija i religijske institucije imaju za pojedinca, društvo i civilizaciju. Pogotovo cijenimo njen uticaj na očuvanje ljudskog dostojanstva, moralnog i društvenog poretka, mirnog i solidarnog duha.

Opšte dobro: ekonomija i sredina

Ekonomija

Prava svojine i tržišna sloboda su fundamentalni za postojanje blagostanja, razvoja i fer konkurencije; bez ovih uslova ne može biti slobode pojedinca ili društva. Stoga, vrijednujući ova temeljna načela, ali i sagledavajući istoriju, vjerujemo u slobodno tržište kao efikasan izbor za ekonomski razvoj i izgradnju budućnosti za nove generacije. Podržavamo slobodu i ekonomski razvoj, sa čovjekom u središtu, uvijek imajući na umu slobodu zasnovanu na normama, vrijednostima i odgovornosti za opšte dobro.

Ekonomski razvoj

Kao koalicija koja predstavlja Albance u Crnoj Gori, imamo poseban cilj lokalnog ekonomskog razvoja, u regionima i gradovima u kojima djelujemo, uz pomoć razvoja na državnom nivou. Dakle, podizanjem standarda i mogućnosti za sve, a posebno za mlade, ponuditi im priliku da svoju budućnost grade u domovini. Naime, za stvaranje klime širenjem prostora za ulaganja, što u osnovi znači smanjenje ekonomskih ili proceduralnih barijera za obavljanje privrednih aktivnosti. To će se postići smanjenjem poreza, projektima i investicijama za otvaranje novih radnih mjesta, posebno u privatnom sektoru, podstičući i istovremeno podržavajući razvoj malih i velikih preduzeća u različitim sferama. Počevši od poljoprivrede do industrije i turizma.

Sa prirodnim, kulturnim i istorijskim dobrima kojima raspoložemo, daju nam mogućnosti za ekonomski razvoj. Posebno otvaranje i valorizacija u atraktivnim područjima za turizam. Naš cilj ekonomskog razvoja je saradnja sa domaćim i stranim investitorima, posebno ćemo podsticati saradnju i ulaganja sa dijasporom.

Za budućnost poljoprivrede i ruralnih područja

Seoska područja, posebno regije poput Malesije, imaju značajnu ulogu za privredu, najveći su proizvođači povrća i vinogradarstva u našoj zemlji. Kao takva, ruralna područja zaslužuju posebnu podršku. Sa rastom i poboljšanjem uslova, ova područja bi trebale da budu ne samo useljiva, već i poželjna za stanovanje, jer ih karakteriše netaknuta priroda: životna sredina, čist vazduh, plodno zemljište i prirodna bogatstva. S obzirom da poljoprivreda nije samo istaknuta i tradicionalna profesija pomenutih regija, već, kako smo rekli, obezbjeđuje proizvodnju i prihode zemlje. Stoga ćemo podržati projekte i subvencije za razvoj i poboljšanje uslova, podržavajući poljoprivrednike i one nove generacije. Ponudom projekata koji se bave obukom i specijalizacijom u ovim oblastima koji će pomoći povećanju kvaliteta proizvoda kao i profitabilnosti; na taj način želimo da dostignemo evropske standarde. Na ovaj način poljoprivreda će biti promovisana kao inovativan biznis – što naši prirodni resursi ali i tradicionalni lokalni talenti omogućavaju.

Socijalna politika

Solidarnost predstavlja našu temeljnu vrijednost, bez koje ne može biti pravog prijateljstva, zajednice ili opšte dobro. Podržavanje socijalne politike za nas je moralna i društvena dužnost da bi omogućili dostojanstven život svakom građaninu. Posebno ovdje imajući u vidu osobe s posebnim potrebama, nižu društvenu klasu, kao i druge socijalne slučajeve. Stoga ćemo podržati ovakve politike, ali i podsticati građane, privatni sektor, razne organizacije itd. da organizuje i podrži solidarnost, senzibilizaciju i dobrotvorne aktivnosti i projekte

Zaštita sredine

Priroda i životna sredina nijesu samo lokalna i nacionalna dobra, već i više od toga, ljudska dobra. Ona su bogatstva, ali i veza sa prošlošću, jer su nasljeđe naših predaka. Dakle imamo dužnost da je čuvamo i štitimo kako bismo ih i mi mogli

prenijeti budućim generacijama. S druge strane, životna sredina i zdrava priroda su preduslov za normalan život, odnosno budućnost; bez kojih ne može biti ni ekonomskog niti društvenog razvoja. Mi kao AF štitimo i promovisemo ekološku politiku, posebno zaštitom prirodnih resursa i životne sredine u oblastima u kojima djelujemo; među njima izdvajamo jezera, rijeke, obale, kao i planine, planinska područja, šume itd. Istovremeno, svjesni smo da je svijet suočen sa globalnim zagrijavanjem, ali nijesmo uzbunjivači. Zbog toga podržavamo zaštitu životne sredine ali i etičko korišćenje prirodnih resursa za razvoj privrede i turizma na našim prostorima ali i šire u Crnoj Gori. Vjerujemo da preduzimanjem pravih mjera svaka država, grad, ma koliko mala, može doprinjeti očuvanju životne sredine. Albanski forum će doprinijeti povećanju svijesti i ekološkog aktivizma, učenju i promovisanju prirode u školama, institucijama i civilnom sektoru; takođe ćemo obezbijediti preduzimanje zaštitnih, kaznenih i preventivnih mjera u slučajevima zloupotrebe ili zagađivanja životne sredine.

Obrazovanje, mladi, sport

Obrazovanje

Za nas obrazovanje je jedna od najvažnijih tačaka, jer je ono ključ i garant uspjeha, ali i kulturnog napretka i razvoja; dok je kultura stub svakog društva. Ulaganje u obrazovanje je sigurna investicija za buduće generacije, ali i više od toga, za budućnost zemlje. Obrazovanje nudi priliku i nadu u bolje sutra. Stoga je naša misija podizanje nivoa kvaliteta obrazovanja po evropskim standardima; posebno za Albance i druge manjinske narode u Crnoj Gori. A to se može uraditi kroz reforme školskih udžbenika, nastavnih metoda, poboljšanje uslova itd. Među njima ćemo ubrojati naše prioritete:

- Uvođenje albanskog jezika u škole i na univerzitetima u Crnoj Gori
- Promovisanje i očuvanje albanskog jezika sa njegovim karakteristikama
- Imenovanje albanskih škola

- Omogućavanje kvota za studente iz manjina, posebno za Albance, kako bi se olakšao i povećao broj obrazovanih ljudi
- Da se obezbijedi jedan broj stipendija za albanske studente na osnovu zasluga i uspjeha u zemlji i inostranstvu
- Otvaranje biblioteka i obezbjeđivanje albanskih knjiga u gradskim bibliotekama u opštinama u kojima žive Albanci
- Otvaranje biblioteke u krajevima gdje žive Albanci
- Reforma udžbenika po evropskim standardima, posebno dodavanjem nastave albanske nacionalne istorije i drugih manjinskih naroda u Crnoj Gori
- Suočavanje sa prošlošću. Proučavanje ratnih zločina i podizanje svijesti nad narodima u Crnoj Gori, posebno nad Albancima

Podržavamo ove inicijative u cilju povećanja svijesti, mira, tolerancije, ravnopravnosti ljudi u Crnoj Gori, kao i radi povećanja kvaliteta obrazovanja. Jer smatramo da se sve to najbolje može se postići podizanjem nivoa obrazovanja i znanja o prošlosti po standardima i primjeru evropskih naroda.

Mladi

Mladi su stub i budućnost svakog društva, stoga je ulaganje u mlade najkapitalnije ulaganje za budućnost. Nosioći su velikih promjena i dostignuća u svakom društvu. Mi kao AF ćemo promovisati mlade ljude, daćemo im prilike i prostor da doprinesu kulturnom, društvenom, ekonomskom i političkom životu. Takođe zalagaćemo se za povećanje kvaliteta obrazovanja i mogućnosti za dostojanstveno zapošljavanje. Kroz različite projekte i stipendije, ponudićemo im mogućnosti za akademsko, političko ili iskustvo podizanja svijesti; tako da se suočavaju sa problemima društva dok ne preuzmu odgovornost na sebe. Naša podrška će posebno biti data svim talentovanim mladim ljudima, bez obzira na oblast, kako bi svoj uspjeh

ostvarili u domovini. Sve to sa jednim ciljem da se spriječi „odliv mozgova“ i da naša omladina nađe nadu da ovdje gradi budućnost. Trudićemo se da našu omladinu učinimo što aktivnijom, posebno u političkoj sferi.

Mediji i civilno društvo

Sloboda medija

Mediji nisu samo sredstvo informisanja, već istovremeno imaju važnu ulogu u podizanju svijesti društva, ali i u funkcionisanju institucija i demokratije. Dakle, sloboda medija je nešto suštinsko, bez čega nema prave slobode ni funkcionalne demokratije u državi, jer se kontrolom medija iskrivljuje istina i ugrožavaju osnovne ljudske slobode. Zalažemo se za slobodu medija po evropskim standardima; svjesni da odgovornost za slobodu medija uvijek ostaje na nama, građanima, civilnom društvu i posebno političkim partijama. Sloboda medija nije samo pisana riječ, već je neophodno oruđe svakog slobodnog i demokratskog društva. Jer bez slobodnih medija ne može biti slobodnog društva, niti funkcionalne države.

Zato u potpunosti podržavamo slobodu govora i slobodu medija, s obzirom da mediji treba da budu ti koji izazivaju korupciju i probleme sa kojima se društvo suočava, prije svega da otkrivaju istinu. Poseban fokus stavljamo na albanske medije u Crnoj Gori, čija je uloga veća od uobičajenih medija jer promovišu naše vrijednosti, kulturu, jezik i tradiciju, koji se, istovremeno, suočavaju sa više poteškoća od ostalih medija.

Civilno društvo

Civilno društvo, kao i mediji, imaju sličnu ulogu za informisanje, ali i za podizanje svijesti, aktivizam, proučavanje; od kulturne promocije do denuncijacije i borbe protiv korupcije. Dakle, civilno društvo ili drugim riječima nevladine organizacije igraju važnu ulogu u umjetničkom, kulturnom, društvenom i političkom životu. Imajući u vidu sve ovo što smo istakli, cijenimo doprinos civilnog društva u javnom životu Crne Gore.

Stoga će civilno društvo, posebno u gradovima u kojima djelujemo, imati našu podršku, jer je njihovo angažovanje u javnom životu u interesu opšteg dobra.

Istovremeno, podstičemo organizovanje i uključivanje mladih u javni život i povećanje saradnje na lokalnom, državnom i međunarodnom nivou.

Završna poruka za parlamentarne izbore:

Albanski forum nastavlja pobjednički i progresivni put, u cilju evropskog razvoja, faktorizacije, integracije i unapređenja svih opština u kojima žive Albanci. Lista Albanskog foruma, kao jedina autentična lista Albanaca u Crnoj Gori, izaći će kao ubjedljiv pobjednik u okviru albanskog

biračkog tijela. Tamo gdje je Albanski forum na vlasti, tu je razvoj, prosperitet i procvat.

O razvijajućem i progresivnom duhu Albanskog foruma svjedoči i sastav izborne liste, koju čine intelektualci evropskog ranga, iskusni i mladi, uspješne žene naše zajednice, dokazani stručnjaci u svojim oblastima, inženjeri, pravnici, politikolozi, ekonomisti, profesori itd.

Uzimajući u obzir sve navedeno, sigurni smo da će izbori 11. juna predstavljati jedan od najboljih rezultata za Albance od uvođenja višestranačja u Crnoj Gori.

Nik Gjelošhaj

Nosilac liste Albanski forum - Nik Gjelošhaj „BESA za evropski razvoj”

03

Zbirna izborna lista za izbor poslanika/ca za Skupštinu Crne Gore

Na osnovu člana 49 stav 1 Zakona o izboru odbornika i poslanika ("Službeni list RCG", br. 4/98, 5/98, 17/98, 14/00, 18/00, 9/01, 41/02, 46/02, 45/04, 48/06, 56/06 i "Službeni list CG", broj 46/11, 14/14, 47/14, 12/16, 60/17 i 10/18), Državna izborna komisija na 132. sjednici održanoj 26.05.2023. godine, utvrdila je

Zbirnu izbornu listu za izbor poslanika u Skupštinu Crne Gore na izborima koji će se održati 11. juna 2023. godine

1. Jasno je! - Bošnjačka stranka - mr Ervin Ibrahimović

1. Ervin Ibrahimović	14. Sanel Balić	27. Ismet Latić
2. Amer Smailović	15. Merima Džogović	28. Almir Avdić
3. Kenana Strujić Harbić	16. Merdin Purišić	29. Mirza Medunjanin
4. Damir Gutić	17. Izet Ćorović	30. Mersida Aljićević
5. Admir Adrović	18. Mirsad Azemović	31. Anesa Koljenović
6. Mirsad Nurković	19. Edita Šahman	32. Adela Čindrak
7. Edina Dešić	20. Mersudin Gredić	33. Muradif Grbović
8. Jasmin Ćorović	21. Nedžib Ibrišimović	34. Rahman Ajdarpašić
9. Adel Omeragić	22. Dženeta Kajić	35. Selma Omerović
10. Irfan Husović	23. Mevludin Dizdarević	36. Hamza Dacić
11. Ervin Duraković	24. Edin Tuzović	37. Alen Kalač
12. Adaleta Pecević	25. Ernad Suljević	38. Mersad Šutković
13. Aldijana Sijarić	26. Dženita Kurtagić	39. Semra Kalač

40. Amer Demić
41. Nedžad Murić
42. Kemal Alić
43. Naida Dobardžić
44. Rahman Škrijelj
45. Ilda Babačić
46. Anita Šabotić
47. Emir Dacić
48. Sehera Kalender
49. Mirzeta Ramdedović
50. Elvisa Ljaić
51. Erzana Redžematović
52. Edin Kolić
53. Semiha Kurpejović
Ramusović

54. Seid Šabović
55. Suada Musić
56. Amra Kečević
57. Zerina Sijarić
58. Fadil Zejnelagić
59. Šefko Kurpejović
60. Elvir Osmanović
61. Lejla Seferović
62. Ramo Kurbardović
63. Armin Sijarić
64. Raisa Omeragić
65. Damir Raščić
66. Albina Fetahović
67. Mirsada Bošnjak
68. Izet Đečević

69. Aldina Monić
70. Emir Strujić
71. Amina Dautović
72. Nermin Škretović
73. Adna Rastoder
74. Aldan Ramović
75. Edina Fulurija
76. Fuad Feratović
77. Edis Dautović
78. Anela Mujević
79. Fahrudin Spahić
80. Amin Nokić
81. Suljo Mustafić

2. HGI – Na pravoj strani svijeta

1. Adrijan Vuksanović
2. Ilija Janović
3. Edita Starović
4. Svjetlana Zeković
5. Marija Mihaliček
6. Blanka Radošević
Marović
7. Mato Krstović
8. Mirjana Nikolić
9. Ljiljana Velić
10. Sandra Krstović
11. Dragan Marstjepović
12. Filo Biskupović
13. Marija Gjurović
14. Bruno Janković
15. Pavle Pasković
16. Aleksandar Bijelić
17. Matija Marinović
18. Danijel Dado Radošević
19. Frano Ercegović
20. Anja Andrić
21. Anto Perčin
22. Tanja Grabić
23. Marko Ugrin

24. Darko Perić
25. Elvis Brkan
26. Vedran Nikolić
27. Petar Janović
28. Ana Vuksanović
29. Jakša Andrić
30. Tamara Bogdanović
31. Matej Knezović
32. Krsto Janović
33. Laura Belan
34. Marija Golub
35. Mladen Božinović
36. Zvonko Perušina
37. Tripo Odžić
38. Matej Grgurević
39. Nada Baldić
40. Marijana Belan
41. Mladen Perušina
42. Josip Počanić
43. Nenad Brkan
44. Marija Idrizović
45. Irena Grandis
46. Talija Bogdanović
47. Josip Gržetić

48. Dijana Milošević
49. Miroslav Franović
50. Selma Krstović
51. Zvonimir Deković
52. Darija Žegura
53. Božo Šaltić
54. Marko Zornija
55. Anto Petrović
56. Ines Belan
57. Milena Usanović
58. Branko Lasić
59. Gajo Kovačević
60. Sonja Ivić
61. Zlatko Krasan
62. Božidar Belan
63. Iva Petković
64. Tripun Grgurević
65. Dubravka Starović
66. Damir Grgurević
67. Davor Kaštelanović
68. Miroslav Sindik
69. Andrea Petrović
70. Suzana Nikčević
71. Božo Zornija

3. "ПРАВДА ЗА СВЕ!" - др ВЛАДИМИР ЛЕПОСАВИЋ

1. Владимир Лепосавић
2. Иван Вукићевић
3. Славица Шћекић
4. Марко Јокић
5. Миљан Живковић
6. Миомир Јоксимовић
7. Горан Шљиванчанин
8. Ивана Чабаркапа
9. Божидар Денда
10. Александар Ћуковић
11. Андреј Аџић
12. Теодора Вујачић
13. Митар Булатовић
14. Саво Радуловић
15. Павле Вуковић
16. Сара Смоловић
17. Петар Ћоровић
18. Луција Ћираковић
19. Радоје Фемић
20. Милош Гајевић
21. Јован Фемић
22. Ђорђе Ћапин
23. Марко Стојановић
24. Љиљана Аџић
25. Биљана Станишић
26. Душан Томић
27. Хајро Сеферовић
28. Лука Кешљевић
29. Горан Никочевић
30. Ксенија Брајовић
31. Радослав Станишић
32. Славко Булатовић
33. Александра Новчић
34. Томица Војиновић
35. Деана Влаховић
36. Весна Каљевић
37. Машан Вуковић
38. Јелена Јокић
39. Павле Ралевић
40. Александар Булатовић
41. Далибор Пренкић
42. Александар Вукићевић
43. Предраг Ћосовић
44. Александра Булатовић
45. Новак Филиповић
46. Андријана Драговић
47. Жељко Ћурчин
48. Милун Гајевић
49. Анита Мартиновић
50. Марко Газивода
51. Михаела Ћуровић
52. Јовица Делић
53. Зоран Мрђеновић
54. Дејана Гогић
55. Милош Милачић

4. SNP - DEMOS - ZA TEBE.

1. Vladimir Joković
2. Dragoslav Šćekić
3. Slađana Kaluđerović
4. Ksenija Milović
5. dr Zoran Terzić
6. Bogdan Božović
7. Milosava Paunović
8. Dragan Vukić
9. Slobodan Delić
10. Vesna Bajović
11. Krsto Rađenović
12. dr Saša Grbović
13. Neda Ojdanić
14. Igor Bulatović
15. Željko Čulafić
16. Maša Stevović
17. Danilo Palević
18. Tihomir Bogavac
19. Sanja Jokić
20. Miodrag Bulatović
21. Zoran Tomić
22. Marko Radonjić
23. Miljana Kićović
24. Darko Stojanović
25. Marko Ivanović
26. Nikola Milićević
27. Ljiljana Lutovac
28. Darko Smolović
29. Milan Jančić
30. Sandra Adžić
31. Mitar Barać
32. Marina Šljivančanin
33. Ivana Kečina
34. Vidran Kljajević
35. Slavko Vukčević
36. Olga Danilović
37. Ranko Stijović
38. Vladimir Dragović
39. Violeta Dondić
40. Lakić Babović
41. Željko Jelić
42. Milica Račić
43. Zoran Kujović
44. Ivan Bulatović
45. Elma Ramčilović
46. Aleksa Blagojević
47. Vlatko Janković
48. Jelka Grujić
49. Zoran Jojić
50. Ljubo Lalić
51. Bojana Nikolić
52. Lepomir Popović
53. Zoran Pešović
54. Andrijana Rajković
55. Zoran Jovanović
56. Ivan Radević
57. Ana Vlaović
58. Neđeljko Jakšić
59. Željko Bajčeta
60. Jasna Knežević
61. Željko Milić
62. Mitar Marković
63. Ivana Pavlović

64. Milutin Mićović
65. Danilo Veličković
66. Zorica Manojlović
67. Nikola Ivanović
68. Bojan Milović
69. Ljubomir Zlajić

70. Vidosava Šćekić
71. Milan Radonjić
72. Rade Ostojić
73. Aleksa Đekić
74. Jelena Šćepanović
75. Nemanja Orović

76. Zoran Bošković
77. Dražen Joksimović
78. Teodora Pelević
79. Nikola Mirović
80. Darko Drobnjak
81. Miroslav Grubić

5. "НАРОДНА КОАЛИЦИЈА - СЛОЖНО И ТАЧКА" -

(Дејан Вукшић - Демохришћански покрет; Марко Милачић - Права Црна Гора; Владислав Дајковић - Слободна Црна Гора; Драгица Перовић - Демократска српска странка; др Новица Станић - Покрет за Пљевља)

1. Дејан Вукшић
2. Марко Милачић
3. Владислав Дајковић
4. Маја Мршуља
5. Др Новица Станић
6. Жељко Савовић
7. Бобан Радевић
8. Сенка Радовић
9. Александра Делетић
10. Никола Вукотић
11. Милан Јевтић
12. Радоња Вуковић
13. Сандра Мартиновић
14. Звонко Јеврић
15. Сања Ђондовић
16. Максим Драшковић
17. Стефан Вешовић
18. Маја Ђуришић
19. Божидар Бајић
20. Миљан Мујичић
21. Владе Дамјановић
22. Дражен Јовановић
23. Милан Зарић
24. Весна Ђељевић
25. Момчило Радовић
26. Шпиро Одаловић
27. Александра Вуковић

28. Божидар Делић
29. Саша Шћекић
30. Мира Вуковић
31. Велибор Остојић
32. Кристијан Којичић
33. Јелена Средановић
34. Др Бранко Станић
35. Раде Бојовић
36. Марко Дармановић
37. Перо Ерцеговић
38. Светозар Улићевић
39. Милица Пандурица
40. Др Божидар Вујичић
41. Марина Вукаловић
42. Владан Лабовић
43. Милета Шутовић
44. Вукан Голубовић
45. Иван Ојданић
46. Филип Јекнић
47. Вукота Станковић
48. Дијана Дробњак
Маровић
49. Филип Кривокапић
50. Милош Спаић
51. Јелена Лучић
52. Игор Пурић
53. Горан Лалевић

54. Ивана Лутовац
55. Дино Смаковић
56. Мирко Одаловић
57. Тамара Јањић
58. Неђељко Досковић
59. Ана Дујовић
60. Данило Катнић
61. Софија Гргуровић
62. Иво Бајковић
63. Небојша Вукасовић
64. Лазар Делевић
65. Мирослава Решетар
66. Дејан Рондовић
67. Ивона Станковић
68. Исидора Крсмановић
69. Предраг Јуришевић
70. Синиша Раденовић
71. Радмила Станковић
72. Ивица Вукчевић
73. Лидија Маркуш
74. Александра Милатовић
75. Мирко Станковић
76. Горан Чабаркапа
77. Дражен Тодоровић
78. Кристина Лутовац
79. Мирко Рогач
80. Саша Добровић
81. Драгољуб Павићевић

6. ALBANSKA ALIJANSA – ALEANCA SHQIPTARE

1. Genci Ninambegu
2. Fatmir Gjeka
3. Saubih Mehmeti
4. Ilmira Lika
5. Damir Bećović
6. Gzim Hajdinaga
7. Dr Ilir Çapuni
8. Ardita Rama
9. Fitim Dragović
10. Dr Agron Ibrahim
11. Edisa Čelebić
12. Besmir Murati
13. Adriana Hoxha
14. Driton Salaj
15. Maja Nucleović
16. Arbin Çapriqi
17. Armend Milla
18. Agron Mehmedi
19. Astrit Hoxha
20. Mirjeta Gjoni
21. Marko Gorvoković
22. Ridvan Niković
23. Asllan Llunji
24. Salije Meqikukiq
25. Minir Karamanaga
26. Ahmet Markašević
27. Blerta Kurtović
28. Elira Kovaçi
29. Vebi Hardolli
30. Beqir Sellaj
31. Anton Marniković
32. Dhurata Hoxhiq
33. Sabri Salaj
34. Kristjan Dukaj
35. Faik Nika
36. Valdete Osmani Husiq
37. Ajet Zaga
38. Diar Hadžibeti
39. Kujtim Boci
40. Haxhere Jahoviq
41. Elvir Zečević
42. Shkelzen Sulejmani
43. Hana Elezagić
44. Marina Junčaj
45. Enis Mehmedović
46. Arben Xhurreta
47. David Dedvukaj
48. Enisa Murseli
49. Anton Nikaj
50. Suad Đelović
51. Arben Gjeçbritaj
52. Rukije Mehmedoviq
53. Nezir Gjeçbitriq
54. Daut Ceka
55. Baškim Milović
56. Anadeta Micaković
57. Mirsad Frljučkić
58. Fatjona Velić
59. Jozo Džiković
60. Fljorijeta Dočić
61. Skender Rexhoviq
62. Leonard Dedvukaj
63. Monika Berišaj
64. Ćemal Bajri
65. Kristina Đonaj
66. Leart Taiqi
67. Ardijan Mavriq

7. Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić

1. Srđan Perić
2. Vuk Iković
3. Andrijana Radović
4. Dževdet Pepić
5. Mirza Krnić
6. Svetlana Dukić
7. Zdravko Bucko Đuranović
8. Darko Zarubica
9. Aleksandra Jokić
10. Radislav Vojvodić
11. Jovan Ivanović
12. Dino Ramović
13. Aleksandra Popović
14. Dejan Perović
15. Radivoje Merdović
16. Fikret Kuč
17. Miodrag Ilić
18. Dragan Vukčević
19. Vera Banović
20. Nemanja Draganić
21. Spasoje Novičević
22. Tamara Terzić
23. Omar Mustafić
24. Anes Beriša
25. Milutin Baturan
26. Minela Musić
27. Radovan Đurović
28. Dušica Krivokapić
29. Miloš Jelić
30. Marko Daković
31. Anja Pavićević
32. Pavle Radulović
33. Miloš Radenović
34. Vuksan Brajović
35. Milenka Perović
36. Ivan Brajović
37. Momčilo Gajević
38. Nikola Kolundžić
39. Bojana Radojević
40. Predrag Novaković
41. Mirza Lekić
42. Anđela Otašević
43. Marko Vujović
44. Mirsad Krnić
45. Valentina Kolman
46. Veselin Popović
47. Milica Delić

48. Dražen Kolorogić
49. Nina Ramović
50. Nikola Balević

51. Milanka Knežević
52. Predrag Ćosović
53. David Radović

54. Slavka Vujović

8. Pokret za promjene - PRVO CRNA GORA - Nebojša Medojević - Reforme zaspas zemlje

1. Nebojša Medojević
2. Prof. dr Branko Radulović
3. Dr Branka Bošnjak
4. Boban Stanišić
5. Milo Popović
6. Valentina Dabović
7. Aida Kurpejović
8. Aleksandar Lekić
9. Ratko Đurišić
10. Mr Marija Marsenić
11. Mr Goran Drobnjak
12. Mr Vladan Raičević
13. Novak Anđelić
14. Dr Snežana Kaluđerović
15. Dr. Žan Mrdović
16. Rade Grujić
17. Boro Todorović
18. Ranko Aligrudić
19. Dr. Branka Stanković
20. Mr Nikola Vučićević
21. Jovanka Bogavac
22. Anika Bajić
23. Miloje Nišavić
24. Ivan Knežević
25. Slobodan Lazović
26. Tatjana Perović
27. Stanislava Vučetić

28. Dražen Nikolić
29. Dr. Slobodan Mandić
30. Aleksandar Vučković
31. Miodrag Popović
32. Dr Nedžmija Lukač
33. Marija Vučićević
34. Zdravko Vojnović
35. Snežana Kojović
36. Mladen Laban
37. Dr Predrag Stanković
38. Tadija Garović
39. Drago Zečević
40. Marija Janković
41. Žana Svrkota
42. Marinko Barjaktarović
43. Vanja Radović
44. Aleksandar Kovačević
45. Slađana Nedović
46. Bojana Popović
47. Miloš Rmuš
48. Čedomir Kavarić
49. Petar Radovanović
50. Stefan Dabetić
51. Sara Ivanović
52. Zoran Tajić
53. Milana Simonović
54. Violeta Jeremić
55. Radomir Bojović

56. Rada Šćepović
57. Nikolina Marović
58. Velimir Smolović
59. Željko Liješević
60. Aleksandra Vujičić
61. Vladislav Mitrović
62. Goran Doljanica
63. Tijana Rađenović
64. Gordana Begović
65. Danilo Čanović
66. Andrijana Laković
67. Rejhan Kurpejović
68. Arsenije Lalatović
69. Filip Popović
70. Stanica Pešić
71. Srđan Pešić
72. Lazar Laličić
73. Gojko Kojović
74. Mileta Medojević
75. Danilo Vukčević
76. Olfina Miličević
77. Ivica Golubić
78. Martina Šćekić
79. Ivan Lekić
80. Pero Miličević
81. Marinko Medojević

9. DA, MI MOŽEMO ZA GRAĐANSKU CRNU GORU!

1. dr Dragica Perović Ivanović
2. Mirel Radić
3. Sandra Muratović Čvorović

4. Esnaf Adrović
5. Željka Radak Kukavičić
6. Dr Maida Burdžović
7. Dr Zorica Ljumović Vučeraković

8. Zoran Božović
9. Mr Nada Marstijepović Đurđić
10. Redžep Niković
11. Predrag Malešić

12. Alen Babačić
13. Edin Šarkinović
14. Dragan Živković
15. Miljan Perović
16. Raza Nurković
17. Miodrag Četković
18. Ksenija Krivokapić
19. Karmela Ražnatović
20. Nikola Jukić
21. Seka Slavković
22. Perunika - Đina Kokić
23. Ljubomir Ljubisavljević
24. Dejana Savićević
25. Ivan Čupić
26. Goran Đurković
27. Nada - Nađa Karadžić
28. Danijela Vidović
29. Predrag Stanjević
30. Vesna Zlatković
31. Anja Bojović
32. Valentina Bajčeta
33. Radoje Stanić

34. Mr Slavica Pejatović
35. Zdravko Prekratić
36. Demir Šarkinović
37. dr Samira Gargović
38. Sanja Boljević
39. Marija Đurđić
40. Radisav Joksović
41. Nikola Nikčević
42. Boris Radunović
43. Hristina Perović
44. Ksenija Jokanović
45. Marijana Bulatović
46. Željko Vlahović
47. Marijana Milić
48. Inela Šarkinović
49. Mirjana Jukić
50. Mirko Papović
51. Sajma Kočan
52. Miodrag Pajović
53. Branislav Vujović
54. Jelena Joksović
55. Luka Milošević

56. Marko Maraš
57. Vesna Đurović
58. Zorica Merdžanić
59. Milijana Andesilić
60. Andrija Pavićević
61. Mirela Maraš
62. Ivana Joksović
63. Saša Radović
64. Bahta Šarkinović
65. Ensari Tiganj
66. Mirsada Radunović
67. Helena Čvorović
68. Jovana Milić
69. Ivan Joksović
70. Suada Kasumović
71. Arijana Suljević
72. Marina Bulatović
73. Obrad Klačar
74. Dragana Bojanić
75. Amina Orahovac
76. Željko Joksović
77. Ivana Perišić

10. ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada - Danijel Živković (DPS, SD, DUA, LP)

1. Danijel Živković
2. Nikola Janović
3. Dr Nermin Abdić
4. Dr Pharm. Drita Llolla
5. Mr Boris Mugoša
6. Dušan Raičević
7. Spec. struk. Oskar Huter
8. Aleksandra Vuković Kuč
9. Doc. dr Ivan Vuković
10. Dr Jevto Eraković
11. Doc. dr Abaz Dizdarević
12. Spec. Sci Sonja Milatović
13. Branislav Nenezić
14. Mehmed Zenka
15. Prof. dr Nikola Milović
16. Zoja Bojanić Lalović
17. Andrija Nikolić
18. Nikola Rakočević
19. Mr Mihailo Anđušić

20. Prof. dr Aleksandra Despotović
21. Nihad Canović
22. Dr Elvir Zvrko
23. Vatroslav Belan
24. Mr Nela Savković Vukčević
25. Mr Boris Muratović
26. Mehmed Husović
27. Mr Jugoslav Jakić
28. Dr Lidija Kljajić
29. Leon Gjokaj
30. Dr Nermina Muratović
31. Mr Ksenija Aranitović
32. Nikola Zirojević
33. Andrija Radman
34. Mr Miloš Popivoda
35. Slobodanka Boba Roganović
36. Doc. dr Stefan Čulafić

37. Milan Tičić
38. Neđeljko Moškov
39. Maja Rondović
40. Asim Andrić
41. Fazlija Krčić
42. Branko Bošković
43. Vera Medojević
44. Miodrag Ivanović
45. Mr Irma Nišić
46. Dr Maja Miročević Rotolo
47. Marica Maša Zeković
48. Luka Radović
49. Matija Bulatović
50. Seniha Tahirović
51. Spec. Sci Krešimir Petrović
52. Dragana Živković
53. Marko Tošić
54. Miloš Čelanović

55. Mensur Šaljaj
56. Dejana Dizdar
57. Demir Bajrović
58. Vladimir Filipović
59. Sanja Mitrović
60. Nataša Vučinić
61. Dr Miro Nedić
62. Mr Milica Lekić
63. Lazar Vujačić
64. Draga Perišić

65. Marija Popović
66. Mr Mirjana Radulović
67. Mr Aleksandar
Markolović
68. Mr Gordana Knežević
69. Čazim Hodžić
70. Spec. Sci Maša
Šturanović
71. Amina Brahić
72. Una Lješnjak

73. Ammar Borančić
74. Enis Gjokaj
75. Vladan Arsović
76. Slađana Milić
77. Aćim Dabović
78. Momčilo Jovanović
79. Mr Ivana Raščanin
Radičević
80. Jovana Jakšić
81. Dr Dušanka Novosel

11. EVROPA SAD – MILOJKO SPAJIĆ

1. Milojko Spajić
2. dr Filip Ivanović
3. Maida Gorčević
4. Andrej Milović
5. Prof. dr Anđela Jakšić
Stojanović
6. Boris Pejović
7. mr Vasilije Čarapić
8. dr Srđan Pavićević
9. dr Vladimir Dobričanin
10. Seid Hadžić
11. Jelena Nedović
12. Tihomir Dragaš
13. Filip Radulović
14. Mirko Đukić
15. Naida Nišić
16. dr Vojislav Šimun
17. Uglješa Urošević
18. Dražen Petrić
19. Radinka Ćinćur
20. Jovan Subotić
21. Miodrag Laković
22. Miloš Pižurica
23. Jevrosima Pejović
24. Darko Dragović
25. dr Dane Marković
26. Dragana Vučević
27. Gordan Stojović

28. dr Danilo Jokić
29. Vladimir Bakrač
30. Milan Zečević
31. Nađa Laković
32. Tonći Janović
33. Armen Šehović
34. Bojan Vujović
35. Zdravko Kovačević
36. Branka Marković
37. Radovan Bijelić
38. Albin Kardović
39. Jelenka Andrić
40. Jelena Milanković
41. Jelena Raković
42. Boško Todorović
43. Branislav Radičević
44. Emil Osmanović
45. mr Zdravko Tomić
46. Nikola Vojvodić
47. mr Jasna Jovanović
48. dr Savo Marić
49. Marko Lakić
50. Saša Bjeković
51. Almir Balić
52. Maja Vučelić
53. Vladimir Tadić
54. Milutin Butorović
55. Tamara Rosandić

56. Darko Savović
57. Dejan Rabrenović
58. Alma Kurtagić
59. Bojana Janjušević
60. Draženka Laketić
61. Dragutin Višnjic
62. Mevlida Čatović
63. Nikola Rakočević
64. dr Nikola Raosavljević
65. Vuksan Milošević
66. dr Tamara Tapušević
67. Filip Boljević
68. Ana Dulović
69. dr Anja Škurić
70. Miloš Perović
71. Ranka Šljivančanin
72. Jovana Radulović
73. Predrag Mićunović
74. Loran Mohamad
75. Marko Stoilkov
76. Nina Strugar
77. Petra Čelebić
78. Seada Krnić
79. Branko Krvavac
80. Prof. dr Olivera Injac
81. Aleksandar Grgurović

12. SDP – ZA NAŠU KUĆU

1. Nikola Đurašković
2. Ivan Vujović
3. Adnan Striković
4. Amina Cikotić
5. Bojan Zeković
6. Petar Odžić
7. Budimir Mugoša
8. Dragica Anđelić
9. Tomislav Markolović
10. Naser Resulbegović
11. Almir Rebronja
12. Elma Adrović
13. Jovana Marković
14. Mirko Stanić
15. Jasmin Bralić
16. Sulejman Dešić
17. Tanja Popović
18. Aleksandar Đurović
19. Elvis Omeragić
20. Tijana Šćekić
21. Radisav Jaredić
22. Željko Brajović
23. Jovo Perović
24. Bernarda Moškov
25. Boris Kaluđerović
26. Adnan Šabović
27. Nikola Joković
28. Biljana Čulafić
29. Aleksandar Srdanović
30. Rejhan Agović
31. Marko Lasica
32. Dunja Dragović
33. Ćazim Lisičić
34. Željko Rajković
35. Biljana Brajović Pajković
36. Ćedo Dobrović
37. Ajla Hodžić
38. Anto Prskalo
39. Marijana Čvorović
40. Omar Lekić
41. Radovan Đeković
42. Emir Feratović
43. Ana Lipovina
44. Denis Kurpejović
45. Ana Kovač
46. Sead Feratović
47. Nataša Kazić
48. Nebojša Matović
49. Jasna Kovačević
50. Aleksandar Gazivoda
51. Milena Jovanović
52. Damir Balota
53. Bojana Rajković
54. Boris Petkov
55. Edon Caushi
56. Anđela Soković
57. Radovan Perović
58. Miodrag Kapetanović
59. Nebojša Varagić
60. Aida Kolašinac
61. Aleksandar Ćipranić
62. Dalibor Milosavljević
63. Said Arslanović
64. Lidija Ognjenović
65. Milutin Darić
66. Balša Knežević
67. Slavko Đukanović
68. Belmina Kurtanović
69. Ašir Bibuljica
70. Rifat Đinović
71. Marko Kastratović
72. Belma Đurđević
73. Tamara Obrenović
74. Mladen Brajović
75. Zulfikar Kurtagić
76. Anida Škrijelj
77. Xhemal Fici
78. Vladan Radunović
79. Jelena Mitrović
80. Mirko Pavičević
81. Željko Nikolić

13. ALEKSA I DRITAN - HRABRO se broji!

1. mr Aleksa Bečić
2. dr Dritan Abazović
3. mr Momo Koprivica
4. Zdenka Popović
5. Miloš Konatar
6. Boris Bogdanović
7. Dragan Krapović
8. Ana Novaković Đurović
9. Vladimir Martinović
10. Stevan Katić
11. Filip Adžić
12. mr Anđela Peković
13. Zoran Mikić
14. Nikola Rovčanin
15. Vladimir Jokić
16. dr Valentina Minić
17. mr Milena Vuković Sekulović
18. Damjan Čulafić
19. dr Albin Ćeman
20. Mileta Radovanić
21. Momčilo Leković
22. Luka Rakčević
23. Duško Stjepović
24. dr Tamara Vujović
25. Dušan Golović
26. dr Marko Mitrović
27. MA Aleksandar Klarić
28. mr Milijana Vukotić Jelušić
29. Novica Obradović
30. Danilo Mrvaljević
31. Miloš Medenica
32. Jovana Tošić
33. Dr sci. Miodrag Caro Pavličić
34. Štjefan Camaj
35. dr Tatjana Simić
36. Mladen Nedović
37. Husein Ljaić
38. Luka Krstović
39. mr Marko Janketić

40. Bojana Obradović
41. Mladen Đukić
42. Omer Barjaktari
43. Slavica Maslovar
44. Darko Šljivančanin
45. Adela Barba
46. Bojan Četković
47. Novica Gogić
48. Hajrudin Bučan
49. Safet Kalač
50. mr Božica Grujičić
51. Ivan Ašanin
52. Boro Lučić
53. Slavko Šole Janković

54. Božo Premović
55. Zorana Bakić
56. Mitar Goranović
57. Feride Peročević
58. Vesna Antović
59. Bojan Krvavac
60. Mirsad Barjaktarević
61. Svetlana Tomić
62. Aleksandar Šaranović
63. Špiro Vulović
64. Branko Vuković
65. Ljiljana Jokić Kapa
66. Zorica Bulatović
67. Branka Vukojičić

68. Blažo Rađenović
69. Vilson Plumaj
70. Ljiljana Maraš
71. Nikola Radman
72. Dijana Pejović
73. Vladimir Martinović
74. Vladana Kolar
75. Velizar Kaluđerović
76. Valerija Saveljić
77. dr Rajka Glušica
78. Neven Gošović
79. Nemanja Vuković
80. Danilo Šaranović
81. Goran Đurović

14. ЗА БУДУЋНОСТ ЦРНЕ ГОРЕ (НОВА СРПСКА ДЕМОКРАТИЈА, ДЕМОКРАТСКА НАРОДНА ПАРТИЈА ЦРНЕ ГОРЕ, РАДНИЧКА ПАРТИЈА)

1. Милан Кнежевић
2. Андрија Мандић
3. Симонида Кордић
4. Марко Ковачевић
5. Маја Вукићевић
6. Славен Радуновић
7. Веско Делић
8. Милун Зоговић
9. Милутин Ђукановић
10. Милан Лекић
11. Владислав Бојовић
12. Јелена Божовић
13. Јован Јоле Вучуровић
14. Мр Драган Бојовић
15. Максим Вучинић
16. Јелена Кљајевић
17. Др Дејан Ђуровић
18. Александар Дожић
19. Васо Обрадовић
20. Бојана Пићан
21. Никола Јовановић
22. Др Будимир Алексић
23. Велимир Ђоковић
24. Милица Рондовић
25. Владимир Булатовић
26. Вуко Тодоровић
27. Младен Микијељ

28. Др Вера Булатовић
29. Михаило Асановић
30. Вук Жижић
31. Александар Секулић
32. Наташа Јеврић
33. Мирко Миличић
34. Андрија Бабовић
35. Борис Боричић
36. Др Мирјана Греговић
37. Зоран Благојевић
38. Миљан Марковић
39. Зоран Чолаковић
40. Вида Ивановић
41. Горан Киковић
42. Иван Поповић
43. Предраг Раичевић
44. Јелена Милошевић
45. Владимир Потпара
46. Драгана Тодоровић
47. Мр Иван Отовић
48. Радован Ракочевић
49. Бојан Струњаш
50. Марија Радоњић
51. Петар Драшковић
52. Митар Шушић
53. Радован Вицо
54. Мр Јована Тодоровић

55. Бранко Церовић
56. Ивана Ајдуковић
57. Немања Баошић
58. Јован Синановић
59. Милица Ћировић
60. Марко Потпарић
61. Дијана Ковачевић
62. Снежана Јованић
63. Ђорђије Андрић
64. Милош Пековић
65. Марија Вешовић
66. Сара Ђуришић
67. Радован Михаиловић
68. Ранко Вуксановић
69. Рајка Пантовић
70. Игор Чађеновић
71. Владимир Ивановић
72. Мирослав Брајовић
73. Драгана Мијушковић
74. Наташа Вуловић
75. Лазар Мацановић
76. Марија Пријовић
77. Александар Рогановић
78. Василиса Ђулафић
79. Анђела Вуковић
80. Др Дарио Вранеш
81. Радош Зечевић

**15. Albanski forum - Nik Gjeloshaj "BESA za Evropski Razvoj
"Forumi shqiptar - Nik Gjeloshaj "BESA për Zhvillim Evropian"**

1. Nik Gjeloshaj
2. Nikolla Camaj
3. Ferhat Dinosa
4. Adeljina Daci
5. Mr. Marash Dukaj
6. Artan Çobi
7. Edon Balidemaj
8. Monika Rudović
9. Iber Hoti
10. Luan Kukaj
11. Fadil Kajoshaj
12. Amela Bećiraj
13. Ivan Ivanaj
14. Bujar Hasangjekaj
15. Edin Kraja
16. Kaltrina Hoti
17. Gjergj Camaj
18. Lek Lucgjonaj
19. Vilson Junčaj
20. Besa Nikaj
21. Asdren Çelaj
22. Naim Gjokaj
23. Fisnik Gjokaj
24. Lindita Gjonaj
25. Esmir Bećović
26. Alban Sinishtaj
27. Agron Camaj
28. Jeta Hasangjekaj
Šaljanin
29. Medina Bećović
30. Fatmir Daci
31. Martin Lulgjuraj
32. Adnan Đoković
33. Leonora Đeljošević
34. Robert Camaj
35. Tomë Lucaj
36. Albert Bikaj
37. Ilir Gojčaj
38. Ardit Molla
39. Violeta Vuljaj
40. Lirim Gočaj
41. Fjola Balidemaj
42. Xhevdet Sinangjoka
43. Shemsudin Lulani
44. Agron Dushaj
45. Nikolina Ljucović
46. Petrit Gjokaj
47. Samir Orahovac
48. Linda Camaj
49. Ruzhdi Lluka
50. Adnan Drešević
51. Smail Çunmulaj
52. Enesa Orahovac
53. Albert Camaj
54. Sehad Lulanaj
55. Mirsad Lulanaj
56. Sandra Ljekočević
57. Admir Nikaj
58. Edita Drešević
59. Mersiha Giljić
60. Mirjana Ivezić

Broj: 698

Podgorica, 26.05.2023. godine

DRŽAVNA IZBORNA KOMISIJA

SEKRETAR

Nikola Dedeić, s.r.

PREDSJEDNIK

Nikola Mugoša, s.r.

Rezultati izbora

Na osnovu člana 98 stav 2 Zakona o izboru odbornika i poslanika («Službeni list RCG», br. 4/98, 17/98, 14/00, 9/01, 41/02, 46/02 i 48/06 i „Službeni list CG“, broj 46/11, 14/14, 47/14, 12/16, 60/17, 10/18 i 109/20), Državna izborna komisija, na sjednici održanoj 14.07.2023. godine, utvrdila je

KONAČNE REZULTATE

ZA IZBOR POSLANIKA U SKUPŠTINU CRNE GORE

I Izbori za izbor poslanika u Skupštinu Crne Gore, raspisani Odlukom o raspisivanju prijevremenih izbora za poslanike u Skupštini Crne Gore („Službeni list CG“, broj 34/23), održani su 11. juna 2023. godine.

II Na izborima održanim 11. juna 2023. godine, u skladu sa Ustavom Crne Gore, biran je 81 poslanik u Skupštinu Crne Gore.

III Izbori za izbor poslanika u Skupštinu Crne Gore, saglasno članu 12 Zakona o izboru odbornika i poslanika, obavljani su u Crnoj Gori kao jedinstvenoj izornoj jedinici.

IV Na osnovu izbornog materijala, utvrđeno je:

- u birački spisak ukupno upisano **542468** birača;

- na biračkim mjestima glasalo **295948** birača;

- van biračkih mjesta glasalo **9376** birača; -
glasalo ukupno **305324** birača;

- bilo primljeno **542468** glasačkih listića;

- bilo **237142** neupotrijebljenih glasačkih listića
;

- bilo **305326** upotrijebljenih glasačkih listića;

- bilo **2890** nevažećih glasačkih listića;

- bilo **302436** važećih glasačkih listića.

V Izborne liste za izbor poslanika u Skupštinu Crne Gore dobile su sljedeći broj glasova:

1. Jasno je! -

Bošnjačka stranka - mr Ervin Ibrahimović
21423 glasa ili 7.08%

2. HGI – Na pravoj strani svijeta

2226 glasova ili 0.74%

3. "ПРАВДА ЗА СВЕ!" -

др ВЛАДИМИР ЛЕПОСАВИЋ
8380 glasova ili 2.77%

4. SNP - DEMOS - ZA TEBE.
9472 glasa ili 3.13%
5. "НАРОДНА КОАЛИЦИЈА – СЛОЖНО И ТАЧКА"
- (Дејан Вукшић - Демохришћански покрет;
Марко Милачић – Права Црна Гора; Владислав
Дајковић – Слободна Црна Гора; Драгица
Перовић - Демократска српска странка;
др Новица Станић - Покрет за Пљевља)
3630 glasova ili 1.20%
6. ALBANSKA ALIJANSA – ALEANCA SHQIPTARE
4512 glasova ili 1.49%
7. Preokret za sigurnu Crnu Goru – Srđan Perić
4833 glasa ili 1.60%
8. Pokret za promjene - PRVO CRNA GORA -
Nebojša Medojević - Reforme za spas zemlje
1993 glasa ili 0.66%
9. DA. MI MOŽEMO ZA
GRAĐANSKU CRNU GORU!
1464 glasa ili 0.48%
10. ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada -
Danijel Živković (DPS, SD, DUA, LP)
70228 glasova ili 23.22%
11. EVROPA SAD – MILOJKO SPAJIĆ
77203 glasa ili 25.53%
12. SDP – ZA NAŠU KUĆU
9010 glasova ili 2.98%
13. ALEKSA I DRITAN - HRABRO se broji !
37730 glasova ili 12.48%
14. ЗА БУДУЋНОСТ ЦРНЕ ГОРЕ (НОВА
СРПСКА ДЕМОКРАТИЈА, ДЕМОКРАТСКА
НАРОДНА ПАРТИЈА ЦРНЕ ГОРЕ,
РАДНИЧКА ПАРТИЈА)
44565 glasova ili 14.74%
15. Albanski forum - Nik Gjelošhaj "BESA za
Evropski Razvoj" Forumi shqiptar - Nik
Gjelošhaj "BESA për Zhvillim Evropian"
5767 glasova ili 1.91%

VI Shodno članu 94 Zakona o izboru odbornika i poslanika u raspodjeli mandata učestvuju izborne liste koje su dobile najmanje 3% od ukupnog broja važećih glasova u izornoj jedinici odnosno 9073 glasa.

Primjenom čl. 94 i 95 Zakona o izboru odbornika i poslanika utvrđuje se da su izborne liste dobile sljedeći broj mandata:

1. Jasno je! -
Bošnjačka stranka - mr Ervin Ibrahimović
6 (šest) mandata
2. HGI – Na pravoj strani svijeta
1 (jedan) mandat
3. SNP - DEMOS - ZA TEBE.
2 (dva) mandata
4. ALBANSKA ALIJANSA –
ALEANCA SHQIPTARE
1 (jedan) mandat
5. ZAJEDNO! Za budućnost koja ti pripada -
Danijel Živković (DPS, SD, DUA, LP)
21 (dvadeset jedan) mandat
6. EVROPA SAD – MILOJKO SPAJIĆ
24 (dvadeset četiri) mandata
7. ALEKSA I DRITAN - HRABRO se broji !
11 (jedanaest) mandata
8. ЗА БУДУЋНОСТ ЦРНЕ ГОРЕ (НОВА СРПСКА
ДЕМОКРАТИЈА, ДЕМОКРАТСКА НАРОДНА
ПАРТИЈА ЦРНЕ ГОРЕ, РАДНИЧКА ПАРТИЈА)
13 (trinaest) mandata
9. Albanski forum - Nik Gjelošhaj "BESA za
Evropski Razvoj" Forumi shqiptar - Nik
Gjelošhaj "BESA për Zhvillim Evropian"
2 (dva) mandata

VII Konačni rezultati izbora za izbor poslanika u Skupštinu Crne Gore objaviće se u „Službenom listu Crne Gore“.

NAPOMENA: Razlika između ukupnog broja birača koji su glasali i upotrijebljenih glasačkih listića na biračkom mjestu broj: 14 u Krašićima (Tivat) uzrokovana je time što su dva glasačka listića sa kuponima proglašena nevažećim zbog pogrešnog pečatiranja a biračima izdata dva nova.

PREDSJEDNIK dr Nikola Mugoša, s.r.

